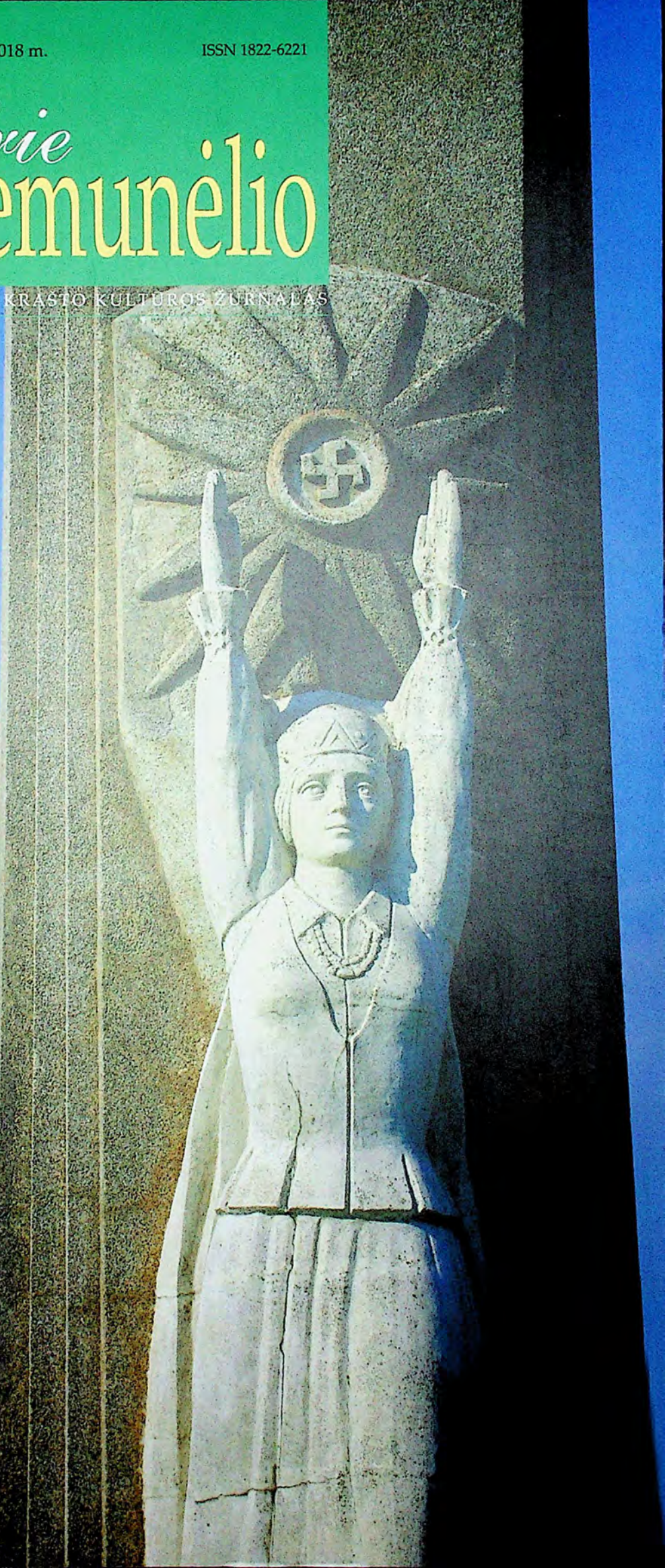
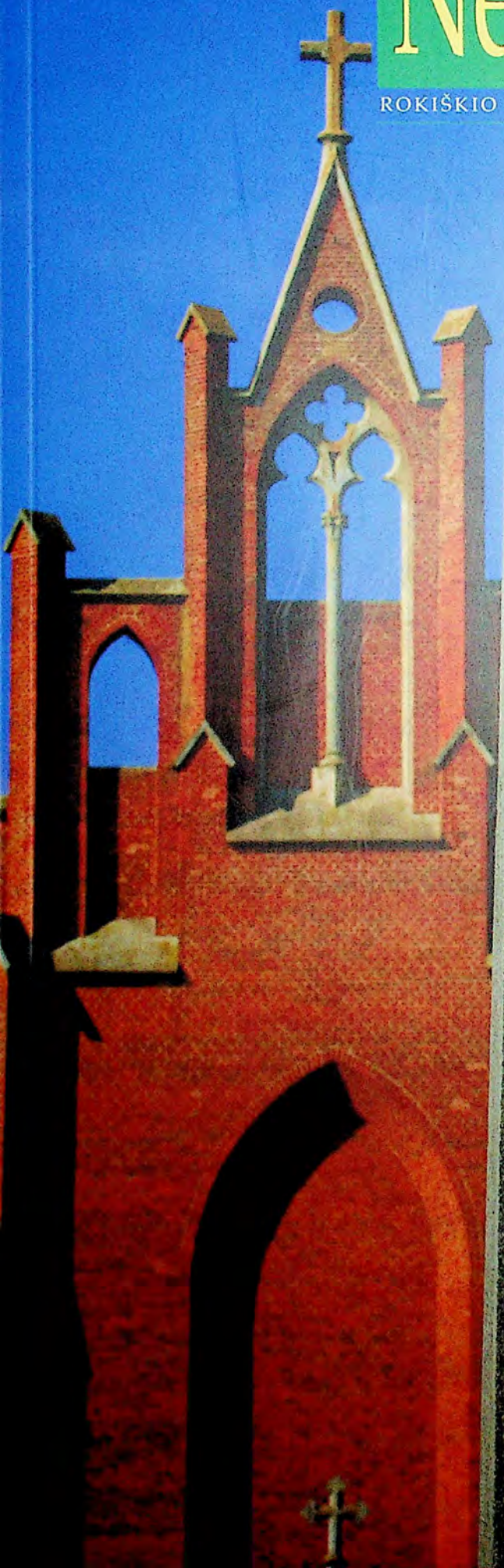

Nr. 1 (40) 2018 m.

ISSN 1822-6221

Prie Nemunėlio

ROKIŠKIO KRĄSTO KULTŪROS ŽURNALAS

2017 metų Lietuvos savivaldybių viešųjų bibliotekų asociacijos
„Metų nominacijos“ konkurso nugalėtojos

„Lietuviškiausia biblioteka 2017“ –
Rokiškio Juozo Keliuočio viešoji
biblioteka

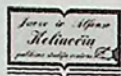

„Bendruomeniškiausia biblioteka 2017“ –
Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios
bibliotekos Sėlynės filialas

LEIDĖJAI

Rokiškio rajono savivaldybės
Juozo Keliučio viešoji biblioteka

Juozas ir Alfonso Keliučių
palikimo studijų centras

RĖMĖJAI

Spaudos, radijo ir televizijos
rėmimo fondas (*Parama projektui*
„Romuvos keliais“ – 4 tūkst. eurų)

Rokiškio rajono savivaldybė

VISUOMENINĖ

REDAKcinė KOLEGIJA

Alicija Matiukienė (ats. redaktorė)
Arūnas Augutis
Nida Lungienė
Nijolė Šniokienė
Rita Viskaitienė

Leidiniui fotografavo
Albinas Kuliešis
prozvilgsnis@yahoo.com

Nepriklausomybės a. 16
LT-42117 Rokiškis
www.rokiskis.rvb.lt
www.keliuociucentras.rvb.lt
El. paštas alicijam@rokiskis.rvb.lt
Telefonas 8 458 51502
Faksas 8 458 52656

Pirmajame žurnalo viršelyje –
Nepriklausomybės paminklo Rokiškyje
(skulptorius Robertas Antinis vyresnysis)
fragmentas. Nuotr. Albino Kuliešio.

Ketvirtajame žurnalo puslapyje –
Rokiškio Nepriklausomybės aikštė.
Nuotr. Albino Kuliešio.

Išleido leidykla „Margi raštai“
Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius.
Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Savanorių pr. 174D, LT-03153 Vilnius.

Tiražas 500 egz.
ISSN 1822-6221

Žurnalas „Prie Nemunėlio“ –
prenumeruojamas leidinys.
Prenumerata priimama
„Lietuvos pašto“ skyriuose
Leidinio indeksas – 5729
Kaina: 6 mėn. – 5,00 EUR
12 mėn. – 10,00 EUR

Turinys

- 3.... EVALDAS TIMUKAS, ALGIRDAS GIRININKAS. Pirmieji poledynmečio gyventojai prie Nemunėlio
- 8.... GINTARĖ DŽIAUGYTĖ. Ryškėjantis portretas: grafienės Marijos Tyzenhauzaitės–Pšezdzieckienės asmenybė ir veikla
- 22.... DEIMA ŽUKLYTĖ-GASPERAITIENĖ. Vladą Žuklį prisimenant
- 25.... Prancūzų kultūra – jaukūs ir saugūs namai
- 31.... GIEDRIUS KUJELIS. Rokiškio grafystės Bajorų kaimo demografinė padėtis XIX a. pirmajame ketvirtyje
- 40.... Lingavos ažuolas
- 54.... JANINA VALANČIUTĖ. Mokslininkės keliu
- 57.... MIGLĖ MORKŪNAITĖ-VERVEČKIENĖ. Spalvų magė tapytoja Sigita Klemkaitė
- 59.... GINTARĖ DŽIAUGYTĖ. Rokiškio apskrities ugniagesiai: savanorių darbas tarpukariu
- 64.... ALFAS PAKĖNAS. Apie trečią brolių Joną
- 80.... VYTAUTAS ŽEIMANTAS. Rokiškėnas Juozas Keliuotis – žurnalistas, redaktorius, rašytojas, vertėjas
- 85.... NERINGA DANIEENĖ. Didro: tarptautinis projektas tarptautiniame festivalyje Turkijoje
- 89.... SALVINIJA KALPOKAITĖ. Vytauto Šavelio poetiniai eskizai
- 98.... Tomas Balčiūnas: „Esame karta, nepatyrusi nelaisvės skonio...“
- 101.... DAMIJONAS ŠNIUKAS. Akvareliniai Ievos šypsniai
- 103.... ROMUALDAS JUZEFOVIČIUS. Juozas Keliuotis ir tarpukario Lietuvos akademinė inteligentija
- 107.... INESA DUMBRAVIENĖ. Literatūrinės Pauliaus Širvio premijos laureatai (1995-2015)
- 111.... MIGLĖ MORKŪNAITĖ-VERVEČKIENĖ. Apie senąją Rokiškio dvarvietę – „Tolima/artima/nepasiduodanti?“
- 114.... RENATA BALTRŪNIENĖ. Sėliškojo bendruomeniškumo puoselėtojai
- 119.... JOLANTA AUGULIENĖ. Eilėraščiai

Mieli skaitytojai,

naujo žurnalo numerio turinyje – daug šiltų, jaukių pažinčių, įdomūs pašnekovai, žymių žmonių portretai, įvairiažanrė kūryba ir jos kūrėjai. Skaitydamas menininkų biografijas, randi vieną bendrą ir labai ryškų motyvą – sentimentus tėviškei. Kodėl tėviškė svarbi? Kokią vertę ji kuria žmogaus gyvenimo kelyje?

Susipažinus su Leono ir Vlado Žuklių, žymių skulptūros meistrų, gyvenimu ir darbais, trokšti suvokti, suprasti tą pirmąją tėviškę aplinką, gausios šeimos gyvenimą, tikėjimą ir bendrystės filosofiją. Lingavos vienkiemio sūnaus pasakojimas – nuoširdi ir ilgesinga meditacija savo vaikystės kiemui, gimtinės žemei, kartu augusiam sielos broliui. Atviras pirmųjų gyvenimo patirčių, pagarbos tėviškei ir artimam metraščiui. Ypatinga Žuklių giminės Lingava – šalia Degučių – poeto Pauliaus Širvio tėviškės, kurią šiandien byloja tik jo mylimi beržai. Jautriu liudijimu apie savo tėviškę – Joniško vienkiemį – prisiminimuose dalijasi ir Juozas Keliuotis, pripažinęs, kad visą jo neramią ir dinamišką asmenybę suformavo tėviškos plačiašakių klevų ir susimąsčiusių kaštonų harmonija. Kontrastingas pasaulis ir nuostabus tėviškos grožis buvo Juozo Keliuočio ugdytojai. Tėviškos klėtelė, apdainuota aukštaičio lyriko Jono Strielkūno – Putauskų vienkiemio „grynuolė“ vienintelė išliko girios apsuptyje. Poeto vaikystės kieme klevų, liepų ir ąžuolų kaimynystėje sugyveno visi: tėvai, vaikai, žvėreliai, paukščiai. Mylimų dobių ir javų plotai be nykių ir apleistų krūmokšnių. Jaukuma būti, laisvė mylėti ir kurti. Vytautui Šaveliui į gyvenimą lydėjusi tėviškė Steponių kaime – tai vėjinis malūnas, aukštaūgės vinkšnos, Nemunėlio lydekos, liūnų šapalai ir geraširdis kaimynas. Iš šio kraštovaizdžio ir Vytauto Šavelio tėviškos simbolis kūryboje – Čiobrelių kiemas: kvapų, jausmų, ramaus ilgesio vienovė. Poetai išėję iš vienkiemio, iš tėvų sodybų, trobų ir kluonų, bet dažnas jų tėviškėn sugrižęs savo kūrybos eilėse, motyvuose, jausmuose.

Skiriu vasarišką padėką straipsnių autoriams ir leidėjams: Alfui Pakėnui ir Janinai Strielkūnieniui už jautrų prisilietimą prie poeto Jono Strielkūno asmeninio archyvo, neskelbto eilėraščio pirmąją publikaciją „Prie Nemunėlio“ žurnale, už prakalbintus straipsnių herojus Redai Kiselytei, Dianai Bučiūtei, Danutei Blažytei-Baužienei. Už spalvas, vaizdinius ir akimirkas fotografijose dėkoju dailininkei Sigitai Klemkaitei, menotyrininkei Miglei Morkūnaitei, fotografams Albinui Kuliešiui ir Zenonui Baltrušiui. Už netikėtai mielus Ievos Naginskaitės meno piešinius ačiū žurnalistui Damijonui Šniukui. Už žiupsnelį prancūziškos gurmaniškos patirties – vertėjai Genovaitei Dručkeitei. Už asmenybių šviesą iš istorinės perspektyvos, krašto tarpukario archyvų, šaltinių skaidą, tyrinėjimus ir įžvalgas dėkoju mokslininkams, muziejininkams ir kraštotyrininkams.

Malonios skaitymų vasaros.

Alicija Matiukienė

Rokiškio rajono savivaldybės
Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos direktorė,
Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo
studijų centro pirmininkė

Pirmieji poledynmečio gyventojai prie Nemunėlio

EVALDAS TIMUKAS

Kraštotyrininkas

ALGIRDAS GIRININKAS

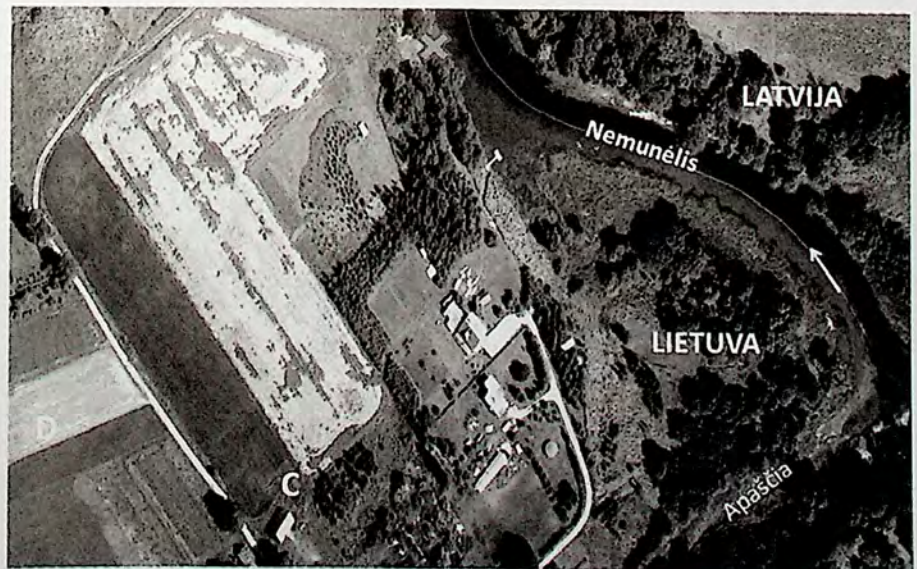
Klaipėdos universiteto profesorius

Nemunėlio ir Apaščios upių santakos vieta reikšminga ir turtinga ne tik savo istorija, bet ir priešistorė. Šiuo metu Nemunėlio Radviliškio teritorijoje iš poledynmečio laikotarpio – vėlyvojo paleolito ir mezolito (XII–VI tūkst. pr. Kr.) – aptikta pačių seniausių žmonių iš organinės medžiagos ir titnago pagamintų dirbinių ne tik Lietuvos, bet ir Rytų Pabaltijo teritorijoje. Nemunėlio ir Apaščios upių santakoje pirmą kartą fiksuotos pirmųjų poledynmečio bendruomenių gyvenviečių, kuriose gyveno Rytų Pabaltijyje klajodamos ir medžiodamos paskui šiaurės elnių (*Rangifer tarandus*) bandas Pabaltijo Madleno giminingos bendruomenės (1), liekanos. Čia išliko jų gyvenamos pėdsakų – židinių anglių, unikalų iš šiaurės elnių ragų ir titnago bei akmens pagamintų dirbinių.

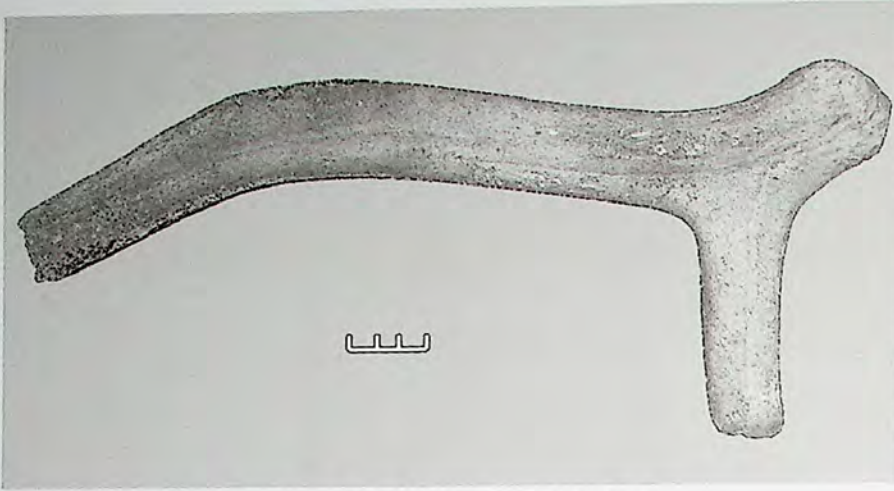
Nemunėlio Radviliškyje esanti upių santakos vieta kaip tik ir pradėjo formuotis tais laikais, kai čia apsistojo pirmieji vėlyvojo paleolito gyventojai. Iki tol čia tyvuliavo Mūšos–Nemunėlio marios, kurių pietinė kranto linija ties Parupe bemaž sutapo su

dabartinio Nemunėlio upės vaga. Tik vandens lygis tuo metu buvo žymiai aukštesnis nei dabartinio Nemunėlio. Tuo metu turėjo būti apsemta didžioji dabartinės Parupės kaimo dalis. Vėlyvojo paleolito dirbiniai aptikti prie archeologų ir geologų fiksuoto Mūšos–Nemunėlio buvusio vandens baseino pietinio kranto iš aleriodo laikotarpio (11 800–10 950 m. pr. Kr.) pabaigos, t. y. 11 145–11 045 m. pr. Kr. (2). Tuo metu ledynas baigė išstirpti visame Rytų Pabaltijyje (3), ledyno likučiai dar dengė šiaurinę Estiją, Gotlando salos teritoriją, o ledų patvanka prie Rygos palengva tirpo ir aleriodo laikotarpyje tirpstantys vandenys patvanką pralaužė ir tuo

metu Mūšos–Nemunėlio baseinas ištekėjo į Baltijos jūrą. Gali būti, kad čia gyvenantys žmonės susidūrė su tuo gamtiniu reiškiniu, kai vietoje buvusių marių susiformavo Nemunėlio ir Apaščios upių vagos. Tiek prie Parupės, tiek kitose palinologų tyrinėtose vietose nustatyta, kad žolinių augalų žiedadulkių aleriodo nuosėdose yra daug mažiau nei iki tol buvusiais biolingio ir driaso I laikotarpiais (16 800–12 200 m. pr. Kr.). Prie Parupės, kur buvo aptikti vėlyvojo paleolito radiniai, augo beržų ir pušų retmiškiai su kadagių priemaiša, o žoliniai – varpinių ir viksvinių šeimos augalai – sudarė jų pomiškį ir plito vandens baseinų pakraščiuose.

Parupės Liungbiu kirvio radimo vieta X ir titnago dirbinių A, B, C, D lokalizacija. Nemunėlio Radviliškis, Parupė, Biržų r.

Liungbiu tipo raginis kirvis. Nemunėlio Radviliškis, Parupė, Biržų r.

Tokius augalijos sudėties pokyčius nulėmė aleriodo pradžioje prasidėjęs klimato atšilimas, čia tundros kraštovaizdį pakeitęs į miškatundrės.

Vienas įstabiausių dirbinių, kuris rastas Nemunėlio Radviliškio priemiestyje, Parupės kaime (Biržų r.), yra iš šiaurės elnio rago pagamintas kirvis. Jis aptiktas 7 m nuo Nemunėlio upės kairiojo vagos kranto ir apie 300 m nuo Nemunėlio–Apaščios santakos, 1,5 m gylyje. Dirbinys aptiktas buvusio Mūšos–Nemunėlio vandens baseino pakrantės aleuritingo smėlio sluoksnyje, kuris susiformavo biolingo–aleriodo laikotarpiu. Parupės kirvis yra 45,3 cm ilgio, jo ašmenų ilgis – 3,5 cm, o kirvio koto skersmuo – 4,9 cm. Šis kirvis buvo datuotas radiologinių tyrimų metodu Londone (11145–11045 cal. BC). Remiantis kirvio trasologiniais tyrimais, kurie buvo atlikti Klaipėdos universiteto Trasologinių tyrimų laboratorijoje, nustatyta, kad šiuo kirviu buvo kapojamas medis (4). Tai patvirtina paleobotanikų prielaidas, kad Parupės aplinkoje tuo metu, kai gyventojai pagamino šį kirvį, jau augo retmiškiai.

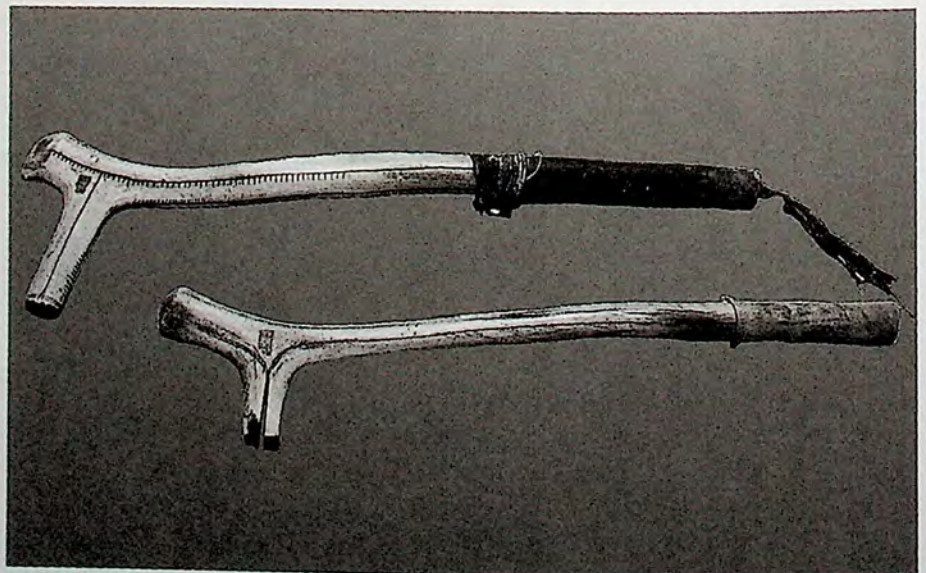
Šis raginis kirvis Europoje yra laikomas Liungbiu tipo (pagal Šiau-

rės Danijoje Lyngby gyvenvietės teritorijoje aptiktą pirmą tokį kirvį) dirbiniu, kurį šiaurės elnių medžiotojai naudojo ne tik medžioklėje, bet, kaip patvirtina trasologiniai Parupės kirvio tyrimai, dirbant ir kitus ūkinis darbus – apdorojant medieną.

Rytų Pabaltijyje šiuo metu jau yra aptikta ir daugiau tokio tipo dirbinių. Vienas toks – Latvijoje prie Mellupitės, Ventos upės intako, šalia Dibinu gyvenvietės, Saldus valsčiuje (5), kiti du – Lietuvoje, tik žymiai ankstesnio, t. y. dar iš priešpaskutinio ledyninio laikotarpio, prie Agluonos upės Klaipėdos r. Šnaukštų kaimo karjere (43 000–41 000 m. pr. Kr.), kitas – prie Jurbarko netoli Nemuno Kalnėnų žvyro karjere (31 000–30 000 m. pr. Kr.) (6). Šie pastarųjų 2014–2016 m. archeologiniai radiniai liudija, kad Liungbiu tipo dir-

biniai buvo naudojami šiaurės elnių medžiotojų nuo 43 000 m. pr. Kr. iki XVIII–XIX a. sandūros. Liungbiu įrankių prototipai išliko iki XVIII–XIX a. pas karibu (šiaurinio elnio porūšis) medžiotojus pietrytinėje Aliaskoje – Ahtna (Ledo žmonės) ir Tanaina (Žmonės) indėnų, gyvenančių subarktinėje zonoje, gentyse (Atapaskų kalbinė-etnolingvistinė grupė). Penki tokie egzemplioriai yra saugomi Rusijos mokslų akademijos Petro Didžiojo antropologijos ir etnografijos muziejuje Sankt Peterburge. Čia jie XVIII–XIX a. sandūroje atsirado po rusų žvalgybinių ir karinių ekspedicijų į Koperio upės (*Copper River*) baseiną, būtent 1781 m., kai rusų organizuojama ekspedicija skverbėsi į atapaskų žemes Koperio upe. Po metų iš čia rusai buvo išstumti, o jų pastatyti įtvirtinimai sugriauti, tačiau indėnų tomahaukus jie carui pargabeno.

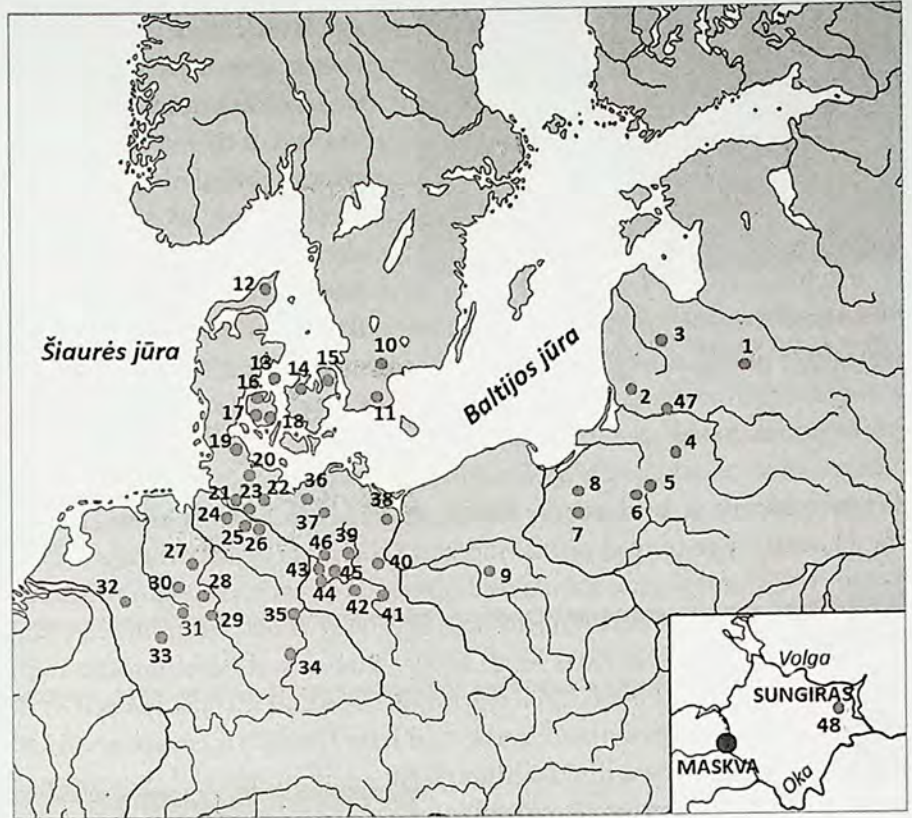
Pastarieji Liungbiu dirbinių tipai, aptikti Lietuvoje, kurie datuojami vėlyvojo paleolito pradžia (apie 40 000 m. pr. Kr., Šiaurės Europoje – finalinio paleolito 12 000–9 600 m. pr. Kr. bendruomenėse ir pas Aliaskos indėnus XVIII–XIX a.), rodo, kad Liungbiu tipo dirbiniai galėjo būti naudojami ir kaip tomahaukai: tiek medžioklėje, tiek karyboje kaip ginklas. Jų aerodinaminės savybės patvirtina, kad tai

Šiaurės Amerikos (Aliaskos) Ahtna ir Tanaina genčių indėnų XVIII–XIX a. naudoti tomahaukai, pagaminti kaip ir Liungbiu tipo dirbiniai (Rusijos mokslų akademijos Petro Didžiojo antropologijos ir etnografijos muziejus Sankt Peterburge)

galėjo būti ir artimos kovos, ir per atstumą naudojamas ginklas.

Vėlyvojo paleolito laikotarpiu plačios upės ar ilgi ežerai, kaip ir prie Parupės buvusių marių, o vėliau – upių, buvo didelė kliūtis šiaurės elniams ankstyvą pavasarį ir vėlyvą rudenį migruoti. Manoma, kad jie šias kliūtis stengdavosi įveikti tose vietose, kurios buvo labiausiai tinkamos: ties rėvomis ir brastomis. Vėlyvojo paleolito laikotarpiu prie šių upių brastų ir rėvų, per kurias iš abiejų pusių keldavosi šiaurės elniai, apsistodavo ir to meto žmonės – šiaurės elnių medžiotojai (7). Tokia patogi vieta šiaurės elniams galėjo būti ir ties Parupe buvusių brastų ar seklesnių vandens baseinų vietos. Upės, kurios kerta moreninius darinius, o prie Parupės dolomitines ir mergelio atodangas ir turi alkūninių vingių, ties alkūne graužia kranto gruntą ir neša pasroviui. Ties alkūnėmis, upės vagos pusėje, paprastai teka didelė srovė, kuri graužia krantą, o likusi upės vagos dalis būna negili ir sekli. Todėl šiaurės elniams ties brastomis tekdavo įveikti nedidelę upės dalį, kur tekėdavo stipri srovė, ir didesnę negilią, silpną srovę tekančios upės dalį. Todėl tose vietose medžiotojams buvo paranku šiaurės elnius medžioti. Lietuvos teritorijoje tokių brastų aptinkama

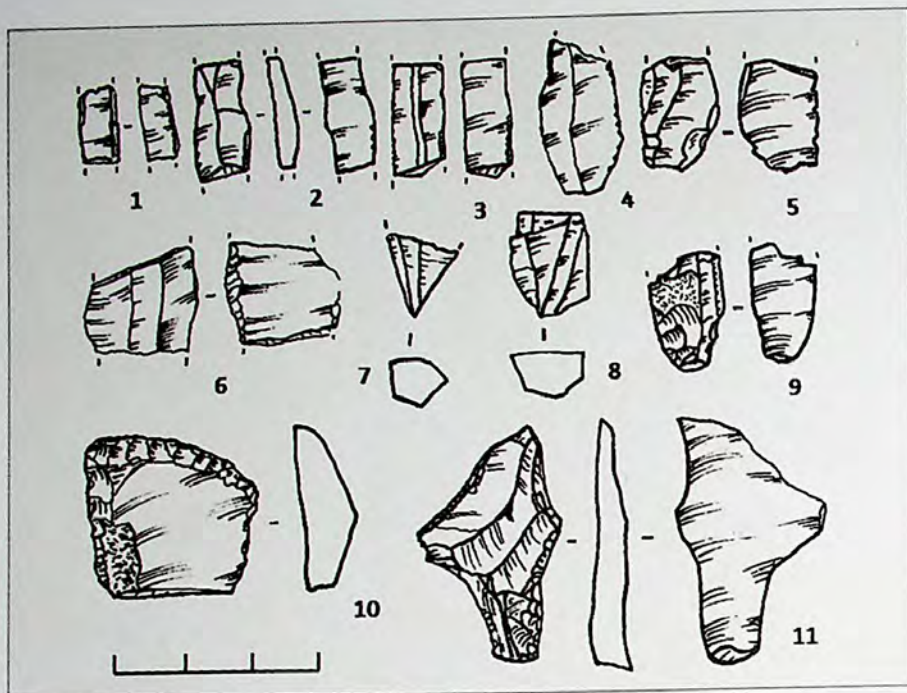

Liungbiu tipo dirbinių paplitimas Rytų Baltijos šalyse, Šiaurės Vakarų ir Rytų Europoje: Lietuva: 1. Parupės km. (Biržų r.), 2. Šnaukštai (Klaipėdos r.), 47. Kalnėnai (Jurbarko r.); Latvija: 3. Dibinu (Saldus r.); buv. Prūsija: 4. Grenzfelde bei Pillkallen (Maurušaičiai), 5. Röster Wiesen bei Lötzen, 6. Alt-Ukta bei Sensburg, 7. Mitteldorf bei Saalfeld, 8. Elbing; Lenkija: 9. Murowana Goślina; Švedija: 10. Mikkelmossen, 11. Bara; Danija: 12. Norre Lyngby, 13. Insel Samo im Kattegat, 14. Vejleby, 15. Stestrup, 16. Kanal von Odense, 17. Arreskov, 18. Logeskov; Vokietija: 19. Klappholz, 20. Groß Rönau bei Bad Segeberg, 21. Langenfelde bei Hamburg Altona, 22. Stellmoor bei Ahrensburg, 23. Hamburg-Grasbrook, 24. Hörsten, 25. Hamburg-Neuland bei Hamburg, 26. Meiendorf 9, 27. Minden (Westfalen), 28. Bad Oeynhausen-Babbenhausen, 29. Herford, 30. Harsewinkel bei Gütersloh, 31. Paderbon-Sande, 32. Lippebett bei Sickingsmühle, 33. Hohler Stein bei Kallenhardt, 34. Königsau, 35. Lengefelde bei Bad Kösen, 36. Dämelow bei Wismar, 37. Klein Pankow, Kreis Parchim, 38. Prenzlau (Brandenburg), 39. Zehdenick bei Gransee (Brandenburg), 40. Finow bei Eberswalde, 41. Görsdorf bei Beeskow (Brandenburg), 42. Berlin-Nikolassee, 43. Zerben bei Genthin, 44. Fiener Bruch, 45. Briest (Brandenburg), 46. Pritzerber See; Rusija: 48. Sungir' (pagal Gross, 1940; Schwabedissen, 1944; Taute, 1968; Gramsch, 1987; Tromnau, 1987; Clausen, 2004; Cziesla, 2007; Zagorska, 2012; Fischer et al., 2013; Bader, 1978)

ties Nemuno vidurupiu ir prie kitų didesnių Lietuvos upių. Šiuo metu ties tomis vietomis, kaip ir prie Parupės, aptinkama daug vėlyvuojų paleolito laikotarpiu datuojamų stovyklaviečių ar to laikotarpio dirbinių, kurie buvo betarpiškai susiję su šiaurės elnių medžiokle ir jų mėsinėjimu po medžioklės. Tai patvirtina tose vietose aptinkamų dirbinių trasologiniai tyrimai.

Pagal indėnų karo techniką mokomasi svaidyti tomahauką (pagal Brett and Kate McKay, 2011, August 3)

Parupėje aptikti titnago dirbiniai: 1–4, 6 – ašmenėliai; 5, 9, 11 – antgaliai ir jų dalys; 10 – gremžtukas; 7–8 – skaldytinių dalys (Parupė, B radimo vieta)

2014 ir 2015 m. Parupėje atliktų archeologinių žvalgomųjų tyrimų metu rastas tik vienas titnago dirbinys – rausvo titnago skaldytinis, kurio žaliava aptinkama Volgos aukštupyje. Šiuo metu raginio kirvio radimo aplinkoje jau surinkta titnagų grupė įgalina nustatyti jų chronologiją ir kultūrinę priklausomybę bei išskirti Parupės kaimo teritorijoje tam tikras jų koncentracijas. Balkšva ir melsva patina padengtų titnaginių strėlės antgalių ir kitų dirbinių aptikta net keturiose vietose, kurios datuojamos vėlyvojo paleolito–mezolito laikotarpiais. Čia vienu ankstyviausiu dirbiniu reikėtų laikyti aptiktą Liungbiu-Bromės (Lyngby kultūros technologijai būdingą strėlės antgalį. Jis pagamintas iš masyvios skeltės, tiesioginio smūgio technika nuskeltos nuo vienagalio skaldytinio. Antgalio įkotė averso pusėje suformuota statmenu retušu, kraštinė ties smaigalio dalimi retušuota pusiau statmenu ir statmenu retušu. Dirbinys turi ryškius panaudojimo pėdsakus. Preliminarūs jo trasologiniai tyrimai averso pusės įkotėje ir dirbinio vidurinėje dalyje leido aptikti mikroskopinių dervos lašelių, kurie išliko nuo strėlės įtvė-

rimo į strėlės kotą. Parupės vėlyvojo paleolito gyventojai naudojo titnaginius gremžtukus šiaurės elnių ir kitų gyvūnų kailiams išdirbti, grąžtelius, peilius, rėžtukus, grandukus, kirvius kaulo ir medžio dirbinių gamybai, iš akmens pagamintus muštukus, skirtus titnagai skaldyti. Paleolito laikotarpio titnago dirbiniai Parupės kaimo teritorijoje priklauso ne tik Liungbiu-Bromės, bet ir Arensburgo (Arensburgo miesto Šlezvige-Holšteine vardu pavadinta vėlyvojo paleolito kultūra) kultūrų bendruomenėms, kurios naudojo dvigalius titnaginius skaldytinius skeltėms nuskelti, strėlių antgalius su išskirtomis įkotėmis, retušuotomis statmenu retušu.

Titnago žaliava Parupės gyventojus pasiekdavo per tarpines šiaurės elnių bendruomenes iš Pietų Lietuvos besiformuojančiomis Nemuno, Neries, Šventosios, Jaros/Šetekšnos upėmis, o ties Valkupio upe (dešinysis Šetekšnos intakas) siekdavo ir Nemunėlio baseiną. Tuo metu besiformuojančių upių tinklo vandens lygis buvo žymiai aukštesnis, o beužaugant miškams, vėlyvojo paleolito ir ankstyvojo mezolito laikotarpiais upės buvo viena

iš pagrindinių žmonių susisiekimo priemonių, naudojant luotus. Kad toks kelias galėjo egzistuoti, liudija prie Šventosios – ties Anykščiais, prie Jaros/Šetekšnos – ties Jotkonių, Panemunėlio gyvenvietėmis aptikti titnago žaliavos „lobiai“, palikti to meto „prekeivių“ faktorių vietose. Čia aptikta titnago žaliava buvo geros kokybės, iš kurios buvo galima pasigaminti gerų titnaginių dirbinių. Šiuo metu Parupė yra vienintelė vieta Šiaurės Lietuvoje ir Pietų Latvijoje, kurioje aptikta paleolito gyvenviečių.

Nemunėlio ir Apaščios santaka buvo apgyvendinta visais priešistorės laikotarpiais. Tai buvo puiki susisiekimo vieta ir paranki apsistoti keliaujantiems iš Lielupės / Mūšos į Nemunėlio baseiną. Tai liudija ne tik paleolito, bet ir mezolito laikotarpio (9600–5400/5200 m. pr. Kr.) dirbiniai, aptinkami šios santakos teritorijoje. Kaip rodo Parupės kaimo teritorijoje aptiktų titnaginių dirbinių žaliava, čia gyvenusias bendruomenes pasiekdavo iš to paties regiono – tuo metu buvusių Pietų ir Šiaurės vakarų Baltarusijos teritorijose titnago kasyklų. Titnago skaldymo technologija, kaip ir vėlyvojo paleolito laikotarpyje, išliko ta pati. Tik pasikeitus gamtinėms sąlygoms, čia pasilikusioms gyventi vėlyvojo paleolito bendruomenėms savo reikmėms teko gamintis kitokius medžioklei ir žvejybai skirtus įrankius. Dalis čia gyvenusių bendruomenių paskui šiaurės elnius pasitraukė šiaurės rytų kryptimi. Todėl analogiška ankstyvojo mezolito kultūra archeologų fiksuojama ir Šiaurės rytų Europoje. Pastarojo laikotarpio pradžioje, kuris įvardijamas preboreolio klimato laikmečiu (9600–8250 m. pr. Kr.), galutinai sunyko tundrinei ir miškatundrei būdingos augalų rūšys (8). Pagal palinologinius tyrimų duomenis Nemunėlio ir Apaščios santakoje augo beržynai su pušų priemaiša, o pomiškį tuo metu sudarė karklai, kadagiai, paparčiai ir žaliosios sama-

nos. Miškai šio laikotarpio pabaigoje jau buvo tankūs, keliaudami gyventojai galėjo naudotis tik upių vagomis. Ankstyvojo mezolito laikotarpiu Parupės teritorijoje buvę gyventojai prisitaikė prie miškų aplinkos, kurioje sėkmingai medžiojo, rinko maistinius augalus, o upėse intensyviai žvejojo. Tai patvirtina dideli mezolito laikotarpio titnaginių dirbinių kiekiai aptinkami Parupės kaimo teritorijoje. Tarp jų vienintelis kol kas Lietuvoje ankstyvajam mezolito laikotarpiui priskiriamas strėlės antgalis, kol kas neturintis analogų visame Rytų Pabaltijyje. Jis pagamintas iš ilgos skeltės su išryškinta įkote. Visa antgalio reverso pusė padengta plokščiu retušu. Šis antgalis gali priklausyti Rytų Pabaltijo ankstyvojo mezolito laikotarpio Pulli (pagal gyvenvietę Vakarų Estijoje) kultūros bendruomenėms, kurios buvo paplitusios šių dienų Estijos, Latvijos, Lietuvos ir Šiaurės rytų Lenkijos teritorijoje (9). Tam pačiam laikotarpiui priklauso ir titnaginiai statmenai retušuotu šonu ašmenėliai, kurie buvo įstatomi į kaulinius žeberklus, durklus, ietigalius. Parupėje gyvenę žmonės savo darbui ir ginkluotei skirtus įrankius gamino kaip ir Maglemozės (pavadinimas nuo Magle Mose durpyno Zelandijos salos vakarinėje dalyje) kultūros gyventojai, naudojo tokią pat titnago apdirbimo technologiją. Parupėje rasta ir vėlesnio mezolito laikotarpio – borealio ir ankstyvojo atlančio – (8200–5500 m. pr. Kr.)

Parupėje aptiktas Pulli (Kunda) kultūros strėlės antgalis. Ankstyvasis mezolitas

titnaginių dirbinių: lancetų, trapecijų, peilių, gremžtukų, rėžtukų. Tai tipiška Rytų Pabaltijo miškų zonoje gyvenusių bendruomenių dirbinių industrija, labai ryškiai pasikeitusi vidurinio mezolito laikotarpiu, kai miškų zonoje gyvenusios bendruomenės pradėjo naudoti sudėtinius įrankius, pritaikytus individualiai medžioklei ir žūklei. Tai mikrolitiniai dirbiniai, t. y. titnaginiai ašmenėliai, kuriais buvo užaštrinami iš kaulo ar rago pagamintų durklų, žeberklų, ietigalių šonai. Trasologinių tyrimų metu dažnai ant šių įrankių paviršiaus aptinkama deguto liekanų. Degutu buvo tvirtinami aštrūs titnaginiai ašmenėliai, įstatomi minėtų kaulinių ir raginių dirbinių šonuose įrėžtuose grioveliuose (10).

Parupės kaimo teritorija tapo labai svarbiu senojo akmens amžiaus tyrimų poligonu. Pagal iš šiaurės elnio rago pagaminto kirvio radiologinius duomenis bei paleolito laikotarpio titnaginius dirbinius galima nustatyti, kad vėlyvajame paleolite čia savo pėdsakus paliko dviejų kultūrinių bendruomenių grupės: Liungbiu-Bromės ir Arensburgo, gyvenusios nuo XII iki X tūkst. pr. Kr. vidurio.

Mezolito laikotarpio dirbiniai rodo, kad, be Pulli (Kundos) kultūrinei grupei (ankstyvasis mezolitas) būdingų dirbinių, čia aptikta Maglemozės ir mezolitinės Nemuno kultūroms (vidurinis ir vėlyvasis mezolitas) būdingų medžioklės ir žvejybos įrankių, kurie buvo gaminami pagal mikrolitinę titnago skaldymo technologiją.

Literatūra

Girininkas A., *Akmens amžius. Lietuvos archeologija, 1*, Vilnius: Versus Aureus, 2009.
 Poledyninio laikotarpio klimato kaitos periodai: driasas I, biolingas, driasas II, aleriodas, driasas III. Driaso – klimato atšalimo, biolingo ir aleriodo – klimato atšilimo laikotarpiai.
 Bitinas A., *Paskutinis ledynmetis rytinės Baltijos regione*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2011.
 Girininkas A., Rimkus T., Slah G., Daugnora L., Stančikaitė M., Zabiela G.,

„Lithuania’s Lyngby type articles in the context of Nordic Europe Stone Age: Multidisciplinary Study“, in: *Archeologija un etnografija*, t. XXIX, Riga, 2016, p. 13–30.
 Zagorska I., *Senie žiemelbriežu mednieki Latvijā*. Rīga: Zinātne, 2012.
 Girininkas A., Rimkus T., Slah G., Daugnora L., „Liungbiu tipo dirbiniai Lietuvoje“, in: *Istorija*, t. 105, 2017, p. 4–23.
 Daugnora L., Girininkas A., „Šiaurės elnių keliai ir jų paplitimas Lietuvoje vėlyvajame

paleolite“, in: *Lietuvos archeologija*, t. 29, Vilnius, 2005, p. 119–132.
 Stančikaitė M., „Gamtinės aplinkos kaitos ypatumai vėlyvojo ledynmečio ir holoceno laikotarpiu“, in: *Lietuvos archeologija*, t. 26, Vilnius, 2004, p. 135–148.
 Rimkus T., „Microliths in fisheries? Use-wear and experimental study of composite tools of the Mesolithic South Lithuania“, in: *Archeologija un etnografija*, t. 29, 2016, p. 31–45.

Ryškejantis portretas: grafienės Marijos Tyzenhauzaitės-Pšezdzieckienės asmenybė ir veikla

GINTARĖ DŽIAUGYTĖ

Rokiškio krašto muziejaus muziejininkė

Marijos Tyzenhauzaitės-Pšezdzieckienės biografija nėra išskirtinė. Ganėtinai ramus gyvenimas, kelionės, sukurta šeima, ligos, netektys – jos gyvenimas, kaip ir kiekvieno mūsų, buvo pilnas tiek malonių, tiek skaudžių etapų. Tačiau iš visų Mariją išskiria jos asmeninės savybės ir platus interesų laukas. Kiekvienam, daugiau pažinusiam šią grafiene, susidarys įspūdis, kurį bene geriausiai išreiškė žodis, vartotas į ją besikreipiančių pagalbos ir paramos: *Dobrodziejka* (geradarė). M. Tyzenhauzaitės-Pšezdzieckienės atvaizdas yra žinomas, tačiau pats savaime mums mažai ką pasako apie žmogų, kurį matome. Atskleisti šį grafiene portretą

ir parodyti tikruosius jo bruožus bei tikrąsias spalvas, iš visų Tyzenhauzų giminės pasižymėjusių vyrų išskirti ir tobulai stiprybę, romumą bei dosnumą savyje suderinusią moterį – toks šio straipsnio tikslas. Pagrindiniai Marijos gyvenimo momentai jau aptarti anksčiau¹, todėl paskutinis uždavinys ryškinant grafiene portretą – apžvelgti jos asmenybės turtingumą ir univer-

Marija Tyzenhauzaitė-Pšezdzieckienė (autorius F. Ks. Winterhalteris), in: August Sokolowski, *Dzieje porozbiorowe narodu polskiego ilustrowane. T. 4 [1831-1908]*, Warszawa, 1905, s. 137

salumą: parodyti ją kaip mecenatę, fundatorę, labdarę, menininkę ir dvarininkę.

Šaltinių ir literatūros bazė tokiam tikslui pasiekti nėra skurdi – ji įgalina bent jau piešti pagrindinius kontūrus. Rokiškio krašto muziejus gali pasidžiaugti gana gausiais šaltiniais, susijusiais su M. Tyzenhauzaite-Pšezdzieckiene. Turbūt iškalbingiausi ir daugia-

įvairios informacijos suteikti gali grafienei adresuoti skirtingų asmenų laišakai.² Tarp šių laiškų adresantų esama tiek niekam nežinomų, šiaudien nebeidentifikuojamų asmenybių, tiek XIX a. pab. ryškių Lenkijos asmenybių: dailininkų, istorikų, netgi dvasininkų, kurie į grafiene kreipėsi labai skirtingais tikslais. Mariją kaip dvarininkę bent fragmentiškai galima suprasti pasitelkus Rokiškio krašto muziejuje saugomas įvairias Rokiškio dvaro ir grafystės bylas³, kur esama nemažai Rokiškio administracijai adresuotų Marijos laiškų iš Varšuvos su įvairiais nurodymais. Marijos veikla nelikdavo nepastebėta ir spaudoje. Apie grafiene buvo galima sužinoti ne tik

Lenkijos⁴, bet ir Rygos laikraščiuose.⁵ Kiek daugiau ir asmeniškėsiu detalių kai kuriuose savo dalykiniuose tekstuose sąmoningai apie M. Tyzenhauzaitę-Pšezdzieckienę pateikia ir ją artimai pažinojęs Gustavas Manteuffelis⁶, o aplinką, kurioje augo grafiene, šiek tiek nušvietė ir jos sutuoktinis Aleksandras Pšezdzieckis, aprašęs Pastovių meno kolekciją.⁷

Kaip ir svarbiausiems biografijos bruožams aptarti, taip ir Marijos veiklai nušviesti daug pasako Reinoldo Pšezdzieckio A. Pšezdzieckiui skirta biografija.⁸ Nemažai žinių apie Marijos gyvenimą ir veiklą pateikia Andrzejus Biermackis⁹ leidinyje „Polski słownik biograficzny“, o konkrečiau pačios Marijos veiklos atskirus aspektus nušviečiančių tekstų¹⁰ – mažai. Marija bei jos nuopelnai dažnai minimi ir Tyzenhauzų giminės vyrams skirtose ar kitose panašiose Józefo Ziemczonoko¹¹ bei kitų autorių¹² monografijose ar rinktinėse, aptariančiose istoriją vietovių¹³, prie kurių prisilietė Tyzenhauzų giminė. Veikaluose, aptariančiuose Varšuvos prieglaudų ar mecenaštės istoriją¹⁴, taip pat galima aptikti trumpų žinučių apie Mariją, nors, gaila, vientiso darbo, skirto M. Tyzenhauzaitės–Pšezdzieckienės veiklai, kol kas nėra...

Marijos architektūriniai užmojai

M. Tyzenhauzaitė–Pšezdzieckienė visą gyvenimą aktyviai veikė ne vienoje srityje, jos būta išties ne tik talentais, bet ir aukštomis vertybėmis bei dosnumu apdovanoto žmogaus. Ne tik fiziškai ryškiausias, bet ir laiko bei sunaikinimų mažiausiai paveiktas jos nuopelnas – indėlis į architektūrą. Žinios apie Marijos prisidėjimą prie įvairių paminklų – įvairios. Prie architektūros paveldo ji prisidėjo ne tik kaip naujų objektų mecenatė. Finansiškai, o kai kada ir idėjomis ji rėmė ir bažnyčių restauracijas. Po grafienės mirties laikraštis „Tygodnik ilustrowany“ paminėjo ir Pšezdzieckienės aukas, skirtas jau XIX a. 9 deš. restauruotoms Kauno karmelitų Šv. Kryžiaus bažnyčiai bei Kauno Šv. apaštalo Petro ir Povilo katedrai.¹⁵

Bene daugiausia informacijos apie grafienės prisidėjimą prie

Perstatyta Šv. apaštalo Petro ir Povilo bažnyčia Košikuose, Varšuvoje. Šioje vietoje šalia senosios bažnyčios stovėjo Pšezdzieckių mauzoliejus. Nuotr. G. Kujelio

restauracijos turime Rygos liuteronų katedros atveju. Šis pastatas restauruotas XIX a. antroje pusėje. M. Tyzenhauzaitė–Pšezdzieckienė remti šiuos darbus paskatino tai, jog šioje katedroje buvo įamžinti ir dabartinės Latvijos teritorijoje gyvenusių Tyzenhauzenų giminės atstovai.¹⁶ Plačiai jos prisidėjimą prie šios restauracijos aprašė jos amžininkas ir artimas pažįstamas G. Manteuffelis. Jo teigimu, visa restauracija palengvėjusi dėl jos

iniciatoriaus Dombatwareino ryšių su „lenkų matrona“ M. Tyzenhauzaitė–Pšezdzieckiene.¹⁷ Amžininko teigimu, restauruoti katedros šoninę koplyčią, kurioje yra minėtoji epitafija, grafienė pasikvietė jau didesniuose projektuose jai talkinusių architektą Georgą Wernerį, kuriam turėjo būti pavesta ne tik atnaujinti epitafiją, bet ir sukurti naujus vitražus koplyčioje.¹⁸ Rygos spauda, nušviesdama grafienės iniciatyvą, G. Wernerį netgi pavadino

jos architektu (*ihren Architekten*), šis Rygoje apsilankė bent keletą kartų ir „mokė“, kaip koplyčia turėtų būti restauruojama.¹⁹ Šiandien žvelgiant į šiuos Miunchene pagamintus²⁰ vitražus reikia prisiminti, kad Marija taip pat dalyvavo kuriant jų eskizus.²¹ Daug kam teko girdėti kairiajame vitraže esančių figūrų paaiškinimą. Centre vaizduojama Šv. Mergelė Marija kaip Livonijos globėja, jos kairėje stovi pirmasis Tyzenhauzų giminės atstovas šiame regione riteris Engelbertas Tyzenhauzas, dešinėje klūpi paskutinis Lenkijos Tyzenhauzų linijos atstovas vyras, o centre klūpantis berniukas vaizduoja M. Tyzenhauzaitės-Pšezdzieckienės vaikaitį Joną Pšezdzieckį, vėlesnį Rokiškio savininką. G. Manteuffelio teigimu, toks figūrų išdėstymas ir asmenybių pasirinkimas neatsitiktinis: būtent J. Pšezdzieckis, suėjęs pilnametystei, turėjo priimti Tyzenhauzų pavardę²² ir šitaip tarsi atnaujinti bei pratęsti nutrūkusią Tyzenhauzų liniją. Deja, kaip žinome, toks Marijos (?) planas įgyvendintas nebuvo. Dar anksčiau, 1872 m., paties Reinoldo Tyzenhauzo buvo sumanyta, jog po jo paties mirties paveldėjimas atiteks sesers Marijos vyriausiojo sūnaus pirmagimiui Juozapui Pšezdzieckiui su sąlyga, kad šis priims Tyzenhauzų pavardę, tačiau valdžia pakeisti pavardės neleido.²³

Be bandymo išsaugoti savo giminės vardą Rygoje, Marija stengėsi įamžinti ir tiesioginių protėvių ar giminaičių atminimą. Gardino Šv. Pranciškaus Ksavero katedroje Antanui Tyzenhauzui stovintis obeliskas liudija, jog paminklą tėvo ir brolio valia pastačiusi M. Tyzenhauzaitė-Pšezdzieckienė.²⁴ Rokiškio Šv. apaštalo ir evangelisto Mato (toliau – Šv. Mato) bažnyčioje yra atminties lentelė Elenai Tyzenhauzaitei, kurią taip pat užsakė sesuo Marija 1883 metais.²⁵

Didžiausi, nors ne visi, M. Tyzenhauzaitės-Pšezdzieckienės gyvenimo projektai šiandien vis dar primena savo fundatorę. Geriausiai Rokiškio gyventojams ir svečiams žinoma Rokiškio Šv. Mato bažnyčia – įspūdingas Marijos funduotas paminklas, kurio statybas ji po brolio mirties tęsė būtent kaip Tyzenhauzaitė, kartu su jau minėto G. Wernerio pagalba sukūrusi ne tik įspūdingą architektūrinį kompleksą, bet ir amžinojo poilsio vietą savo broliui bei tėvams.²⁶ Visą gyvenimą lavintas Marijos meninis skonis bei bendradarbiavimas su pasirinktu architektu pasiteisino: panašu, kad grafienė ne tik ir toliau pati naudojosi to paties G. Wernerio paslaugomis, bet ir jį protegavo.

1884 m. Marija už 220 tūkst. sidabro rublių iš Anelės Boguckos nusipirko Poličnos miestelį. Grafienė ne tik reiškėsi kaip dvarininkė ir valdytoja – užsiėmė gyvulių ir arklių veisimu, žemdirbystės vystymu²⁷, bet taip pat tęsė architektūrinius užmojus. Kaip ir kitur, pasitelkusi architektą G. Wernerį, Marija čia pastatė prancūziško neorenesanso stiliaus rūmus bei naują neogotikinio stiliaus Šv. Stepono bažnyčią. Po jos mirties Poličną paveldėjo Marijos vaikaitis Steponas Pšezdzieckis.²⁸ Bažnyčios titulas veikiausiai implikuoja grafienės planus puoselėjant Poličną.

M. Tyzenhauzaitės-Pšezdzieckienės ir „jos architekto“ bendradarbiavimą galiausiai vainikavo amžinajam Marijos ir jos šeimos poilsui skirtos vietos sukūrimas. Grafienės iniciatyva Varšuvoje, prie Teklės Rapackos funduotos dar statomos Šv. apaštalo Petro ir Pauliaus bažnyčios, prie kurios 10 tūkst. rublių auka²⁹ prisidėjo ir M. Tyzenhauzaitė-Pšezdzieckienė, apie 1886 m. pradėtas statyti Pšezdzieckių mauzoliejus, projektuotas to paties G. Wernerio. Pastarasis, deja, savo statytojos ir

jos vaikų amžinai turėjusių trukti ramybę saugojo neilgai: išstovėjęs vos kiek daugiau nei pusamžį mauzoliejus buvo sunaikintas per Antrojo pasaulinio karo bombardavimus 1939 metais. Prie Varšuvos panoramos Marija prisidėjo parėmusi ir dar dviejų – Visų Šventųjų bei Šv. Aleksandro – bažnyčių statybos bei perstatymo darbus.³⁰ Išlikę Lenkijoje, Lietuvoje ir Latvijoje išsibarstę pastatai šiandien vis dar gali priminti XIX a. „lenkų matroną“ ir jos darbus bei pastangas.

Karitatyvinė veikla – Marija kaip „geradarė grafienė“

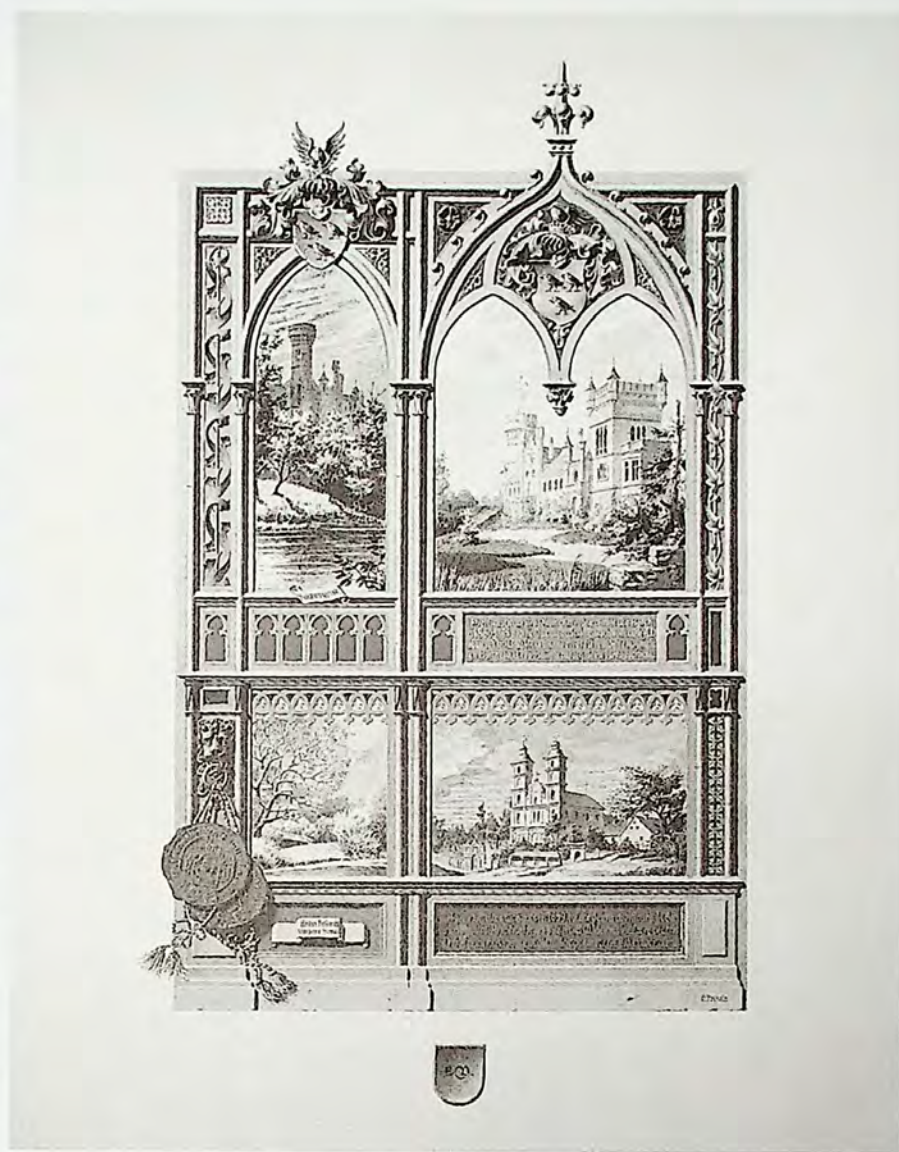
Marija žinoma ne tik kaip mecenatė, bet ir kaip filantropė. Pastarąjį terminą kalbėdami apie M. Tyzenhauzaitę-Pšezdzieckienę taikė jau grafienės amžininkai.³¹ Stokojantiems bei įvairioms organizacijoms teikta pagalba buvo vienas iš jos nuopelnų, deja, šiandien patiriama tik tų, kurie domisi šios asmenybės gyvenimu ir veikla: apie daugelį smulkių, bet ne mažiau reikšmingų Marijos gerų darbų mums kalba įvairūs dokumentai.

Rokiškio krašto muziejuje yra apie keliasdešimt M. Tyzenhauzaitei-Pšezdzieckienei adresuotų laiškų. Juose ne tik dėkojama už jau grafienės suteiktą konkrečią pagalbą ar materialinę paramą, bet yra ir laiškų su konkrečiais prašymais, o kai kurie tokių laiškų autoriai – tuo metu išsilavinusiai Lenkijos visuomenei žinomi asmenys. Pavieniai skirtingų asmenų laiškai liudija buvus nemažai asmenų, sulaukusių vienokios ar kitokios Marijos paramos. Viena adresantė grafienei dėkoja už gautus 10 rublių, skirtus laidotuvėms³², kita, luošė, – už 12 rublių, drobę šešeriems marškiniams bei sijoną.³³ Muziejaus fonduose yra ne vienas toks laiškas, kuriame „geradarė grafienei“ įvairūs asmenys

dėkoja ir už konkrečią finansinę pagalbą, tačiau dėl tiksliai nenurodyto adresato bei pačių laiškų abstraktumo negalima tvirtai teigti, kad visi šie laiškai skirti būtent Marijai, o ne kitai Tyzenhauzų atstovei.

Vis dėlto laiškai asmenų, geriau pažinojusių grafienei ir ne kartą su ja bendravusių, leidžia iš turinio suprasti, kuriai gi konkrečiai grafienei jie adresuoti. Būtent jie ir leidžia mums teigti, jog Marija palaikė ryšius su ne vienu dvasininkijos ar vienuolijos atstovu, kurie taip pat prašydavo įvairios pagalbos. 1881 m. rugsėjį iš Lvovo į grafienei kreipėsi dominikonas Vincentas Marija Podlevskis.³⁴ XIX a. pab.–XX a. pr. jo rūpesčiu lenkiškai išleista ne viena dvasinio turinio knyga³⁵, taigi jis buvo aktyvus ir inteligentijos pasaulyje. V. M. Podlevskis kreipėsi į Mariją užtardamas dvi moteris. Vienai jų, kažkokio teismo pareigūno dukteriai, jis prašė tarnybos vietos grafienei dvare su sąlyga, jog mergina, atlikusi jai suteiktas pareigas, vakarais galėtų grįžti slaugyti ligotą motiną.³⁶ Antroji vienuolio, veikiausiai gerai pažinojusio grafienei ir pas ją apsilankydavusio, užtarta moteris – karmelitė sesuo Mauricija Bobnowska, kaip nurodo pats V. M. Podlevskis, tremtinė iš Vilniaus (*wygnanka z Wilna*).³⁷ Jai reikėjo grafienei užtarimo siekiant gauti pensiją iš Rusijos imperijos vyriausybės. M. Bobnowska buvo Vilniaus karmeličių vienuolyno vyresnioji, panaikinus vienuolyną apsigyvenusi Varšuvos priemiestyje.³⁸ Dar tų pačių metų pavasarį pati M. Bobnowska rašė padėkos laišką grafienei už skirtą 150 rublių auką ir, tikėtina, dar kažkokią pagalbą, kurios turinys iš laiško nėra aiškus.³⁹

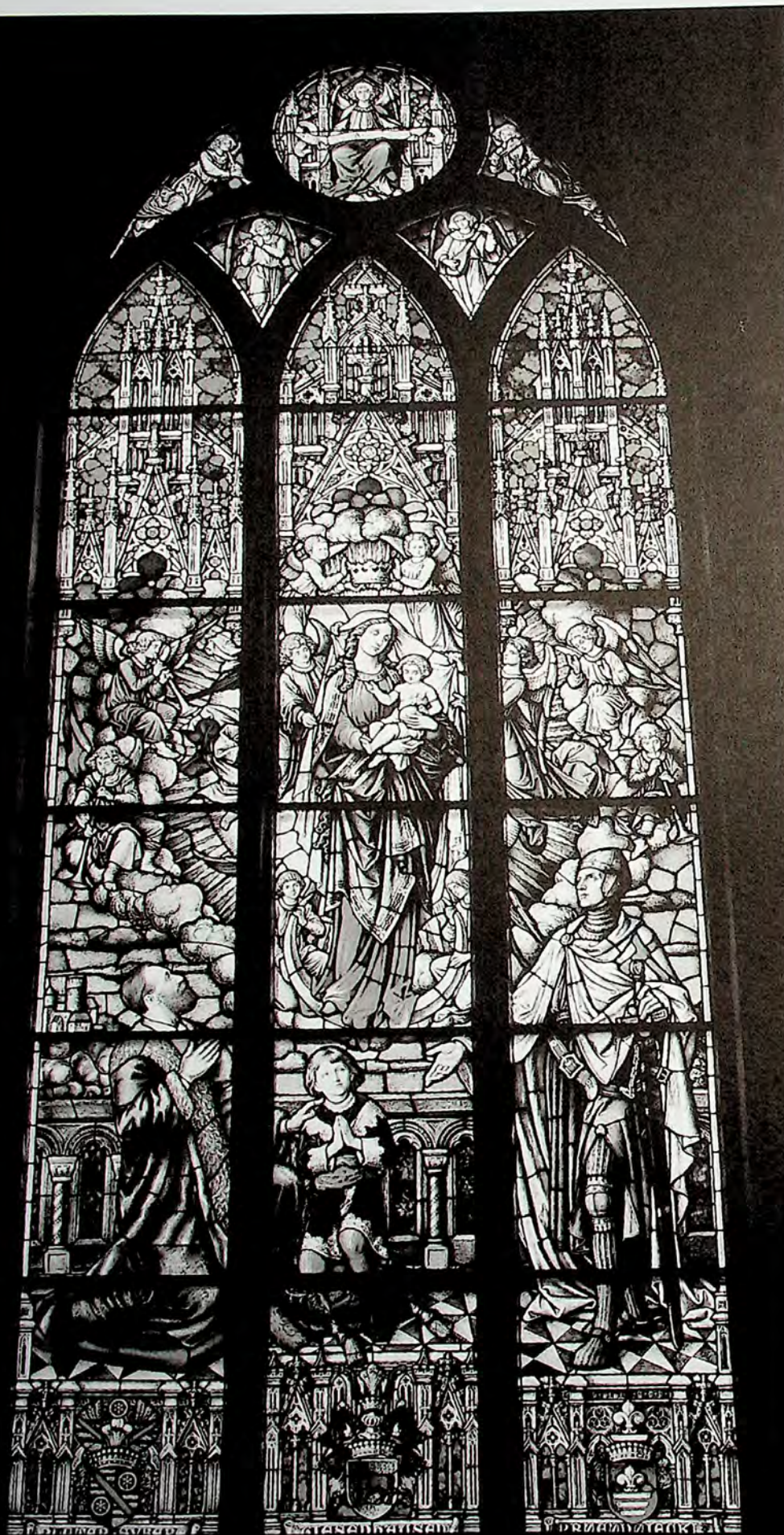
Grafienei palaikė korespondenciją bei rėmė ir kitų vienuolių atstovus. Muziejuje saugomi bent keli Marijai adresuoti laiškai, rašyti šaritės sesers

Albumo „Terra Mariana“ faksimilė, fragmentas

Teofilės (?) Milintowskos iš Paryžiaus. 1874, 1875 ir 1879 m. rašytuose laiškuose vienuolė daugiausia dėmesio skiria padėkoms grafienei arba diskusijoms apie religinius dalykus.⁴⁰ Jos atstovaujama vienuolyne seserys atsidėkodamos už savo globėją meldavosi jos intencijomis. Laiškuose užsimenama ir apie konkrečią grafienei pagalbą. Viename jų sesuo T. Milintowska dėkoja už iš pono Nury nuo ponios gautus pinigus⁴¹, vėlesniuose – už 860 ir 1 000 frankų, kuriuos iš pono Nury gavo grafienei paliepimu.⁴² Už vieną tokių aukų vienuolyno vyresnioji T. Milintowska atsidėjo medalikiukais, kryželiais ir škaplieriais Marijai bei jos jaunėliui Gusta-

vui.⁴³ 1873 m. iš šio vienuolyno dar kita sesuo – Vincenta – asmeniškai nepažinojusi Marijos kreipėsi į ją kaip į maloningą ir didelį gerumą jos namams rodančią grafienei. Šis laiškas⁴⁴ išties subtilus ir paveikus, turėjęs sujautrinti grafienei širdį ir paskatinti ją naujai aukai. Tačiau laiške atspindėti ir ankstesni M. Pšezdzieckienės darbai dėl šio vienuolyno: šaritės Šv. Kazimiero namuose Paryžiuje jau buvo gavusios iš grafienei geros medžiagos, iš kurios planavo pasiūdinti naujus arnotus naudoti savo koplyčioje. Vis dėlto, kaip teigė sesuo, „tokios gražios medžiagos negalima kitaip kaip tik sidabru peltakiuoti, ir jai reikia suteikti ryškų papuošimą, o

mes tokio esant tokiam nepritekliui įsigyti negalime...“⁴⁵

Be šio praktinio prašymo, viso pastarojo laiško esmė buvo paprašyti grafienę paremti prie Šv. Kazimiero namų vykdytą vaikų ugdymą. Tiek sesuo Vincenta, tiek Teofilė savo laiškuose mini vaikus, kuriuos vienuolės kažkoku būdu globojo. Iš Vincentos laiško aiškėja, kad vaikai darbavosi prie vienuolyno buvusioje siuvykloje, kurios pajamos kažkiek išlaikė Šv. Kazimiero namus.⁴⁶ Kad Marija šitą ar kitą vaikus lavinančią vienuolyno veiklos formą globojo, išduoda ir Teofilės laišakai.⁴⁷ Šv. Kazimiero namai Paryžiuje buvo įkurti XIX a. viduryje kaip institucija lenkams, neturintiems kito prieglobsčio, ir buvo išlaikomi Lenkijos didikų. Nuo pat pradžių prie šių namų kaip globėjos veikė gailėstingųjų seserų, kitaip šaričių, kongregacija. Grafienė, kaip ir kiti aukščiausio sluoksnio atstovai, nors mažas, tačiau turbūt sistemingas aukas šiai labdaros institucijai teikdavo nuolat. Laikraščiuose buvo galima rasti žinučių apie tokias aukas, tarp jų, pavyzdžiui, 1877 m. gruodžio mėnesio žinutė, kad grafienė lapkritį gailėstingumo seserų globojamiems vargšams paskyrė 25 rublių mėnesinę (*ofiara miesięczna*) auką.⁴⁸

M. Tyzenhauzaitė įvairias sumas skyrė ir kitų prieglaudų išlaikymui. Ksavero Nalepińskiego leidinyje pateikiama informacija apie sunumeruotas Varšuvos prieglaudas. 9-ajai prieglaudai M. Tyzenhauzaitė 1884 m. paaukojusi 34 rublius, o 1890 m. – 40 rublių.⁴⁹ Čia grafienė pasirodė ir kaip steigėja. Leidinyje nurodoma, kad 28-uuju numeriu pavadinta prieglaua (Šv. Kryžiaus gatvėje?⁵⁰) buvo įkurta pačios M. Pšezdzieckienės, o išlaikoma –

M. Tyzenhauzaitės-Pšezdzieckienės funduotas vitražas Rygos liuteronų katedroje. Nuotr. Giedrius Kujelio

Globos tarybos.⁵¹ Grafienė įsteigė ir mažų mokyklėlių, kurių veiklą pati ir kuravo⁵², o bene viena didžiausių ir galbūt geriausiai žinomų M. Tyzenhauzaitės finansuotų įstaigų – akių ligoninė (*zakład oftalmiczny*) Vilniuje, sumanyta dar jos tėvo Konstantino.⁵³

Kalbant apie labdarystę surinkti visas Marijos iniciatyvas privatiems asmenims ar įstaigoms vargiai įmanoma. Tačiau bent kai kurios žinios leidžia nujauti, jog Rokiškio krašto muziejaus turimi šaltiniai atspindi tik dalį atvejų, kuomet M. Tyzenhauzaitė rėmė stokojančius, o ir po mirties apie ją rašydama spauda pabrėžė kukliai gyvenusios grafienės⁵⁴ labdaringą veiklą.

Leidyba ir mecenatystė – Mariją atskleidžianti ir įprasminanti veikla

Daugialypį Marijos talentą, gebėjimą plačiai mąstyti ir remti įvairias sritis atskleidžia dar viena veiklos sritis – leidyba bei bibliotekų rėmimas. Grafienė konkrečiomis dovanomis rėmė bibliotekas ir finansavo kitų spaudinių leidybą. 1885 m. Rygos miesto bibliotekai ji padovanojo veikalą „Wzory sztuki sredniowiecznej w dawnej Polsce“⁵⁵, 1887 m. – A. Pšezdzieckio „Jagelloneki Polskie w XVI wieku“ 1–5 tomas.⁵⁶ 1887 m. M. Tyzenhauzaitė-Pšezdzieckienė Jogailos universiteto bibliotekai padovanojo nemažą rinkinį laiškų, rašytų J. Leleveliui 1806–1830 m., beveik visi tų laiškų autoriai – to meto žymiausi Lenkijos mokslo pasaulyje.⁵⁷ Grafienė, kaip iniciatyvaus istoriko ir archeologo A. Pšezdzieckio sutuoktinė, rėmė ir istorijos tyrimus. Viena vertingiausių Marijos iniciatyvų – XVI a. Henriko Tyzenhauzeno rankraščio, skirto XIII–XVI a. Tyzenhauzenų giminės geneologijai ir Livonijos istorijai, leidyba. Grafienė turėjo finansuoti šio veikalo leidybą, o

paties leidybos darbo ėmėsi Juozapas Girgensohnas.⁵⁸ Ji taip pat rėmė privačias iniciatyvas. Estijos išsilavinusių asmenų grupė, vykdanči archeologines tiriamąsias išvykas, 1888 m. išvyko į Falkenau gyvenvietę Estijoje, kuri anksčiau priklausė Tiesenhauzenų giminei. Apie šios grupės kelionę informuota M. Pšezdzieckienė skyrė jai 100 rublių planuojamiems žvalgymams.⁵⁹

Vis dėlto žymesnės Marijos leidybai skirtos iniciatyvos buvo būtent dovanos dviem popiežiams. Viena jų menčiau žinoma nei kita, tačiau būtent čia Marija atskleidė ne tik savo talentus, bet ir asmenines savybes.

Popiežiui Pijui IX 1854 m. paskelbus bulę „Ineffabilis Deus“, įtvirtinančią Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo dogmą, Prancūzijos kunigaikštis l'abbé Sire sugalvojo padovanoti popiežiui šios bulės vertimą į visas kalbas. Į lenkų kalbą išvertė eruditas Aleksandras Jełowickis. Kunigaikštis kreipėsi į M. Pšezdzieckienę, kad ši nupieštų iliustracijas lenkiškajam vertimui. Tuo metu grafienė jau turėjo problemų dėl akių ligos, tačiau, kaip teigia jos vaikaitis, po stebuklingo Bernadetos šaltinio Lurde atsiradimo grafienė šio šaltinio vandeniu praplovusi akis su dideliu tikėjimu ėmėsi šio darbo.⁶⁰ Dabar ši M. Tyzenhauzaitės-Pšezdzieckienės akvarele iliustruota dovana popiežiui saugoma Vatikano bibliotekoje⁶¹, o visą grafienės atliktą įspūdingą darbą taip aprašo Reinoldas Pšezdzieckis: „Šis išties benediktiniškas darbas iš tikrųjų buvo išbandymas regėjimo tvirtumui, nes visas [vertimo] paraščių papuošimas susidėjo iš miniatiūrų, su neregėtu skrupulingumu vaizduojančių portretus ir istorinius, architektūros paveikslus, juvelyrinius papuošimus. Visai kompozicijai ponja Marija suteikė patriotinę ir pamaldžią formą.

Kadangi turėjo perteikti Marijos, Lenkijos Karūnos karalienės, kultą per lenkų tautos istoriją, puslapis po puslapio chronologiškai vaizdavo epochas ir amžius, pradedant nuo Mečislovo krikšto. Kiekviename puslapyje išlaikyta senoviško stiliaus ornamentika, įkvėpta senųjų mišiolų ir giesmyčių, su architektūros ir brangenybės fragmentais, perkelti iš romaniškųjų augalų pynių į gotikines gėlių viršūnes, renesansinius frizus, barokines kriaukles, klasicistines kolonas ir ampyro puošybės fragmentus. Tuose rėmuose neįprastai meniškai sukomponuoti papuošti Lenkijos ir Lietuvos, lenkinių kunigaikštysčių, vaivadijų ir žemių bei didžiųjų vyrų ir didelių tautų herbais, į medalionus įpinti Lenkijos šventųjų globėjų atvaizdai, karalių ir karalienių, valstybės veikėjų, vadovavusiųjų ir mokslininkų portretai, miestų ir pilių peizažai, išstisios mūšių scenos, kaip pavyzdžiui, Čenstakavos apsuptis arba Vienos mūšis. Viskas pagal žinomus paveikslus, sumažinta iki tabakinės miniatiūros, o kartais ir iki žiedelio dydžio. Su lupa pieštos smulkmenos, su lupa tenka jas ir tyrinėti. Pasigėrėjimo vertos XVIII a. labai elegantiškos miniatiūros. Labai gražus pirmasis puslapis, skirtas pirmiesiems Jogailaičiams, įdėtas į rėmus, imituojančius raudoną marmurą, jame vaizduojami motyvai iš Vavelio paminklo Kazimierui Jogailaičiui. <...> Virš šventųjų atvaizdų, karalių portretų, miestų, šventovių, rūmų vaizdų, mūšių ir triumfų vaizdų kiekviename puslapyje karaliauja Švč. Nekaltojo Prasidėjimo Mergelė, pristatoma viename jos paveikslų, Lenkijoje garsėjančių stebuklais: Čenstakavos, Aušros vartų, Berdyčiovo, Trakų, Ležaisko, Letyčiovo... <...> Kiekvienas iš tų šventųjų atvaizdų perpieštas mažu formatu, detaliai, tiksliai pagal originalą, atsižvelgiant

į visas smulkmenas drabužių ir brangenybų, siūtų arba apkaustytų sidabru, paaukuotų karūnų, kurių puošybės detales ponia Marija sugebėjo atkurti su neabejotinu juvelyriniu tikslumu ir archeologo nusimanymu. Be savos erudicijos, jai labai padėjo sutuoktinis. <...> Jo korespondencija su žmona pilna ženklų apie jos darbo prie bulės žingsnius, apie vyro jai teikiamą istorinę–archeologinę informaciją, pavyzdžius ir piešinius. <...> Dekoruodama bulę, ponia Marija norėjo įamžinti jo bendradarbiavimą prie šio darbo. Taip sukurti šį darbą padėjo tiek dokumentacija, tiek istorinės ir meninės žinios, tiek nusimanymas, o pirmiausia kantrumas, toks, kad [šis darbas] iš tiesų negalėjo būti padarytas greitai. Kaip viduramžių vienuoliai, grafienė Marija sėdėjo prie jo ištisais metais, dirbdama pirma Paryžiuje, paskui Varšuvoje.“⁶²

Pabaigusi šį darbą, po poros dešimtmečių pati Marija tapo dovanos kitam popiežiui iniciatore. 1888 m. popiežius Leonas XIII šventė 50-ties metų iššventinimo jubiliejų. Ta proga iš viso pasaulio į Vatikaną plaukė dovanos, viena jų buvo įspūdingas albumas „Terra Mariana“, sukurtas grafienės M. Pšezdzieckienės iniciatyva. Ilgą laiką Marija klaidingai buvo laikoma „Terra Mariana“ iliustratore.⁶³ Nepaisant grafienės meninių gebėjimų, šiandien net albumo koncepcijos autorystė priskiriama Gustavui Manteffeliui, kuris finansiškai taip pat nemažai prisidėjo prie sėkmingo albumo idėjos realizavimo. Šiame albume pateikiama Livonijos ordino ir vyskupystės istorija, dvarų, pilių bei bažnyčių griuvėsių vaizdai.⁶⁴ Menkesnis idėjinis indėlis prie šio albumo koncepcijos nesumenkina grafienės iniciatyvos sukurti popiežiui skirtą albumą.

Marija – amžina menininkė ir visuomenininkė

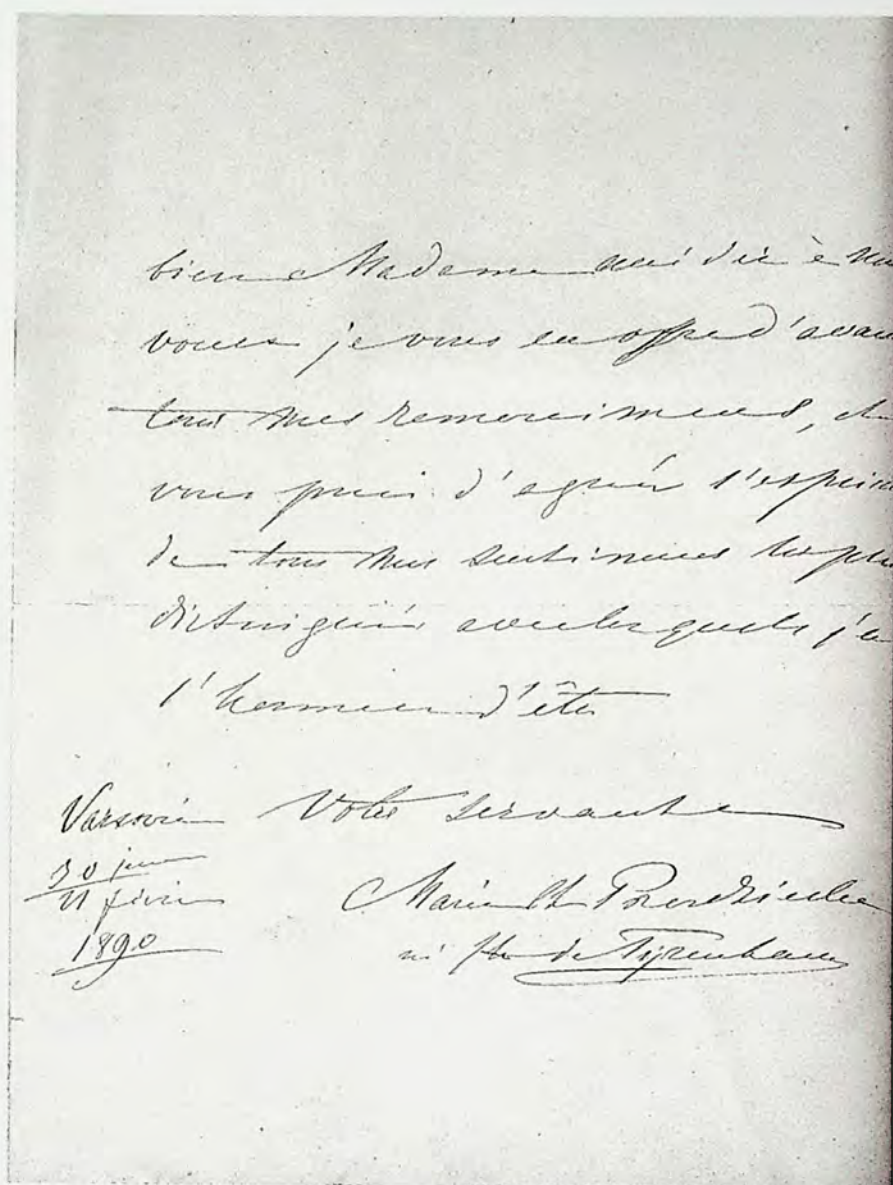
Minėto „Ineffabilis Deus“ vertimo iliustravimas vainikavo ir liudijo Marijos talentą, ugdytą ir puoselėtą visą gyvenimą. Nuo vaikystės ji piešimo mokėsi privačiai bei pas tėvą Konstantiną. Ši veikla ir interesas menui vėliau lydėjo grafienę visą gyvenimą, ne tik mokantis iš geriausių akvarelistų ar tobulinantis kopijuojant laikmečio meistrus, bet ir kuriant bei su jais artimai bendraujant. Turtinga dailės kūrinių kolekcija Pastovių rūmuose, kur augo grafaitė, taip pat veikė jaunąją Mariją. Tyzenhauzų paveikslų kolekcijoje buvo įvairių šalių ir mokyklų atstovų darbų. Pastovyse buvusį rinkinį dar 1842 m. aprašė Marijos sutuoktinis A. Pšezdzieckis.⁶⁵ Kolekcijoje buvo ir italų baroko dailininko Domeniko Zampieri, dar geriau žinomo kaip Domenichino, paveikslas „Jokūbas verkiantis prie Juozapo rūbų“.⁶⁶ Pasak A. Pšezdzieckio, M. Pšezdzieckienės vaikaitis, Marijai didelį įspūdį padarė Čarnoostrove buvęs dailininko paveikslas (kopija?) „Šv. Jeronimo komunija“, kurio kopiją ji buvo padariusi aliejiniais dažais, o pagal ją vėliau – kompozicijos kontūrų graviūrą. Pastaroji vėliau buvo panaudota kaip iliustracija Marijos ir Aleksandro 1844 m. išleistoje brošiūroje, kurioje aiškinami šio ir Vatikane saugomo paveikslų skirtumai⁶⁷. Tapymo įgūdžius po santuokos Marija tobulino ir kelionėse su seserimi, vyru bei jo motina. Gyvendama Romoje, 1845–1846 m. naudojosi proga mokyti dailės pas to meto žymiausių akvarelistus, pati labai domėjosi portretų ir scenų kūrimu.⁶⁸ Po dukters mirties savotiškas uždarumas ir ramybės poreikis turėjo įtakos tam, jog Marija labiau atsidėtų piešimui. Gyvenimo didmiesčiuose vengimas nuvedė į provinciją, kur rami

kasdienybė atspindėjo grafienės eskizuose ir akvarelėse⁶⁹, gyvenant Nicoje pagrindinis Marijos eskizų objektas buvo sūnus Konstantinas.⁷⁰ Marija, R. Pšezdzieckio žiniomis, piešusi daug, kartais kūrusi ir sudėtingesnes scenas, bet kelionės Italijoje metu daugiausia vaizdavo kasdienio gyvenimo scenas.⁷¹ Po mėgį dailei praktikavo kartu ne tik su seserimi Elena. Susipažinusi su Liza Krasinska, dažnai su ja susitikdavusi Varšuvoje ar kituose užsienio miestuose, drauge piešdavo.⁷² Marijos darbų dar nuo jaunystės būta Pastovių rūmuose, o Tyzenhauzų meno kolekcijoje – ir litografijų.⁷³ 1853 m. paskutinio vizito Pastovyse metu Marija nutapė brolio paveikslą ir savo su vaikais.⁷⁴ Šiandien šis išlikęs Marijos paveikslas saugomas Kaune, Nacionaliniame Mikalojaus Konstantino Čiurlionio dailės muziejuje. Kartu su pussesere Gabriele Giunteryte-Puziniene 1853 m. knygai „Dievo vardas“ sukūrė viršelį⁷⁵, iš išlikusių Marijos darytų eskizų žinomas ir tos pačios pusseserės atvaizdas, puošęs jos knygą „Vilniuje ir Lietuvos dvaruose“. Smulkesni grafienės darbai saugoti jos segtuvuose. Tokių kūrinių turėjo būti nemažai, tačiau praktiškai visus juos sunaikino Antrasis pasaulinis karas, kuomet Varšuvoje buvę Pšezdzieckių rūmai su biblioteka, kur saugoti Tyzenhauzų ir Pšezdzieckių giminių archyvai, bibliotekos bei meno kolekcijos, buvo sugriauti 1939 m. ant jų kritusios bombos.

Nors Marija pažinojo daug dailininkų ir tapė pati, šiandien jos darbų liko nedaug. Vertingiausi jos portretai turbūt pražuvo amžiams. Anksčiausiai istoriografijoje užfiksuoti Marijos atvaizdai tik po santuokos. R. Pšezdzieckis nurodo, kad grafienė domėjosi pozavimu, jo technika bei tualetais, tai jai buvę pramoga, o ir atvaizdų buvę bent keletas. 1843 m. Kijeve grafienės portretą su juoda

suknele ir žaliu šaliu architektūros fone ir šalia su alebastrine antikinio stiliaus vaza nutapė žymus dailininkas Holpeinas.⁷⁶ 1846 m. akvarele buvo sukurtas nedidelio formato stačiakampis jos atvaizdas, kuriame buvo įrašas „Castellamare 1846“. Šį paveikslą vėliau turėjo jos vaikai R. Pšezdzieckis.⁷⁷ Šiandien geriausiai žinomas M. Pšezdzieckienės atvaizdas – dailininko Franco Ksavero Winterhalterio kurto portreto fotokopija.⁷⁸ Tuo metu šis dailininkas jau buvo savo šlovės viršūnėje, tapė ištis rinktinę publiką. Marijai įspūdį padarė F. K. Winterhalterio kurtas L. Krasinskos dviejų vaikų portretas, todėl pirmiausia ji norėjo užsisakyti analogišką – savo sūnų – portretą. Marija ištis labai norėjo užsisakyti portretą pas šį dailininką, tačiau susidėliojus aplinkybėms bei įkalbėta Krasinskos, Marija, viešėdama Paryžiuje be sūnų, ryžosi savo portretui pas F. K. Winterhalterį. Informacija apie Marijos portreto kūrimą buvo išlikusi jos rašytuose laiškuose.⁷⁹ Iš paties portreto matyti, kad Marija buvo ištis ramaus grožio, santūri, romi moteris. Originalas vėliau saugotas Pšezdzieckių rūmuose Rymarskos gatvėje ir šiaudien nėra išlikęs. Po šio užsakymo F. K. Winterhalteris Pšezdzieckių šeimai sukūrė dar ne vieną portretą. Remdamasi šio dailininko darbais pati Marija perpiešdavo savo draugę L. Krasinską ir jos seseris.⁸⁰ A. Biernackio teigimu, vieno tokio F. K. Winterhalterio tapyto Kotrynos Branickos Potockos portreto kopija, kurta Marijos, netgi pranoko originalą.⁸¹ Marijos portretą nupiešė Karolis Boratyńskis ir profiliu balto marmuro plokštėje po Marijos mirties – Antanas Olesińskis.⁸²

Rokiškio krašto muziejus, atrodo, pats to ilgokai nežinojęs, saugo vieną iš M. Tyzenhauzaitės dar jaunystėje atliktų dailės darbų. Rokiškio krašto muziejaus fonduo-

M. Tyzenhauzaitės-Pšezdzieckienės rašytas laiškas prancūzų k., fragmentas su parašu. RKM-4441, l. 110v

se esantis eksponatas RKM-985 galėtų papasakoti kiek banalokai keistą istoriją. Muziejaus dokumentuose – kartotekoje ir inventori-nėse knygosė – nurodoma, kad šis paveikslas – M. Tyzenhauzaitės portretas, jau iki Antrojo pasaulinio karo metų buvęs Rokiškio dvare.⁸³ Ekspionato kortelė papildyta informacija, kad šio paveikslo autorius, Vlado (?) Drėmos nuomone, esąs B. Ruseckas (?). Vėlesni kortelės papildymai spėjo šį paveikslą vaizduojant Mariją Pšezdzieckytę-Tyzenhauzienę (1762–1843). Pastarasis spėjimas ir buvo pateikiamas publikuojant leidinius su minimo

ekspionato vaizdu. Nors pats paveikslas buvo restauruotas⁸⁴, niekas neatkreipė dėmesio ir niekur nepažymėjo, kad kitoje piešinio pusėje yra įrašas lenkų k. ranka: „Marija Tyzenhauz[aitė] 1841 m. balandžio 10 d.“ Iš tiesų visą laiką „panosėje“ buvęs įrašas liko nepastebėtas ir buvo priversta klaidų. Šiandien keli pagrindiniai aspektai leidžia teigti, jog paveikslo autorė yra šio straipsnio pagrindinė herojė – M. Tyzenhauzaitė-Pšezdzieckienė, o visas įrašas – pačios autorės parašas⁸⁵ ir data, kada piešinys užbaigtas. Jau anksčiau minėta, kad Marija daugiausia darė eskizus bei

Kumų Sibilė. Aut. Marija Tyzenhauzaitė-Pšezdzieckienė, RKM-985

tobulinosi pas akvarelistus. Aptariamas piešinys turi gerai matomas pieštuko linijas ir yra atliktas akvarele. Jo kitoje pusėje esantis parašas darytas Marijos ranka – nors muziejuje turimi ankstyviausi Marijos laišakai tik iš XIX a. 9 deš., tačiau panašumas leidžia teigti, kad tai – to paties žmogaus raštas. Pastovyse, kaip minėta, buvo ir bent vienas italų dailininko Domenichino darbas. Panašu, jog būtent šio autoriaus paveikslas „*Sibilla Cumana*“ ir įkvėpė Mariją ir ji padarė šio paveikslo kopiją akvarele. Šiandien galima drąsiai patikslinti eksponato RKM-985 istoriją: tai M. Tyzenhauzaitės 1841 m. balandžio 10 d. užbaigta Domenicho Zampieri paveikslo „*Sibilla Cumana*“ kopija. Muziejaininkai dabar gali iš naujo įvertinti savo eksponatą ir deramai pristatyti kaip Tyzenhauzaitės darbą.

Išlikę Marijai adresuoti laišakai leidžia nustatyti ir asmenis su ku-

riais ji artimiau bendravo. Rokiškio krašto muziejuje išlikę keli laišakai, grafienei rašyti lenkų istoriko ir archeologo Juozapo Łepkowskio (*Józef Łepkowski*). Krokuvoje jis buvo ir A. Pšezdzieckio pagalbininkas bei korespondentas dalykiniais reikalais.⁸⁶ Pažinties su M. Pšezdzieckiene, matyt, būta ne tik formalios, nes J. Łepkowski laiškuose pasakojo grafienei ir apie savo šeimą: sunkiai sergančią žmoną, savo santuokos su ja 20-ąsias metines, o po jos mirties – situaciją namuose.⁸⁷

Viename iš laiškų 1885 m. J. Łepkowski pasakoja grafienei susipažinęs su architektu G. Werneriu. Iš laiško turinio matyti, jog po sutuoktinės mirties istorikas prie kažkurio iš vienuolynų norėjo statyti koplyčią.⁸⁸ Tų pačių metų balandį J. Łepkowski pasakojo Marijai apie konkurso dėl Adomo Mickevičiaus paminklo statymo situaciją. Nors iš laiško neaišku, kuriame mieste –

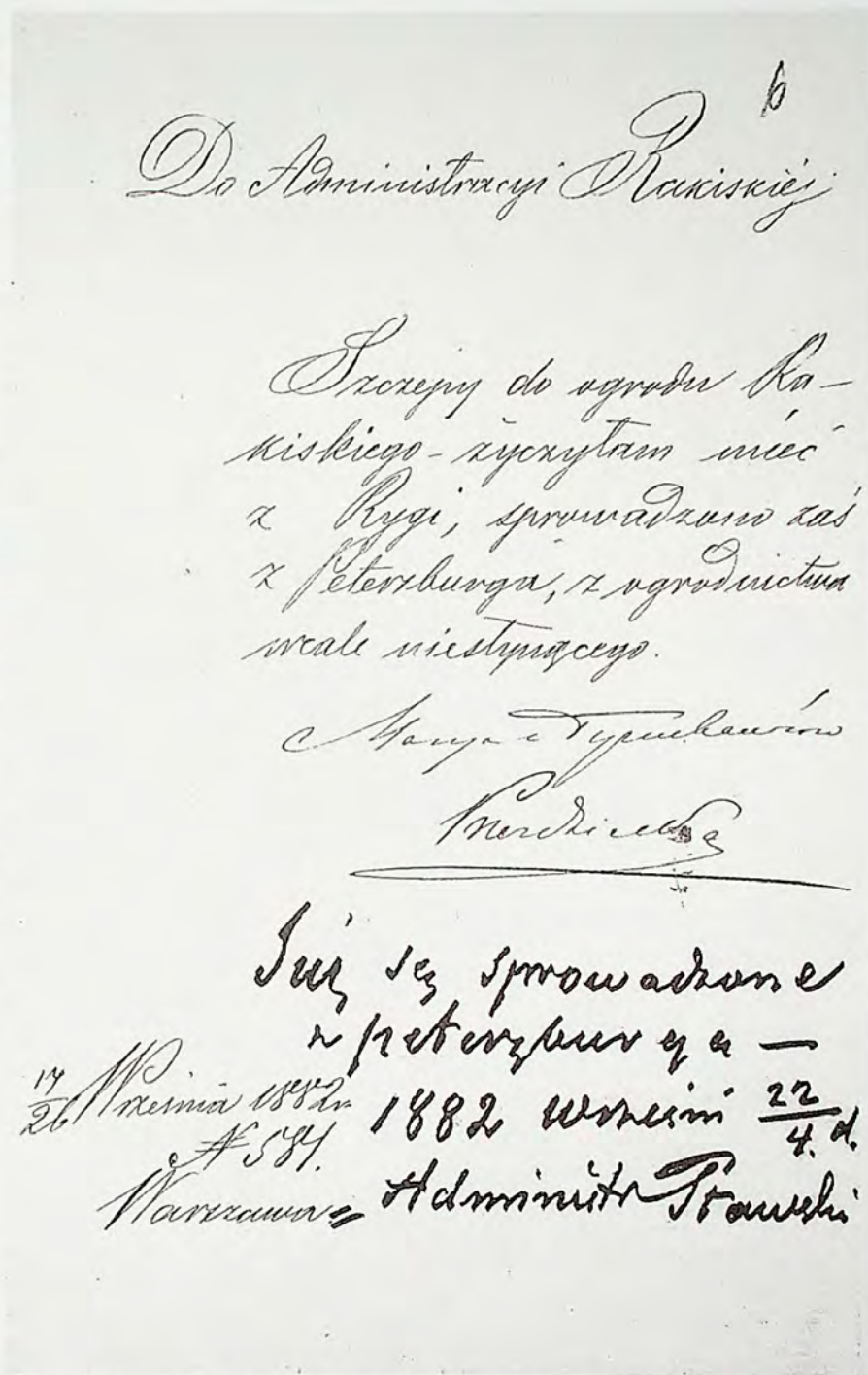
Varšuvoje ar Krokuvoje⁸⁹ – turėjo būti pastatytas minimas paminklas, nes abiejose vietose paminklai A. Mickevičiui iškilo paskutiniame XIX a. dešimtmetyje. J. Łepkowskio teigimu, diskusijos dėl šio paminklo idėjos politizuojamos, pamirštama tai, ką norinti iškelti pati šviesioji ponia grafiene – laikmetį, estetiką, poeziją ir jos tautiškumą⁹⁰, ir apie tai jis pažada būtinai informuoti vieno iš projektų autorių Mateiką (Janą?).⁹¹ Taigi grafiene su dailininkais ne tik mezgė asmeninius santykius, bet ir stengėsi aktyviai dalyvauti vykstančiuose su jamžiniu susijusiuose sprendimuose.

Turint omenyje Marijos viso gyvenimo aistrą – dailę, nekeista ir tai, kad žinomi XIX a. pabaigos lenkų dailininkai taip pat bendravo su grafiene ne tik kaip su užsakove ar globėja, bet ir kaip su kitu menininku ar asmeniu, kurio skonis ir meno suvokimas buvo pavyzdiniai. Rokiškio krašto muziejaus fonduose yra dviejų tokių dailininkų laišakai.

Dviejuose savo laiškuose lenkų dailininkas Henrikas Siemiradzki (1843–1902) su grafiene aptaria skirtingas temas. Pats menininkas 1872 m. išvyko į Romą ir ten pasiliko, taigi jo Marijai rašyti laišakai adresuoti iš šio miesto. 1885 m. gegužę grafienei rašęs H. Siemiradzki džiaugėsi grafienei leidimu jam pačiam parinkti temą jos užsakytam paveiksliui martyrologijos (kankinystės) tema. Dailininkas laiške tiksliai nupasakoja paveikslo turinį: vaizduojamą pirmųjų krikščionių šv. Timotiejaus bei jo žmonos maurės kančią nukryžiuojant Egipte, o šio siužeto pasirinkimą nulėmė ir tai, jog, dailininko žiniomis, šios temos iki tol kiti dailininkai nėra vaizdavę.⁹² Gegužės 8 d. dailininkas rašo, kad jau prieš kelias dienas išsiuntė paveikslą grafienei, o pageidaujamas honoraras už jį – 20 000 frankų.⁹³ Taigi šis paveikslas veikiausiai

puošė grafienės rūmus Varšuvoje, Rymarskos gatvėje. 1887 m. gruodį dailininkas grafienei rašė apie savo paveikslą, skirtą Šopenui („Šopenas, grojantis Radvilų salone“). Aiškino jai, kad tai buvęs pirmas toks jo bandymas piešti šio amžiaus ir vietinės aplinkos turinį, tačiau šis sėkmingas bandymas paskatinęs panašius darbus, šiuo metu jis jau turįs kelis eskizų bandymus remiantis „Ponu Tadu“⁹⁴, o tam labai padėjęs tais pačiais metais jo apsilankymas Lietuvoje.⁹⁵

Kita Marijos amžininkė dailininkė, palaikiusi su ja ryšius – Magdalena Andrzejkowicz-Buttowt. Nors ši menininkė laiškuose taip pat pasakoja apie savo darbus, jos santykio su grafiene būta ir kitokio. Iš Miuncheno 1880–1881 m. rašytuose laiškuose⁹⁶ dailininkė pasakoja grafienei apie vietinius skulptorius. Ši dailininkė Marijos pavedimu⁹⁷ jau 1880 m. gruodį ieškojo potencialaus meistro, galėsiančio padaryti paminklinį antkapį Pšezdzieckienės užsakymu.⁹⁸ Sprendžiant pagal datą, Marija ieškojo profesionalo, galinčio pagaminti antkapį broliui R. Tyzenhauzui. Magdalena minėtu skulptorius – vienu iš geriausių menininkų pavadinamą M. Wagnmüllerį, apie kurį išsyk pasako girdėjusi priekaištų dėl nevientiso stiliaus, bei Franciszeką Rothą, turintį įtakingų šalininkų.⁹⁹ Kaip laiške nurodė Magdalena, F. Rothas antkapio eskizams padaryti pageidautų atitinkamos informacijos apie šventovę, kurioje jis bus, aprašymo ir mirusiojo, kuriam bus skirtas antkapis, portreto. Be to, ar mirusiojo šeima turinti kažkokių konkrečių pageidavimų.¹⁰⁰ Šios detalės rodytų, jog pagal sumanymą antkapis turėjo būti su mirusiojo atvaizdu. Po šio laiško grafiene turbūt prašė minėto skulptoriaus darbų fotografijų, nes po kiek daugiau nei trijų mėnesių¹⁰¹ Magdalena pasakoja, jog

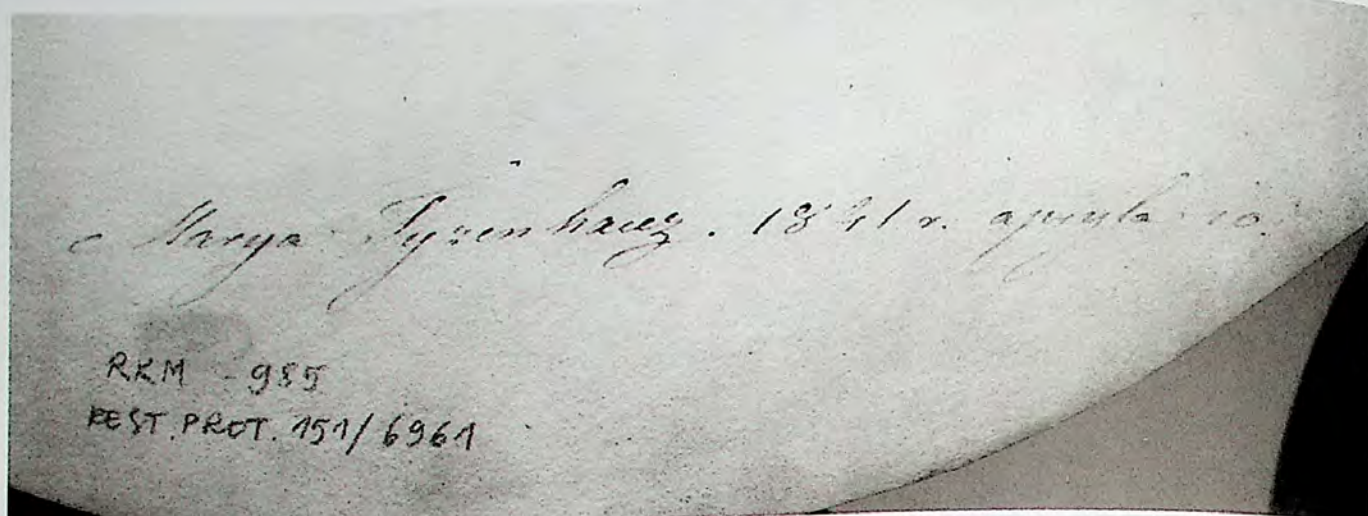

Laiškas Rokiškio dvaro administracijai su M. Tyzenhauzaitės-Pšezdzieckienės parašu. RKM-3130, l. 6

tokių fotografijų jai nei gauti, nei rasti nepavyko. Tame pačiame laiške dailininkė aptaria ir savo darbus. Pas ją Marija buvo užsisakiusi paveikslą, tačiau dailininkė 1881 m. kovą dėkoja už tai, kad M. Pšezdzieckienė sutiko atidėti jos užsakyto darbo tapybą.¹⁰² Tuo metu dailininkė kūrė drobę „Łokietka w grocie“ ir teigė esanti per daug pavargusi pradėti naują darbą.¹⁰³

Kelionių su vyru po Europą metu Marija susipažino su nemažai nusipelnusių dailininkų. Romoje grafiene susipažino su Kiprijonu Norvidu, su kuriuo ir vėliau bendravo laiškais bei turėjo jo atliktų dailės darbų.¹⁰⁴

Be dailės rinkinių, M. Pšezdzieckienė turėjo ir kitų kolekcinių pomėgių. Dar 19-ojo gimtadienio proga būsimajai žmonai A. Pšezdzieckis

Marijos Tyzenhauzaitės parašas, RKM-985

dovanojo pradėtą pildyti žymių žmonių autografų albumą, kuriame, kai šis jau priklausė Marijai, atsirado garsių asmenų parašų, tokių kaip kardinolo Mezzofanti ar jos amžininkų dailininkų.¹⁰⁵ Kitų dailininkų ir savo piešinius ir akvareles grafienė saugojo albume „Album de Marie“; atskirai ji kaupė ir savo eskizus, tarp kurių buvo ir jos balinių suknelių bei tualetų vaizdų.¹⁰⁶

M. Tyzenhauzaitė taip pat turėjo ir poetės talentą, bet lenkiškai kurti nebandė, nes „besimokiusi prancūziškos eilėdaros, nenorėjo jos užmesti tam, kad išmoktų naujos... šešiolika metų sprendė, jog tam per vėlu!¹⁰⁷“ Rokiškio krašto muziejaus fonduose netgi nesama Marijos ranka rašytų laiškų lenkų kalba, visi (vos keli) jie – prancūzų kalba.¹⁰⁸ Ant laiškų Rokiškio dvaro administracijai lenkų kalba yra tik Marijos parašas kita plunksna – šiuos laiškus rašydavo raštininkas. Kalbant apie M. Tyzenhauzaitės kalbinį išsilavinimą, įdomu ne tik tai, jog ji vartojo prancūzų kalbą, bet ir tai, kad rusiškai ji nemokėjo. Bent dviejose vietose pačios grafienės užfiksuota, kad rusiškai ji nemokanti: ant vieno iš M. Tyzenhauzaitės-Pšezdzieckienei adresuotų prašymų rusų kalba kitoje pusėje lenkiškai užrašyta, kad grafienei adresuoti prašymai turi būti užrašyti jai suprantama

kalba, o ant kito nurodo „rusiškai neskaitau“.¹⁰⁹

Apibendrinant bene svarbiausią Marijos saviraiškos formą, reikia pasakyti, kad grafienė piešė išties daug, deja, jos talentą galinčių paliudyti darbų šiandien išlikę labai nedaug. Be to grafienė domėjosi dailininkų darbais ir puoselėjo pažintis su jais.

Pastabioji dvarininkė

Po brolio mirties Marija paveldėjo ir Tyzenhauzams priklausiusias valdas dabartinėse Lietuvos, Baltarusijos ir Latvijos teritorijose. M. Tyzenhauzaitė-Pšezdzieckienė buvo skrupulinga ir atidi ne tik dailėje, bet ir administruodama savo valdas. Amžininkai pabrėžė, jog pavedėjusi iš brolio milžinišką turtą „iki paskutinės akimirkos“ pati užsiėmė jo administravimu.¹¹⁰ Rokiškio krašto muziejaus fonduose yra daug grafienės Rokiškio administracijai skirtų laiškų, iš kurių matyti, kaip Marija atidžiai ir skrupulingai sekė savo dvaro gyvenimą bei ūkinius ir ekonominius reikalus. Tai rodo, kad grafienė buvo nuovoki, griežta savininkė, siekianti viską kontroliuoti.

Dvaro bylose yra daug dokumentų, susijusių su nuomininkų prašymais dvaro administracijai ar grafienei, įsiskolinimais, (ne)

mokumu, pareigų (ne)vykdymu. M. Pšezdzieckienė susirašinėdama su administracija dėl vieno iš nuomininkų – Juozapo Augulio – įsiskolinimo, atrodytų, gana ironiškai klausia „Graviškių palivarko nuomininkui už nuomos laikymą už praėjusius metus priklauso 5 sidabriniai rubliai./ Ar tas nuomininkas Augulis jau tiek nuskurdo, kad netgi negali susimokėti 5 rublių?“¹¹¹ Mariją pasiekdavo ir žinios apie įvairių žemės nuomininkų spekuliacijas. Ji operatyviai reaguodavo ir į tokias žinias bei nurodydavo administracijai išsiaiškinti konkrečius atvejus.¹¹²

Grafiene taip pat stengėsi reguliuoti ir dvaro sodininkystės reikalus. Viename iš laiškų Rokiškio administracijai 1882 m. Marija priekaištavo, jog Rokiškio dvaro sodui ji norėjusi skiepti iš Rygos, tačiau šie buvo atvežti iš Peterburgo, visiškai negarsėjančio sodininkyste.¹¹³ Būta nurodymų plėsti auginamų vaismedžių rūšis¹¹⁴, taip pat rūpinosi ir savo įsteigtos akių ligoninės Vilniuje aplinka, todėl viename iš raštų nurodė, kokių medžių sodinukų reikia parūpinti ir koku būdu juos taisyklingai sodinti.¹¹⁵

Viename, matyt, to paties raštininko, kuris rašydavo Marijos laiškus Rokiškio administracijai, paruoštame rašte administracijai,

be grafienės parašo, pateikiama kunigaikščių Radvilų dvarų sistema, taikoma nederliaus metais: dvaras ateina nuomotojams į pagalbą, jei šie pasižada sumokėti bent pusę nuomos tiesiai į kasą, o likusią dalį mokėti dalimis. Galiausiai teigiama, jog Rokiškyje išduodant javus reiktų laikytis panašios sistemos.¹¹⁶

Dar vienas įdomesnis raštas – Marijos nurodymas Rokiškio administracijai meteorologijos pranešimuose šilumą žymėti ženklų „+“; o šaltį – „-“, nes kai jų nėra, rudens ir pavasario žymėjimus sunku suprasti.¹¹⁷

Mirus broliui, Marija Tyzenhauzų valdose rūpinosi ne tik ūkiniais ir ekonominiais reikalais. Grafienė po Reinoldo mirties tęsė majorato Rokiškyje kūrimą ir atvežė iš kitų dvarų meno kūrinį, čia XIX a. pab.¹¹⁸ buvo 270 paveikslų. Tyzenhauzams priklausiusį buvusį Altlaseno (Alt-Lassen) dvarą M. Tyzenhauzaitė brolio atminimui 1881 m. pervadino Alttyzenhauzu (Alt-Tyzenhauz). Taip pat siekdama įamžinti ankstesnio valdytojo atminimą grafienė vietovėje netoli jau buvusios evangelikų liuteronų bažnyčios pastatė katalikų bažnyčią.¹¹⁹

Ne veltui pranešimuose apie Marijos mirtį buvo teigiama, kad panašių į ją nedaug beliko. Iš prigimties menininkė, dosnios ir rūpestingos širdies Marija visą gyvenimą tobulinusi piešimo įgūdžius, kaupusi meno kolekcijas ir mezgusi ryšius su meno ir mokslo atstovais ar palaikydama įvairias iniciatyvas, turtino ir tobulino savo kaip menininkės ir estetės pašaukimą. Karitatyvine ir architektūros projektų veikla grafienė daugiausia užsiėmė paskuti-

Marija Tyzenhauzaitė-Pšezdzieckienė, 1860 m., nuotraukos autorius – Karol Beyer, Varšuva. Iš Varšuvos nacionalinio muziejaus (Muzeum Narodowe w Warszawie) fondų (DI 130607)

niame gyvenimo dešimtmetyje – jau valdydama milžiniškus Tyzenhauzų giminės turtus. Gyvenimo aplinkybėms nulėmus, M. Tyzenhauzaitė atsiskleidė ir kaip atidi, skrupulinga dvarininkė, o būdama dora ir artimą mylinti katalikė dosniai rėmė

bažnyčias ir dažnai aukojo stokojantiems. Žvelgdami į nespalvotus M. Tyzenhauzaitės-Pšezdzieckienės portretus tematome pilkas spalvas, tačiau daugiau ją pažinę pajuntame sklindant šiltus romios, šviesios ir mielaširdingos moters spindulius.

Paaiškinimai

- ¹ Gintarė Džiaugytė, „Ryšėjantis portretas: grafienės Marijos Tyzenhauzaitės-Pšezdzieckienės biografijos bruožai“, in: *Prie Nemunėlio*, Nr. 2 (39), 2017, p. 85–91.
- ² Rokiškio krašto muziejaus fondai, RKM-3530, 4493, 4495, 4507, 4508, 4512, 4514, 4516, 4517, 4525, 4526, 4527, 4531, 4534, 4537, 4543.
- ³ RKM-3129, 3130, 3150, 4440.
- ⁴ *Tygodnik Ilustrowany*, Warszawa, 24-ego maja 1890 r., No. 21, s. 326; *Kurjer Warszawski*, dnia 8 (20) grudnia 1877, Nr. 281.
- ⁵ *Rigasche Zeitung*, Nr. 62, den 16. (28.) März 1885. Prieiga internete: <http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html?lang=fr#panel:pi|issue:/p_003_rzei1885s01n062|issueType:P>; *Rigasche Zeitung*, Nr. 192, den 22. August (3. September) 1885. Prieiga internete: <http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html?lang=fr#panel:pi|issue:/p_003_rzei1885s01n192|issueType:P>; *Rigasche Zeitung*, Nr. 142, den. 26 Juni (8. Juli) 1887. Prieiga internete: <http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html?lang=fr#panel:pi|issue:/p_003_rzei1887s01n142|issueType:P>; *Rigasche Zeitung*, Nr. 117, den 23. Mai (4. Juni) 1888. Prieiga internete: <http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html?lang=fr#panel:pi|issue:/p_003_rzei1888s01n117|issueType:P>; *Rigasche Zeitung*, Nr. 120, den 26. Mai (7. Juni) 1888. Prieiga internete: <http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html?lang=fr#panel:pi|issue:/p_003_rzei1888s01n120|issueType:P>.
- ⁶ *Listy z nad Baltyku przez Gustawa hr. Manteuffla*. Odbitka z „Przeglądu Powszechnego“, Kraków, 1886; Gustaw Manteuffel, „Listy z nad Baltyku. XIII“, in: *Przegląd powszechny. Rok czwarty. Tom XV. Lipiec, sierpień, wrzesień*, Kraków, 1887, s. 314–328.
- ⁷ Aleksander Przewdziecki, Gallerja obrazów postawska, in: *Athenaeum. Pismo zbiorowe poświęcone historii, filozofji, literaturze, sztukom i t. d.* Wydawca J. I. Krzszewski. Tom drugi, Wilno, 1842, s. 194–202.
- ⁸ Rajnold Przewdziecki, *Aleksander Przewdziecki: Historyk literat z XIX wieku*, Toruń, 2000.
- ⁹ Andrzej Biernacki, *Maria Przewdziecka*, in: *Polski słownik biograficzny, T. 29, Przerębski Samuel - Raduński Edmund. Część wstępna*, Wrocław, 1986. Prieiga internete: <<http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/maria-przewdziecka>>.
- ¹⁰ *Хенрихс Сомс*, „Альбом Terra Mariana“ – подарок Папе Римскому I Льву XIII (1888 г.): литовские эпизоды, in: *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 2009, t. 9, c. 176–179.
- ¹¹ Józef Ziemczonok, *Traktem Stefana Batorego. Postawy na pograniczu kultur 1409–1939–2009*, Warszawa, 2009; idem, *Rajnold Tyzenhauz (1830–1880). Myśliciel, reformator, mecenas*, Warszawa, 2010.
- ¹² Сергей Омелько, Евгений Махнач, „Методы и источники изучения городских некрополей (на примере Гродно)“, in: *Кладбища трансграничных регионов. Сборник научных статей по некрополистике*, Минск, 2015, c. 78–90; Maria Berkan-Jabłońska, *Arystokratka i biedermeier. Rzecz o Gabrieli z Güntherów Puzyninie (1815–1869)*, 2015; Teresa Rączka, *Polsko-influncka literatura romantyczna*. Praca doktorska, Katowice, 2013; *Kronika klasztoru karmelitanek bosych pw. Św. Józefa w Lublinie*, oprac. Czesław Gil OCD, Poznań, 2012. Prieiga internete: <http://www.floscarmeli.pl/zalaczniki/6347426_kronika_lublin.pdf>.
- ¹³ *Tradycja mazowska powiat zwoleński. Przewodnik subiektywny*, Mazowiecki Instytut Kultury, Warszawa, 2016.
- ¹⁴ *Rys historyczno-statystyczny ochrony 9-ej imienia księdza Piotra Gabryela Baudouin'a, określony przez Ksawerego Nalepińskiego, opiekuna tejże ochrony*, Warszawa, 1901; Odile Bour, *Deutsch-polnische Stiftungstraditionen (Polsko-niemieckie tradycje fundacji)*, Berlin, 2006.
- ¹⁵ *Tygodnik Ilustrowany*, Warszawa, 24-ego maja 1890 r., No. 21, s. 326. Reikėtų atkreipti dėmesį, kokios prieštats grafienę paskatino skirti aukas bažnyčių būtent Kauno mieste restauracijai.
- ¹⁶ *Listy z nad Baltyku*, s. 118–119; *Rigasche Zeitung*, Nr. 62, den 16. (28.) März 1885, s. 1.
- ¹⁷ *Listy z nad Baltyku*, s. 119; „matronie polskiej“.
- ¹⁸ Ibid., s. 121.
- ¹⁹ *Rigasche Zeitung*, Nr. 192, den 22. August (3. September) 1885, s. 1.
- ²⁰ *Listy z nad Baltyku*, s. 121; *Rigasche Zeitung*, Nr. 62, den 16. (28.) März 1885, s. 1.
- ²¹ *Listy z nad Baltyku*, s. 122.
- ²² Ibid.
- ²³ J. Ziemczonok, *Traktem Stefana Batorego*, s. 17.
- ²⁴ Ibid., s. 223–224; Омелько С., Махнач Е., *Методы и источники изучения городских*, c. 78–90. Autorius Tomas Dykas (Tomasz Dykas).
- ²⁵ J. Ziemczonok, *Rajnold Tyzenhauz*, s. 87.
- ²⁶ Bažnyčios požemiuose yra palaidoti Konstantinas ir Valerija Tyzenhauzai bei jų sūnus Reinoldas.
- ²⁷ *Tradycja mazowska powiat zwoleński*, s. 56.
- ²⁸ Ibid., s. 56–57.
- ²⁹ *Tygodnik Ilustrowany*, Warszawa, 24-ego maja 1890 r., No. 21, p. 326.
- ³⁰ A. Biernacki, *Maria Przewdziecka*.
- ³¹ *Tygodnik Ilustrowany*, Warszawa, 24-ego maja 1890 r., No. 21, s. 326.
- ³² RKM-3530.
- ³³ RKM-4537. Laiškas nedatuotas ir grafienė, kuriai skirtas laiškas, neįvardyta, todėl šio laiško priskyrimas grafienei M. Pšezdzieckienei – spėjimas.
- ³⁴ RKM-4543. Dominikonų vienuolis Vincentas Marija Podlevskis (1846–1918). Į dominikonų vienuolyną Krokuvoje įstojo 1869 m., po dvejų metų persikėlė į Lvovo vienuolyną. Plačiau: <<http://www.pod24.info/90-aktualnosci/91-kultura/2100-o-marek-mi%20C5%82awicki-umi%20C5%82o%20Wincenty%201846-1918%20>>.
- ³⁵ Išleistos knygos: <http://biblio.dominikanie.pl/cgi-bin/koha/opac-search.pl?q=ccl=an%3A%222946%22&sort_by=pubdate_dsc&limit=au:Podlewski,%20Wincenty%201846-1918%20>.
- ³⁶ RKM-4543, l. 1–1v.
- ³⁷ RKM-4543, l. 1v.
- ³⁸ *Kronika klasztoru karmelitanek bosych pw. Św. Józefa w Lublinie*, s. 6.
- ³⁹ RKM4531, l. 1–2.
- ⁴⁰ Pavyzdžiui, viename laiške (RKM-4530) vienuolė aiškina apie apsišėiškumus.
- ⁴¹ RKM-4530, l. 2?
- ⁴² RKM-4527, l. 1v; 4549, l. 1.
- ⁴³ RKM-4525.
- ⁴⁴ RKM-4526.
- ⁴⁵ RKM-4526, l. 2: „lecz na tak pięknej materyi nie można inaczej jak tylko śre-

- brem haftować, na które trzeba wyłożyć znaczną szmukę, a my na taką przy naszej biedzie zdobić się nie możemy.“
- ⁴⁶ RKM-4526, l. 1v: „A że teraz mamy więcej dzieci małych jak starszych, nie zarabiamy nic prawie, z której to przyczyny szwalnia nasza znajduje się obecnie w bardzo miernym stanie.“
- ⁴⁷ RKM-4525: vėl dėkoja grafienei už jos gerumą ir auką vaikams, kuri kažkaip susijusi su jų mokymu.
- ⁴⁸ *Kurjer Warszawski*, dnia 8 (20) grudnia 1877, Nr. 281, s. 2.
- ⁴⁹ *Rys historyczno-statystyczny ochrony 9-ej*, s. 24, 27.
- ⁵⁰ *Tygodnik Ilustrowany*, Warszawa, 24-ego maja 1890 r., No. 21, s. 326.
- ⁵¹ *Rys historyczno-statystyczny ochrony 9-ej*, s. 26: „Rady Opiekuńczej“.
- ⁵² O. Bour, *Deutsch-polnische Stiftungstraditionen*, s. 73.
- ⁵³ *Tygodnik Ilustrowany*, Warszawa, 24-ego maja 1890 r., No. 21, s. 326.
- ⁵⁴ A. Biernacki, *Maria Przeddziecka*.
- ⁵⁵ *Rigasche Zeitung*, Nr. 62, den 16. (28.) März 1885, s. 1. Visa leidinio antraštė prancūzų k.: Alexandre Przeddziecki, *Monuments du moyen-âge et de la Renaissance, dans l'ancienne Pologne depuis les temps les plus reculés jusqu'à la fin du XVII. siècle*, 1855.
- ⁵⁶ *Rigasche Zeitung* Nr. 142, den. 26 Juni (8. Juli) 1887, s. 3.
- ⁵⁷ *Pamiętnik towarzystwa literackiego imienia Adama Mickiewicza*, pod redakcją Adama Pilata. Rocznik I., s. 289–300, in: *Przegląd powszechny, Rok Czwarty, tom XVI., Październik, listopad, grudzień*, Kraków, 1887, s. 298.
- ⁵⁸ Gustaw Manteuffel, „Listy z nad Baltyku. XIII“, in: *Przegląd powszechny. Rok czwarty. Tom XV. Lipiec, sierpień, wrzesień*, Kraków, 1887, s. 314–328.
- ⁵⁹ *Rigasche Zeitung*, Nr. 120, den 26. Mai (7. Juni) 1888, s. 1; *Rigasche Zeitung*, Nr. 117, den 23. Mai (4. Juni) 1888, s. 1.
- ⁶⁰ R. Przeddziecki, *Aleksander Przeddziecki*, s. 207.
- ⁶¹ Skaitmeninę šio iliustruoto vertimo kopiją galima rasti interneto svetainėje adresu: <<https://polona.pl/item/bulla-ineffabilis,NTgzMzM5MA/2/#info:metadata>>.
- ⁶² R. Przeddziecki, *Aleksander Przeddziecki*, s. 208–209.
- ⁶³ T. Rączka, *Polsko-inflancka literatura romantyczna*, s. 278.
- ⁶⁴ X. Сомс, Альбом „Терра Маріана“ – подарок Папе Римскому I Льву XIII, с. 176–179.
- ⁶⁵ A. Przeddziecki, *Gallerja obrazów postawska*, s. 194–202.
- ⁶⁶ Ten pat, p. 73.
- ⁶⁷ R. Przeddziecki, *Aleksander Przeddziecki*, s. 71–72, 91.
- ⁶⁸ *Ibid.*, s. 93.
- ⁶⁹ *Ibid.*, s. 104–105.
- ⁷⁰ *Ibid.*, s. 114.
- ⁷¹ *Ibid.*, s. 159.
- ⁷² *Ibid.*, s. 159.
- ⁷³ J. Zienczonok, *Traktem Stefana Batorego*, s. 79–80.
- ⁷⁴ J. Zienczonok, *Traktem Stefana Batorego.*, s. 254.
- ⁷⁵ *Ibid.*, s. 280.
- ⁷⁶ *Ibid.*, p. 73. Apie 1843 m.
- ⁷⁷ *Pamiętnik wystawy miniatur, oraz tkanin i haftów, urządzona w domu własnym w Warszawie przez Towarzystwo opieki nad zabytkami przeszłości w czerwcu i lipcu 1912 roku*, Warszawa, 1912, s. 82. Atvaizdas neišlikęs, kataloge jis taip pat nebuvo pateiktas.
- ⁷⁸ August Sokolowski, *Dzieje porozbirowe narodu polskiego ilustrowane*. T. 4 [1831–1908]. Warszawa, 1905, s. 137.
- ⁷⁹ R. Przeddziecki, *Aleksander Przeddziecki*, s. 159–161.
- ⁸⁰ *Ibid.*, s. 162.
- ⁸¹ A. Biernacki, *Maria Przeddziecka*.
- ⁸² A. Biernacki, *Maria Przeddziecka*. Šis Marijos atvaizdas išlikęs ir saugomas Lazienkų rūmuose (*Museum Lazienki Królewskie*).
- ⁸³ D-32//Dailės inventorinė knyga I (1–762), l. 9v–10.
- ⁸⁴ Pagal ekspozicijos kortelės informaciją restauruota 1997–1999 m. Prano Gudyno restauravimo centre.
- ⁸⁵ 1841 m. balandį Marija Tyzenhauzaitė dar nebuvo ištekėjusi. Už išsakytus spėjimus, vedusius į didesnę žinomybę, dėkoju kolegai Giedriui Kujeliui.
- ⁸⁶ R. Przeddziecki, *Aleksander Przeddziecki*, s. 173.
- ⁸⁷ RKM-4517, 4534, 4514, 4516 (labai asmenišką laišką, skirtą žmonai kamuojančiai ligai).
- ⁸⁸ RKM-4534.
- ⁸⁹ Galbūt Krokuvoje, nes pats J. Łepkowski gyvenęs Krokuvoje ir iš čia siuntė laiškus Marijai (RKM-4534, l. 2: „z Krakowa“).
- ⁹⁰ RKM-4512, l. 1–1v: „Jaśnie W Pani podaje uwagi w zakresie, estetyki, poezji i jej działań narodowych.“
- ⁹¹ *Ibid.*, l. 1v–2.
- ⁹² RKM-4493. Šiandien paveikslas „Šv. Timofiejaus ir jo žmonos maurės kankinystė“ saugomas Varšuvos nacionaliniame muziejuje.
- ⁹³ RKM-4493, l. 3–3v.
- ⁹⁴ Pagal Adomo Mickevičiaus poemą „Ponas Tadas“.
- ⁹⁵ RKM-4507, l. 2: „Pobyt tegoroczny na Litwie...“.
- ⁹⁶ RKM-4508, 4495.
- ⁹⁷ RKM-4508, l. 1: „... zdalałam zebrać informacje względem powierzonej mi, przez Panią Hrabinę, sprawy...“
- ⁹⁸ RKM-4508, pati laiško autorė Magdalena laiške pasakoja, kokios informacijos reiktų sėkmingam antkapio pagaminimui (vartoja du terminus): pas architektą Rothą: l. 2.
- ⁹⁹ RKM-4508, l. 1v–2.
- ¹⁰⁰ *Ibid.*, l. 2.
- ¹⁰¹ RKM-4495. Matyt, po 1880 m. gruodžio 2 d. Magdalenos Andrzejkovicz rašyto laiško iki 1881 m. kovo 31 d. turėjo būti dar vienas laiškas, nes dailininkė kalba apie savo siūlymą, neminimą pirmame laiške, grafienei pirkti paveikslą.
- ¹⁰² RKM-4495, l. 1v–2: „...tež Pani Hrabinej podziękowanie za laskawą odpowiedź na moją propozycję zwliczenia rozpoczęcia żadanego przez nią obrazu“.
- ¹⁰³ *Ibid.*, l. 2.
- ¹⁰⁴ R. Przeddziecki, *Aleksander Przeddziecki*, s. 98.
- ¹⁰⁵ *Ibid.*, s. 98.
- ¹⁰⁶ *Ibid.*, s. 99, 114.
- ¹⁰⁷ M. Berkan-Jabłońska, *Arystokratka i biedermeier*, s. 41.
- ¹⁰⁸ Pavyzdžiui, RKM-4441, l. 110.
- ¹⁰⁹ RKM-3129, l. 9v: „prošby powinne być pisane do mnie w języku dla mnie zrozumiałym“; RKM-4440, l. 292: „Ponieważ po rusku nie czytam...“
- ¹¹⁰ *Tygodnik Ilustrowany*, Warszawa, 24-ego maja 1890 r., No. 21, s. 326: „... której administracją niemal do ostatniej chwili zajmowała się osobiście...“
- ¹¹¹ RKM-3150, l. 8: „Czy to possesor augulis tak zbiedniał że nawet już i 5 rubli nie jest w stanie zapłacić?“
- ¹¹² RKM-4440, l. 249, 270.
- ¹¹³ RKM-3130, l. 6: „Szczepy do ogrodu Rakiskiego życzyłam mieć z rygi, sprowadzonoo zaś z Peterburga, z ogrodnictwa wcale niesłynącego.“
- ¹¹⁴ RKM-3130, l. 8, 56, 57.
- ¹¹⁵ RKM-3130, l. 10.
- ¹¹⁶ RKM-4440, l. 255.
- ¹¹⁷ RKM-4443.
- ¹¹⁸ J. Zienczonok, *Traktem Stefana Batorego*, s. 80.
- ¹¹⁹ *Rigasche Zeitung*, Nr. 44, den 23. Februar (7. März) 1881, s. 2.

Vladą Žuklį prisimenant

DEIMA ŽUKLYTĖ-GASPERAITIENĖ

Vladas Žuklys, 1955 m.
Nuotr. A. Marcinkevičiaus

2017 m. gruodžio 15-ąją minėjome 100-ąsias skulptoriaus Vlado Žuklio (1917–2017) gimimo metines. V. Žuklys, daugumos jį pažinusiųjų teigimu, buvo išskirtinė, stipri asmenybė. Jo ryžtingą būdą puikiai atspindi fotografo Adaukto Marcinkevičiaus 1955 m. darytas skulptoriaus portretas. Jame atsiskleidžia valingas dailininko, mąsliai žvelgiančio pro traukinio langą, būdas.

Skulptoriaus tėvai Veronika Tūskaitė ir Pranas Žuklys susipažino ir susituokė Peterburge, kur buvo išvažiavę uždarbauti. Ten jiems gimė pirmagimis sūnus Vladas. 1921 m. šeima grįžo į Lietuvą ir apsistojo tėvo gimtajame Degučių kaime, esančiame Rokiškio apskri-

tyje. Tuomet vienas po kito gimė dar keturi sūnūs. Nors šeima gyveno kuklų valstietišką gyvenimą, jis buvo praturtintas daile ir muzika. Tėvas laisvu laiku droždavo medines skulptūrėles, o jo brolis Balys Žuklys, iškeliavęs į Pietų Ameriką, Urugvajų, dirbo baldžiumi, kūrė įmantrius, *art nouveau* stiliaus tradicijas tęsiančius kūrinius. Į dailę linko ir Vladas, ir jo broliai Albertas bei Leonas. Pirmasis studijuoti skulptūros į Kauną išvažiavo Albertas ir įsidarbino „Marginių“ kooperatyve. Ten jis gamindavo skulptūrėles, užsakymų perduodavo ir kaime gyvenantiems broliams. Tad skulptūros mokslų dar nekrimtę Vladas ir Leonas jau gebėjo tiksliai išdrožti nedideles suvenyrines Juozo Zikaro „Laisvės“ kopijas. Kaip rašo Romas

Alekna, V. Žuklio jaunatviškas „žavėjimasis plastikos menu pastūmėjo jį išmokti dar kalvio amato ir kurį laiką kalviauti kaime.“¹⁴ 1938 m. Vladas išvyko į Kauną ir pradėjo lankyti metalo technikos mokyklą. 1944 m. įstojo į Kauno valstybinį taikomosios ir dekoratyvinės dailės institutą, ir šis miestas visam laikui tapo skulptoriaus namais. Studijas baigė 1950-aisiais, sukūręs diplominį darbą – paminklo Vincui Mic-

Vladas Žuklys. Poetas Paulius Širvyss, 1985 m.
Iš Rokiškio krašto muziejaus

Vladas ir Leonas Žukliai, 1996 m. Nuotr. iš asmeninio šeimos archyvo

Vlado Žuklio dirbtuvėje. Arkivyskupo Teofiliaus Matulionio paminklo maketas. Nuotr. Jolantos Gegelevičiūtės

kevičiui-Kapsukui projektą (vadovas Bronius Pundzius).

Po studijų pats ėmėsi pedagoginės veiklos – ėmė dėstyti skulptūrą Kauno J. Naujalio meno mokykloje, kur dirbo iki 1975 metų. Taip pat pradėjo dalyvauti parodose ir įsitraukė į LSSR dailininkų sąjungos veiklą: 1953 m. tapo jos nariu ir iki 1959 m. ėjo Kauno skyriaus valdybos pirmininko pareigas, vėliau buvo skulptūros sekcijos pirmininkas. Už aktyvią visuomeninę ir kūrybinę veiklą 1977 m. V. Žukliui suteiktas LSSR nusipelnusio meno veikėjo garbės vardas. Menininko kūriniai saugomi Rokiškio krašto, Lietuvos dailės, Šiaulių „Aušros“, Maironio lietuvių literatūros muziejuose ir Maskvos Tretjakovo galerijoje.

V. Žuklys, kaip ir kiti karo bei pirmaisiais pokario metais studijavę menininkai, buvo stipriai paveiktas tarpukariu Paryžiuje mokslus baigu-

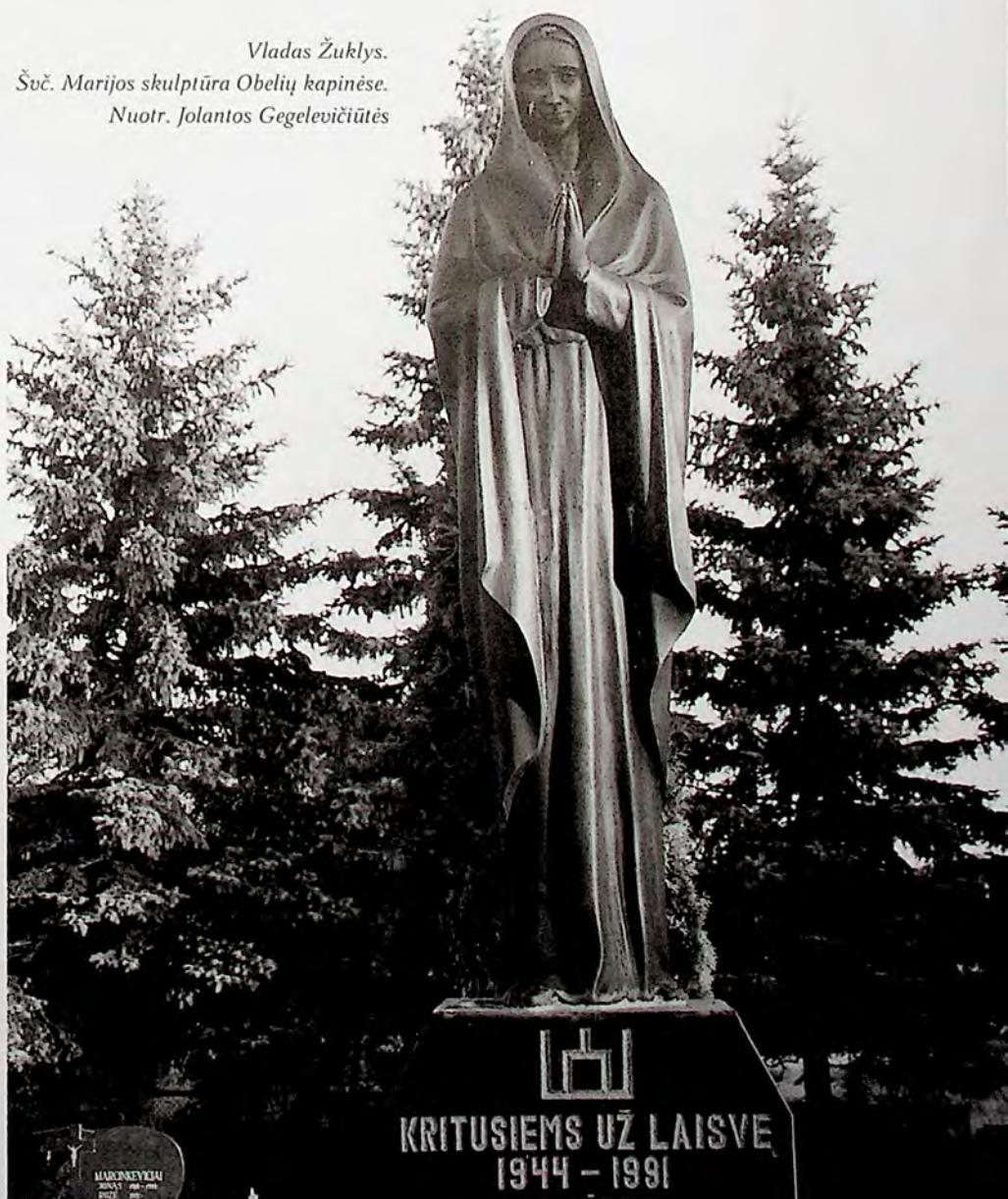
sių dėstytojų – skulptorių Broniaus Pundziaus ir Juozo Mikėno. Neotradicionalistinės dėstytojų pažiūros ir socialistinio realizmo reikalavimai suformavo jauno skulptoriaus stilių. V. Žuklio kūryboje atsirado ir impresionizmo pėdsakų – ypač drožiniuose (kalvio V. Žaibus, profesoriaus P. Galaunės ir dailininko J. Vaičio portretuose, sukurtuose 1957, 1961 ir 1964 m.), kuriuose matyti minkštas medžio skaptavimas. 1967 m. K. Kisielis rašė, kad V. Žuklio pasirinkimas dirbti su medžiu išskiria jį iš kitų skulptorių rato, kadangi pokario metais tokią medžiagą profesionalai rinkdavosi retai.² Meilė medžiui veikiausiai atėjo ne tik iš vaikystės, bet ir kolekcionuojant religines liaudies meno skulptūreles, užsilikusias kaimų koplų stulpuose ir sovietų pasmerktas sunaikinimui.

Vienas išraiškingiausių V. Žuklio ankstyvųjų kūrinių – poeto ir kunigo Antano Strazdo skulptūra (1954). A. Strazdas, pasirėmęs lazda, ryžtingai ir išdidžiai žvelgia į tolį. Skulptūra sukurta iš ąžuolo, kurio faktūra leidžia išgauti minkštas veido, drabužių klosčių formas. Poeto atvaizdas – natūralistinis, tačiau šis tikroviškumas apgaulingas – ikonografinė medžiaga, iš kurios būtų galima spręsti apie A. Strazdo išvaizdą, nėra išlikusi. Tad V. Žuklys vadovavosi Edvardo Mato Römerio paveikslu, įtvirtinusi dramatišką poeto įvaizdį.

A. Strazdo skulptūra liudija V. Žuklio portretisto talentą. Menininkas dažnai kūrė akademikų, dailininkų portretus, taip pat ir darbo žmonių atvaizdus: apvaliąsias skulptūras, biustus, bareljefus ir medalius. Ankstyvojoje

Vladas Žuklys.

Švč. Marijos skulptūra Obelių kapinėse. Nuotr. Jolantos Gegelevičiūtės

Vladas Žuklys. Antanas Štrazdas, fragmentas, 1954 m. Nuotr. Jolantos Gegelevičiūtės

kūryboje ryškėja atidumas išoriniams žmogaus bruožams, daug dėmesio skiriama detalėms. Keičiantis laikmečio dvasiai, modernėjant tiek visuomenei, tiek dailei, 7-ojo dešimtmečio viduryje skulptoriaus

darbuose atsiranda vis daugiau monumentalaus apibendrinimo. Jis geriausiai atsispindi antkapiniuose dailininko Antano Žmuidzinavičiaus (1970) ir profesoriaus Viktoro Ruokio (1975) paminkluose, pastatytuose Kauno Petrašiūnų kapinėse.

Nemaža V. Žuklio skulptūrinio palikimo dalis – religinės dailės kūriniai. Dailininkas buvo labai tikintis žmogus, net ir dirbdamas mokytoju nebijojo lankyti bažnyčios, bičiuliavosi su kunigu Ričardu Mikutavičiumi, iš jo ir kitų kunigų gaudavo užsakymų bažnyčioms. Jo darbų yra Kauno Šv. Antano Paduviečio ir kitose bažnyčiose. Už tai ne sykį sulaukė priekaištų iš meno mokyklos vadovų, tačiau į juos drąsiai atšaudavo, kad „tikėjimo laisvė yra užtikrinta konstitucijoje“. Dar prieš pradėdamas studijuoti, 1943 m. išdrožė ir polichromija padengė Šiluvos Marijos atvaizdą. Jau nepriklausomybės laikais, 1991 m. sukūrė Mergelės Marijos paminklą, pastatytą Obelių kapinėse ir skirtą apylinkių parti-

zanų atminimui. Kaišiadoryse, šalia Kristaus atsimainymo katedros, 1999 m. pastatytas V. Žuklio sukurtas paminklas palaimintajam Teofilui Matulioniui. Vyskupas įamžintas palinkęs, laiminančia poza, geraširdiškai žvelgiantis į žiūrovą.

Skulptūrą V. Žuklio gyvenime visuomet lydėjo muzika. Dar jaunystėje kartu su broliais šeimos kapeloje grojo smuiku. Kadangi neturėjo galimybės mokytis groti klavišiniu instrumentu, pats pasigamino medinę klaviatūrą ir ėmė praktikuotis su ja. Muzikos neapleido ir vėliau, jau gyvendamas Kaune. Čia susidomėjo fisharmonijomis, išmoko jas derinti. Be to, savo dirbtuvėje buvo įsirengęs vargonus. Provokuojamai nepaisydamas jų lankančiųjų religinių ir politinių pažiūrų, mėgdavo užsukusius svečius pasitikti sugrodamas giesmę „Pulkim ant kelių“. Prie fisharmonijos V. Žuklys pozavo ir švėsdamas savo 90-ąjį gimtadienį. Mirė būdamas 95-erių, visą gyvenimą vadovavęsis principu nekeisti amžino į laikiną.

Vladas Žuklys. Dr. V. Kudirka, 1989 m. Iš Rokiškio krašto muziejaus fondų. Nuotr. Jolantos Gegelevičiūtės

Paaiškinimai

¹ Vladas Žuklys, sudaryt. R. Alekna, Vilnius: Vaga, 1980, p. 1.

² Kisielis K., „Plačiu vieškeliu einantis“, in: Tiesa, 1967, gruodžio 15.

Vladas Žuklys. Šatrijos Ragana, 1987 m. Iš Rokiškio krašto muziejaus fondų. Nuotr. Jolantos Gegelevičiūtės

Prancūzų kultūra – jaukūs ir saugūs namai

Diana Bučiūtė kalbina
Vilniaus universiteto dėstytoją, vertėją
Genovaitę Dručkutę

Kupiškyje gimusi Genovaitė Dručkutė – humanitarinių mokslų daktarė, Vilniaus universiteto prancūzų literatūros dėstytoja, paskelbusi daug mokslinių publikacijų ir straipsnių apie prancūzų literatūrą, Lietuvos ir Prancūzijos ryšius, vertimų recenzijų. Nėgana to, mūsų pašnekovė ir pati yra vertėja, išvertusi iš prancūzų kalbos Margaritos Navarietės pjesių, Marijos Prancūzės „Lė“, „Tėbų romaną“, François René Chateaubriand'o biografinį romaną apie trapistų ordino įkūrėją „Ransė gyvenimas“, Alberto Camus pjesę „Teisieji“, Josepho Franko „Atsiminimus iš Vilniaus“. Į prancūzų kalbą ji išvertė Vlado Braziūno ir Marcelijaus Martinaičio poezijos, parengė filologinių prancūzų poezijos vertimų. Knygai „Kupiškis: gamtos ir istorijos puslapiai“ parašė straipsnį „Kazio Šimonio ir Oskaro Milašiaus susitikimas Paryžiuje“, o „Lietuvos valsčių“ serijos tomui „Kupiškis“ – „Kupiškis Juozo Baltušio gyvenime ir kūryboje“. Šiame pokalbyje Genovaitė Dručkutė pasidalins vaikystės prisiminimais, papasakos, kaip tapo filologe ir vertėja, ką jai davė prancūzų kultūra, kaip jos gyvenime atsirado Oskaras Milašius, kokias vertybes išpažįsta, ką veikia laisvalaikiu, kaip apsaugo savo individualią erdvę ir kas jai yra ryšys su gimtine.

Genovaitė Dručkutė, 2017 m.
Nuotr. iš asmeninio G. Dručkutės albumo

D. B.: *Gimei Kupiškyje. Ar Kupiškio krašte ir tavo protėvių šaknys?*

G. D.: Gimiau Kupiškyje, į kurį tėvai persikėlė iš Panevėžio, maždaug metai prieš man atsirandant šiame pasaulyje. Abu jie kilę nuo Rokiškio, šiame krašte ir vieno, ir kito giminės šaknys. Mama gimė Miliūnų kaime (jeigu neklystu, tai Panemunėlio parapija), bet, močiutės ir mamos kalbose, pasakojimuose daugiausia minėtas artimiausias Suvainišio miestelis. Keliaujant per mišką, nuo kaimo nutolęs už trijų ar keturių kilometrų. Ten mama ėjo į mokyklą. Tėvo giminė – iš kito rajono pakraščio, nuo Kriaunų, Obelių.

D. B.: *Praeitą vasarą pakeliui į Rokiškį su kurso drauge užsukome*

į Obelių laisvės kovų muziejų, kurio eksponatus sukaupė tavo bendrapavardis Andrius Dručkus. Partizanų (gal paties Andriaus Dručkaus ar jo giminaičių) nuotraukose, jaunų vyrų veiduose įžiūrėjome tavo bruožus...

G. D.: Obelių laisvės kovų muziejuje lankiausi gal prieš dešimtį metų, apžiūrėjau įspūdingą parodą, bendravau su muziejaus įkūrėju Andriumi Dručkumi. Pavardžių sutapimas nėra atsitiktinis, esame giminės, nors tąkart visų šeimos atšakų taip ir neišsiaiškinome. Greičiausiai dėl to, kad aš per mažai žinau: kai mirė tėvas, buvau vos šešerių, dar ne tokio amžiaus, kad būčiau tėtį klausinėjusi apie gimtąjį kaimą, šeimą, vaikystę... Žinau tiek, kiek iš tėčio pasakojimų perdavė mama, bet ji galėjo būti kai ką pamiršusi ar supainiojusi.

D. B.: *Kokia buvo tavo vaikystė? Ar prisimeni „anos mielus senus gerus laikus, kurie jau nebegrįš“ su svajinga melancholija, kaip poetas Oskaras Milašius? Kokios vaikystės šalies vizijos lanko?*

G. D.: Apie vaikystę, ko gero, mes visi galėtume pasakoti be galo, be krašto, reikia tik paklausti. Kalbant trumpai, ji buvo laiminga. Atsimenu save gal nuo kokių dvejų su puse ar trejų metų, aišku, tik atskirus epizodus. Tiesa, materialine prasme tai buvo skurdūs metai. Daug ko trūko, ypač po

Prieš pradėdant eiti į mokyklą. Žaidimų draugės triratukas, kuriuo ji kartais leisdavo pasivažinėti. Nuotr. iš asmeninio G. Dručkutės albumo

Septintokė. Nuotr. iš asmeninio G. Dručkutės albumo

tėvo mirties, kai liko nebaigtas statyti namas, negražinta paskola valstybei... Vaikystė be gražių sunknių, be saldinių, krūvos žaislų ir visokių spalvingų niekučių, taip traukiančių vaikų akis. Vien tai, kas būtina reikalinga. Tebeturiu išsaugojusi kelis mielus daiktėlius, taip pat ir patį mėgstamiausią – batuotą katiną, kurį vis nešiodavau glėbyje, vaikštinėdama su močiute po miestą ir klausydama jos begalinių istorijų. Bet tai laiminga vaikystė, nes buvau labai mylima, globojama, saugojama kaip akies vyzdis, manimi buvo tikima ir pasitikima. Gastonas Bachelard'as studijoje „Erdvės poetika“ aprašo namus kaip globojančią, saugančią erdvę. Mano gimtieji namai tokie ir buvo – vieta, leidžianti skleistis „auksinėms vienatvės svajonėms ir apmąstymams“, nepakartojama pirmaprados būties ir tapatybės formavimosi erdvė.

Į savo vaikystę žvelgiu ramiai, gyvenu dabartyje, dabartimi. Tačiau kartais kaip Marcelio Prousto garsiojo romanų ciklo herojui pakanka stiklo arbatos ir pyragaičio kąsnelio arba netyčia užminti kyšantį grindinio akmenį, ir vaizduotėje sumirga stebuklingo žibinto paveikslai. Tada tereikia patraukti už siūlo galo, ir kamuolys pradeda vyniotis...

D. B.: *Kiek žinau, esi knygų aistrulė... Kas išmokė skaityti? Kas įskiepijo meilę knygoms – tėvai, mokykla? Kokios knygos tave brandino?*

G. D.: Niekada nelankiau darželio, mama parodė raides ir kaip iš jų sudėti žodžius. Skaityti išmokau mokykloje, knygos išsyk mane įtraukė ir nebepaleido, nes nėra nieko nuostabesnio už jų sukurtą magišką pasaulį.

O kur mano meilės literatūrai ištakos? Žinoma, pirmiausia namų aplinka. Mama buvo didelė literatūros mėgėja. Vienas ryškiausių vaikystės atsiminimų – jos garsiai man skaitomos knygos, beje, ne vien vaikiškos. Daug poezijos: Antano Baranausko „Anykščių šilelis“, kurį mama, vis iš naujo žavėdamasi, skaitė daugybę kartų, o aš beklaušydama kone išmokau atmintinai... Petras Vaičaitis, Maironis, Balys Sruoga, Salomėja Nėris, Paulius Širvys, Vincas Mykolaitis-Putinas... Mama nemėgo pasakų, o man pasakos iki šiol labai patinka. Aš pati, vos pramokusi, skaičiau viską pramaišiu: vaikiškas knygeles, eilėraščius, suaugusiųjų romanus ir apsakymus ir nesukau sau galvos, kas tinka mergaitei paauglei, o kas ne... Mama mano pasirinkimų griežtai nekontroliavo. Namie neturėjome daug knygų, todėl tempdavome pilnus krepšius iš miesto ir mokyklos bibliotekos.

Mokiausi Kupiškio Vlodo Rekašiaus vidurinėje mokykloje (dabar Lauryno Stuokos-Gucevičiaus gimnazija). Mokykla buvo labai svarbi: ji padėjo sąmoningo skaitymo pagrindus, mokė pasirinkti knygas, analizuoti, vertinti, daryti išvadas, reikšti nuomonę.

D. B.: *Tapai filologe. Gal vaikystėje ir jaunystėje pati rašei? Kodėl pasirinkai studijuoti ne kokią kitą, o prancūzų literatūrą ir kalbą?*

G. D.: Šiandien man atrodo, kad niekuo kitu nė negalėjau tapti, tik filologe. Ko gero, jau septintoje klasėje buvau tvirtai apsisprendusi. Smagus klausimas apie bandymus rašyti. Paauglystėje, kol baigiau vidurinę mokyklą, rašiau apsakymus, net romaną buvau pradėjusi, bet beveik niekam savo rašymų nerodžiau. Matyt, laimė, kad laiku atsipeikėjau ir lioviausi.

Buvau gera ar net labai gera mokinė, bet iš tiesų mėgau tikrai

kelis dalykus – kalbas, literatūrą, istoriją ir matematiką. Biologija, fizika, chemija man niekada nebuvo patrauklios. Matematika be galo įdomi, ji puikiai lavina loginį mąstymą, struktūros suvokimą ir – svarbiausia – ugdo vaizduotę. Matematiką iki šiol statau į vieną gretą su poezija. Keletą metų lankiau matematikos fakultatyvą, bet vis dėlto nekilo minčių ją studijuoti. Istorijos mokslus atmečiau dėl sovietinės ideologijos suvaržymų, kuriuos gerai suvokiau jau mokyklos laikais. Tuo metu maniau, kad lietuvių kalbą išmokau, perskaičiau visus privalomus ir dar daugiau neprivalomų autorių, ir klasikus, ir šiuolaikinius, lietuvių literatūrą skaičiau ir skaitysiu! Kupiškio vidurinėje mokykloje mokiausi prancūzų kalbos. Todėl prancūzų kalbos ir literatūros studijos buvo labai natūralus pasirinkimas.

D. B.: *Ką tau davė prancūzų kultūra? Ką ji apskritai gali duoti šiais laikais?*

G. D.: Prancūzų kultūra man davė be galo daug. Ji suteikė didžiules galimybes patirti nepaprastai įvairų ir turtingą pasaulį, gilintis į prancūzų mentalitetą, tradicijas, gyvenimo būdą, kurie labai skiriasi nuo man įprasto, bet yra be galo žavūs. Vilniaus universitete turėjau galimybę mokytis kitų romanų kalbų, susipažinti su ispanų, italų literatūra. Mano subjektyvia nuomone, lotynų civilizacijos plėtros nulemtas romaniškasis pasaulis, kaip tiesioginis Antikos paveldėtojas, kartu su krikščionybe yra reikšmingiausias Europos formavimosi veiksnys. Ką gali duoti prancūzų kultūra šiais ir visais kitais laikais? Platus, gilus, filosofinis klausimas. Prancūzų kultūra man davė mane pačią, mano savastį, tapatybę, suteikė jaukius ir saugius namus, kuriuose gera būti.

D. B.: *1979 m. baigusi studijas kelerius metus mokytojavai, paskui atsidūrei Vilniaus universitete ir iki šiol jame dėstai. Kuo patrauklus pedagogo darbas? Kuo skiriasi dėstymas mokykloje ir universitete?*

G. D.: Baigusi studijas pagal sovietinę tvarką privalėjau trejus metus „atidirbti“ (taip buvo sakoma) mokykloje. Būčiau nenuoširdi, jeigu teigčiau, kad svajojau apie mokytojos profesiją ar ruošiausi ja tapti. Tokiu atveju būčiau pasirinkusi ne

Vilniaus, bet tuometinį Pedagoginį institutą. Treji mokykloje praleisti metai buvo gera patirtis, ją vertinu pozityviai. Buvo įdomu atsidurti kitoje barikadų pusėje, praėjus vos penkeriems metams po mokyklos baigimo.

Darbas mokykloje ir dėstymas universitete turi ir panašumų, ir skirtumų. Universitete savo dalykus dėstau suaugusiems žmonėms, sąmoningai (to labai tikiuosi) pasirinkusiems studijas. Bendravimas su

Paryžiuje su Edukologijos universiteto profesore Nijole Kašėlioniene (abi skaitė pranešimus Oskarui Milašui skirtoje tarptautinėje konferencijoje) ir jas fotografuojančios prancūzės šunimi, 2017 m.

Skaito pranešimą „Churgino prancūzų poezijos vertimai“ diskusijoje, skirtoje Aleksio Churgino 100-osioms gimimo metinėms, Rašytojų klubas, 2012 m.
Nuotr. Dianos Bučiūtės

smalsiais, motyvuotais, originaliai mąstančiais, išprususiais jaunais žmonėmis gali atnešti daug džiaugsmo, ir visai nesvarbu jų amžius, ar jie dar mažametės, ar jau paaugusios asmenybės.

D. B.: *Humanitarinių mokslų daktaro disertaciją rašei iš Oskaro Milašiaus kūrybos. Kaip ir kada tavo gyvenime atsirado šis poetas, pasak vieno prancūzų rašytojo, „dieviškai alsuojantis aukštose viršūnėse“? Į kokias viršūnes jis tave vedė?*

G. D.: Mano gyvenime Oskaras Milašius atsirado 1977 m. gana netikėtomis aplinkybėmis. Tų metų pavasarį buvo minimos šio poeto, rašytojo, mistiko, diplomato 100-osios gimimo metinės. Prancūzų filologijos katedroje dirbęs kviestinis lektorius iš Prancūzijos, be abejo, žinojęs ne tik Oskaro Milašiaus vardą, bet ir jo saitus su Lietuva, surengė nedidelę jam skirtą parodą. Ekspoziciniai – kelios knygos, dokumentų ir nuotraukų kopijos – buvo išdėlioti tame pačiame Filologijos fakulteto sparne, kur buvo įsikūrusi anuometinė katedra, tamsiame užkampyje tarp audiovizualinės laboratorijos

roje. Iš pradžių patraukė Milašiaus poezija, susidomėjau jo lituanistine veikla. Kuo toliau, tuo labiau aiškėjo, kad jo kūryba, asmenybė, darbai yra nedalomas vienis. Taip ir įsitraukiau. Anot mano mėgstamų teminės literatūros kritikos atstovų, tarp autoriaus ir skaitytojo sąmonės turėtų užsimegzti simpatijos ryšys. Tarčiau, kad mano atveju taip ir nutiko. Milašių pavadinčiau likiminiu autoriumi. Kuo daugiau skaitau, gilinuosi, tuo labiau aiškėja, jog man vis dėlto pavyko užčiuopti tik menkų svaiginančios Milašiaus paslapties kraštelį.

Šv. Jeronimo premijos komisijos narė. Lietuvos kultūros ministerijos Baltoji salė, 2017 m.
Nuotr. Daivos Daugirdienės

ir užsienio filologijos skaityklos. Parodėlė veikė, rodos, tik vieną dieną. Visas detales gerai įsiminiau todėl, kad parodėlė padarė įspūdį ir sukėlė nemažą sumaištį galvoje: kas šis rašytojas, kokia jo kūryba, kodėl nė karto nepaminėtas per literatūros paskaitas? Netrukus į rankas pateko keli Milašiaus eilėraščių vertimai, kurie paakino kuo greičiau susirasti originalus. Ne dėl to, kad vertimai būtų buvę prasti, bet dėl suvokimo, kad šis autorius – nepaprasto talento poetas, unikali asmenybė, išskirtinis atvejis prancūzų literatū-

D. B.: *Ne tik rašai straipsnius, recenzijas apie prancūzų literatūrą, bet ir esi išvertusi senosios prancūzų literatūros ir vėlesnių kūrinių. Nuo ko prasidėjo tavo kaip vertėjos karjera? Koks tavo požiūris į vertimą? Ar patartum jauniems žmonėms rinktis vertėjo profesiją?*

G. D.: Mano kaip vertėjos karjera prasidėjo senokai, ne grožinės, o teorinės literatūros vertimu. Anuometinės Vilniaus universiteto Užsienio literatūros katedros, kurioje dirbau, vedėja, mano gerbiama ir mylima profesorė Galina Bau-

Oskaro Milašiaus gimtoji Čerėja (Baltarusija). Švenčiant O. Milašiaus 125-ąsias gimimo metines Lietuvos kultūros ministerijos organizuota išvyka. Kaimo senbuvė dar prisimena, kaip atrodė rašytojo tėvų dvaras: rūmai, parkas... 2002 m. Nuotr. iš asmeninio G. Dručkutės albumo

žytė-Čepinskienė rengė Rolando Bartheso literatūros teorijos ir kritikos tekstų rinktinę lietuvių kalba. Ji ir pasiūlė išversti du Bartheso straipsnius: „Pasakojimų struktūrinės analizės įvada“ ir „Teksto malonumą“. Mintis apie vertimą jau kurį laiką kirbėjo galvoje, todėl neabejodama sutikau. Ir tada prasidėjo... grumtynės su gimtąja lietuvių kalba, patyriau ne vieną bejėgiškumo akimirką, kai, sakytum, perregimas originalo tekstas, skaidri mintis užsispiria, piestu stoja ir nesileidžia būti „išguldoma“ lietuviškai. Bet patyriau daug malonumo, kuris galiausiai virto tikru skaitymo, teksto, vertimo malonumu. Rolando Bartheso rinktinė „Teksto malonumas“ išleista „Vagos“ leidykloje 1991 metais. Vėliau atėjo laikas kitoms knygoms, kitiems tekstams. Vis dėlto mano vertimų nėra labai daug, didžiąją laiko dalį užima akademinis darbas. Vertimas – pirmiausia atidus skaitymas, sakoma, kad vertėjas yra pats geriausias skaitytojas. Būtina susipažinti ne tik su konkrečiu tekstu, bet ir su visais įmanomais kontekstais, perprasti kalbą, stilių, meninio mąstymo ypatumus.

Ar patarčiau jauniems žmonėms rinktis vertėjo profesiją? Patarčiau bent išmėginti savo jėgas, galimybes ir – klausyti širdies, vidinio balso, kuris visada kužda teisingiausiai.

D. B.: *Bendradarbiavimo su poetais Sigitu Geda, Vladu Braziūnu vaisiai – prancūzų poetų François Villono, Charleso Baudelaire'o rinktinės, Jeano Racine'o tragedija „Faidra“. Šioms knygoms parengi filologinius vertimus. Ar nemėginai pati versti poezijos?*

Su kolegomis prie Hotel de l'Aigle Noir rūmų, kur 1930–1939 m. apsistodavo Oskaras Milašius, Prancūzija, Fontenblo, 2016 m. Nuotr. iš asmeninio D. Bučiūtės albumo

G. D.: Filologiniai, arba prasminiai, vertimai yra arčiausiai mano, prancūzų literatūros dėstytojos, tyrėjos, profesijos. Filologinį vertimą suprantu kaip teksto vienetų reikšmių ir prasmų išnarstymą, konteksto išryškinimą, pagalbą pateikiant vertėjui poetui įvairių vertimo galimybių. Labai įdomus etapas, kai abu vertėjai galiausiai susėda kartu ir aptaria bendro darbo rezultatus. Kūrybiškas, įkvepiantis darbas, kartais tenka net karštai pasiginčyti ieškant geriausios ir tiksliausios išraiškos.

O pati poezijos verstis nesiryžtu, manau, kad nepavyktų.

D. B.: *Retas atvejis, kai vertėjas verčia ne į savo gimtąją kalbą. O tu esi išvertusi į prancūzų kalbą lietuvių poezijos.*

G. D.: Į prancūzų kalbą esu išvertusi Vlado Braziūno ir dar vieno kito poeto eilėraščių. Pamenu, Vladas Braziūnas rengėsi vykti į prancūzų kalbių poetų sambūrį kažin kurioje Europos šalyje ir paprašė išversti kelis eilėraščius. Regis, jo prancūzų kalbiai kolegos suprato, apie ką tie eilėraščiai, vertimo „nepasmerkė“...

Tačiau, kai negyveni natūralioje išmoktosios kalbos terpėje (nors metams bėgant prancūzų kalba pasidarė labai sava), vertimas į ne gimtąją kalbą yra sudėtingas reikalas, geroka avantiūra.

D. B.: *Ar dar moki gimtąją tarmę? Ar verčiant teko pasinaudoti jos lobiais?*

G. D.: Kupiškėnų tarmę moku, jos išmokau labai natūraliai, namie, nes taip kalbėjo mano mama ir močiutė. Jų gimtasis Miliūnų kaimas, Panemunėlis, Suvainiškis patenka į kupiškėnų-pandėliečių tarmės arealą, todėl ir persikėlus gyventi į Kupiškį joms neteko patirti kalbinio „pertrūkio“. Mama ir močiutė – puikios pasakotojos, aš augau su jų pasakojimais, jų praėjusio laiko istorijomis. Dabar man atrodo, kad mama ir močiutė iš savo gimtinės niekur nebuvo pasitraukusios, jų atsiminimai buvo be galo gyvi, ryškūs, ne praeities, bet dabarties momentai. Močiutė atsiminė ne tik savo vaikystę XX amžiaus pradžioje, bet ir savo tėvų bei senelių laiką. Klausydama mamos ir močiutės, vaizduotėje susikūriau savo Miliūnus su visomis apylinkėmis, kaimo ir Suvainiško miestelio topografiją su visais gyventojais ir jų linksmomis, graudžiais, dramatiškais, tragiškais likimais. Gimtoji tarmė giliai nusėdusi mano sąmonėje, tiktai dabar, deja, nebėra su kuo kupiškėniškai pasikalbėti. Jos galimybės, žinoma, tenka pasinaudoti ieškant spalvingesnės išraiškos.

D. B.: *Neseniai Lietuvos nacionaliniame dramos teatre pastatyta tavo versta Paulio Claudelio pjesė „Apreiškimas Marijai“? Ar ima jaudulys klausantis scenoje skambančio savo vertimo?*

G. D.: Paulio Claudelio „Apreiškimą Marijai“, režisieriaus Jono Vaitkaus pastatytą Nacionaliniame dramos teatre, žiūrėjau bent kelis

kartus. Mačiau ir kelias repeticijas. Iš tiesų labai jaudinausi, pirmuosius spektaklius žiūrėjau per ašaras, nekritiškai, pakludama aktorių vaidybos, jų tariamo teksto, įspūdingos scenografijos (autorius – Vytautas Narbutas), nuostabios muzikos (kompozitorius – Algirdas Martinaitis) magijai. Net pamiršau, kad iš scenos skamba mano vertimas. Man be galo artima, svarbi Claudelio misterijos tema, dramine forma išreikštos šventumo, nuodėmės, atpirkimo idėjos, kai žmogaus sąmonė, širdis – nuolatinės kovos laukas, angelo ir šėtono grumtynių arena.

D. B.: *Esi pagarsėjusi melomanė. Tave galima sutikti ne tik Vilniaus filharmonijoje, bet ir nuošaliame Paliesiaus dvare, rytiniame Lietuvos pakraštyje.*

G. D.: Klasikinė muzika, opera – didysis gyvenimo džiaugsmas greta literatūros. Mėgstu teatrą, nors jaunystėje spektaklius žiūrėdavau gerokai dažniau. Ilgainiui pradėjau teikti pirmenybę laiko patikrintiems klasikos tekstams, nors, žinoma, klasika – plati sąvoka, ne vien praeities kūriniai. Ne vienas XX amžiaus autorius nusipelno garbingo klasiko vardo, džiaugiuosi, kad režisieriai, teatrai juos retkarčiais prisimena.

Geros muzikos, operos mėgėjams Vilnius teikia daugybę galimybių. Yra ne vien Filharmonija, Kongresų rūmai, bet ir nemažai kitų erdvių. Džiaugiuosi tiesioginėmis „Metropoliteno“ operos transliacijomis kino teatre, esu prisiekusi jų lankytoja nuo pat pirmojo sezono.

Paliesiaus dvaras – tikras perliukas, atrastas prieš kelerius metus. Tiktai norint ten patekti reikia turėti automobilį, o aš jo nei turiu, nei vairuoju. Laimė, yra tokių pat kiek „pamišusių“ automobilį turinčių bičiulių, ir visi drauge bent kelis kartus per metus išsirengiame beveik piligriminėn kelionėn į Paliesių.

D. B.: *Kokių dar pomėgių turi?*

G. D.: Išvardijau, ko gero, jau beveik visus pomėgius. Galėčiau nebent pridėti dailę, keliones.

D. B.: *Nesinaudoji kompiuteriu, elektroniniu paštu. Ar tai sąmoningas protestas? Prieš ką?*

G. D.: Elektroniniu paštu naudojuosi minimaliai, tik darbe, dalykiniais reikalais. Vis dar delsiu, neįsileidžiu technologijų į namus. Toks mano nusistatymas – gal ne tiek protestas, kiek asmens laisvės, individualios erdvės apsauga. Be to, man patinka rašyti ranka, kaip štai rašau ir šiuos atsakymus! Taip tarsi išlaikau artimą ryšį su tekstu, raštu, popieriaus lapu...

D. B.: *Kokias vertybes išpažįsti? Kokias žmonių savybes labiausiai vertini?*

G. D.: Išpažįstamos vertybės – sudėtingas klausimas... Vertinu atsakomybę, profesionalumą, sąžiningumą sau ir kitiems, ir gerumą, nuoširdumą, pagalbą artimui. Matyt, čia derėtų išvardyti Dekalogo priesakus ir prisiminti kiekvienoje širdyje įrašytą Dievo įstatymą, kurių vienaip ar kitaip mėginu laikytis, kiek leidžia mano žmogiškos jėgos.

D. B.: *Atrodo, išsaugojai glaudų ryšį su gimtine. Vasaromis ir dabar gyveni Kupiškyje, ar ne? Ką tau reiškia šis ryšys?*

G. D.: Gimtajame Kupiškyje esu pasilikusi, kaip sako prancūzai, „pėdą ant žemės“. Ryšys su gimtine man labai svarbus, vis reikia nors trumpam sugrįžti ir savaip pasitikrinti, kas aš esu, kur esu... Šis ryšys yra neišdildoma, niekaip nepakeičiama mano savasties, mano tapatybės dalis, ir kitaip jau nebus.

Pokalbis parengtas bendradarbiaujant su Lietuvos literatūros vertėjų sąjunga, 2018-uosius paskelbusia prancūzų literatūros metais (LLVS kūrybinę programą remia Lietuvos kultūros taryba).

Rokiškio grafystės Bajorų kaimo demografinė padėtis XIX a. pirmajame ketvirtyje

GIEDRIUS KUJELIS

Rokiškio krašto muziejaus Istorijos skyriaus vedėjas

Iki šiol Bajorų kaimo istorijos tyrimų nėra paskelbta. Rokiškio krašto muziejaus moksliniame archyve saugomas Povilo Kiečio mašinraštis „Mano gimtasis Bajorų kaimas“. Tai 1970 m. parašytas kraštotyrinis darbas apie Bajorų kaimą.¹ Tačiau profesionalesnių istorinių tyrimų nėra atlikta. Ko-

lektyvinėje monografijoje „Rokiškis. Miestas, kraštas, žmonės“, išleistoje 1999 m. Rokiškio 500 m. jubiliejaus proga, jokių konkrečių duomenų apie Bajorų kaimą nerandama.² Tik Gintauto Zabelos straipsnio „Sėlių žemės senovė“ Rokiškio krašto senovės paminklų sąrašė nurodoma, kad Bajorų kai-

me (Rokiškio sen.) rasta akmeninio kirvio nuolauža.³

Šiame straipsnyje apie Bajorų kaimą rašoma kaip apie Rokiškio dvaro (grafystės) neatsiejamą dalį. Tyrimo tikslas – nustatyti XIX a. 1-ojo ketvirčio (1800–1825 m.) Bajorų kaimo demografinę sudėtį, jos raidą. Gyventojų ekonominiai santykiai su

1810 m. Rokiškio ir Ignalinos palivarkų plano fragmentas

Łydejski	8.	9.	Anna	ma. Janina. Chłopi. 1	Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski
Rakijski	9.	10.	Dominella	Łydejski. Łydejski. Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski
Dydeja	9.	10.	Stanisław	Łydejski. Łydejski. Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski
Rakijski	15.	18.	Menika	Łydejski. Łydejski. Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski
Wierunki	11.	16.	Alexander	Łydejski. Łydejski. Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski
Bojary	18.	19.	Stanisław	Łydejski. Łydejski. Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski
Bojary	17.	18.	Antoni	Łydejski. Łydejski. Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski
Łydejski	13.	22.	Stanisław	Łydejski. Łydejski. Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski
Kociola	21	22.	Jan	Łydejski. Łydejski. Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski
Łydejski	21	22.	Agatha	Łydejski. Łydejski. Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski
Dydeja	22.	24.	Marek	Łydejski. Łydejski. Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski
Łydejski	1.	5.	Łydejski	Łydejski. Łydejski. Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski
Wierunki	5.	8.	Łydejski	Łydejski. Łydejski. Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski
Łydejski	8.	12.	Petronella	Łydejski. Łydejski. Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski
Wierunki	12.	13.	Franciszek	Łydejski. Łydejski. Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski
Łydejski	15.	16.	Jan	Łydejski. Łydejski. Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski	Łydejski

1804 05 14 Rokiškio katalikų bažnyčios gimimo metrikų įrašas. www.epaveldas.lt

Rokiškio dvaru šiame darbe nebus tyrinėjami. Šis tyrimas leis giliau pažvelgti ne tik į Rokiškio krašto istoriją, bet ir į XIX a. pradžios dvaro tarnautojų ir baudžiauninkų kasdienybę, valstiečių šeimos santykius bei socialinę kaimo visuomenės sudėtį.

Pagrindiniai šaltiniai, kuriais remiamasi šiame tyrime – Rokiškio dvaro savininkų grafų Tyzenhauzų archyvo ekonominės (pajamų ir išlaidų) knygos: Rokiškio grafystės Rokiškio dvaro 1810–1811 m. palivarkų apskaitos dokumentai (pajamos, išlaidos, mokesčiai)⁴, Rokiškio dvaro 1817–1824 m. apskaitos dokumentai (pajamos, išlaidos, mokesčiai)⁵, Rokiškio grafystės dvarų ir palivarkų 1825 m. inventorių.⁶ Taip pat Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčios archyvas: 1802–1818 m.

Rokiškio parapijos gimimo, santuokos ir mirties metrikų knyga⁷, 1811–1826 m. Rokiškio parapijos krikšto metrikų knyga.⁸

Duomenys apie Rokiškio grafystę ir Bajorų kaimą XIX a. I pusėje

Bajorų kaimas įsikūręs Rokiškio rajone, 2 km į šiaurę nuo Rokiškio dvaro. Pro Bajorus prateka dešinys Nemunėlio upės intakas Vingerinė. Bajorų kaimas priklausė Rokiškio dvarui ir Rokiškio parapijai.

Kada pirmą kartą istoriniuose šaltiniuose paminėtas Bajorų kaimas, duomenų kol kas neturima. 1634 m. buvo sudarytas Rokiškio dvaro inventorių, žinomas kaip Wędragowskio inventorių.⁹ Tačiau

iki šių dienų išliko tik XIX a. sudarytas nuorašas. Dokumente detaliai aprašoma dvaro sodyba, dvaro rūmai, miestas, surašytos valstiečių prievolės ir pareigūnų pareigos, tačiau nurašinėtojas neįtraukė dvarui priklaususių kaimų bei jų gyventojų. Rokiškio dvaras dar kartą buvo aprašytas 1739 m., tačiau ir čia duomenų apie kaimus nėra.¹⁰

1784 m. Kupiškio dekanato aprašyme Bajorų kaimas paminėtas Rokiškio parapijoje kaip priklausantis Jo gerbiama ponui Tyzenhauziui. Bajorų kaimas esantis šiaurės vakarų kryptimi už ketvirčio mylios nuo Rokiškio bažnyčios.¹¹

Šiandien Bajorų apylinkėse randa XVI–XVII a. monetų (Žygimanto Augusto dvidenarių, Jono Kazimiero šilingų ir kt.). Tai rodo, kad ekono-

minė ir ūkinė veikla čia buvo vystoma dar Rokiškį valdant kunigaikščiams Krošinskiams. Tokiu atveju Bajorų kaimo kilmę galima sieti su mažžemiais ar bežemiais kilmingais dvaro tarnautojais, kurie įsikūrė (buvo įkurdinti) šalia dvaro. Dažnai tokios laisvųjų žmonių gyvenamos vietovės buvo vadinamos Bajorkaimiais ar Bajorais. Lietuvoje iš viso yra 22 Bajorų kaimai¹², du iš jų – Rokiškio rajone. Čia gyvenę bajorai dirbo pas didikus, dvasininkus, tarnavo kariuomenėje ar valstybės tarnyboje.¹³ Tačiau šiai iškeltai teorijai pagrįsti reikalingi išsamesni tyrimai.

Rokiškį valdant Ignotui Tyzenhauzui, buvo sudaryti grafystės palivarkų planai. Kol kas žinomi tik trys: 1810 m. Rokiškio ir Ignalinos (dab. Ignatiškis) palivarkų planas saugomas Centriniajame nacionaliniame Ukrainos istorijos archyve¹⁴, 1810 m. Litviniškio (dab. Sėlynė) palivarko planas ir 1810 m. Skrebiškio palivarkų planas. Pastarieji buvo saugomi Aerogeodezijos instituto archyve. Tai ankstyviausi kol kas žinomi Rokiškio grafystės kartografiniai dokumentai.

1810 m. Rokiškio ir Ignalinos palivarkų plane Bajorų kaimo plotas su jam priklausiusiomis žemėmis, miškais ir šienaujamosiomis pievomis buvo 25 valakai, 21 margas ir 513 prentų (apie 558,7 ha). Plane pažymėta 16 sklypų, esančių abipus kelio per Bajorų kaimą. Kiekviename sklype pažymėta po 5 pastatus, tik sklypas, plane pažymėtas Nr. 8, neužstatytas.

Kitame 1812 m. sudarytame Panemunėlio, Onušio, Aknystos, Rokiškio ir Čedasų katalikų parapijų žemėlapyje¹⁵ bajorų kaime pažymėta 20 sodybų, tačiau kyla klausimas, kiek tikslus yra šis žymėjimas, nes plane nėra nei mastelio, nei kitų paaiškinimų. Taip pat ryškiai matomi kiti netikslumai (Rokiškio bažnyčia pažymėta ne vakarinėje, o šiaurinėje miesto pusėje).

1812 m. Panemunėlio, Onušio, Aknystos, Rokiškio ir Čedasų katalikų parapijų plano fragmentas

Rokiškį valdant Konstantinui Tyzenhauzui, buvo sudarytas 1825 m. Rokiškio grafystės inventorių.¹⁶ Manoma, kad jį sudaryti buvo užsakyta mirus Konstantino tėvui I. Tyzenhauzui ir paveldėjus Rokiškio dvarą.

Inventorių pradedamas topografiniu Rokiškio grafystės aprašymu, taip pat išsamiai aprašomi palivarkai, jų pastatai, palivarkams priklausę kaimai, palivarkų kilnojamas ir nekilnojamas turtas, valstiečių prievolės ir mokesčiai, palivarkų pajamos bei išlaidos. Be šių dokumentų, Rokiškio krašto muziejuje saugomos ir ankstesnių metų Rokiškio dvaro ekonominės apskaitos knygos.¹⁷

Bajorų kaimo gyventojai XIX a. pirmojoje pusėje. Duomenys iš Rokiškio dvaro archyvo

Rokiškio grafystės Rokiškio dvaro 1810–1811 m. palivarkų apskaitos dokumentų knyga pildyta lenkų kalba, rašyta skirtingų raštininkų ranka, ant melsvos spalvos popieriaus. Knygoje surašytos įvairios finansinės ataskaitos, palivarkų pajamos ir išlaidos, valstiečių mokesčiai ir rinkliavos. Šioje knygoje prie Bajorų

kaimo (Bojary) mokesčių mokėtojų sąraše randami šie Bajorų kaimo gyventojai: *Stanislaw Milaknis, Jozef Kietys, Wawrzyniec Narbut, Mikolay Jacyniewicz, Maciey Milakni, Piotr Milaknis, Jozef Jacyniewicz*.¹⁸

Iš viso sąraše tik 6 pavardės. Tad kyla klausimas, kodėl jis toks trumpas. Susidaro įspūdis, kad knygoje trūksta lapo su visu sąrašu.

1811 m. Rokiškio dvaro pinigų rinkliavos iš valstiečių rekrutams sąraše Bajorų kaimo gyventojai surašyti kartu su Rudžių kaimo gyventojais. *Stanislaw Milaknys, Jozef Kietys, Adam Kietys, Maciey Jacyniewicz, Antoni Jacyniewicz, Wawrzyniec Narbut, parabik (bernas) Tomas, Wlodyslaw Jacyniewicz, Maciey Milaknys, Piotr Milaknys, Jani Kietys, Symon Milaknys, Kazimir Szniaki, wolni Antoni Pogorski, Maciey Milaknys, Jan Alekna, Michal Szniaki, Jokub Augulis, Maciey Roysis, Jozef Jacyniewicz, parabek Dominowin, parabek Bycka, Jozef Saulys, Adam Mojewia?, Jozef eykal, Michal Bradusewski, Gutar Jiekotovia*.¹⁹

Šiame sąraše nepažymėta, kur kurio kaimo gyventojai surašyti. Taip pat surašyti tik mokesčių mokėtojai,

tai yra dūmo šeiminkai, kitų tame pačiame ūkio subjekte gyvenusių gyventojų šiuose sąrašuose nėra, išskyrus 3 darbininkus ir vieną laisvąjį žmogų. Tad spręsti apie Bajorų kaimo demografinę kaitą 1810–1811 m. remiantis Rokiškio grafystės Rokiškio dvaro 1810–1811 m. palivarkų apskaitos dokumentų knygos duomenimis negalima.

1817–1822 m. sudarytame Rokiškio dvaro valstiečių sandėlio inventoriuje yra sąrašai gyventojų su jų įnašais. Prie Bajorų kaimo yra šis sąrašas: *Stanislaw Milaknis, Jozef Kietis, Adam Kietis, Wawrzyniu Narbutt, Wladyslaw Jacyniewicz, Maciey Milaknis, Jan Mazukna, Jerzy Masis, Symon Milaknis, Jozef Seykalis, Maciey Milaknis gluch, Jakob Alekna, Jakob Augulis, Jerzy Rayszys, Jozef Jecyniewicz.*²⁰

Kitas įrašas 1820 m. Rokiškio dvaro natūrinių mokesčių registre. Prie Bajorų kaimo surašyti šie asmenys: *Stanislaw Milaknis, Jozef Kietis, Adam Kietis, Wladyslaw Jacyniewicz, Wawrzyniu Narbutt, Maciey Milaknis, Jan Mazukna, Jerzy Masis, Symon Milaknis, Jozef Seykalis, Maciey Milaknis, Jakob Augulis, Jerzy Rayszys, Jakob Alekna, Leon Filipow, Jozef Piepalis, Jan Zylewski, Rafal Kopelowicz.*²¹

Palyginus su 1810–1811 m. sąrašu, šis yra daug išsamesnis. Jame yra 19 pavardžių. Kituose 1820 m. mokesčių mokėtojų ir prievolinkų sąrašuose pavardės kartojasi.²²

1821 m. Rokiškio dvaro natūrinių mokesčių mokėtojų sąrašė prie Bajorų kaimo vėl matome šias pavardes: *Stanislaw Milaknis, Adam Kietis, Wawrzyniu Narbutt, Wladyslaw Jacyniewicz, Justyn Kietis, Maciey Milaknis, Jan Mazukna, Kazimierz Kietis, Symon Milaknis, Jakob Seykalis, Maciey Milaknis, Adam Augulis, Jerzy Rauszys, Jakob Alekna, Lion Filipow, Jozef Piepalis, Jan Zylewski, Rafal Kapelawich.*²³

Sąrašas viena pavarde (nėra *Jozef Kietis*) trumpesnis, ir matome, kad

keičiasi kai kurių pavardžių vardai, atsiranda naujų asmenų (*Justyn Kietis, Jakob Seykalis, Adam Augulis*) Tai rodo pasikeitusius ūkio šeiminkus.

1821 m. Rokiškio dvaro natūrinių mokesčių mokėtojų sąrašė prie Bajorų kaimo jau randame tik 15 pavardžių: *Stanislaw Milaknis, Jozef Kietys, Adam Kietys, Wawrzyniec Narbut, Wladyslaw Jacyniewicz, Stefan Jacyniewicz, Xttnik (desiatnik²⁴) Maciey Milaknis, Jan Mazukna, Kazimierz Kietys, Symon Milaknis, Jakob Seykal, Maciey gluchy Milaknis, Adam Augulis, Jerzy Rauszys, Jakob Alekna.* Taip pat prie Bajorų kaimo prirašyta ir karčiama *Welniadubka*. Kaip mokesčių mokėtojai įrašyti karčiamos nuomininkas *Leyba Mowszowicz* ir *Maciey Szyszyllo.*²⁵ Toks pat sąrašas likęs ir 1822 m., tik kaip „desiatnikas“ pažymėtas ir *Jozef Kietis*. Tačiau kitas 1822 m. liepos 1 d. vėl visas natūrinių mokesčių mokėtojų sąrašas šiek tiek pasikeitęs.

Stanislaw Milaknis, Jozef Kietys, Adam Kazimierz Kietys, Wawrzyniec Narbut, Wladyslaw Jacyniewicz vietoje *Stanislaw Dawnis, Stefan Jacyniewicz, Maciey Milaknis, Jan Mazunka, Kazimierz Kietys, Symon Milaknis, Jakob Seykalis, Maciey Szymon Milaknis Gluchy, Jakob Alekna, Adam Augulis, Jerzy Rayszys, Maciey Szyszlo.*²⁶ Iš šio sąrašo matome demografinę gyventojų kaitą. Mokesčių mokėtojų skaičius, kaip ir patys mokesčių mokėtojai, kinta.

1823 m. mokesčių mokėtojų sąrašas vėl pakitęs. Atsiranda naujas gyventojas *Kazimierz Szutpietrys*. Sąrašė vėl randamos *Velniaduobės* karčiamos nuomininko *Leiba Mowszowicz* ir turbūt ten tarnaujančio ar gyvenančio *Maciey Szuszlo* pavardės.²⁷ 1824 m. mokesčių mokėtojų sąrašas niekuo nesiskiria nuo praėjusių metų.²⁸

1825 m. buvo sudarytas Rokiškio dvaro inventorių. Jame surašyti

Rokiškio dvarui priklausantys kaimai su valstiečių sodybomis ir jų prievolėmis. Inventorių rašytas ranka, lenkų kalba, ant melsvo popieriaus. Bajorų kaimo gyvenamų sodybų savininkų sąrašas toks: *Stanislaw Milaknis, Xttnik Jozef Kietys, Adam Kietys, Wawrzyniec Narbutt, Stanislaw Dawnis, Sefan Jacyniewicz, Woyt i Xttnik Monar Maciey Milaknis, Jan Mazukna, Kazimierz Kietys, Symon Milaknis, Jakob Seykal, Symon Gluchy Milaknis, Jakob Alekna, Adam Augulis, Kazimierz Szutpielis.*²⁹

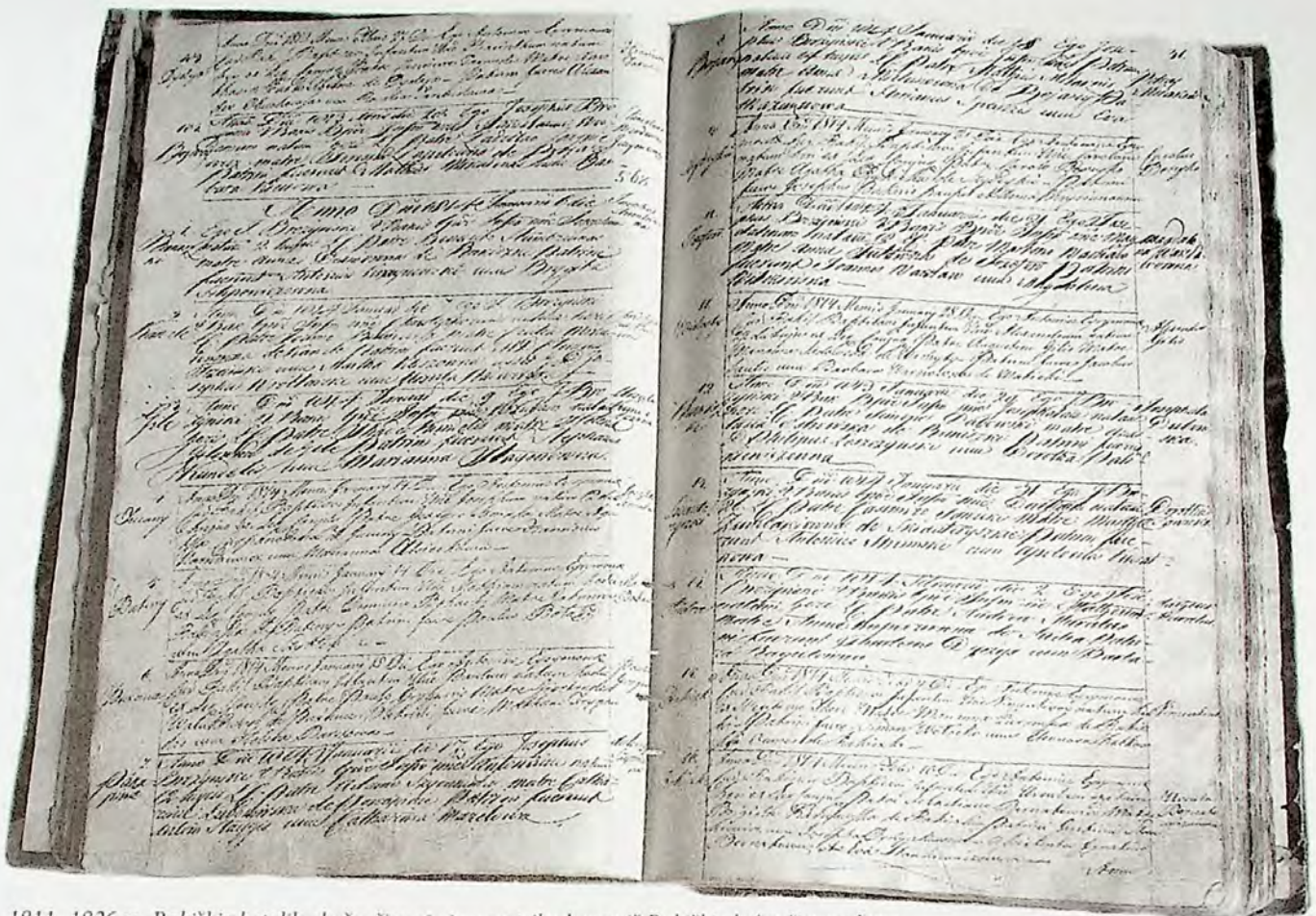
34-ame inventoriaus puslapyje yra visas Bajorų kaimo gyventojų ir jų turto sąrašas *Opisanie Wloscian z Ich Maiatkem*. Jis ir atskleidžia išsamią Bajorų kaimo demografinę situaciją, nes čia surašyti ne tik dūmo savininkai, bet ir visi šeimos nariai bei kartu gyvenantys darbininkai.

*Bajorų kaimas. Du varstai*³⁰ nuo dvaro. *Pietuose, Rytuose ir šiaurėje ribojasi su valstiečių žemėmis, vakaruose – su Buijventiško palivarko ir Rokiškio klebonijos žemėmis.*

Stanislaw Milaknis (Stanislovas Milaknis, 47 metai), žmona *Helena* (40 metų), sūnūs: *Jozef* (15 metų), *Benedykt* (11 metų), *Jerzy* (8 metai), dukros: *Barbara* (18 metų), *Elžbieta* (16 metų), kamininkas *Tomasz Bajerunas vedęs, dukra Teresa.*

Dešimtininkas **Jozef Kietys** (Jozas Kietys, 40 metų), žmona *Agata* (36 metai), sūnūs: *Ignacy* (16 metų), *Jan* (15 metų), *Jozef* (5 metai), *Benedykt* (1 metai), dukros: *Cecylia* (15 metų), *Petronela* (12 metų), globotinė *Anastazyja Kietysowna* (3 metai), darbininkai: *Antoni Bauymiewicz* (35 metai), *Stanislaw Masis* (30 metų), *piemenaitė Eleonora Milakniowna* (8 metai).

Adam Kietys (Adomas Kietys, 47 metai), našlys, sūnūs: *Franciszek* (8 metai), *Ignacy* (5 metai), dukra *Katarzyna* (16 metų), broliai: *Justyn* (30 metų), žmona *Anna* (25), dukra *Barbara* (2 metai), / *Kazimierz* (25 metai), žmona *Marta* (20 metų), du-

1811–1826 m. Rokiškio katalikų bažnyčios gimimų metrikų knyga iš Rokiškio bažnyčios archyvo

kra Rozalija (1 metai), tarnaujantis Jozef Zyndulis (12 metų), kampininkai Jozef Derminas?, vedęs, ir Adam Mugiewicz, aklas, vedęs.

Wawrzyniec Narbutt (Laurencijus Narbutas, 48 metai), žmona Barbara (38 metai), sūnus Stanislaw (15 metų), darbininkas Hieronim Jasiulani (20 metų), merga Agnieszka Seykalowna (30 metų) ir Eleonora Jasiuliowna (11 metų), kampininkai Maciej Jasiulani (70 metų), vedęs, ir Jozefowa Blazewiczowa (40 metų).

Stanislaw Dawnis (Stanislovas Daunys, 26 metai), žmona Aniela (20 metų), dukra Apolonia (3 metai), darbininkai: Kazimierz Meylus (15 metų) ir Jakob Zagorski (18 metų) vedęs, mergos: Eleonora Maczanowna (16 metų), Dorota Dydelowna (16 metų), pienuo Stanislaw Jacyniewicz (11 metų),

Stefan Jacyniewicz (Steponas Jasinevičius, 25 metai), žmona Urszu-

la (20 metų), sūnus Jozef (1 metai), broliai: Justyn (20 metų), Stanislaw (18 metų), motina sena, merga Ewa Brażanowna (16).

Vaitas ir dešimtininkas (Monar?) **Maciej Milaknis** (Matas Milaknis, 60 metų), žmona Anna (40 metų), sūnūs: Izyder (25 metų), žmona Urszula (20 metų), / Matuisz (10 metų), Jozef (8 metai), dukra Teresa (5 metai), darbininkas Maciej Peyszys (38 metai), mergos: Wiktorya Prakiđowna (20 metų), Apolonia Stankiewiczowna (38 metai), kampininkai: Stanislaw Jacyniewicz (30 metų), vedęs, sūnūs: Mateusz (5 metai), Franciszek (3 metai), dukros: Anastazyja (4 metai), / Maciejowa Rayszowa jos dukros Agata (9 metai), Dorata (6 metai) ir Anna (2 metai).

Jan Mażukna (Jonas Mażukna, 40 metų), žmona Ewa (40 metų), sūnus Franciszek (10 metų), dukros: Cecylia (16 metų), Anastazyja

(9 metai), Urszula (3 metai), globotinė Anna Kietyczowna (7 metai), darbininkai Jerzy Rauszys (27 metai) ir Mateusz Mażukna (50 metų), žmona Agata (36 metai), sūnūs Benedykt (4 metai) ir Kazimierz (2 metai), merga Maryanna Buykowna (15 metų).

Kazimierz Kietys (Kazimieras Kietys, 27 metai), žmona Agata (20 metų), dukra Dorata (8 metai), sesuo Ludowika (16 metų), motina sena, darbininkas Antoni Deksnis (23 metai), piemenukas Kazimierz Maczarnis (8 metai) ir globotinė Barbara (4 metai).

Symon Milaknis (Simonas Milaknis, 48 metai), žmona Elżbieta (36 metai), sūnūs: Jozef (22 metai), Kazimierz (18 metų), Nikodem (10 metų), dukra Apolonia (17 metų), merga Liucya Sujniecziowna (20 metų), kampininkai Stanislawowa Masiova (30 metų) jos sūnus Kazimierz (4 metai) ir Mateuszowna Augulowa

(30 metų), jos sūnūs Ignacy (1 metai), Konstanty (2 metai), dukra Karolina (6 metai).

Jakub Seykal (Jokūbas Seikalis, 30 metų), žmona Helena (26 metai), sūnūs: Kazimierz (2 metai), Benedykt (0,5 metų), dukra Ludowika (4 metai), seserys: Anna jos dukra Barbara (5 metai), Agata (16 metų), darbininkas Mateusz Augulis (36 metai), ir piemuo Antoni Erslawan (10 metų).

Symon Gluchy Milaknis (Simonas „Kurčias“ Milaknis, 26 metai), žmona Agnieszka (20 metų), dukra Urszula (1 metai), tėvas ir motina seni, Stryi? Maciej (50 metų) vedęs, darbininkas Romuald Miszkinis (17 metų), merga Urszula Wipowna (16 metų) ir piemenukas Antoni Masis (10 metų).

Jakub Alekna (Jokūbas Alekna, 27 metai), žmona Barbara (20 metų), sūnus Benedykt (3 metai), duktė Anna (4 metai), įvaikiai Zyndulowie Antoni (18 metų), Jan (17 metų), ir piemenaitė Ewa Jacyniewiczowna (8 metai).

Adam Augulis (Adomas Augulis, 25 metai), žmona Krystyna (20 metų), sūnus Kazimierz (0,5 metų), dukra Teresa (3 metai), svainis Piotr Seykalis (30 metų), žmona Elzbieta (30 metų) dukros: Agata (3 metai), Cecylia (2 metai), tėvas ir motina seni, merga Anna Szupienowna? (18 metų).

Kazimierz Szutpelys (Kazimieras Šutpelys, 40 metų), žmona Justyna (30 metų), dukra Barbara (10 metų), mergos Monika Rayszowna (17 metų), Urszula Deksnionowa (12 metų), auklėtinė Tezesa Deksnionowa (4 metai), kamininkai Stanislaw Rayszys (50 metų), vedęs, Michad Dągis (60 metų), vedęs, ir Jerzowa Rayszowa (36 metai) ir jos sūnūs: Jan (4 metai), Kazimierz (1 metai), dukra Domicela.³¹

Pagal pateiktą gyventojų sąrašą 1825 m. Rokiškio grafystės Rokiškio dvaro Bajorų kaime gyveno 159 gyventojai. Tačiau šis skaičius gali būti nevisiškai tikslus, nes sąrašė minimi

kamininkai, kurie yra vedę, bet jų žmonių sąrašė nėra. Taigi lieka klausimas, ar žmonos irgi gyveno toje pačioje šeimynoje, ar ne. Taip pat sąrašas yra tik valstiečių kiemų, gal kaime gyveno ir kito statuso gyventojų, kurių šiame sąrašė nėra.

Iš turimo gyventojų skaičiaus vyrai (visi vyriškosios lyties gyventojai neskaitant amžiaus) sudarė 77 asmenis, tai yra 48,4 proc. visų gyventojų. Atitinkamai moteriškos lyties gyventojų 82 asmenys, tai sudaro 51,6 proc. visų Bajorų kaimo gyventojų. Iš šio skaičiaus abiejų lyčių gyventojų 74 asmenys yra suaugę, kiti 85 yra iki 18 metų.

Pagal amžių vyriškosios lyties gyventojų amžiaus vidurkis – 21,2 metų. Ši imtis visiškai neatitinka turimo gyventojų skaičiaus vidurkio, nes ne visų gyventojų amžius yra žinomas, prie daugelio kamininkų jis nenurodytas, taip pat kaip ir nenurodytas ūkių šeiminių tėvų amžius, tik pažymima, kad jie yra seni (*stary*). Tad skaičiuojant panaudoti tik asmenų, kurių amžius yra nurodytas, skaičius.

Analogiškai moteriškosios lyties gyventojų amžiaus vidurkis yra 17,4 metų, tačiau kaip ir vyrų atveju, į šią imtį neįskaičiuoti asmenys, kurių amžius nenurodytas.

Kaip ir 1821 m. Rokiškio dvaro natūrinių mokesčių mokėtojų sąrašė, šiame taip pat yra tik 15 dūmų. Vidutiniškai vieną dūmą sudarė 10 asmenų (mažiausiai 7, daugiausia 18 asmenų). Be tiesioginių šeimos narių – tėvas (šeimininkas), motina, vaikai – taip pat randame ir kitus šeimos narius: šeimnininko tėvus, brolius seseris, svainius ir jų vaikus. Taip pat kai kurios šeimos turi kamininkus (kai kurie su vaikais), globotinius, įvaikius, auklėtinius. Prie ūkio narių skaičiaus taip pat prisideda ir ūkyje tarnaujantys bernai, mergos, piemenukai ir kiti tarnaujantys asmenys.

1810 m. Rokiškio ir Ignalinos palivarkų plane Bajorų kaime pažymėta 16 sodybinių sklypų. Toks pat skaičius yra ir 1848 m. Rokiškio grafystės plane. Pagal gautus duomenis galima teigti, kad Bajorų kaime XIX a. pirmajame ketvirtyje gyveno per 200 gyventojų.

Duomenys iš Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčios

1802–1818 m. Rokiškio katalikų bažnyčios gimimo metrikų knygoje³² randame 99 įrašus, susijusius su Bajorų kaimu. Būtent tiek vaikų gimė per šį laiko tarpą. Metrikai beveik kiekvienais metais pildyti skirtingų kunigų. Todėl dažnai skiriasi pateikiama informacija. Vieni net nurodo įrašytų asmenų užsiėmimą (valstietis, darbininkas), kiti taiko trumpinius vardams, mėnesiams ir ne visų metrikų sudarytojų raštai yra vienodai lengvai įskaitomi. Metrikai rašyti lenkų kalba.

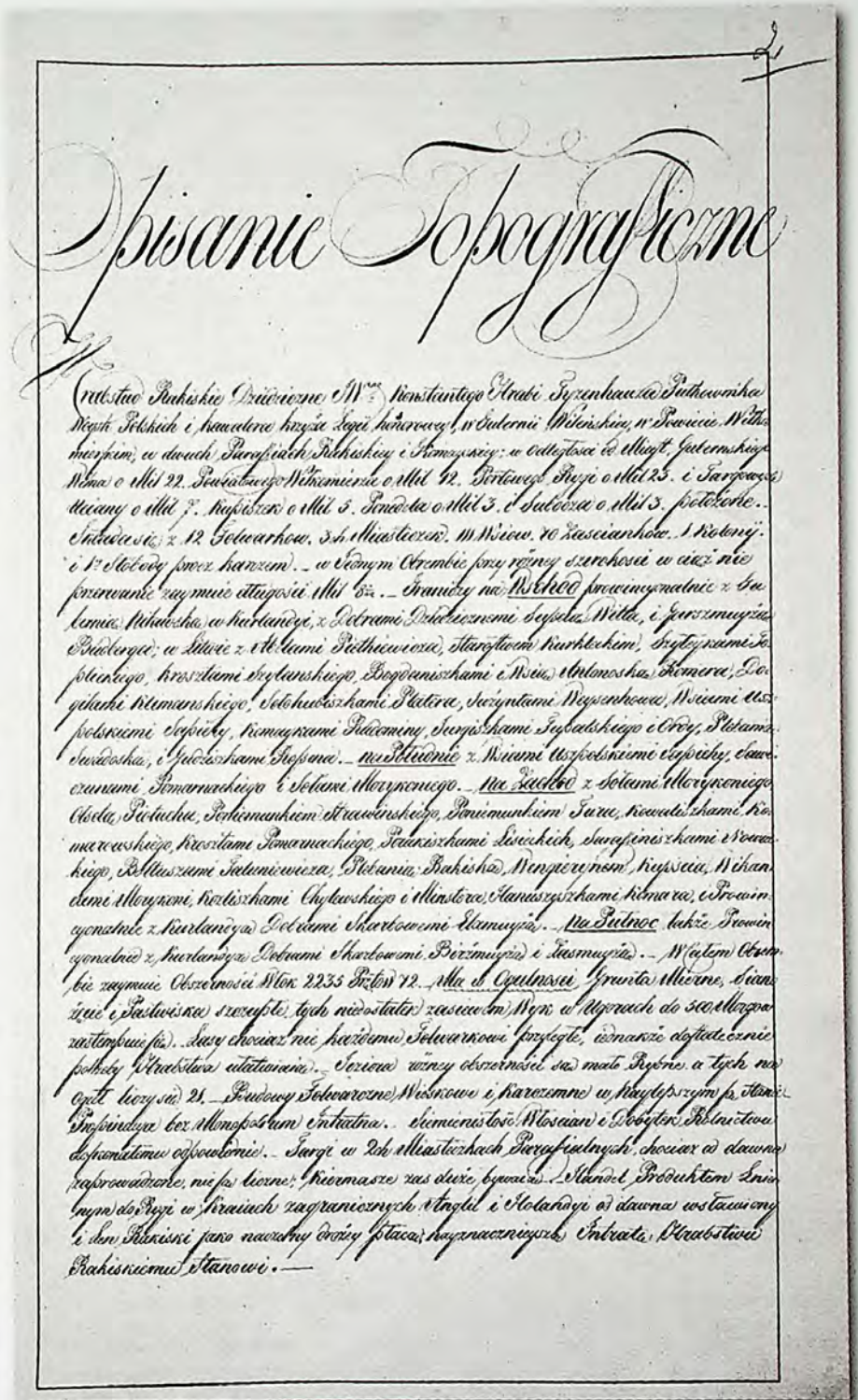
Per šį 16-kos metų laikotarpį gimė lygiai 100 vaikų (47 mergaitės ir 53 berniukai.) 1816 m. buvo „vaisingiausi“. Tai metais gimė net 12 vaikų (5 mergaitės ir 7 berniukai).

Rokiškio katalikų bažnyčios 1802–1818 m. gimimo metrikų knygoje randame įrašytų Rokiškio dvaro archyvo dokumentuose nesančių pavardžių, pavyzdžiui 1802 m. balandžio 1 d. gimusios Elžbietos tėvas yra *Paul Drazdauskas*, kitos pavardės jau žinomos iš ankstesnių dokumentų (Milaknis, Jasinevičius, Narbutas, Kietys). 1803 m. metrikose birželio 22 d. gimusio Sebastijono tėvas yra įrašytas *Antoni Grabowski*. 1804 m. rugpjūčio 25 d. gimusios Kuni Gundos tėvas minimas *Pavel Strazdovskis*. Čia turbūt tas pat asmuo kaip ir 1802 m. balandžio mėn. minimo *Paul Drazdauskas*. Dar viena iki šiol nežinoma pavardė – 1807 m. balandžio mėn. įrašytas

Mateusz Januszonis. Dar Bajorų kaimo nežinomos gyventojų pavardės minimos ir 1810 m. Adam Lukynski, 1812 m. Piotr Borayszis, 1813 m. Stanislaw Sprindziukas, 1816 Tomasz Lukoszewicz, Jan Dzierinis, 1817 m. Stanislaw Majsis, Kazimierz Uszkurenas, 1918 m. Adrzej Chemanowski.

Be valstiečių, metrikų sąrašuose įrašyti ir kitų luomų atstovai. Metrikuose prie vardo ir pavardės jie turi nuorodą į kitą luomą J. P. (Jasni Pan). 1809 m. birželį gimusios Uršulės tėvas buvo J. P. Antoni Zagorski. 1811 m. rugpjūtį gimusios Konstancijos Anos tėvas įrašytas J. P. Joseph Snarski, motina – J. P. Constancia Czarniewska. 1814 m. minimas J. P. Jan Zalenski ir J. P. Urszula Sorokowna bei J. P. Jozef Opalinski ir Barbara Polinkowska. 1815 m. gruodžio mėn. – J. P. Andrzej Chękinski. Ką reiškia J. P., tiksliai pasakyti negalima. Ar tai nuoroda į kilmę ar tik į kitokį nei valstiečio luomą, ar į kažkokias užimamas pareigas? Dažniausiai asmenų, turinčių prieš vardą priesašą J. P., vaikų krikštatėviai irgi turi tokią pat nuorodą. Tai rodo, kad tėvai ir krikštatėviai yra to paties luomo. Kai kada valstiečių vaikų krikštatėviais tampa kito luomo atstovai. 1804 m. gegužės 14 d. gimusio Antano tėvai buvo valstiečiai Sebastijonas ir Anna Milakniai, o vaiko krikštatėviai buvo J. P. Kazimierz Goyziewski ir J. P. Francziška Komorowska. Žinant kad, Komorowskių (grafai Komorowskiai valdė Kavoliškio dvarą, esantį 3 km nuo Rokiškio) giminė buvo kilminga, galima daryti prielaidą, kad vis dėlto J. P. žymi bajoriškos kilmės asmenis.

Dar viena marginalinė grupė, kurią galima išskirti iš metrikų įrašų, yra netekėjusios vienišos moterys. 1810 m. balandžio mėn. vieniša motina Anna Milakowna pagimdė dukrą Barborą, 1815 m. Ewa Spryndziukow-

1825 Rokiškio grafystės topografinis aprašymas

na pagimdė sūnų Kazimierą, 1816 m. darbininkė Elzbieta Piotrowska – dukrą Margaritą. Tais pačiais metais darbininkė Margaryta Deyniowna (?) pagimdė sūnų Jurgį. Darbininkė Maryana Sadowska – dukrą Anną. 1817 m. balandį darbininkė Anna Seykalowna pagimdė dukrą Anną ir 1818 m. Barbara Meiguniczowna (?) – sūnų Juozapą.

Kaip matome, ne visos pavardės žinomos iš ankstesnių sąrašų, yra ir jau pažįstamų. Neįmanoma nustatyti, kodėl šios moterys tapo vienišomis motinomis. Dažniausiai tai buvo darbininkės ir tėvai nenorėdavo pripažinti savo vaikų.

Nagrinęjant šį šaltinį paaiškėjo, kad Rokiškio grafystės archyvo apskaitos dokumentai ir Rokiškio

Paaiškinimai

¹ Rokiškio krašto muziejaus mokslinis archyvas (toliau – RKMMA), byla Nr. 312.

² *Rokiškis. Miestas, kraštas, žmonės*. Vilnius. 1999.

³ RKM 40.

⁴ RKM 3996.

⁵ RKM 4023.

⁶ RKM 4035.

⁷ Lietuvos valstybės istorijos archyvas, (toliau – LVIA), f. 669, ap. 1, b. 314. Vieša prieiga <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/669/1/314>.

⁸ Metrikų knygos saugomos Rokiškio katalikų bažnyčios archyve.

⁹ Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 5-B28-2334, l. 239–243v.

¹⁰ AGAD, Archiwum Tyzenhauzów (AT) 351, Akta majątkowe-gospodarcze dóbr Tyzenhauzów, sygn. B-1a.

¹¹ *1784 m. Kupiškio dekanato parapijų aprašymas*. LVIA, f. 694/1/ 3504, nr. 614, p. 296–299.

¹² *Lietuva. Kelių atlasas*, Vilnius, 2010, p. 389.

¹³ Edmundas Mickūnas. Šarnelės bajorkaimio Mantvidiškių dvarelio istorijos bruožai. http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=7131&p_d=94603&p_k=1.

¹⁴ 1810 m. Rokiškio ir Ignalinos (Ingnotiški) palivarkų planas. Ukrainos valstybinis istorijos archyvas. 878 f, ap. 1, b. 178 a.

¹⁵ LVIA_F525_ap8_b1582_l.15.

¹⁶ Rokiškio dvaro archyvas. RKM 4031. 79 l.

¹⁷ Rokiškio grafystės Rokiškio dvaro (1810–1811 m.), Rokiškėlių (1812–1821 m.) ir Aknystos (1819–1821 m.) palivarkų apskaitos dokumentai (pajamos, išlaidos, mokesčiai). RKM-3996, Rokiškio dvaro apskaitos dokumentai (pajamos, išlaidos, mokesčiai). 1817–1824 m. RKM-4023.

¹⁸ Rokiškio grafystės Rokiškio dvaro (1810–1811 m.), Rokiškėlių (1812–1821 m.) ir Aknystos (1819–1821 m.) palivarkų apskaitos dokumentai (pajamos, išlaidos, mokesčiai). RKM-3996, p. 32.

¹⁹ *Ibid.*, p. 39.

²⁰ Rokiškio dvaro apskaitos dokumentai 1817–1824 m. Dvaro byla RKM-4023, p. 131/2.

²¹ *Ibid.*, p. 23/2.

²² Rokiškio dvaro apskaitos dokumentai 1817–1824 m. Dvaro byla RKM-4023, p. 75/2, 76/1, 76/2.

²³ *Ibid.*, p. 113/2 – 114/2.

²⁴ *Desetnik* – dešimtininkas. Tai nuo XVIII iki 1917 m. revoliucijos ren-

kamas žemiausios grandies policijos pareigūnas carinės Rusijos imperijos kaimo vietovėse (taip pat ir dabartinės Lietuvos teritorijoje). Desetnikas buvo renkamas iš valstiečių ir buvo paprastai atsakingas už 10 ar daugiau sodybų tvarką. Tai dabartinių nuovadų įgaliotinių pareigybės analogas.

²⁵ Rokiškio dvaro apskaitos dokumentai 1817–1824 m. Dvaro byla RKM-4023, p. 121/2.

²⁶ *Ibid.*, p. 274/2 – 275/2.

²⁷ *Ibid.*, p. 377/2 – 378/2.

²⁸ *Ibid.*, p. 475/2, 477/2.

²⁹ Rokiškio grafystės dvarų ir palivarkų 1825 m. inventorių. RKM 4035, p. 28.

³⁰ *Varstas* – senovinis rusų ilgio matas, lygus 1,067 km, vartotas Rusijoje iki metrinės sistemos įvedimo. 1796–1915 m. vartotas ir Lietuvoje bei kitose šalyse, priklausiusiose Rusijos imperijai.

³¹ Rokiškio grafystės dvarų ir palivarkų 1825 m. inventorių. RKM 4035, p. 34.

³² LVIA, f. 669, ap. 1, b. 314, p. 1–132. Vieša prieiga <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/669/1/314>.

³³ Saugoma Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčios archyve.

Lingavos ažuolas

Kalbėjosi Danutė Blažytė-Baužienė

Apie skulptoriaus profesoriaus Leono Žuklio, šių metų kovo 19 dieną atšventusio 95-ąsias gimimo metines, kūrybą rašoma gana daug – išleisti du jo kūrybos albumai, paskelbta straipsnių periodikoje, tačiau biografijos faktų juose nedaug. O juk meninkai dažniausiai ateina iš savo vaikystės ir jaunystės: tėvų, namų, santykių, svajonių. Leono Žuklio vaikystė ir jaunystė prabėgo Lingavos vienkiemyje, Degučių kaimė, netoli Aleksandravėlės (anuomet Obelių valsčius, Rokiškio apskritis, dabar Obelių seniūnija, Rokiškio r.). Tad maloniai priimta jaukiame Leono ir Marytės Žuklių bute Vilniuje klausinėju ne pagal metus žvalaus ir sąmojingo kraštiečio apie pirmuosius dvidešimt gimtinėje praleistų metų. Pavadinimą pasufleravo skulptorius Konstantinas Bogdanas, prieš 40 metų rašęs: „Jau nuo mažens pamėgęs medį, bene brandžiausius savo kūrinius skulptorius išdrožė iš ažuolo. Čia jis – tikras virtuozas, puikiai išmanantis medžiagos savybes ir mokantis priversti ažuolą skambėti visu balsu.“¹ Per keletą susitikimų spėjau įsitikinti, kad šis taurus medis tiksliai atspindi ir geranorišką, kartu stiprų, santūrų paties skulptoriaus charakterį.

Tėveliai Veronika Tūskaitė ir Pranas Žuklys Petrograde, 1917 sausio 21 d. Nuotraukos iš Leono Žuklio asm. archyvo

Apie tėvelių gimines
Jūsų tėvelio giminė, kiek žinau,
kilusi iš Degučių kaimo...

Taip, tėvelis kilęs iš Degučių. Čia pagal knygas Antri Degučiai, nes Pirmi Degučiai yra kažkur už Obelių. Kaimas buvo nemažas. Tai šiuos Degučius 1812 m., dar caro laikais, išdalijo viensėdžiais. Ruožais² buvo labai nepatogu ūkininkauti, gan toli ruožas žemės,

kitas vėl kažkur, o dalijant visus ruožus sudėjo į vietą. Kai tą žemę išdalijo, tai tėvelio senelis Juozas namą perkėlė į vienkiemį, kurį visi žmonės vadino Lingava. Vienkiemyje gyveno du broliai – Pranas, mano tėvelis, ir Antanas. Visai netoli mūsų namų buvo tokia bala, nelabai didelė, bet gili, Lingaučė vadinosi. Užsitraukęs liūnas, tekdavo saugoti, kad karvė neužeitų, nes įklimps. Pažiūrėjus žalias paviršius, o giliau – vanduo. Nuo tos Lingaučės, balos, pavadinimo praminė ir vienkiemį Lingava. Na taip ir skambėjo visą laiką Lingava. Kaimas Degučių, o vienkiemis Lingava. Man patinka tas pavadinimas.

Esu skaičiusi, kad tėvelis grįžo iš Peterburgo. O kaip jis ten atsidūrė?

Tėvelis išvažiavo uždarbiauti, tik aš tiksliai nežinau, kuriais metais. Išvyko paauglys, dar gerokai prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Na, o mama gyveno Nevierių kaimė. Jie pažįstami nebuvo. Kai 1915 m. Lietuvoje priartėjo karo frontas, būrelis merginų, kurios bijojo vokiečių kareivių, pabėgo, kaip tada sakydavo, Pitaburkan. Ir kiek mama pasakojo, pradžia labai sunki buvo. Jas paskyrė dirbti prie rūbų skalbimo. Sakė,

Žuklių šeima. Pirmoje eilėje iš kairės:
Lionginas, Pranas, Julius, Veronika ir Leonas;
antroje eilėje – Vladas ir Albertas, 1934 m.

būdavo labai sunku, menkai mokėjo. Vėliau mamą perkėlė į geresnį darbą – į *prosijimą*³ po skalbimo. Tai džiaugėsi, kad smarkiai geriau negu prie skalbimo. *Pitaburke* lietuviai bendravo, susitikdavo, ten tėvelis su mama pradėjo draugauti ir 1917 m. po revoliucijos susitokė. Va, čia mano 80-mečio proga išleistoje knygelėje, įdėtas dokumentinis dalykas⁴ – tėvelių vestuvių nuotrauka. Mama buvo dvidešimt dvejų metų, tėvelis – trisdešimt šešerių. Keturiolikos metų skirtumas. Mama jauna, o tėvelis jau... nebe visai jaunas.

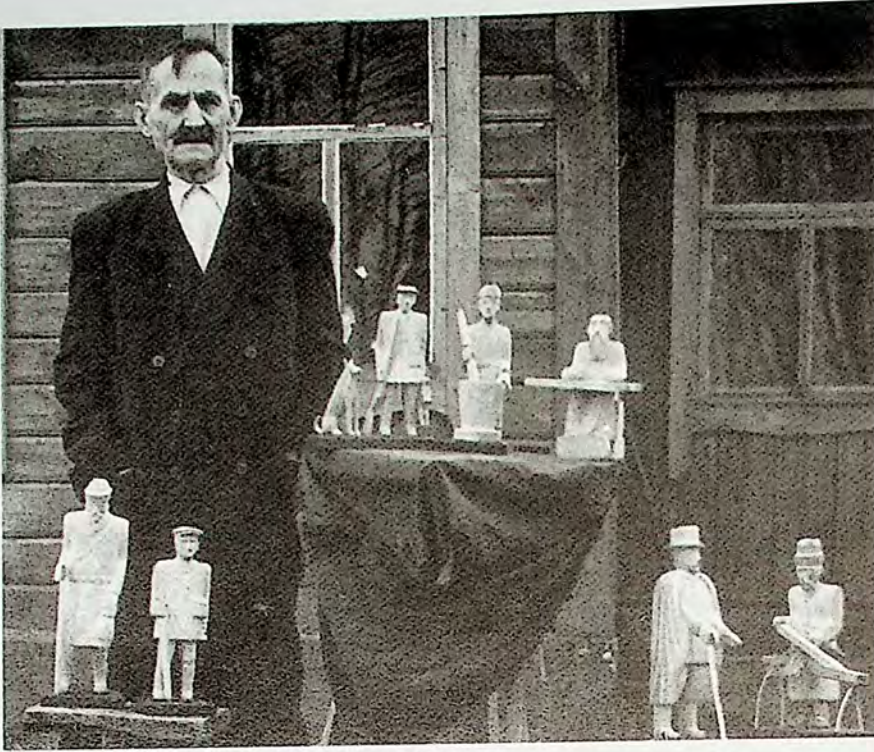
Amžinatilsį tėvelis buvo gabus, Petrograde dirbo įvairius darbus. Vienu metu buvo kunigaikščio Gagarino liokajumi – tam sugebėjimų reikia, kad atitiktum. Paskiau dirbo auksuotoju – gana kvalifikuotą darbą, reikėjo turėt patirties. Ir alga gera buvo. Jis lankė technikos mokyklą, „Techniškąją školą“⁵ vadinos, bet nebaigė, revoliucija nutraukė. Sakė, tos „techniškąją školą“ mokinių uniforma įdomi buvusi.

Mama kilusi iš Nevierių kaimo, Panemunėlio valsčiaus. Nuo Aleksandravėlės beveik 40 kilometrų – toli. Kaip sakiau, susipažino su tėveliu Petrograde ir už jo ištėkėjo. Po metų gimė pirmas sūnus Vladas. O tada po revoliucijos labai siautėjo badas. Tai mama sakė – jau galvojau, kad neišgyvens, nes mėlynas vaikelis buvo. Per tą badą tėvelio sesers vyras Mėliūnas mirė. Kitos sesers, Agotos, vyras taipogi nuo bado mirė. Kaip tėvelis pasakojo, iš Peterburgo išvažiut buvo labai sunku – suvaržyta, transporto trūksta, žmonių daug. Tai kažkaip susikombinavo, kad išvažiavo į Uralą, prie Uralo kalnų. Ten jau bado nebebuvo, gyveno normaliai.

Ir – mama pasakojo – ožką įsigijo. Ožkos pienas mažam vaikui jau gerai. Ožkelę Ciba šaukdavo. „Ciba, ciba“ – atbėga ta ožkelė, pamelžia ją ir ji vėl gamtoj *plavioja*. Vienu žodžiu, jie ten atsigavo, ten gimė antras brolis Albertas. Paskiau jie iš valdžios gavo leidimą išvažiuoti. Važiavo traukiniu. Pavažiuoja, sustoja, stovi stovi, tai vėl pajuda... Apie mėnesį laiko važiavo traukiniu namo. Ir kai 1921-aisiais grįžo į Lietuvą, tai tuščius namus rado. Reikia gi turėt visokių padargų, akėčių, auginant gyvulius – visokių lovių, *ušėtkų* visokių, kubiliukų... Ir viską mokėjo pasidaryti. Spintas rūbam padarė, ant durelių nupaišė liūtą su uodega tokia riesta, ant kitų, rodos, arklį. Padarydavo dailiai tokius dalykus. Ir svarbiausia – toks, taip sakyti, meistriškumo įrodymas – mandoliną padarė. Sustygavo tonus, ir visi išmokom ja groti. Tėvelis ne tik didelis meistras buvo, jis ir skulptūreles drožė. Laiko, žinoma, trūko, droždavo tik žiemos metu. Yra ir Čiurlionio muziejų

nupirkta šiek tiek jo darbų. Taip, jis viskam turėjo gabumo. Tėvelis mėgo skaityti, prenumeruodavo laikraštį „Lietuvos žinios“, vaikams – „Žvaigždutę“. Prisimenu, įdomu buvo skaityti apie dėdę Anuprą ir Petro Cvirkos eilėraštį vaikams. O mama buvo gera audėja. Daug išaudė su Baliene – su tėvelio brolio Balio žmona, visokiom gėlėm, gėlių raštais. Tai labai sudėtinga, nyčių daug. Turėdavo atitinkamai išrinkti, kad austųsi ta gėlė, tie ornamentai gražūs. Ir, kaip minėjau, abu tėveliai labai darbštūs buvo. Labai darbštūs. Ir mes jokio bado niekada nepatyrėm. Visada lašinių užteko, visada duonos, na ir visko kitko. Kasdien valgydavom paprastai, tik sviesto, cukraus beveik nenaudodavom. Bet ir nepasigedavom. Cukrus brangus buvo. Šiaip mama kisieliaus padarydavo iš avižų – patinka, skanus. Su bulvėm – avižų kisielius su rūgštele. *Šustinių, putelio*⁶ padarydavo – tokių valgių ne visai kasdienių. Ir pyragų iškepėdavo. Ir visai gerai būdavo.

Pranas Žuklys (tėvelis) prie savo drožinių, 1952 m.

Gal ir daugiau senelių, giminaičių likimų pavyktų atsekti?

Mamos šeimoje buvo penki vaikai: Veronika, Kostė, Teresė, Jonas, Vladas ir Petras. Veronika – tai mano mama. Kostė buvo už Daunio ištekėjusi, gyveno Jakiškių kaime netoli Rokiškio. Bet Kostė buvo vargšė – jai reumatizmas sutraukė rankas ir kojas, labai skaudėjo dėl tos ligos ji anksti mirė. Tada Daunys paėmė už žmoną jos jauniausią seserį Teresę. Ji buvo nestambaus sudėjimo, gyveno gerai, prieš keletą metų šventėm jos devyniasdešimtmetį. Dabar jau mirusi. Ir šeimą turėjo nemažą. Mamos vyriausias brolis Jonas Tūska liko ūkininkauti. Žemės turėjo nemažai, bet kiek – tiksliai nežinau. O kiti broliai nuomojosi kas kur. Vladas, mamos brolis, siuvėjas buvo, geras siuvėjas. Tai kai tarnavo kariuomenėj (čia tikras dalykas) ir ten nežinau kokia proga surengė karių rungtynes. Pulkas karių su visa kovine apranga bėgo penkių kilometrų distanciją. Ir jis iš to pulko atbėgo pirmas. Tai Antanas Smetona jį pasveikino ir įteikė, rodo, auksinį laikrodį dovanų. Tas

Vladas – vidutinio ūgio, matyt, buvo stiprus, jei pirmas atbėgo. Smetonos pasveikinimas ir dovanotas laikrodis jam padarė įspūdį. O Petras, jauniausias mamos brolis, buvo elektrikas, gyveno Klaipėdoj. Ir, matyt, kaip specialistas buvo pernelyg neatsargus. Rūsy suko lempą ir srovė nutrenkė, mirė. Tai čia mamos šeima.

Dabar tėvelio šeima. Tėvelio tėvelis – Jurgis. Papasakosiu, kaip su Jurgiu buvo. Mano senelio tėvas, lyg tai Juozas vardu, draugavo su Širviu iš Maigiškės kaimo, už Obelių. Na, ir išsikalba – aš turiu sūnų, tu turi dukrų (daugiskaita, turėjo ne vieną), vyriausia Ona. O mano Jurgiukas. Tai *ženykim* juos abu. Rimtai sutarė *ženyti* Jurgiuką su Ona. Jurgiukui buvo dvidešimt, o Onai aštuoniolika metų. Sutarė, kad užsakus Aleksandravėlėj reikia pirma užrašyt. Ir skelbia tris savaites užsakus, jeigu kliūčių nėra, tai tada jau *apženina*. Tai atvežė Širvys Oną, o Juozas Jurgiuką. Ir sako Jurgiukui: Aik va, pasisveikink su ta mergaite, ji bus tavo žmona Ona. – Tai gerai, tėtė. Pasisveikino,

vedė. Ir tos meilės užteko. Ir ji, ir Jurgiukas – abu buvo patenkinti. Septynis vaikus išaugino ir vienas netgi grafu tapo iš tos giminės... O nesimatę nė sykio iki vestuvių... Tai mums Paulius (Povilas) Širvys prieina giminė.

O minėtas senelio tėvas Juozas, kaip pasakojama, prieš Velykas sugalvojo, kad būtų gerai žuvies pasigauti. Ir su Garuoliu išplaukė į Degučių ežerą. Matyt, menkas tas laivelis buvo, vienu žodžiu, apsivertė ir nuskendo. Ir sako – šaukė garsiai gelbėt, bet čia visi – oras šaltas, Velykos... Aišku, jie apsirengę buvo storiau, tad plaukt jiems sunku buvo, negalėjo išplaukti, o pagalbos – ką atbėgęs gali padaryti. Tai toks graudus atvejis.

Mano tėvelio Prano buvo trys broliai – Antanas, Juozas, Balys, ir trys seserys – Emilija, Agota ir Elena. Antanas Lingavoj gyveno, kaimynystėj. Dešinėj pusėj mūsų tvarto ėjo *rubežius*, ir ten ūkis jau dėdės Antano buvo. Jam priklausė ir pusė tvarto. Antanas buvo gana savotiškas. Stalė turėjo įmontuotą nedidelę fisharmoniją. Ją vadindavom „meliodikai“. Apačioje buvo du pedalai kojomis minti. Kartais ja ir pagrodavo. Mokslų nebuvo išėjęs, bet tokių gabumų turėjo, kad kaimynai, jeigu reikia prašymą rašyt kokį, tai pas jį eidavo, jis jau tiems sudiktuoja, parašo. Na, ir pradėjo jis pienininkystės veikloj dalyvaut – valdyboj, kai išrinkdavo, vieną pieninei namuką pastatė Degučių kaime, kur nešdavom pieną, ir aš nešdavau. Jis tokią *trobutę* turėjo ir daug skaitydavo. Aš pats mačiau, kaip Paleckio sekretorius Pupeikis⁷ (mokytojas buvo mūsų krašte) pas jį lankėsi, kažką kalbėjosi apie kairuosius ir kažkokiu klausimu visiškai nesutarė. Čia apie komunistus. Tai, atsimenu, tas Pupeikis jau išėina iš jų namo, paeina kelis žingsnius. Antanas palydi su lazda

ir dar mojuoja ją iškėles. Matyt, labai susikirto nuomonės. Kai tas Pupeikis buvo Paleckio sekretorius, Vladas, mano brolis, pas juos lankėsi, tai prisiminė šitą epizodą, sako: „Jūsų dėdė – menševikas“. Kažkokia ten kryptis neatitiko. Jis turėjo mažiau žemės, bene septynis hektarus. Sako, kai nepriklausomybės metais dalijo Degučių dvarą, tai ūkininkams pridėjo po kiek hektarų. O jam – kaimynai apskundė, kad komunistas, komisija priedo iš Degučių dvaro nedavė. Taip ir liko su septyniais hektarais. Bet dėdė Antanas gerai ūkininkavo, ūkį žiūrėjo, gyveno, sakyčiau, normaliai – nebadavo. Augino dvi dukreles: Stasė vyresnė, Ona jaunesnė. Ji buvo išvežta karo metu į Vokietiją darbams. Grįžo gal porą metų po karo. Sovietai nepaleido jų, laukė, kad charakteristiką sužinot, kokia kilmė, kas per žmogus, ar paleist namo. Grįžo ji suvargusi, Vokietijoje dirbo pas stambius, dvarininkus, sakė sugyveno su tais šeimininkais, pramoko vokiškai. Artėjant frontui, ji pasakojo, kad šeimininkai nusinuodijo, kadangi ateitis be išėties atrodė. Siūlė ir jai sykiu nuodų. Ji, žinoma, gražiai atsisakė, taip ir liko, grįžo. Grįžusi stojo į meno mokyklą Kaune, baigė ją, ištekėjo. Jos vyro pavardė, rodos, buvo Kančius. Dirbo Dailės kombinate. Jie gyveno Klaipėdoj, ji piešimą dėstė gimnazijoj. Laukėsi vaikelio, bet gimdymo metu mirė ir ji, ir vaikelis. Broliai važiavo į laidotuves, o manęs niekaip nenorėjo paleist, aš dariau kombinatui kažkokį užsakymą. Ir juos labai varžė, kad terminas baigias, o aš išvažiavęs užtėsiu terminą, ir todėl likau, nevažiavau.

Juozas buvo vedęs toliau, už Šlepečių, už Leipaus, tai tolokai nuo mūsų, gal už 37 kilometrų. Netoli sodybos buvo didokas miškas. Jame partizanai susišaudė su

kareiviais. Šūviams nutilus, į Juozo trobą užėjo kareivis, klausia: „Kto choziajin? – Ja. – Tak idiom.“⁸ Nuvedė jį į klojimą, uždarė, užrakino ir padegė. Taip mano dėdė Juozas žuvo ugnyje. Liko dvi dukros ir sūnus. Jie visi išsigandę, verkiantys atkeliavo pas mus į Lingavą. Pagyveno keletą dienų, susižinojo Vilnių pažįstamų ir išvažiavo. Vyriausia Juozo dukra Aldona dirbo vaisių ir daržovių konservavimo fabrike, tapo ar tai cecho, ar skyriaus vadove. Už gerą ilgametį darbą buvo apdovanota Lenino ordinu. Maskvai užsakius, esu sukūręs jos portretą, kuris vėliau pateko į kažkokį SSRS rytuose buvusį muziejų. Tas muziejus man atsiuntė laišką, jau labai seniai, su prašymu plačiau parašyti apie tą darbą. Parašiau, tik gaila, neužsirašiau, koks tas muziejus...

Balys – jauniausias. Jis mano krikštaitėvis. Atsimenu, kai jis važiuodamas į Ameriką, į Urugvajų, ir atėjo atsisveikinti. Man padovanojo sukamą skritulį tokį, ištekintą. Ir davė piniginę su vienu litu. Jis išvažiavo 1927 m., o 1937-aisiais pasikvietė žmoną su dukra. Dėdienė buvo Emilija. Gera moteris. Ji bičių turėjo. Būdavo, kai apsilankai, medaus užtepa ant duonos – tai jau vaikui skanu, patinka. Po dešimties metų ir ji nuvažiavo Amerikon. Jie gyveno sostinėj, Montevidėjūj. Na, o pusseserė Irena dar ir dabar ten gyvena, jai jau gerokai daugiau kaip 90 metų. Laiške skundė, kad ir regėjimas labai sutriko... Tai Balys, jauniausias tėvelio brolis, galvojo Albertą nusikviesti. Mes visi manėm, kad Albertas iš mūsų trijų gabiausias. Bet čia karai užėjo, viskas labai pasikeitė. Po karo jau nebeišvažiuosi, o 1948 m. Albertas susirgo ir mirė.⁹ Kai aš po dekados¹⁰ nusiunčiau Baliui knygą, kurioje išspausdinta skulptūros „Tarnauskas“ nuotrauka, jis atrašė: „Tu, krikšto

sūnau, mane jau aplenkei.“ Ir per kitus jis mums perdavė gerų plieninių įrankių medžio drožimui.

Dabar apie tėvelio seseris. Emilija irgi į Petrapilį buvo pasitraukus, gyveno ten toks lietuvis, Leipus. Jis mokėsi ir tapo pradžios mokyklų mokytoju. Tai ta Emilija tapo jo žmona, Leipuviene vadindavom. Kita sesuo, Agota, kaip sakiau, jos vyras mirė per badą. Vėliau ji susidraugavo su Vincu Lukošiu. Vincas turėjo sūnų, o jo žmona irgi buvo mirus. Tai jie abu susituokė. Agota dukrą turėjo iš to pirmo vyro, o tas – sūnų. Tai begyvenant jie abu taip pat vedė – Liudvisia ir Justinas. Kai atvažiavo kviesti į vestuves, aš buvau ketverių ar penkerių, o gal ir jaunesnis. Atsimenu, kad važiuodami į tas vestuves mane paėmė, o kitus vaikus paliko. Kai parvažiavo jaunieji, man, vaikui, savaip baisu, tai aš atsistojau už durų ir uždariau priešais save duris, stoviu. Mama paskiau jau mane ten *šefavo*, pasiėmė pas save. O Mėliūnienė, rodos, Elena, prisimenu, bet gana miglotai, ta, kurios vyras nuo bado mirė – išvažiavo į Braziliją bene 1927-aisiais, ten gyveno, turėjo dvi dukras ir berniuką Vytautą, Vyciu vadinom. Tai tas Vycius, vaikas, buvo savaip gudrus – iš popieriaus išlankstė dėžutę įdėti lemputę pardavimui, na, tokį įpakavimą. Ir užpatentavo tą išlankstymą. Ir pradėjo jam doleriai byrėti. Įsitaisė kitą fabriką. Ir iš to byra. Norai dideli. Septynis fabrikus jau turėjo į pabaigą. Černiauskas¹¹, mano pažįstamas nuo dekadės laikų, kai drožiau Tarnausko skulptūrą, tuo metu dirbo ambasadoje Amerikoje. Tas Mėliūno Vycius, sužinojęs, kad atvažiavo lietuvis, atėjo pasikalbėti. O Černiauskas sako – jūs nemokat pusbrolio milijonieriaus panaudoti. Pradžioj susirašėm laiškais, bet kai jis didelius turtus valdo – jam laiko nebėra. A, tai jūs komunistai –

netinka. Na, vienu žodžiu, nutrūko tie laiškai. Jis Brazilijoje pats turtin-
giausias lietuvis buvo. Kai kairieji
rinko aukas, jis skyrė 10 tūkstančių
dolerių, daugiausia iš visų aukoto-
jų. Sako, gudras tas Mėliūnas, o gal
kairieji valdžią paims. O jis, sakė,
taip jau *prabagotėjęs* nusipirko grafo
titulą. Už kiek tūkstančių – nesakė,
bet pats faktas, kad grafu stojo. Na,
tai pusbrolis buvo tikras grafas Bra-
zilijoje. Valdžiai kas – duok pinigų
ir vadinkis grafu.

*Kurio vaikas buvote labiau – tėčio
ar mamos?*

O dėl tėvelių, klausimas, prie
kurio šiek tiek arčiau – prie mamos
ar prie tėčio – aš tiesiog negalėčiau
skirti. Abu buvo labai geri. Tik va
vaikas nesugeba įvertinti to geru-
mo. Tik vėliau pamatai, kad abu
buvo labai geri. Labai. Abu. Tiesiog
negaliu skirt. Taigi mama augino
penkis vaikus, o mergytė gimė
negyva, būt sesutė buvus. Kaip
atsitiko, nežinau. Tai įsivaizduokit,
ūkis. Jis nebuvo didelis, beveik
12 hektarų. Kiaules augindavo,
karves laikė, avis, paukščius – visa
kaip priklausio. Ir mes, visa šeima,
tiksliai kas dvi savaites eidavom į
pirtį. Kas dvi savaites. Su tėvelio
broliu Antanu buvo bendra pirtis.
Ir einam į pirtį – visada mama
marškinukus visiems, viskas švariai
išskalbtai. Visi persirengiam tais
marškinukais. Taigi, koks didelis
darbas – viskas išplaut. Na, ir tėve-
lis... Jų darbštumo dėka duonos ir
lašinių niekuomet netrūkom. Nie-
kuomet. Ar vienoks metų laikas,
ar kitoks – visada ant gryčios kabo
paltys lašinių, rūkytų, ir gan ska-
nūs. Turėjo tam tikrą savo tvarką,
kad peniukšlį paskerdus, lašinius
susūdydavo, kažkiek susisūdo, tada
pirtį išrūko. Su *ėgliais*.¹² Na, mano
supratimu, geriau paruošt nežinau
ar galima. Tai va taip ir būdavo.
Vaikui žiemos naktys ilgos, pra-
bundi po vidurnakčio, apie trečią ar

ketvirtą, žiūri – mama verpia linus,
o tėvelis prie varstoto *meistravoja*.

*Nuo kokio amžiaus padėjote tėve-
liams ūkio darbuose? Ar Jums patiko,
ar bandydavote išsisukti? Kokie dar-
bai labiausiai patiko ir kodėl?*

Vyresniems broliams išvažiavus
į Kauną, aš likau vyriausias sūnus
padėjėjas. Man labai patikdavo arti,
ypač rudenį, kai minkšta žemė,
arkliai nezylioja, ramiai eina, žemė
virsta. Pietų metu paleidžiu arklius
namo. Mama duoda burokėlių sriu-
bos su virta avienu. Tai skaniausia
sriuba būdavo. Ji ir liko, žinoma,
tokia. Burokėliai su avienu. Mama
išvirdavo labai labai skaniai. Vi-
sokius ūkio darbus dirbau, ypač
Balio, kuris Urugvajun išvažiavo,
tą žemę, aštuoni hektarai, ir palei
ežerą eina visa ta žemė. Bet gan
didelis kalnas ir pakalnė. Tai tas
pakalnes suardavau. Ir nelengva
būdavo arti, mat akmenų yra. Plūgą
į akmenį – ir išmeta. Ir tada arklius
atgal trauki, vėl iš naujo užkabi-
ni. Bet ardavau pakriaušes. Ir tas
pakriaušes ariant kartais išardavau
seną buvusio medžio kelmą. Visai
supuvęs, bet pati kelmo ta centrinė
dalis dažniausiai dar nesupuvus.
Vadinasi, tos pakriaušės kažkada
buvo apsodintos mišku. Ir *sovietsku*
laiku pradėjo sodinti pakriaušę toks
Kazys Neverskis, miškų reikalams
jis vadovavo. Pradėjo sodinti mažas
pušaites. Tai dabar aš tikras, kad
visa pakriaušė ten, kur aš ariau
keletą metų, jau miškas. Ariau
iki kolūkio. Paskiau kolūkis kaip
atėjo, tai viską subendrino. Ir aš
jau tada išvažiavau į institutą. Mes
parvažiudavom, tas duokles ati-
duodam, sutvarkom kūlimą, viską,
ir išvažiuojam studijuot toliau.
O tėveliam jau tie pagrindiniai
klausimai atlikti. Anksčiau, prie
vokiečių, atlikdavom mes ir bulvių
normas, – kiek turi atiduoti val-
džiai. Nepalikdavom, kad kūlimo
reikalai, normų reikalai tėveliui

liktų, o jam būtų buvę per sunku.
Kai sesers nebuvo, tai teko dirbti
ir kai kuriuos moteriškus darbus.
Teko karves melžt. Mano rankos
tvirtos, buvau kalviu dirbęs, tai aš
karves melždavau. Kartais ir bulves
skusti padėdi, tarkuoti. Man patik-
davo blynus kept. Aš ore apverčiu
tą blyną, taip su išdykavimu.

Jaunystėj teko vieną vasarą ir
dvaruos padirbėti: Simaniškio dvare
pas Vaškelį ir Guotinių dvare pas
Tupolskį. Šitame dvare šienas buvo
pjaunamas per vėlai, žolė peraugu-
si, susipynusi – sunkiai pjaunama.
Aš buvau ištįsęs plonas jaunuolis,
man sunkiai sukant dalgį, širdelė
labai tankiai muša. Dėl poilsio
pradėjau tankokai dalgį pustyti.
Sustoja ir visi bernai pjovėjai, ant
kojų nelipa. Dvaro savininkas buvo
tipiškas ponas: neaukštas, stambaus
sudėjimo. Miškų urėdas. Kartais at-
eidavo pažiūrėti pjovėjų. Pažiūri, bet
nieko nesako ir nueina. Vieną rytą
pusryčiaujant šeiminkė prašo: kas
galėtų malkų paskaldyti? Aš tuoju
pasiprašiau. Skaldydamas malkas
išgirdau vaiką verkiant. Žiūriu – į
kiaulės su paršeliais aptvarą įlipęs
vaikas, kiaulė jį pargriovusi, apžer-
gusi, vaikas kruvinas šaukiasi pa-
galbos. Išgelbėjau, gaila, nepasitei-
ravau, kurio kumečio buvo vaikas.
Kitą rytą pusryčiaujant sako: kas
galėtų padėti medų imant. Sakau,
aš. Namuose turėjau patirties. Sten-
giausi, kad nereikėtų šieno pjauti. O
Simaniškių dvare per vėlai bulves
kasant nušalau pirštus...

**Apie santykius
su broliais**

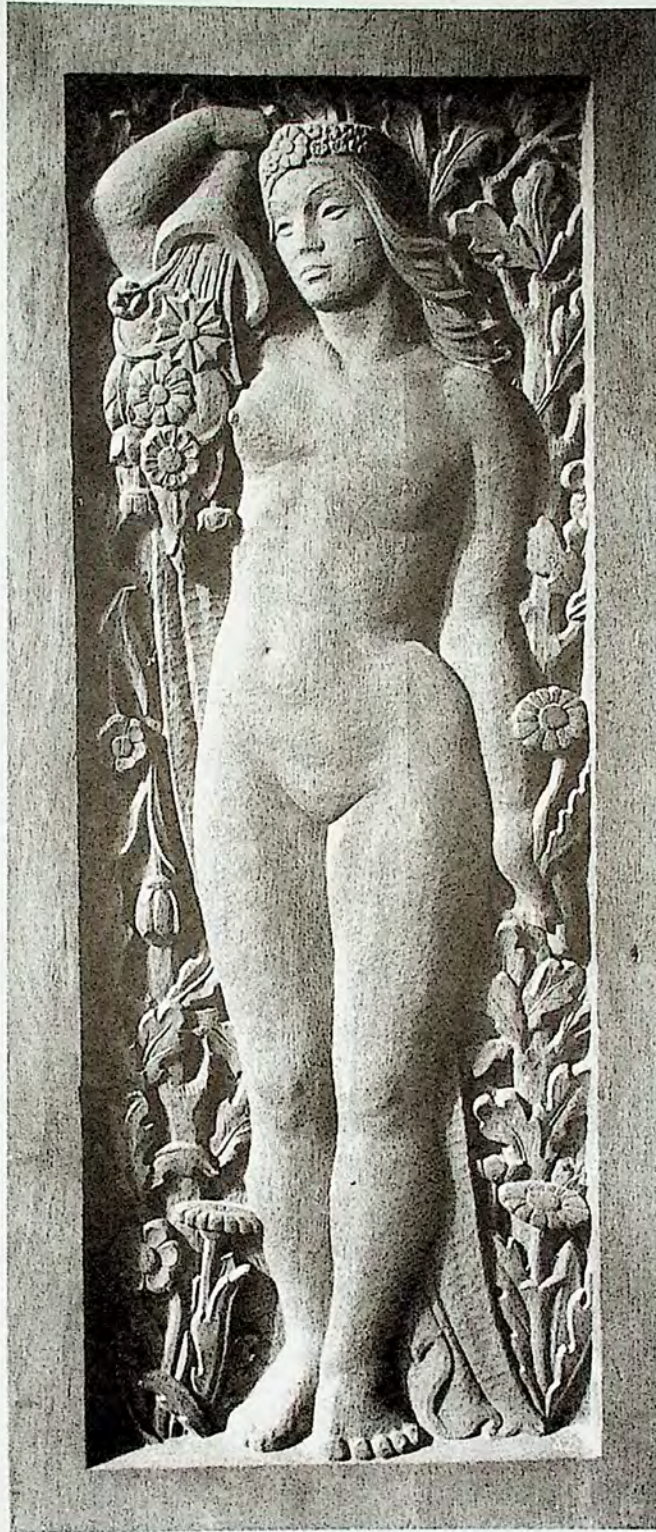
*Kokie ankstyviausi vaikystės pri-
siminimai?*

Kažkokių ypatingesnių neuž-
siliko... Atsimenu tik nedideles
detales, bet ne apie brolius. Tėvelis
mėgdavo alaus padaryt ir pasikviest
vieną kitą kaimyną. Tai atsimenu,
kad tokį Naprį su žmona buvo

pasikvietęs. Labai geras žmogus buvo tas Naprys. Jie išgėrė alaus ir sugalvojo pašokti. Ir tas Naprys, ir tėvelis su mama gryčioj, kur gyvenom. Aš buvau dar labai nedidelis vaikas, vos vos atsimenu. Ir man tie nematyti judesiai padarė didelį įspūdį. Sijonai ilgi, beveik iki žemės, ir kai sukas – kažkaip įdomiai atrodo. Na, aš vaikas pirmąsyk matau tokius čiūdus. Tai man kažkaip atminty liko. Na, o šiaip atsimenu visai neblogai, kaip atvažiuo Brazilijon išvykdama Mėliūnienė su vaikais atsiveikint, tai, atsimenu, mama, laukdama svečių, gražiau paklojo lovas, o mes, vaikai, ropojam per patalus. Mama barasi: ak jūs, paršai, sujaukėt. O kas ten mums galvoj tas paklojimas, ropojam viršumi, ir viskas... Tai tokias pabiras atsimenu iš mažiausių laikų, mažiausio amžiaus. Man tas šokimas ir tie atsiveikinimai įspūdį padarė. Kai gimė jauniausias brolis Julius, man buvo devyneri. Man jį mažą dažniausiai tek-davo prižiūrėt, nes mama gi visokiuose darbuose. Aš jį nešiodavau, prižiūrėdavau, kiek sugebėjau. Atsimenu, nusinešu pas

dėdę Antaną, su kuriuo gyveno senelė. Paprastai rasdavom ją fotely lauke sėdinčią, ypač vasarą. Tai ta senelė paimdavo vaikėlį ant kelių, pašokdindavo, kažkiek padraugaudavo ir vėl atiduodavo man – neškis namo.

Ir kūrybos pradžia tikriausiai vaikystėje...

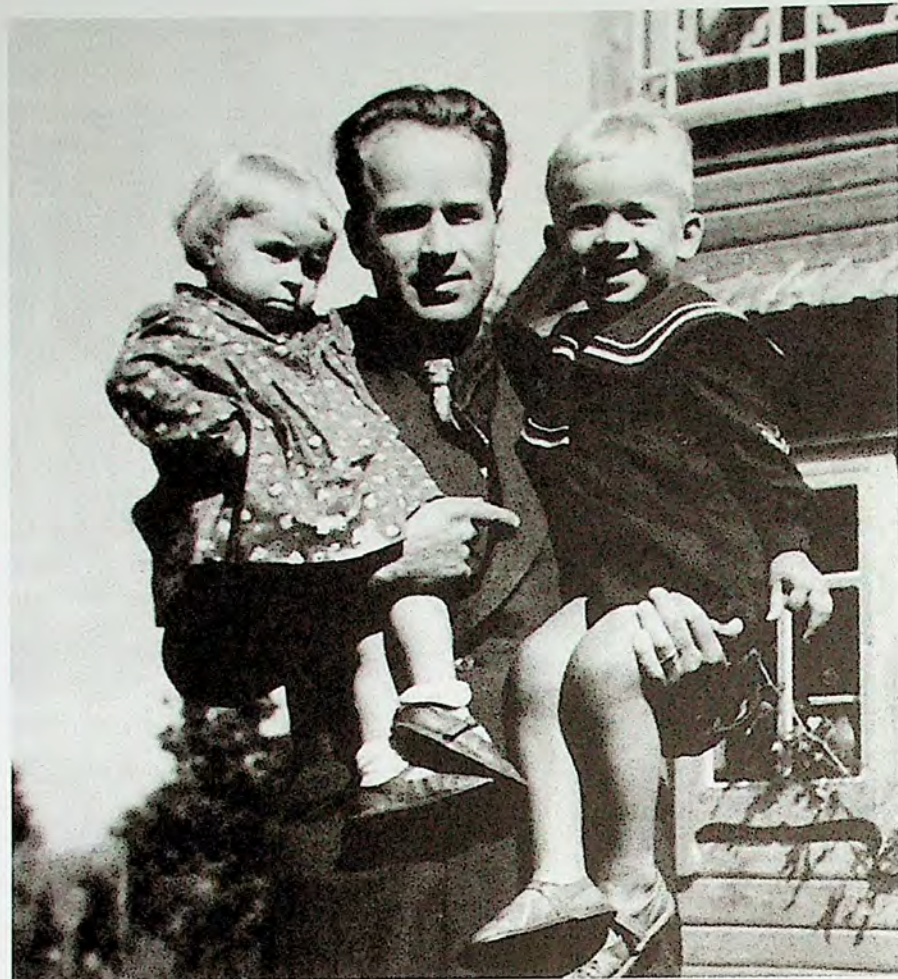

Albertas Žuklys. Pavasaris. Gipsas, 1946 m.

Va, šita tai galiu papasakot. Neatsimenu kiek tiksliai metų man buvo, nustatyti labai sunku. Bet, žinoma, dar ne kažkiek. Artėja Velykos. Aš nudrožiau prisikėlusį Kristų. Ir, atsimenu, iš sąsiuvinio suklijavau vėliavėlę, padariau, kad atsikėlęs Kristus. Netoli kaimynystėj gyveno tokia Milevičienė.

Labai gera, labai tikinti moteris. Tai Lionginui sakau – nunešk tu Milevičienei. Aš pats kažkodėl varžaus nešt, tai įdaviau dvejis metais jaunesniam broliui. Na, Lionginas nunešė. Milevičienė priėmė, persižegnojo, pabučiavo ir lentynėlėn pastatė. Ir davė aštuonis kiaušinius. Atrodė labai didelis mokestis. Tai aš Lionginui už nunešimą – porą, o kiti jau lieka kaip uždarbis man. Tai va, kaip atsimenu, pati pirmoji skulptūrėlė. Šiaip Albertas ir Vladas, vyresni, – jie gana jauni pradėjo drožt. Aš irgi netrukus įsijungiau į drožimus. Tada buvo labai madinga, kaip sakydavo, padaryti „gandrų gūžtą“. Išdrožiam du didesnius gandrų, o tris arba keturis mažesnius ir vadinam gandrų gūžta. Nudažom – baltai, uodegas juodai, snapai, kojos – raudonai, sustatom į lentutes ir – gandro gūžta. Tai buvo populiarus dalykas, tarsi dovanėlė. Aš tokį, kaip čia pasakius, šiek tiek atsakingesnį, pirmą drožinį išdrožiau pagal Zikaro „Laisvę“. Tokia buvo pati pradžia. Mamos sesuo gyveno Jakiškių kaime arti Rokiškio. Mama,

važiuodama jos aplankyti, paėmė ir mane, aštuonerių metų vaiką. Rokiškyje nusivedė į bažnyčią. Labai didelį įspūdį padarė šventųjų skulptūros. Išdrožta iš ažuolo ir ypač barzdos gražiai garbiniuotos. Mane tos skulptūros labai labai sužavėjo. Ją prisimenu ir turbūt nebepamiršiu. Jos mane paskatino

Lingavoje ant tėvelio rankų Gražina ir Gediminas, 1956 m.

būti skulptoriumi. Pirmąsyk gyvenime pamačiau profesionalų darytas skulptūras. Ir kaip minima¹³, kad dažnai lankydavausi, netiesa – Rokišky labai retai, labai retai... toli Rokiškis, 25 kilometrai. Dažnai nesilankydavom.

Sakot, jums didžiulį įspūdį paliko pirmą kartą pamatyta Rokiškio bažnyčia. O Aleksandravėlės?

Aleksandravėlės bažnyčioj man, sakyčiau, didžiausią įspūdį paliko dešiniam altorėly šventojo Pranciškaus paveikslas. Jis klūpo, ten toliau kaukolė. Jis kažkaip efektingai nutapytas, tai man jis ir liko atminty iš Aleksandravėlės bažnyčios. Aleksandravėlės ir Antazavės kunigai lenktyniavo: kuris pirmas pastatys bažnyčią, tas paims didesnę parapiją. Tai Antazavė kažkiek anksčiau pastatė, todėl gavo didesnę parapiją. Va, Melaikiškių kaimelis, kur Agota, mano teta gyveno, jau priklausom

Antazavei, nors iki Antazavės apie penkis kilometrus, o čia iki Aleksandravėlei mažiau negu kilometras. Antazavės bažnyčia medinė. Ir jau du šimtai metų laikosi medinė. Todėl, kad iš lauko apmušta lentom, ne atviras medis paliktas.

Ką labiausiai mėgdavote veikti kartu su broliais?

Kadangi mandoliną turėjom, tai visi išmokom groti. Albertas su Vladu smuikus įsitaisė, ir *ant smuikų*, ypač Albertas, gerai grojo. Mano supratimu, labai gerai grojo. Smuiką nusipirko iš lenko. Kai Vilnių grąžino Lietuvai, lenkai masiškai važiavo į Lenkiją. Tai iš vieno išvažiuojančio nusipirko gana neblogą smuiką. Ir grodavo. Gerai grodavo, gražiai grodavo. Ir mes vieną sykį tokiom menkom vestuvėm atgrojom, mūsų orkestrėlis. Aš – mandolina, Albertas su Vladu – dviem smuikais, dar gitara

Lionginas, o Julius *barabonu* – būgnu duodavo. O kaip Albertas išskeliavo (mirė), tai suiro mūsų tas orkestrėlis. Bet kartą atsitiko toks atvejis. Vokiečių karo metu darbininkus reikėjo siųsti į Vokietiją. Ir tan skaičiuon mūsų seniūnas įrašė ir mane. Aš einu iš pakalnės... pakalnėj buvo tvartas, klojimas – išvažiavusio Balio sodyba. Išvykdamas sodybą ir žemę mums paliko. Už tai mes kažkiek mokėjom. Ten turėjom pasistatyt naują tvartą. Tai aš einu iš tos pakalnės pamelžęs karves, nešu pieną ir matau, kad prie klėties stovi žmogus su šautuvu. Pagalvojau: čia kažkas negerai. Tai aš atgal, atgal su tuo pienu, net pasilenkdamas, ir į Navikų mišką. O tie užėjo vidun. Kur Leonas? Nėra. Tai vienas: „Renkitės, eisit, kai jis ateis, paleisim“. Žiūri – kabo muzikos instrumentai. „O kas čia mokat grot? Tai pagrokit“. Ir Vladas su Albertu pradėjo smuikais groti. Ką jie grojo, aš tiksliai nežinau, bet tiems gaudytojams muzika kažkaip suminkštino širdį ir jie, numoję ranka, išėjo, nebevedė „pakeitimui“. Tai muzika, galima drąsiai sakyti, išgelbėjo nuo mirties.

Dar atsimenu, kaip būdavo Velykų sulaukus. Tada mes, vaikai, einam kiaušiniuoti. Einu pas kaimynus, sakai: Sveiki sulaukę šventų Velykų! O tie atsako: Su Tamstom mylistom. Ir duoda po kiaušinį. Tai čia jau gerai, mes renkam kiaušinius. Degučių kaimė gyveno Petras Žuklys, jo žmoną vadindavom Saladiene, tik nežinau kodėl. Tokia gera moteris, švelni. Sykį nueinam, ir ne mes vieni. Ten dar Stringys, toks kaimynas, eidavo sykiu, dar kažkas, gal Ignalka Kariniausko, kiaušiniuoti. Nueinam ten: Sveiki sulaukę šventų Velykų! O atsako visada jau vienodai: Su Tamstom mylistom. Ir ta Saladienė pradeda dalinti kiaušinius. Duoda po du. Labai retas atvejis, kad duotų du

kiaušinius. Na, mes žinoma, patenkinti. Dalina, dalina visiems, tik paskutiniam vienas teliko. O lovoj šiaudais patiesta, guli dėdė Petras, užsidėjęs ant ausų ausines, ir radijo klauso. Jis buvo kairysis, kaip sakydavo, komunistinių pažiūrų. O šalia kojų prakapstyta šiaudų, gūžtoj višta tupi ir deda kiaušinį. Tai Saladienė ir sako: „Palaukit, ir tam vaikui, kuriam jau pritrūko kiaušinio, tuoj bus“. Visi laukiam laukiam, o ta višta neskuba. Ilgokai laukėm, paskiau – kažkodėl kudakina, kai padeda. Tik kudakuda! Plasnoja sparnais. Pakilo višta iš gūžtos nuo tos lovos. Na, ir šiltas kiaušinis. Saladienė jį tam vaikui, kur trūko iki poros, atidavė, visi einam patenkinti. Dar vienas epizodas iš Velykų. Pas Mekšėnus užeinam – visi miega. Durys neužrakintos, bet šeimnininkai miega. Matyt, naktį buvo bažnyčioj, vėlai grįžo. Stringio Juozas, jis būdavo toks pašdykęs, sako: „Tai nieko, grįžę atsiimsim“. O grįždami vėl užeinam: Sveiki sulaukę šventų Velykų! Tie jau pabudę, nėra kur, reikia duot kiaušinių. Mekšėnienė dalina kiaušinius, bet, matyt, savo nelabai turėjo, tai sūnaus Juozo kažkiek jau surinktų padalino. O Viešpatie, sako, ką Juozas pasakys, kai pamatys, kad nėra kiaušinių. O mum – kas. Svarbu – davė, ir viskas. Buvo labai madinga ritinėt kiaušinius. Visai netoli Navikai, ir Girčio namas dviejų aukštų, o antram aukšte toks gan nemažas kambarys. Seklyčia, kaip vadindavom. Tai tenai ritinėdavo kiaušinius. Aš dar neritinėjau, bet paspoksot užeidavau. O Vladas ir Albertas – jie jau ritinėdavo. Atsimenu, vienais metais jiems labai sekėsi, nemažai kiaušinių pariteno. Riteni, jeigu užkliūva – imk kiaušinį. Man, atsimenu, ten būnant, spoksant į ritinėjančius, davė jau išritinėtą kiaušinį. Aš žiūriu žiūriu į riti-

nėtojus kažkaip užsimiršęs, o tas kiaušinis plumpst žemėn. Jis skystai virtas – ir paskydo. Nemalonu. Bet šeimnininkė sušluostė, taip viskas ir baigė.

*Ar eidavot bažnyčion per Velykas?
Ar per kitas didžiąsias šventes?*

Mes, vaikai, neidavom. Vis dėlto atstumas nemažas. O tėvelis, atsimenu, eidavo bažnyčion. Mama neturėdavo kada eiti. Jai reikėjo šeimnininkaut.

Kunigai turbūt užvažiuodavo, kai kalėdodavo?

Taip taip, kunigai kalėdodavo. Tai būdavo savotiška šventė. Paskelbdavo, kad tą dieną Degučiuos kalėdōs. Na, tai mama jau atitinkamai patvarko kambarį. Gryčia – plūkto molio grindys, pabarsto smėlio, pagražina. Ateina kunigas, užgieda šventą giesmę, mes visi vaikai suklaupiam, duoda pabučiuoti visiems iš eilės kryželį – tokį jau specialiai skirtą. Po to ši bei tą pasikalba su tėvais. Tai mums atrodydavo labai iškilminga diena – kunigas apsilankė. Na, o tėveliui jis paprastai atsiverčia knygą – čia tiek skolingas, čia tiek maždaug parapijos išlaidų. Tėvelis kažkiek apmoka, ar viską – nežinau, bet... O kunigo tarnai tuo metu renka javų, kaip vadina, po sykelį, po gorčių. Sykelį įpila ten ar rugių, ar kviečių, ar žirnių – po kažkiek įpila į maišiukus. Taip, paprastai sakant, *žebravoja*. Tai, kaip man dabar atrodo, netinkamas elgesys. Kunigai Smetonos laikais turėjo stambius ūkius – po trisdešimt hektarų, samdydavo bernus, mergas. Tai ką jam, vienam žmogui, pragyvent neužtenka bažnytinių pajamų? Ir šiaip jau kunigas pirmiausia turi rūpintis dvasiniais reikalais, o ne ūkiu.

*Kaip sutardavote su broliais?
Papasakokite apie tarpusavio santykius?*

Gerai sutardavom. Vaikystėj neturėjom jokių dviračių. Dviratis

buvo svajonė. Tai iš medžio pasidarydavome dviratukus, bet jie važiuojant dažnai sulūždavo. Tada Vladas, apsigyvenęs Kaune, važiuodamas pirmųjų atostogų nupirko dviratį, tiesa, panešiotą, nenaują ir atvežė dovanų, pirmiausia man, kaip vyriausiam padėjėjui. Tai pati didžiausia Vlado dovana man. Jeigu dabar duotų kokią *mandrą* mašiną, tai tokio įspūdžio toli gražu nepadarytų kaip tuo metu gavus dviratį. Nes mūsų plačioje Aleksandravėlės apylinkėje į bažnyčią dviračiu tik vienas Vincelis atvažiuodavo, bet jam jį padovanojo dėdė iš Amerikos ar kas... Dviračiai buvo labai brangūs – kainavo apie tris šimtus litų. O trys šimtai litų reiškia geram bernui metus tarnaut. Tas Vincelis važiuoti mokėjo, bet kadangi labai taupė tą prietaisą, tai daugiau vedėsi, į pakalnėlę kur pavažiuoja užsėdęs. O prieš kalniuką – tai ne, čia minsi, – tai gali neigiamai paveikti dviratį. Geriau pėsčias užsiveda. Tai atsimenu, jurginą didelį prieky užkabindavo ir vesdavosi dviratį per Aleksandravėlę. O kai aš įsigijau dviratį, tai daug važinėjau. Tada ir Rokiškį daug kartų teko nuvažiuot. Reikalų visada atsirasdavo.

Jau taip labai nesaugojot?

Ne, aš ne. Myniau. Buvo nulūžęs *pedalis*, bet aš jau mokėjau suvirint *misingiu*¹⁴: surišu, žaizdre įkaitinu, suvirinu ir vėl važiuoju. Dviratis labai didelė dovana buvo, labai. Tuo laiku tokiam paaugliui dviratį turėt – tiesiog pasaka.

Tėvelis nevažinėjo dviračiu?

Tėvelis buvo pramokęs važiuot ir vieną sykį Aleksandravėlėn nuvažiavo, bet jau ir vyresnio amžiaus buvo. Sėdi taip keistai persikreipęs, kad lygsvarą išlaikytų.

Jaunesnieji broliai nepavydėjo?

Ne. Ir jie važinėjo, dviratis bendras buvo. Lioginas kur reikia važiuoja, vienu žodžiu, svarbu, kad mūsų žinioj yra, ir viskas. Buvo gan

lengvas važiuot. „Amlit“¹⁵ vadinosi, atsimenu. Kažkokia amerikoniška firma. Lengvas, geras dviratukas buvo, labai ilgai tarnavo. Aš jį parremontuodavau. Abu su Lionginu važinėdavom, nedalinom, kad čia mano, čia tavo. Bendra. Mes šeimoj gražiai sugyvenom, jokių muštynių, peštynių nebuvo. Kai mane gandrais atnešė, Vladui ėjo šešti metai, jis pradėjo daryti vežimėlį man vežioti. Išėjo neišejo, bet norai buvo geri. Kai Julius gimė, man jau devinti buvo. Tėvelis sako: radau už klotimo vaikėlį, paėmiau. Ar gerai? Oi, mes visi – gerai, oi tai gerai. Aš kartoju: abu tėveliai labai geri buvo. Mama kaip mama – tikras rūpestingumas...

Kaip broliui Albertui kilo mintis paprašyti stipendijos parašant prezidentui? Gal kas nors patarė?

Tai, tiesą sakant, Alberto pradžia buvo... Zirnųjų kaime, už Navikų, gyveno mokytoja, ji ištekėjo už Paurio. Tą Paurį, visi laikė kaimo inteligentu. Mokytoja sutiko tekėt už kaimiečio – tai didelis dalykas. Ir vienąsyk vasarą vaikštinėdami užėjo pas mus. Gal iš kur nors girdėjo, kad mes kažką darom, drožiam. Pamatė Alberto išdrožtą pagal Rimšos „Vargo mokyklą“. Prie ratelio mokomas vaikas sėdi. Tai pasiūlė nusiųsti prezidentui Smetonai prašymą, kad duotų stipendiją toliau mokytis dailės dalykų. Albertas paklaūsė. Dar nudrožė Smetonos profiliuką, tokį bareljefą. Abu įpakavo ir nusiuntė: įvardinta prezidentui Smetonai. Na, ir po gero mėnesio gaunam atsakymą, kad paskirta kas mėnuo po 50 litų. Tai didelis pinigas. Už bekoną mokėdavo 35 litus. Tai jis tuoj pradėjo ruošti į Kauną.

Bet tų 50 litų nelabai galėjo užtekti pragyventi ir mokytis dailės...

Nuvažiavęs į Kauną, jis gan greitai užmezgė pažintis su „Marginiais“, kurie visokius drožinius priimdavo ir paroduodavo turistams. Taip Alber-

tas pradėjo drožt įvairiausias figūreles: kanklininkus, sėjėjus, grėbėjus. Atsimenu briedžiuką – koją ištiesęs, su gražiais dideliais ragais. Pradėjo pinigą gaut. Jie gi apmoka, ir gerai apmoka. Kanklininkas – 9 litai, juk tai didelis pinigas. O padaryt – tai ne kažkas. Pradėjo gaut užsakymų iš „Marginių“ ir man siųst kaiman: koks šuniukas, peleninė, o atidarai – toks botagas – tai rašymui – plunksną įdedi ir rašai. Na, užsakymus konkrečius atsiunčia, sakykim, tų briedžiukų. Albertas taip smagiai rašė, kad negali suprast – ar ten vienas, ar keturi. Tai padariau 40. Vėliau kai pasakė „Marginiam“, kad įsivėlė klaida, tai pasakė: nieko, pamažu išleisim. Ir paėmė visus 40. Na, ir mokėjo neblogai. Bet svarbiausia, kad metus pasimokęs, Albertas pasakė: važiuok, pabandyk. Jis mane pamokė piešti, ir aš bandžiau laikyti stojamuosius egzaminus į Dailės institutą. Tuo metu buvo tik piešimo egzaminas. Piešėme tris dienas po 4 valandas. Po to komisija atrinko priimtuosius. Tarp jų patekau ir aš. Buvau labai patenkintas, džiaugiausi, kad pavyko įstoti. Tai gi, visų dėka, sakau, Paurio dėka, Prezidento dėka, Alberto dėka aš vietoj kaimo gyventojų, kur būčiau buvęs gal tik koku dievdirbiu. Atsimenu, dunda tolumoj frontas, o Kriaunų klebonas pakvietė išdrožti skulptūrą... O kai dar stipriau dundėt pradėjo, tai paprašė išdrožti tam kryžiui įrašą. Taip kad vietoj likęs va tokiu – gyvenu Vilniuj. Ir visa šeima į Vilnių įsikabino. O ten, tėviškėje, – pradžia. Tai ačiū tėveliam ir broliam.

Apie kaimą ir tėvelių sodybą

Jūsų vienkiemis priklausė Degučių kaimui. Ar buvo Degučiuose dvaras?

Taip, buvo. Ir Degučių dvaras senas, kai aš vaikas buvau, jis jau

nebeegzistavo, tik to namo, didžiulio namo, pamatai dar buvo. Jie, atrodo, ir dabar dar nenugriauti. To dvaro ponis, kiek kalbėjo seneliai, buvo prancūzė. Aišku, jinai, ilgėjosi tėvynės. Ir labai mėgdavo Degučių kapines. Netoli, tokioj aukštumėlėj, kalniuky, yra kapinės. Ji labai tą vietą mėgdavo, eidavo pasėdėt, pasvajot. Ir kai eidavo, tai šuo jai pagalvę nešdavo. O tas dvaras ne kažkoks buvo, matyt kažkaip iširo, kad jį išparceliavo – bene 1922 m. išdalijo žemę aplinkiniams ūkininkams.

Kaip atrodė tėvelių sodyba: kokie buvo pastatai, kaip išdėstyti?

Kaip jau minėjau, 1812 m. išdalijo Degučių kaimą, ir tada Juozas Žuklys, mano senelio Jurgio tėvas, iš ten perkėlė sodybos namą. Mano tėvai iš Peterburgo grįžo į gana seną namą. Naują tėvelis baigė statyti 1932 m., apsigyvenom čia. Tačiau vaikystė prabėgo senajame name. Jis buvo gana didelis, padalintas į tris dalis. Gyvenamas plotas, kambarys, nemažas gan, paskiau patalpa, vadinama nameliu, namėliu, kaip čia. Iš jos krosnis pakuriama. O kairėj pusėj seklyčia. Tai tokia buvo švaresnė ir turėjo medines grindis. O kitur buvo plūktas molis. Gyvenom ir nepasigedom nei erdvės, nei ko kito. Vaikam atrodė viskas gerai.

Ar kiekvienas vaikas turėjo lovą, ar miegodavot vienoj lovoj?

Vienoj, kas gi sutalpins visiems lovas. Mama su tėveliu visada vienoj lovoj gulėdavo, kiek atsimenu. O man buvo pataisyta, kaip sakoma, ant *paminos* – tai šiltas pečiaus (krosnies) kraštas, ten lenta pridėta, paplatinta gulėjimui. Ir man labai patikdavo, labai jauki vieta. Aš ten vienas gulėdavau, o kiti broliai vienoj lovoj, nes atskirai nebuvo kur. Visos lovos šiaudais paklotos.

Lovos, ko gero, paties tėvelio darytos?

Taip taip, tėvelis viską pats darėdavo. Ne tik baldus, bet mums ir arkliuką buvo padaręs, medinį, gana nemažą, kad vaikas gali ant jo jodinėti. Su ratukais. Dar ir dabar yra kažkur sandėly... Tėvelis varstotą įsinešdavo žiemai, ilgas naktis meistraudavo. Būdavo, meistrauja ir rūko. O mes vaikai miegam. Kad tabako dūmai nesveika, nieks apie tai nekalbėjo. Natūraliai priėmėm, vienu žodžiu, nieks nekreipė dėmesio. Mama, kaip minėjau, dažniausiai verpė. Žiemos metu ji suverpdavo ir iki pavasario staklėmis išausdavo drobinį audinį. O vėliau iš tos drobės vaikams pasiūdavo drobinius marškinukus.

Mama pati siūdavo?

Pati. Samdyt, žinot, čia ir pinigų taupymas, jo juk reikėjo labai daug. Štai mokesčiai, atsimenu, du mokesčiai reikėdavo mokėti. Taigi pinigą labai taupyti reikėjo, nes nebuvo iš ko jo daug padaryti. Pieną nešdavom, kai karvės atsivesdavo veršiukus. Tai šiek tiek gaudavom, bet ne kažką.

O kur pieną nešdavot?

Kaip sakiau, dėdės rūpesčiu buvo pastatyta pieninė – specialus namukas. Iki jo reikėdavo daugiau kaip kilometrą paėjėti. Iš visos apylinkės sunešdavo pieną, ten jį pašildydavom iki nustatytų laipsnių, tada pildavom į vadinamąją centrifugą, ten sukant rankeną atskiriama grietinė ir liesas pienas. Liesą pieną parnešam, jį mama supeni kiaulėm, o iš grietinės mušamas sviestas. Ją mušdavo Kraštų dvare. Pieną į pieninę dažniausiai nešdavau aš, kartais kiti broliai. Kažkaip pamainom, bet Albertas nemažai karves ganė, paskui perėmiau aš, dvejus metus ganiau. Būdavo labai sunku anksti rytą keltis. Mama rūpinosi gauti daugiau pieno, kad anksti rytą karvė daugiau su rasa prištų žolės.

Todėl stengdavosi anksti pakelti, kuo anksčiau išginti. Anksti išginus rasa paprastai šalta, tai piemenėliai kojas savo būdu pasišildydavo. Na, nepasakiau, kokių būdu... ir nesakant aišku... O karvės, mano manymu, supratimo turėdavo. Ėda, būdavo, arti *rubežiaus*, žirniai, vešliai augantys, tai pasižiūri: jei piemenys kažkur nususukę – tik kapt žiupsnį žirnių ir vėl kaip niekur nieko ėda. Bet kad bristų giliau – ne, niekuomet. Žino, kad gaus botago. O kiek vėliau prasidėjo tokia tarsi mada rišti karves *ant lenciūgų* – nereikia ganyti. Tai tiktai nueini, perkali tą kuolą kiton vieton, kad karvės galėtų esti naują žolę. Tokie būdavo piemenystės užsiėmimai.

Kaip minėjau, tėvelis pastatė naują namą. Ten vėlgi buvo du nemaži kambariai. Gryčia, kaip vadinam, gyvenamasis kambarys, o kitas jau seklyčia ir *kamariotė* šalia pečiaus, nedidelis kambarys. Ten daržoves laikydavo. O meistras dar padarė *gonką* ir ne vieną, bet antrą aukštą su balkonu įrengė. Įstiklino. Užlipdavom. Mums, vaikams, įdomu, iš aukščiau kiemą matai. O kieme kairėj pusėj buvo klėtis, kitoj pusėj – *vazaunia* vadinom. Ten, būdavo, varstotą tėvelis laiko per vasarą, o žiemai įsineša į gryčią. Ten meistraudavo, ten dalgiai būdavo visokie ūkiniai padargai. Klėtis buvo padalinta į aruodus. Atskirai pilami rugiai, miežiai, kviečiai ir žirniai, pupų neaugindavom. Taip kad visa *gaspadorystė* buvo klėtis. O dešinėj pusėj gan nemažas klojimas. Būdavo, su vežimu įvažiuojam į vidų veždami javus, ten iškraunam, tą vežimą klojimo viduje. O paskui atbulą arklį išstumi su vežėčiom ir veži toliau. Dešinėj pusėj atokiau tvartas – ilgas, didelis, pusiau pertvertas. Pusė jo broliui Antanui priklausė, pusė tėveliui. Tai ten laikydavom gyvulius. Ir tvarto *pryšaky* dar pridurta, padarėm iš molio krėstom sienom

arkliams atskirai. Mat arkliai laikyti su karvėm, kiaulėm, avim – kažkaip nepriimtina buvo. Ten du gardai padaryti, ir vienam garde vienas arklys, kitam – kitas. Dar tėvelis bičių turėjo, rodos, tris avilius.

Gyvulių ar daug laikydavot?

Karves dažniausiai tris melžiamas ir vieną telyčią – priaugančią jauną karvę. Tai kiek atsimenu, dažniausiai trys melžiamos ir vienas priauglis. Arklius laikydavom du. Mat vienu arkliu plūgas toks menkokas, o mūsų žemė buvo nelengva. Ji derlinga, ypač kviečiams, priemolis, molio daug. O molis – nelengvas. Jeigu padžiūvęs, tai sunku art. Todėl du arkliai jau stambesnę plūgą traukia – gerai suardavo. Man, kaip sakiau, labai patikdavo art. Aš mokėjau visus darbus. Akėt reikia atitinkamai. Apsisuki, kad ne vienąsyk akėčiom, mažiausia dusyk tą pačią vietą turi braukt, kad geriau žemę išpuorent. Arba *drapakuot* kai reikia... Na, vienu žodžiu, įvairius darbus mokėjau ir man jie savaip patiko. Buvau toks pradantis ūkininkas. Paskui nukrypau kitur.

Gal žinote, kokius darbus jūsų tėvelis labiausiai mėgo?

Tėvelis yra sakęs, kad jam maloniausi trys darbai: pirma, alų košti į *bačkas*, antra, medų imti ir, trečia, rugius sėti. Jam patikdavo medų išsukti. Turėjo visus įrankius, medsukis jau buvo metalinis.

Paprastai vienas iš vyriausių sūnų perima tėvo ūkį. O jūsų taip visi... Negi šeimoj negalvojo, kam būt ūkis likęs?

Taip, būdavo tokia tradicija, daugumoj būdavo, teisingai. O mūsų nebūt buvę kam palikt, nes visi išplaukėm: mes, trys vyresnieji, į dailę, į Dailės institutą, Lionginas Joniškėlio mokyklą baigė, tada stoji į Žemės ūkio akademiją, baigė, parašė disertaciją, gavo mokslų kandidato laipsnį. Baigęs dirbo

agronomu Rokiškio rajone gal porą metų, paskiau pradėjo dėstyti akademijoje ir taip iki pensijos liko. Gyvena akademijos gyvenvietėje. Jauniausias brolis Julius išmoko laboranto darbų, dirbo Obelių ligoninėje ir lankė Obelių gimnaziją. Ją baigęs įstojo į Kauno medicinos institutą. Baigęs dirbo vaikų tuberkuliozės srityje Valkininkuose, daug metų buvo vyr. gydytojo pavaduotojas, parašė daktaro disertaciją, Minske apgynė. Dabar kaip pensininkas gyvena Valkininkuose. Taigi ūkininko nebeliko iš mūsų nė vieno. Paskui atėjo kolūkiai ir tas dalykas nustojo svarbos. Ir stovi dabar namai užrakinti...

Augote prie ežerų. Kam naudojo ežero vandenį, iš kurio ežero sėmdavo? Mama gal skalbdavo ežere? Ar maudydavotės? Koks atstumas buvo nuo kiemo iki ežero?

Degučių ežeras nėra labai didelis. Iš Miškinių ežero įteka upelis į Degučių ežerą, iš Degučių ežero – upelis į Salinių ežerą, iš Salinių ežero – į Šventosios upę. Iki ežero – puskilometris tikrai, gal ir daugiau. Labai didelė pakalnė ir ten ežeras. Labai žuvingas buvo. Jo, matyt, vanduo kažkoks, kad jame gyveno gerosios siurbėlės – dėlės, kur ant nugaros raudoni ornamentukai eina. Jas naudodavo medicinoje. Smetonos laikais dėlių kaina – po litą už vieną. Tai nemažas pinigas. Tai mes kai eidavom maudytis, iš mažumės tai darėm, tai kartais pagaudavom ir dėlę. Laikydavom, kad gerai pavyko. O paties vandens praktiškai niekam nenaudodavom, kadangi prieš ežerą buvo nemaža versmė, ir, jei būdavo sausi orai, šulinys beveik išdžiūdavo, tai vandenį nešdavom iš tos versmės. Turėjom kibirus, padarytus specialiai, maždaug pusantrą kibiro tilpdavo. Tai man paauglystėj „užteko proto“ tuos du pilnus kibirus vandens į kalną užnešt be sustojimo, be pailsėjimo. Tai nelengvas reikalas, širdelei labai užduotis didelė.

Betgi paauglys šito nesupranta ir neima į galvą.

O mamai skalbimui – tai *so-dželka*¹⁶ netoli buvo arba šulinio vandeniui, žodžiu, ežero vandens nenaudodavom. Pameškeriodavom kartais. Sala buvo, laivą pasidarėm, paaugliai broliai padarė laivelį, juo plaukdavom į salą. Jaunimas, būdavo, nusiveža muziką ir net šoka toj saloj. O dabar kai vandenį pakėlė virš metro – sala apsemta jau, dingo. Gaila salos... Prie ežero buvo pievos, šieną pjaudavom.

Apie mokyklą

Ar toli teko vaikščioti iki mokyklos?

Iki mokyklos mums nuo Lingavos visi trys kilometrai. Vienerius metus ėjau į mokyklą Ramanauskotrojoj – dar kilometras už Aleksandravėlės. Petras Ramanauskas vėliau buvo Klaipėdoj didelis viršininkas prie laivų. O tada vaikas lakstė, tas Petras, Petriukas tada.

Kokius atsimentate mokytojus? Ar tiesa, kad „smetoniniai mokytojai“ buvo didelis autoritetas?

Lankiau Aleksandravėlės pradžios mokyklą. Antram skyriuj dėstė tokia Mačienė. Ji buvo ką tik baigusi mokslus ir, kiek supratau, pirmi metai mokytojavo. Jauna, tokia graži mokytoja. Bet patirties jokios neturėjo. Ir dar ruošėsi vedyboms. Tai per pamoką, per matematiką, pavyzdžiui, siuvinėja *karbatkytes* visokias. „Vaikai, jūs rašykit toliau, o kur neaišku bus – paklauskite.“ O kaipgi tu drįsi klausti! Pažiūri uždavinynę lapą – neaišku. Perverti jį ir toliau važiuoji. Prie lentos, gerai atsimentu, kad kažkokį uždavinį rašiau. „Rašykit po vienutės“. Aš niekaip nesuprantu – po vienutės rašykit. O kas ta vienutė? Buvo tokių nepraktiškų pasakymų, kurių vaikas negali suprasti. Vienu žodžiu, antrame skyriuje aš prastai pasiruošiau, silpnai ėjosi trečiame

skyriuje, todėl teko trečią skyrių kartoti, penkerius metus eit pradžios mokyklą.

O jau paskiau kita mokytoja buvo?

Ji vienerius metus tebuvo. Paskiau vyrai dirbo – Juozas Mačys ir Juozas Miškinis. Rimti, geri mokytojai. Miškinis buvo trijų komplektų mokyklos vedėjas. Vienas, pagrindinis, įsikūręs Bakšio dvaro pastate, o kiti įvairiai būdavo: tai pas Kazį Bakšį, vėliau pas Kazį Ramanauską. Baigus mokyklą, penkto skyriaus Aleksandravėlėj dar nebuvo. Na, netrukus įsteigė. Tai pradžioj aš tvarkingai lankiau pirmą semestrą, na ir pirmą vietą turėjau klasėj. Paskiau likau šeimoj vyriausiu vaiku, nes Albertas su Vladu išvažiavo į Kauną: Albertas mokytis, o Vladas – dirbti. Gavo darbą ginklų gamyboj kaip šaltkalvis. Ten gerai egzaminą išlaikė ir bendrai Vladas buvo labai viskam gabus, geras rankas turėjo, jei ką darydavo, *geru lygiu* padarydavo. Tai jis ten, kiek žinau, tam darbe kilo aukštyn, labai jau atitikdavo reikalavimus, ir pradėjo visokiems papuošimams, sienlakraščiam daryt pagražinimus, žodžiu, gerai užsikabino tame darbe. O kai aš vienas likau vyriausias, tėveliui daug kur buvo sunku, tai penkto skyriaus lankymą nutraukiau. Tada atvažiavo mokytojai Mačys ir Miškinis pas tėvus kalbėt, kad man leistų nenutraukti mokslo. Tėvelis sutiko su sąlyga, kad ne kasdien, bet eisiu kas antra trečia diena, pagal padėtį, pagal reikalą. Taip ir pradėjau lankyti kas antrą trečią, taip lankydamas jau antrą vietą beturėjau. Baigiau gerai penkis skyrius, ir tada tėveliai nusprendė, kad reikia mokytis kalvio darbo, bus perspektyvu. Geležies amžius, sakydavo tėvelis. Ir susiderėjo Antazavėj pas Špurus – trys broliai kalviai buvo, labai rimta kalvė. Trys broliai Špurai

dirbo: Jonas vyriausias, Jaroslavas ir Stasiukas, rodos, jauniausias. Na, ir aš pradėjau dirbt, o man mokyti vis tiek labai norėjos. Turėjau vadovėlius šešto skyriaus, tai dieną kalvėje, o vakare mokausi. Taip praleidau laiką besiruošdamas šeštą skyrių, ir kai Aleksandravėlė buvo egzaminai iš šešto skyriaus, padaviau prašymą, kad leistų man sykiu egzaminą laikyti. Laikiau, ir pavyko. Taip baigiau šešis skyrius oficialiai Aleksandravėlė.

Ką labiausiai patiko mokyti?

Man patiko tikslieji mokslai – matematika, fizika, mažiausiai – kalba. Man kalba – pati sunkiausia disciplina. Gal dėl to, kad labiau tarmiškai kalbėjau. O tarmė ne visur sutinka su bendrąja kalba. Tai rašant tų klaidelių vis atsitikdavo.

Ar mokykloje buvo jaunųjų ūkininkų ratelis? Ką jame veikė?

Mokykloje buvo ratelis ir aš jam priklausiau. Jį sukūrė mokytojas Miškinis, bet jis vadovavo šaulių būriui, tai perdavė mokytojui Mačiui ratelio veiklai vadovaut. Ir aš buvau į pabaigą išrinktas to ratelio pirmininku. Ratelis rudeniais parodas darydavo, mes ten ką augindavom – eksponuodavom, dar gaudavom premijas po *desėtk* litų. Tai pinigais, ypač paaugliams. Didelis pinigas – dešimt litų – buvo didžiulė paskata. O šiaip ratelis veikė neblogai. Jis platino gerų augalų veislių sėklas, daigus. Atsimenu, per Velykas eidamas iš bažnyčios užėjau pas vadovą Mačį paimti baltųjų serbentų daigus iš Dotnuvos atsiųstus. Paėmiau du daigus, pasodinau, ir įsiveisėm daug tų kelmų. Labai geri serbentai – dideli, balti, šviesūs. Ir labai gero saldžiarūgščio skonio. Paskui, atsimenu, gavau miežių „Maja“, net pavadinimą atsimenu. Davė mums iš Dotnuvos pomidorų sėklų, įvairių vaisių daigų. Vienais metais paskyrė, rodos, kažkokios veislės veršiuką

Tėvai Veronika ir Pranas Žukliai, 1950 m.

gerą, mažą dar veršiuką. Su tėveliu važiuom nemažai kilometrų į tą ūkį jo paimt. Atsivežėm, bet jis kažkaip nelabai... Matyt, išlepinta rūšis. Mama jį girdė pienu, bet jis nepritapo, ir baigta. Ir neišgyveno tas veršiukas, nors kaina nemaža buvo. Vienąsyk Aleksandravėlė paskelbė melžimo konkursą. Tai atsivedžiau savo karvę, kurią geriausiai sekėsi melžti. Ir kiti atsivedė. Kiek dalyvių buvo – gal šešetas, gal septynetas. Agronomas nužymėjo lanką, laiką, kada pradėt. Stebėjo, ar taisyklingai melžiam. Gink sviete, netampyt spenio, bet spaudyt. Tai visi jau žino, tik čiurkš čiurkš pieną. Ir paskiau sveria, žiūri, per kiek laiko kiek kas primelžė. Ir aš tapau pirmuoju, primelžiau daugiausia. Tariau jau su vadovu, su tuo pačiu agronomu. Skirtumai nedideli, nėra labai jau ryškūs: ar kilogramas, pusė ar trečdalis. Tai tą premiją padalijom visiem vienodai, kad *abydos*¹⁷ nebūt. Atsimenu, kad po dešimt litų gavom. Patenkinti buvom. Už aštuonius litus Obeliuose, būdavo, užsakai tuos, kaip vadinom, *burlečiokus*, na, batukus

užrišamus odinius padaro už aštuonius litus. Naujus batukus. Vienam ketvirtadieny užsakai, kitam jau atveža gatavus. *Išmierę* tik paima ir padaro, nes kai tėveliai į turgų Obeliuose ketvirtadieniais važiuodavo, mūsų, vaikų, neimdavo. Atsimenu, kartą atvežė lenktinį peiliuką-žuvytę, tokį vaikams tinkamą...

Apie išgyvenimą istoriniuose lūžiuose

Kaip pajutot, kad sovietai atėjo, na pradžioj, 1940-aisiais?

Kai sovietai atėjo, mes, gyventojai, kažkaip buvom įpratę – ką rašo spauda – tikėti, kad taip ir yra. Taigi kai sovietai atėjo, pradėjo rašyti, kad atėjo nuo išnaudotojų išvaduoti. Tai kaimo gyventojai pusiau taip: nei protestuoja, nei per daug džiaugias. Jie pradėjo skelbt, kad jaunimas eitų mokyti, man tai patiko. Anksčiau apie tai kažkaip nebuvo daug reklamos ir siūlymo tokio. O spauda *dudino* labai jau gražiai. Jie agitaciją mokėjo daryt. Sakyčiau, viskas neblogai buvo iki vežimų.¹⁸ O kai prasidėjo vežimai, – nuotaika, aišku, pasikeitė. Kaip gali niekuo nekaltą

žmogų, visą šeimą, vaikus, senelius brukti kentėt Sibiran. Už ką? Tada visų nuotaikos pasikeitė. Matai, negali sakyti, kad prie Smetonos buvo labai gerai gyvent. Daug ūkių varžytynėse būta. Gera tai, ar ne? Taip kad labai patenkintiems, aišku, nebuvo pagrindo visiems: kad och. O čia užėjo...

... ir viską žada.

Viskas bus. Išvadavom jus. Tai žmonės tyli ir klauso – ką daugiau darysi. Bet po vežimų – viskas. Tokį baisumą, neteisybę tokią sunku įsivaizduoti. Ir kuo gi žmogus kaltas, kad turėjo keliais hektarais daugiau? Va, žmonos Marytės tėvelių ūkis – keturiais hektarais turėjo virš normos. Tai jau viskas blogai: ir vaikas negali mokytis, turi prasčioku likti, viskas. Tai kur logika? Taip kad *atsidengė* jie tais vežimais prieš pat karą, birželio 14–19. Vežė gi nežmoniškoms sąlygom. Užtroško ir visaip buvo – vagonuos mirė. Aiški buvo Stalino politika, kad su buožėm baigta, reikia švariai raut. Labai prisidirbo su vežimais. Jokioms teisėm čia nieks negalėtų pateisinti. Jie daug blogo darė. Va, Aleksandravėlėj, kaip žinau, Jočytė turėjo parduotuvę. Prekiavo šiuo tuo... Tai truputį jai nubyrėdavo už tarpininkavimą. Kokia gi čia kaltė. Nevogta. Uždirbta. Atveža prekę, parduoda. O užėjo – tuoj konfiskavo visą krautuvę. Pastatė žmogų – Krasauskėlį Praną, kad jis prižiūrėtų pardavimą, surašytų, už kiek parduota, ir kad tuos pinigus atiduotų. Tai kokia gi teisybė? O 22 birželio prasidėjo karas.

O kaip kaimo žmonės žiūrėjo, kaip naciai žydus žudė? Ar vietiniai žmonės prie to prisidėjo?

Blogai žiūrėjo. Neteko girdėti, kad kas būt pasakęs – gerai ar teisingai. Labai neigiamai žiūrėjo. Kokią teisę Hitleris turėjo nuspręst, kad juos žudyti? Ar vietiniai prisidėjo? Kadangi aš nemačiau, tvirtai negaliu

Marija ir Leonas Žukliai minint Rokiškio jubiliejų, 1999 m.

sakyt. Tik žinau, kad vokiečiai pasišaukė iš Šaulių sąjungos. Ne visiėjo, dalis. Nežinau, kiek jų sudarė, bet buvo kažkiek žydų šaudymui. Ir jie dalyvavo tam šaudyme, netoli Obelių. Ir visus švariai – senas jaunąs – jokio skirtumo, į vieną duobę. Tai čia *razbaistva* baisi. Ir kokia priežastis?

Bet vėliau tokių žmonių, kuriuos vadintų žydšaudžiais, nebuvo? Arba tokių, kurie pasisavino nužudytų žydų turtą?

Tai labai šlykštus darbas, niekuo nepateisinamas, tik žmogaus, tiesiai gali sakyti, kvailumas. Nepagalvoja,

kad niekur tu nieko neišsineši išeidamas. O kaip vėliau bus už tokius darbus, nežinai. Žmonės, dalyvavę šaudant, artėjant sovietams pabėgo į kitas šalis. Apie tuos dalykus mažai žinau, nes jau mokiausi Kaune.

Kai 1943 m. uždarė aukštąsias mokyklas, tai ir Taikomosios dailės institutą turbūt uždarė?

Vokiečiams uždarius aukštąsias, grįžome namo. Maždaug po metų, 1944-aisiais, vokiečiai pradėjo mobilizuoti jaunimą į „bambatalionus“ – statybos batalionus. Rodosi, 1944 m. balandį Obeliuose komisija peržiūrėjo pašauktuosius. Komisija nustatė, kad aš tinku. Po to vokiečiai pakijo raštą pasirašyti. Pasakiau, kad nežinau, kas surašyta rašte, ir nesirašysiu. Užrašė: „Unterschaft verschweigert“¹⁹. Po to ir daugiau atsirado nepasirašiusių. Tada visus nepaklusniusius sustatė į kampą. Pagalvoju: gali negerai baigtis. Bet nieko. Komisija, baigusi darbą, nieko nesakė ir išėjo. Naujokams buvo pasakyta po keleto dienų susirinkti į Obelių geležinkelio stotį. Nustatyta dieną susirinkom, susidarė

nemažas pulkelis. Iš Panevėžio atvažiavo keli kareiviai mus palydėti. Įkurdino senose kareivinėse Pajuosytyje (nuo Panevėžio apie 8 km). Rodos, trečią dieną ten bebūnant su kaimynu Juozu Stringiu sugalvojom bėgti. Vakare po patikrinimų išėjome į geležinkelio stotį. Namų grįžom tik vidurnaktį, nes traukinys stėjo tik pradžioje Latvijos, tai pareit buvo nemažai kilometrų. Aš bijojau, kad nebūčiau paieškomas, apsigyvenau klojime pas gerą draugą Vasiliauską Butiškių kaime²⁰, netoli Antazavės. Na ir klojime gyvendamas pradėjau drožti Kristaus skulptūrą. Išdrožta

skulptūrą nudažiau ir šeimininkas Povilas Vasiliauskas padovanojo Antazavės bažnyčiai. Klebonas sumanė tokią ažuolinę skulptūrą, tiktai nedažytą, pastatyti ant tėvų kapo ir tada pakvietė mane pas jį gyventi ir padaryti skulptūrą. Tai man iš klijavimo klebonijon eit – jau skirtumas yra... Kadangi jau buvo praėjęs mėnuo ir niekas manęs neieškojo, pasidariau drąsesnis. Apie mėnesį drožiau. Po to jam dar išdrožiau Juozo Zikaro „Laisvės“ kopiją. O Antazavės bažnyčioje tebestovi tas mano drožtas Kristus. Man rodos, neblogai pavyko padaryti. Buvo altoriuj, dešiniam altorėlyje, bet po kažkiek laiko, už keleto metų, apsigalvojo klebonas, jau kitas, kad pagrindiniai atlidai yra Apvaizdos²¹, bet nėra paveikslas Apvaizdos. Tai Kristų iškėlė kiton vieton, o tan altorėlin įdėjo pagrindinį paveikslą Apvaizdos. O Kristui jie padarė aukštą pjestalą, eksponavo nesuvokdami, ką skulptūrai reiškia apšvietimas. Jeigu ji neapšviesta – tai ir formos nėra.

Altorely buvo langas dešinėj pusėj, geras apšvietimas, o dabar vidury navos kai pastatė – mačiau – na, labai sumenkinta. Skulptūra labai patiko Avilių klebonui ir jis pakvietė padaryti pas jį. Išdrožiau iš kaštono medžio šiek tiek mažesnį. Toks dublikatas. Aš pas jį irgi apsigyvenau klebonijoje, sąlygos, žinoma, geros. Avilių bažnyčioje skulptūros vietos turbūt nekeitė, pastatė dešiniam altorėly, ten apšvietimas geras. Kai drožiau Kristų Antazavės bažnyčiai, ten klebonas Antanas Navickas dirbo, šiek tiek pasikalbėdavom. O su Avilių – gan jaunas buvo, su juo ryšio nebuvo. Šiaip žodį kitą, oficialiais ar buitinais reikalais. O kad plačiau, giliau – ne, nebuvo tokių kalbų. Tik vieną sykį įdomus nutikimas buvo: jaunas Avilių vargonininkas kartą pasakė, kad čia ne per toli dvarininkės Komaraitės gyvena, dvi mergaitės, einam jas aplankyti. O man tai kas – einam. Nei pažįstu, nei žinau. Tik rodos, kad eidami lauko gėlių parinkom. Tos panelės lyg tai

arbata pavaišino. Kad Komaraitės – pavardę atsimenu, bet ką šnekėjom, ką veikėm – neatsimenu. Ir frontui artėjant, jos su tėvais, aišku, pasitraukė.

O namo nepareidavot?

Retai, nebuvo kada, užsiėmiau drožyba. Kai frontas pradėjo atgal žygiuoti, gaudymui jau nebuvo laiko. Tada jau drąsus pasidariau. Pagalvoju – jeigu nebūčiau pabėgęs... Tuos surinktus keletą dienų išlaikė Panevėžyje ir nuvežė prie Rygos į frontą. O iš ten pabėgti jau neįmanoma. Frontui priartėjus, grįžau namo, o rudenį su broliais išvažiavom į Kauną tęsti mokslų. Į Lingavą grįždavom tik tėvelius aplankyti ir padėti darbuose.

Nuoširdžiai dėkoju už pokalbį.

Kalbėjoms su nedidele kavos pertraukėle daugiau nei šešias valandas. Išjungdama mikrofoną profesoriaus pasiteiravau: „Ar nepavargote?“ Išgirdau: „Jei labai reikėtų, dar galėčiau ir arklį pakaustyti“..

Paaškinimai

¹ Bogdanas K. *Leonas Žuklys*, Vilnius: Vaga, 1978.
² Rėžiais.
³ Lyginimą.
⁴ Alekna R. *Leonas Žuklys: skulptūra*, Vilnius: Petro ofsetas, 2004.
⁵ Technikos mokykla (rus.)
⁶ Šustinis – bandelės iš avižinių miltų; putelis (puterlis) – patiekalas iš avižinių ir ruginių miltų.
⁷ Stasys Pupeikis (1905–1972) – 1922–1940 m. mokytojas Zarasų aps. mokyklose. LSSR AT pirmininkas

ko Justo Paleckio sekretorius jis buvo po 1940 metų.
⁸ Kas šeimininkas? – Aš. – Tai einam (rus.).
⁹ Apie brolio Alberto mirties aplinkybes plačiau rašoma R. Alekno knygoje „Leonas Žuklys“, p. 12–13.
¹⁰ Lietuvių literatūros ir meno dekada Maskvoje įvyko 1954 m., knyga išleista 1956 metais.
¹¹ Tadas Černiauskas.
¹² Kadagiais.
¹³ R. Alekno knygoje „Leonas Žuklys: Skulptūra“.

¹⁴ Žalvariu.
¹⁵ 1921 m. Kaune įkurta Amerikos lietuvių akcinė bendrovė, nuo 1928 m. gaminusi po 1500–2000 dviračių per metus.
¹⁶ Kūdra.
¹⁷ Apmaudo.
¹⁸ Trėmimų.
¹⁹ Pavaldinys atsisakė (vok.).
²⁰ Dabar Utenos r., netoli Užpalių.
²¹ Dievo Apvaizdos atlidai, sekmadienį po Žolinės.

Mokslininkės keliu

JANINA VALANČIŪTĖ

Lietuvos medicinos bibliotekos vyr. bibliotekininkė ryšiams su visuomene

Gydytojai citopatologei, medicinos mokslų daktarei docentei Zofijai Onai Mickytei-Stukonienei 2017 m. vasario 25 d. sukako 90 metų. Ji gimė 1927 m. valstiečių šeimoje, Rokiškio rajone. Aukso medaliu baigusi Rokiškio gimnaziją, be konkurso įstojo studijuoti medicinos. Z. Stukonienė prisimena: „Mano gyvenimo pagrindą suformavo mokytojai. Iš jų sėmiausi žinių. Studijų metais mano pagrindiniais mokytojais buvo profesoriai Janina ir Vladas Lašai. Daug mokiausi iš profesorės mokinės prof. Elenos Stalioraitytės.“ Jų dėka Z. Stukonienė, pamėgusi patologinę anatomiją, ir susidomėjo onkologija. Prof. Janinos Lašienės įskiepytos darbo tradicijos prisidėjo formuojant išskirtinę Kauno patologijos mokyklą, kurioje buvo diegiama klasikinė Hipokrato laikų samprata: tirti ir gydyti žmogų, o ne ligą. 1952 m. Z. Stukonienė baigė Kauno medicinos institutą. Ištekėjusi už gydytojo Mečio Stukonio, kuris buvo pašauktas į karo tarnybą ir paskirtas į Ostrovą, išvyko kartu. Dirbo onkologijos dispanseryje.

1957 m. grįžo į Lietuvą, kai buvo kuriamas Onkologijos mokslinio tyrimo institutas. Zofija ir Mečys Stukoniai tapo vieni pirmųjų šios įstaigos darbuotojų ir kūrėjų. Z. Stukonienei pavesta organizuoti piktybinių navikų citodiagnostiką.

Doc. Zofija Stukonienė, 2003 m.

Nuotr. iš asmeninio Z. Stukonienės archyvo

Tai buvo nauja mokslo sritis Lietuvoje. Ji vyko tobulintis į Charkovo onkologijos institutą. Teko dirbti kartu su žinomais citodiagnostikos specialistais. Pasak docentės, jų dėka pradėjo ieškoti pažeistų ląstelių ir tirti, kaip atsiranda vėžys. Pirmasis Z. Stukonienės tyrinėjimų objektas buvo natyvinių skreplių preparatų tyrimas, kurio tikslas – plaučių navikų diagnostika. 1967 m. ji apgynė medicinos mokslų kandidato disertaciją „Skreplių mikroskopinis tyrimas nustatant ir gydant plaučių vėžį“. Z. Stukonienė stažavosi Sankt Peterburge ir Maskvoje. 1977 m. kartu su vyru išvyko dirbti į Vėžio tyrinėjimo tarptautinį centrą Lione, Prancūzijoje. Dirbdama Leono

Beraro onkologijos centro citologinėje laboratorijoje, įgijo vertingos patirties ir buvo vertinama kaip gera specialistė. Ryšiai bei glaudus bendradarbiavimas su klinicistais nenutūko ir grįžus į Lietuvą.

Daugiau kaip 50 metų doc. Z. Stukonienė paskyrė klinikinei onkologijai Vilniaus onkologijos mokslinio tyrimo institute. Pagrindinės jos darbo kryptys: plaučių ir gimdos kaklelio vėžio citodiagnostika, citopatomorfozė, histoklinika ir patikrinimas. Docentės dėka Lietuvoje įdiegtas citodiagnostinis tyrimo metodas. Onkologijos centre ji subūrė kvalifikuotą citodiagnostų grupę. Važinėjo po visą Lietuvą. Pasak doc. Z. Stukonienės, dirbo neatlygintinai, bet paruošė dirvą onkologinei profilaktikai, ieškojo, kaip galėtų padėti žmogui nesusirgti vėžiu arba bent jau jį diagnozuoti anksti, kai jis tikrai išgydomas. Doc. Z. Stukonienė tapo pagrindine Lietuvos gydytojų konsultante navikų citodiagnostikos srityje. Glaudžiai bendradarbiavo su kitų šalių citologais. Kartu su Latvijos mokslininkais dirbo aprobuojant naujus citologinių tepinėlių automatizuoto vertinimo aparatus TASI ir citoklasifikatorių. Šie darbai aprašyti knygoje „Auglių citologinės diagnostikos automatizacija (Автоматизация цитологической диагностики опухолей, 1976). 1993–2000 m. kartu su Jonu Tutkumi vykdė Vals-

Zofijos Stukonienės knygos pristatymas Lietuvos medicinos bibliotekoje, 2017 m. Nuotr. Janinos Valančiūtės

tybinę gimdos kaklelio ir krūties vėžio patikros ir profilaktikos programą.

Z. Stukonienei dirbant Sveikatos apsaugos ministerijoje neetatine vyriausiąja citologe, įkurta Citologų asociacija, kurios nedidelė narių dalis 1996 m. įtraukta į Lietuvos patologų draugiją. Ji buvo 1990 m. Palangoje įkurtos Baltijos citologų asociacijos narė. Z. Stukonienė – apylinkių terapeutų kursų, organizuojamų Lietuvos onkologijos

Klinikinės onkologijos ciklas apylinkės terapeutams, 2000 m. Doc. Zofija Stukonienė su prof. Laima Gričiute. Nuotr. iš asmeninio Z. Stukonienės albumo

centre, kuratorė. Sukauptą darbo patirtį perdavė Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto studentams ir rezidentams. 1996 m. jai suteiktas vyresniojo mokslinio bendradarbio vardas. Mokslinėse konferencijose ir posėdžiuose dalyvavo ne tik kaip pranešėja ir organizatorė, bet ir kaip citopatologijos ekspertė bei konsultantė. Mokslininkė yra paskelbusi daugiau kaip 100 mokslinių publikacijų, yra keletu metodinių leidinių, vadovėlio „Patologinė anatomija“ (antroji laida, 2001) „Citologijos“ skyriaus autorė. Lietuvos medicinos biblioteka 1997 m. išleido Z. Stukonienės darbų ir

literatūros apie ją bibliografijos rodyklę, kuri dabar papildyta naujais įrašais.

2017 m. gruodžio 12 d. Lietuvos medicinos bibliotekoje, Vilniuje, pristatyta docentės Zofijos Onos Mickytės-Stukonienės prisiminimų knyga „Žmogus žmogui, arba C'est la vie“. LMB Informacijos skyriaus vedėja Regina Vaišvilienė buvo pasiūliusi sveikatos žurnalistei Ilonai Petrovei parengti interviu su docente. Pasak žurnalistės, viskas prasidėjo nuo straipsnio, į kurį tiesiog netilpo susitikimuose su

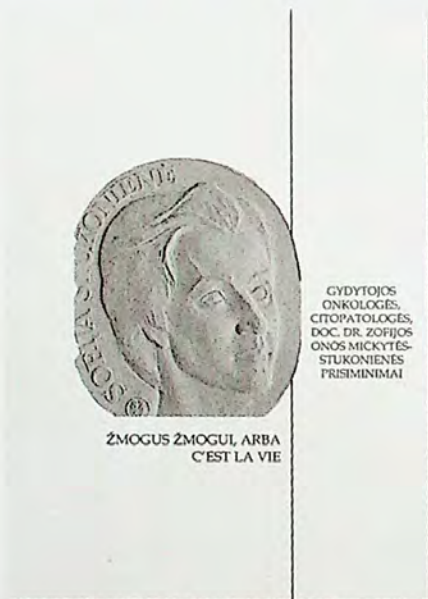
Zofija ir Mečys Stukoniai prie skulptūros „Laisvės kelias“ Vilniuje, 2010 m. Nuotr. iš asmeninio Z. Stukonienės archyvo

Prof. M. Stukonio darbo kabinete. I. Petrovė, Z. Stukonienė ir R. Vaišvilienė, 2017 m. Nuotr. Janinos Valančiūtės

docente užrašyti pokalbiai. Taip iš tų pokalbių susidėliojo visa prisiminimų knygelė. Ji taip pat atskleidė, kodėl pasirinktas dviejų dalių pavadinimas. Pirmoji dalis atspindi doc. Z. Stukonienės gyvenimo ir darbo moto – svarbiausia mediko savybė yra žmogiškumas. Gydytojas pirmiausia turi tarnauti žmogui. Antroji pavadinimo dalis atsirado iš jos mėgstamo prancūzų kalbos posakio „C'est la vie“ (liet. k. „toks gyvenimas, tai yra gyvenimas“). Net apie nemalonius dalykus docentė kalba: „Kaip prancūzai sako: „C'est la vie“, nieko nepadarysi“. Į prisiminimų knygą įtraukta ir atnaujinta bibliografijos rodyklė.

Renginyje ištraukas iš knygos skaitė „Sveikatos radijo“ programų vadovė, diktorė Angelė Kiliuvienė. Ji perdavė kartu su docente dirbusio Onkologijos institute savo vyro chirurgo Alfredo Kiliaus linkėjimus, ku-

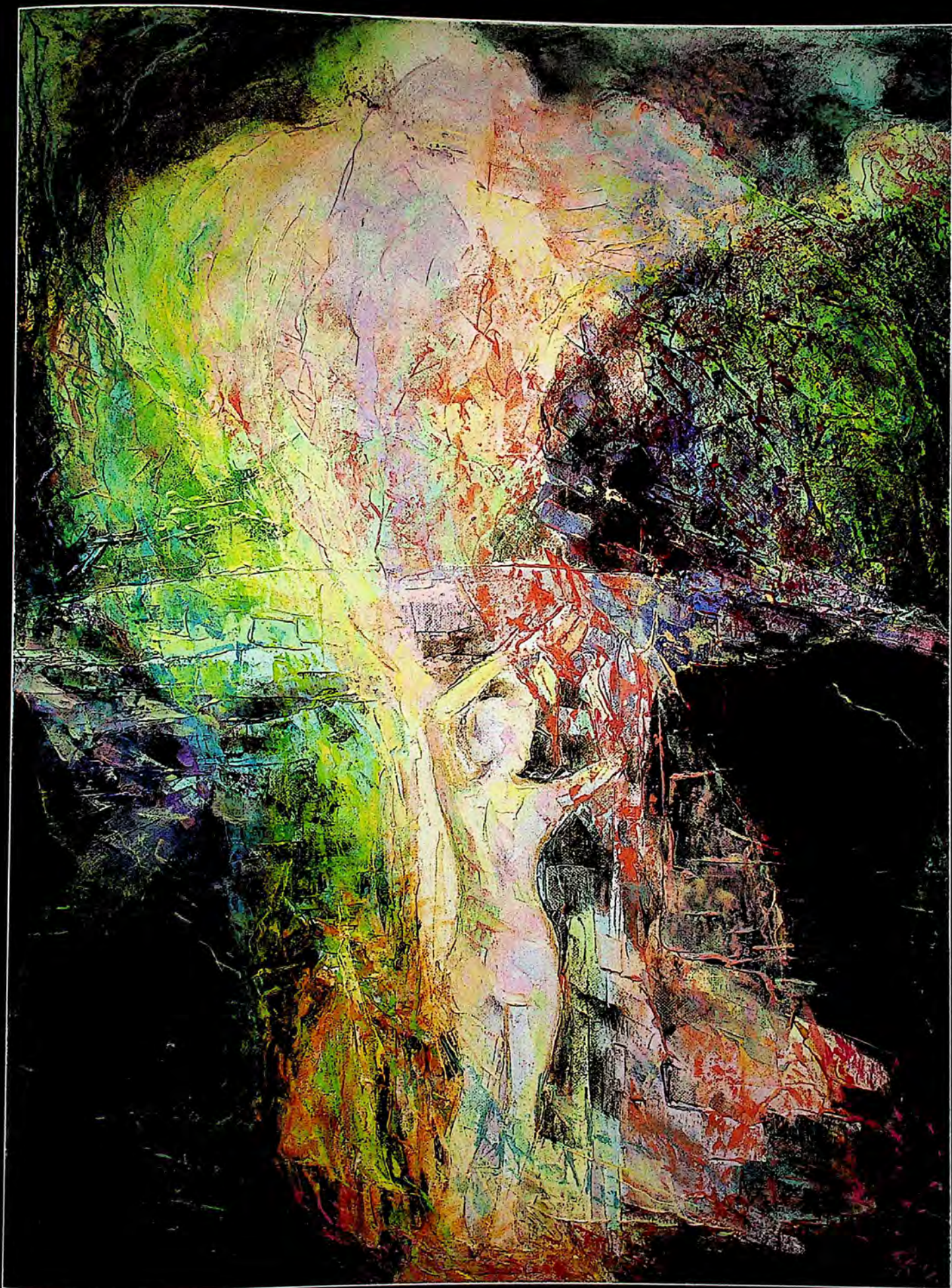
Zofijos Stukonienės knyga „Žmogus žmogui“

ris teigia, kad tai nuostabi gydytoja, dirbusi iš pašaukimo. Prisiminimais dalijosi docentės mokinės: pirmoji doc. dr. Z. Stukonienės rezidentė, gydytoja onkologė, chemoterapeutė Irena Povilonienė ir med. m. dr. Jolita Rimienė. Docentę apibūdino

kaip žmogų, kuris ką galvoja, tą ir pasako. Padėkojo savo mokytojai už pagalbą. Prisiminė, kad į ją kreipdavosi sudėtingose situacijose.

Į knygos pristatymą atvykęs Rokiškio tarybos narys Egidijus Vilimas sakė: „Tokių žmonių kaip Z. Stukonienė dėka pasikeitė mano požiūris į onkologiją.“ Vilniaus rokiškėnų klubo „Pragiedruliai“ pirmininkas Algis Narutis ir nariai sveikino, asmeniškai dėkojo už pagalbą jų šeimoms ir sakė, kad doc. Zofija Stukonienė ir prof. Mečys Stukonis – onkologijos šviesuoliai. Docentės prisiminimų knyga džiaugėsi bendradarbiavimu iš Onkologijos instituto, buvusio dar Polocko gatvėje.

Doc. Z. Stukonienė visiems linkėjo dirbti gerai, kad padėtų žmogui, išvermės, neprarasti žmogiškumo, nebijoti darbo, dirbti „iš dūšios“. Į renginį ją palydėjo sesuo Irena ir sūnus Giedrius.

Sigita Klemkaitė, *Senas tvankinys*, 2017 m., drobė, aliejus

Sigita Klemkaitė.
Saulėlydis, kurį matau pro savo namų langą.
2017 m., drobė, aliejus

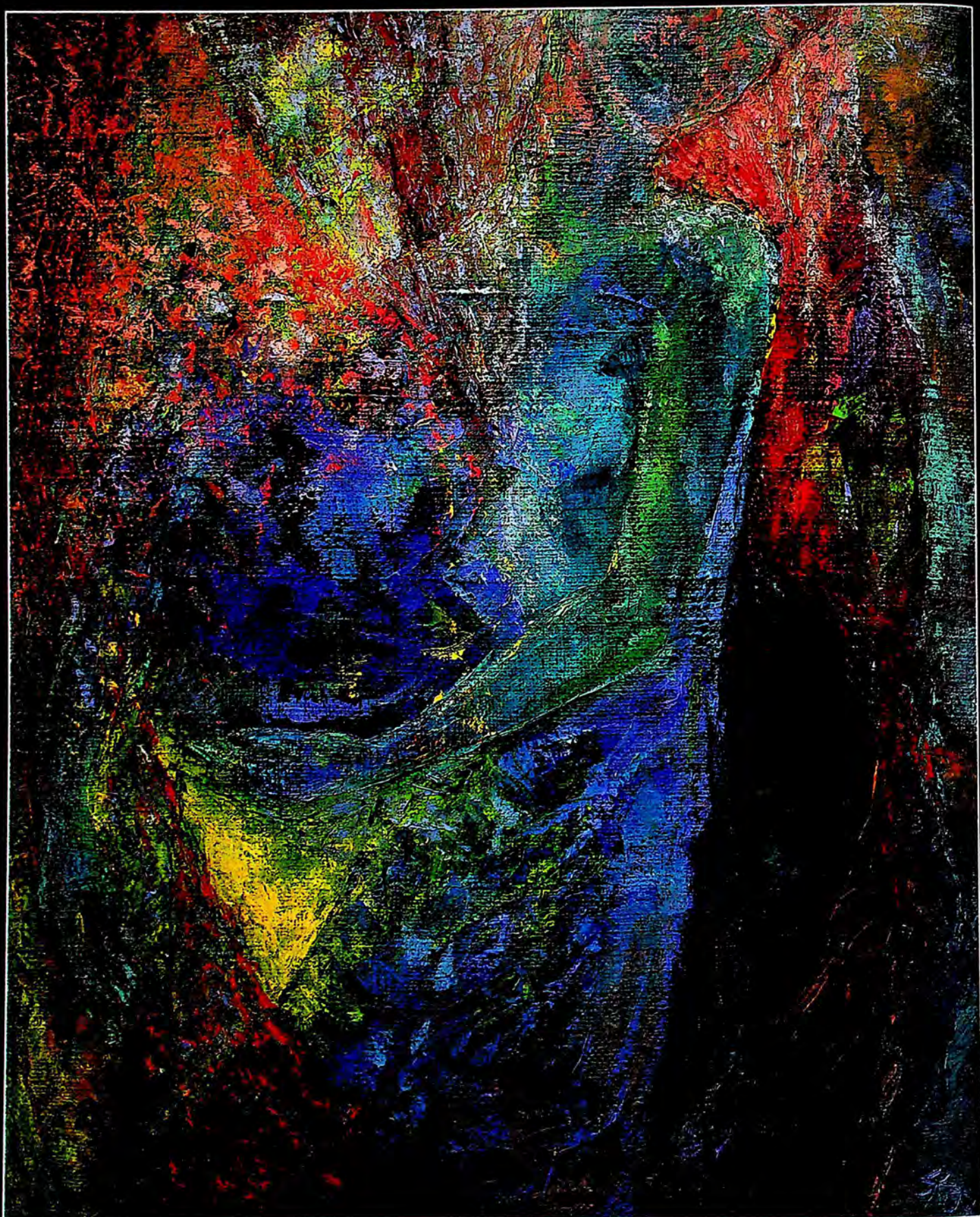
Sigita Klemkaitė.
Atspindys. 2017 m., drobė, aliejus

Sigita Klemkaitė. *Vėjas*.
2010 m., drobė, aliejus

Sigita Klemkaitė. *Raudonas lietsargis*.
2017 m., drobė, aliejus

Sigita Klemkaitė. *Mėlynų gėlių puokštė*. 2007 m., drobė, aliejus

Spalvų magė tapytoja Sigita Klemkaitė

MIGLĖ MORKŪNAITĖ-VERVEČKIENĖ

Menotyrininkė

Rokiškio dailininkų klubas „Roda“ yra labai svarbus miesto kultūros reiškinyms, kadangi suteikia galimybę koncentruotai išvysti kraštiečių kūrybą, kuri yra labai skirtinga ir įdomi ne tik temų, bet ir išraiškos priemonių įvairovė. Šiam klubui priklauso ir menininkė Sigita Klemkaitė, kurią galima apibūdinti kaip talentingą spalvų magę, labai subtiliai *buriančią* tapybos srityje. Žvelgdamas į jos kūrinius, pasijunti veikiamas antgamtiškų jėgų, kurios, regis, susijusios ne su šiuo pasauliu, o greičiau kitoje dimensijoje glūdinčia fantastine erdve, kurią menininkės darbų dėka galime pajusti ir mes. Tačiau, labiau įsigilinus, paaiškėja, kad tai nėra kitas, nežemiškas ar magiškas pasaulis, o tik materializmo apnašų atsikratęs mūsų kasdienis gyvenimas, apsuptas natūralios gamtos ir jos reiškinių, apie kuriuos mes, neretai paskendę rutinoje, pamirštame. Čia Sigita stebina savo sugebėjimu patraukliai perteikti pasaulį meistriškai varijuodama kone visa spalvų paletę. Beveik atsakiusi linijos, ji sluoksniuoja spalvinius niuansus, kurie tokiu būdu sukuria gylio ir daugiasprasmiskumo iliuziją. Tai leidžia mums kiekvieną paveikslą sluoksniškai pajusti ir išgyventi, matomus vaizdinius sujungiant su savo asmeniniais potyriais.

Sigita Klemkaitė gimė 1966 m. Juodupėje. 1989 m. baigė Šiaulių

pedagoginio instituto Dailės fakultetą. Kuria tapybos, grafikos, scenografijos srityse. Nuo 1991 m. dalyvavo 46 parodose Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje. Surengė 8 personalines parodas Lietuvos muziejuose, galerijose ir kitose parodinėse erdvėse. Pasak menininkės, piešimas ją traukė nuo pat vaikystės, o prasidėjo nuo paprasto monochrominio pieštuko, kadangi kitokių priemonių augant kaime nelabai ir buvo. „Piešdavau visur, kur rasdavau baltą, tuščią dėmę: laikraščiu, knygų paraštėse, nebaigtuose rašyti tetos ar dėdės sąsiuvinuose, ant lauko virtuvėlės plytų. Tai buvo mano istorijos, pasakojimai, mano suvokto pasaulio atspindžiai, į kuriuos panirdavau ir gyvendavau kartu su piešiamais herojais. Riba tarp realaus ir fantazijų pasaulių buvo labai nežymi, ir nežinia, kuris tikresnis tuomet man, kaip vaikui, atrodė,“ – apie savo potraukį dailei pasakoja autorė. Palaipsniui monochromiškus paveikslėlius pakeitė spalvingi deriniai naujai kurtuose paveiksluose, tačiau juose išliko tam tikri vaikiški bruožai, tokie kaip nuoširdumas, paprastumas, neapsimestinis tikrumas, tam tikros naivumo apraiškos.

Nuo studijų metų menininkė keitėsi: „Nors labiau traukė linija ir jos raiška, pamažu į mano kūrybą įsiliejo spalva, dėmė, potėpis. Tapyboje radau daugiau man nori-

mos saviraiškos laisvės, emocinio užtaiso ir erdvės mintims. Anksčiau vyvajame periode vyravo realistinis vaizdas, simbolika, dėmesys detalei ir formai. Laikui bėgant tai kito, užleido vietą emociniam spalvos užtaisui, išraiškai, daugiasluoksnei faktūrai ir ekspresijai. Forma tapo ne tokia atvira, o paslaptinai atsirandanti ir išnykstanti, retsykiais sąmoningai deformuota.“ Būtent tai – atviras spalvų pasakojimas ir sugebėjimas sukurti paslaptį kūrinyje atskleidžia sudėtingą, nepaviršutinišką menininkės vidinį pasaulį.

Šiuo metu S. Klemkaitė daugiausia kuria abstrakcijas, kuriose pagrindinį vaidmenį atlieka spalvos, tam tikra šviesa ir subtiliai sukuriamas jos iliuzija. Kiekviename darbe su spalvų pagalba juntamas gylio įspūdis, pagrindinis planas visuomet atrodo kaip uždanga, už kurios įsivaizduojamas šviesos šaltinis: žvakė, liktarna, židyns. Tai lemia pasakišką nuotaiką, lyg ir laukimo, regis, lyg čia pat kažkas turėtų įvykti, kažkas magiško. O to magiškojo Sigitos pasaulio potyris veda mus prie išgrynintų asmeninių jausmų, kurie, be abejo, siejasi su paprastumu, nuoširdumu, tuo, kas yra tikra. Kitaip ir būti negali, nes pati menininkė teigia visuomet domėjusis mūsų kultūros archaine savastimi, pasaulėvaizdžiu, pastarojo ir gamtos mitologizavimu, senąja baltų religija

ir gyvensena: „Čia randu slypintį sakralumą, mistinį gylį, kažkokį nenusakomą pirmąpradį paprastumą, tiesų ir aiškų pasaulio suvokimą. Tai randa atspindį ir mano kūryboje. Pasakos, mitai, archetipai ir jų simbolika įsipina į mano paveikslų turinį. Kartais įskilusi šventojo skulptūrėlė ar primityvistinės dailės paveikslėlio kompozicija įspiruoja idėją.“ Būtent idėją ji siekia išsaugoti pirmine, nepalietą civilizacijos elementų, todėl savo darbuose ji vaizduoja tik tai, kas gyva – žmogus, gamtos motyvai (medis, upė, vanduo...). Tokia kūrybinė išraiška apeliuoja į tam tikrą materializmo kulto atsisakymą ir susikoncentravimą į amžinąsias būties tiesas, apsivalymą nuo daiktų ir jų kiekio, kadangi tai atskiria mus nuo tikrų dalykų, nuo to, ką galime ne turėti, o pajusti.

Menininkė nelinkusi į detalumą, elementus dažniausiai vaizduoja stambiu planu, užimančius kone visą drobės plotą, fonui palieka nedaug vietos. Darbuose, kuriuose retkarčiais vaizduoja architektūrą, naudoja jų fragmentus ir taip parodo, kad ir jo detalė ar tam tikras rakursas gali visiškai atskleisti vie-

toves nuotaiką ir netgi ją sustiprinti. Ir architektūrinę nuotaiką ji leidžia pajusti per spalvas, tai galima išvysti kūrinys, kuriame pavaizduotas Panemunėlio dvaro architektūrinio ansamblio fragmentas.

Daug dėmesio menininkė skiria ir savišvietai, meno istorijos teorijos žinių ugdymui. Kas, be abejonės, svarbu šiuolaikiniam kūrėjui ir dar svarbiau, kad tai atsispinti ir jos darbuose. Kaip pati teigia, iš pradžių žavėjosi „rembrantiška“ šviesokaita, Velaskezo „teisingu“ psichologizmu, Breigelio vyresniojo sarkazmu, po to atėjo eilė simbolizmui (Marc Chagall, Rerich). Galiausiai atradusi ekspresionistinę tapyimo manierą, kuri leido išsivaduoti iš spalvos ir formos ribotumo. Kaip itin artimą ji išskiria 1979–1982 m. laikotarpio lietuvių tapybą: Vinco Kisarausko, Algimanto Švėgždos, Leonardo Gutausko, Audronės Petrašiūnaitės darbus. Būtent A. Petrašiūnaitės įtaka S. Klemkaitės tapyboje itin ryški – galima teigti, jog menininkė „pagavo“ A. Petrašiūnaitės darbuose vykstantį tam tikrą „šviesos virpėjimą“ tik, žinoma, jį atliko savaip, sau būdinga maniera ir individualioms temoms.

Nors daug dėmesio skiria dailės istorijai, teorijai, bet nevengia ir tam tikros kritikos: „Šiandieniniame Lietuvos mene, pilname konceptualumo, pasigendu jausmo, estetinio turinio, pagrindo kontempliacijai.“ Pačios autorės darbuose šių dalykų lyg ir netrūksta. Jausminį gylį, patrauklią estetiką sukuria būtent savitas spalvų suvokimas ir panaudojimas bei jų pasitelkimas pirmiam jausmui, kilusiam iš archaikos, išgryninti. Autorėi svarbiausia – sukurti krūvį.

Sigita Klemkaitė primena kasdienio gyvenimo džiaugsmus, kuriuos neretai pamirštame, nebeteikiame jiems reikšmės, labiau koncentruojamės į materialų, neretai pinigais kuriamą pasaulį. Primena apie saulėlydį, kuris mums gali suteikti tiek pat, o gal ir daugiau džiaugsmo nei nauji batai, automobilis ar naujas baldų komplektas. Vėjas, tvenkinys ir jų kuriama nuotaika. Sigitos kūryba tarsi Paulo Coelho romano, „Alchemikas“ pagrindinė mintis – turi nukeliauti labai toli, kad suvoktum, jog tavo turtai ir lobiai yra namuose. Perfrazuojant galima teigti, kad turime atsigręžti į natūralumą, nes čia yra mūsų namai.

Rokiškio apskrities ugniagesiai: savanorių darbas tarpukariu

GINTARĖ DŽIAUGYTĖ

Rokiškio krašto muziejaus muziejininkė

Informacijos apie Rokiškio apskrities gaisrininkus tarpukariu, be muziejinių dar prieš kelis dešimtmečius apklaustų liudytojų, esama nedaug. Nepriklausomoje Lietuvoje atsirado palankios galimybės atkurti ir leisti lietuvišką periodiką, skirtą ne tik plačiajai visuomenei, bet ir tikslinei auditorijai. Taip radosi laikraščiai ir žurnalai, skirti policijai¹ bei ugniagesiams. 1923–1940 m. buvo leidžiamas Lietuvos gaisrinin-

kų bendruomenei skirtas mėnesinis žurnalas „Lietuvos gaisrininkas“, nuo 1933 m. pavadintas „Ugniagesiu“. Čia ugniagesiai rasdavo ne tik svarbios kasdienės informacijos, bet ir profesiniam ugdymui bei ugniagesybos naujovėms skirtų straipsnių. Šiandien šis žurnalas svarbus ir kaip šaltinis, suteikiantis daugiau žinių apie ugniagesių būrius bei jų aprūpinimą įvairiose tarpukario Lietuvos vietovėse, tarp jų ir Rokiškio mieste

bei tuometėje Rokiškio apskrityje. Panašios informacijos pasirodydavo ir kitoje periodikoje: apie ugniagesių komandų oficialios veiklos pradžią galima rasti „Vyriausybės žinių“² arba „Savivaldybės“³ leidiniuose.

Beveik kiekvienas ugniagesiams skirtas žurnalo numeris informuodavo apie didesnius gaisrus bei svarbesnius su gaisrinėmis susijusius įvykius įvairiose gyvenvietėse, bet informacijos apie Rokiškio

Rokiškio ugniagesių komanda tarpukariu. RKM-6959

Onuškio ugniagesių komanda priešgaisrinės propagandos savaitėje, 1936 m. RKM-48789

apskritį ir jos gaisrininkų gyvenimą čia maža. Šio straipsnio tikslas – remiantis minėtu leidiniu aptarti Rokiškio apskrities ugniagesių komandų kūrimą, jų finansinę padėtį bei aprūpinimą inventoriumi, žmogiškuosius išteklius.

Ugniagesių komandos – pradžia

Nepaisant ugniagesybos tradicijų, egzistavusių Lietuvoje dar carinės Rusijos laikotarpiu, po 1918 m. Lietuvos miestų ir savivaldybių laukė svarbi užduotis – iš naujo organizuoti ugniagesių komandas. Tarpukario Lietuvoje buvo įkurtos ir veikė valstybinės, savivaldybių, visuomeninės ir privačios ugniagesių organizacijos.⁴ Pirmaisiais nepriklausomos Lietuvos gyvavimo metais Kauno savanorių ugniagesių draugijos įsteigiamos ne tik Kaune⁵, bet ir kituose miestuose ar miesteliuose.⁶ Aktyvų tokių draugijų steigimą liudija ir tai, jog 1924 m. Kaune įvyko pirmasis Lietuvos ugniagesių organizacijų suvažiavimas, kuriame įsteigta Lietuvos ugniagesių organizacijų sąjunga. Rokiškio apskrityje pirmosios ugniagesių komandos įregistruotos 1921 m.: 1921 m. rugsėjo 7 d.

įregistruoti dviejų gyvenviečių – Rokiškio ir Obelių – gaisrininkų draugijų įstatai⁷, tačiau šių komandų pobūdis skyrėsi – Obelių komanda užsiregistravo kaip „savanorių (išskirta mano – G. D.) gaisrininkų draugija“. Po dvejų metų – 1923 m. rugsėjį – savo savanorių gaisrininkų draugijos nuostatus įregistravo Skapiškis.⁸ Bet 1924 m. Rokiškio apskrityje veikė ne tik šios trys, bet ir dar trys veiklos įstatų neįregistravusios ugniagesių komandos; jose visose buvo bent 112 ugniagesių.⁹ 1929 m. užregistruotų komandų skaičius nepasikeitė, tačiau ugniagesių sumažėjo iki 84.¹⁰

Tuo metu apskrityje buvo ir daugiau didesnių miestelių bei kaimų, kuriuose dėl įvairių priežasčių kylančių gaisrų bei jų padaromų nuostolių taip pat buvo reikalingos vietinės ugniagesių, galinčių realiai sumažinti gaisrų padaromą žalą, grupės. Dar 1929 m. respublikinė spauda pabrėžė, kad apskrityje būtina organizuoti ugniagesių komandas Kamajuose ir Pandėlyje.¹¹ 1939 m. apie Čedasus buvo rašoma, jog gyvenvietėje reikia ugniagesių komandos, nes čia dažnai pasitaiką gaisrų, ypač vasarą.¹² Per paskutinį nepriklausomybės dešimtmetį padė-

tis apskrityje keitėsi, tačiau esminių pokyčių ar reformų nebuvo. 1934 m. gaisrininkų komanda įkurta ir Paneemunyje.¹³ Statistikos duomenimis, 1939 m. Rokiškio apskrityje buvo 6 vien šaulių ugniagesių komandos, turinčios 175 ugniagesius,¹⁴ ir iš viso apie 12 ugniagesių organizacijų, turinčių 385 narius.¹⁵ Apskrityje per du dešimtmečius įkurta keliolika ugniagesių komandų, o narių skaičius jose, nors ir netolygiai, tačiau augo.

Ugniagesių darbo erdvė: nuo kolektyvo iki darbo priemonių

Tarpukario spaudoje rašoma ne tik apie kiekybinius ugniagesių veiklos rodiklius. Joje pateikiami revizijų metu nustatyti komandų veiklos požymiai. Remiantis šia informacija sužinoma, kokiomis sąlygomis dirbo Rokiškio apskrities ugniagesių komandos. Ir nors trečiajame dešimtmetyje oficialiai jų čia veikė vos trys, komandų situacija išties skirtinga.

Praėjus kiek daugiau nei penkiolikai nepriklausomybės metų, 1934 m., apie Rokiškio apskrities gaisrinių situaciją „Ugniagesis“ rašė: „Bendrai, reikia pastebėti, kad priešgaisrinė apsauga Rokiškio apskrityje, nėra per daug išsivysčiusi. Tai, svarbiausia, dėl to, kad tenai nėra didesnių centrų. Mažuose miesteliuose priešgaisrinės apsaugos klausimas nėra taip svarbus, kaip didesniuose miestuose...“¹⁶.

Tokią „mažą“ priešgaisrinės apsaugos svarbą šioje apskrityje atspindi ir turima informacija apie jai skiriamą finansavimą. Mažesni galvosopj dėl veiklos finansavimo turėjo tik Rokiškio miesto gaisrinė – per visą tarpukarį ji veikė kaip savanorių draugija, aprūpinama savivaldybės. Rokiškio apskrityje bendras ugniagesybos finansavimas per visą dvidešimtmetį buvo menkas:

Onušio ugniagesių komanda demonstruoja gaisro gesinimo techniką, 1938 m. RKM-48790

1923 m. apskrities savivalda jai teskyrė kiek mažiau nei pusę procento biudžeto, o tuo tarpu kai kurių didesnių apskričių miestų savivaldybės tam skyrė net penktadalį biudžeto.¹⁷ Po kelerių metų – 1930-aisiais – situacija praktiškai nepasikeitė ir „Lietuvos gaisrininko“ pateikiamoje statistikoje Rokiškio apskritis 1930 m. apsaugai nuo gaisrų teskyrė vos 60 litų, o, pavyzdžiui, Panevėžio apskrities savivaldybė – net 4000 litų.¹⁸ Užuominos apie ugniagesių komandų pajamas leidžia suprasti, jog svarbi jų sėkmingo darbo sąlyga buvo vietinių gyventojų parama.¹⁹ Jų indėlis akivaizdus palyginus bendrus ugniagesių komandų biudžetus su savivaldybių skiriamomis sumomis. Finansinė situacija padeda kiek geriau suvokti ir apskrities ugniagesių aprūpinimą bei darbo sąlygas.

Menkas finansavimas ir negausios savanorių gretos, o galbūt ir

mažas gaisrų bei kitų nelaimių, reikalingų gaisrininkų pagalbos, skaičius lėmė ir tai, kad Rokiškio apskrities ugniagesių komandų nariai retai pasirodo apdovanotųjų sąrašuose, pateikiamuose minėtame žurnale. Žurnalai skelbė informaciją apie asmenis, apdovanotus ne tik už pasižymėjimą, bet ir tarnybos laiką. 1936 m. „Artimui pagalbon“ medaliu apdovanotas Rokiškio savanorių ugniagesių draugijos komandos viršininko padėjėjas Zėlikas Cemačovičius²⁰, 10 metų ištarnavimo medaliais – Vladas Apalainis, Šliomas Rachmanas, Šmuelis Šusteris ir Derkas Vengerinas.²¹ Mažas už ilgą tarnybą apdovanotų asmenų Rokiškio apskrityje skaičius gali reikšti ir tai, jog ugniagesių komandų sudėtis nebūdavo ilgalaikė. Asmenvardžiai rodo, kad ugniagesiais savanoriais mieste daugiausia buvo vietos žydai. Atskirą pranešimą

apie Pandėlio ugniagesių tautinės sudėties pokyčius išspausdino ir „Ugniagesis“ 1934 m., kuris rašė, jog „dabar komandai vadovauja lietuvis ir pusė visos komandos narių yra lietuviai.“²² Ir vėliau apskrities žydų aktyvumas ugniagesių draugijų veikloje akivaizdus. 1937 m. Rokiškio ugniagesių draugijos vadovybę sudarė Pranas Daniušis, Leopoldas Šulcas, Abr(aomas?) Etingofas, Abr(aomas?) Chaunacas ir Antanas Jakštonis.

Ugniagesių darbo priemonės buvo labai paprastos. Dar 1932 m. „Savivaldybės“ žurnale buvo rašoma, kad Rokiškio mieste yra keletas savivaldybės prižiūrimų šulinių, įrengtų su pompomis, daugiausia gaisro gesinimo reikalams. Didžiausias iš jų tuomet buvo Nepriklausomybės aikštės vidury ir vandens jame visuomet buvę užtektinai²³. 1936 m. „Ugniagesis“ rašė, kad mieste,

Mūsų abejingumas ugniagesybai silpnina mūsų atsparumą išorės priešui.

LIETUVOS UGNIAGESIŲ ORGANIZACIJŲ SĄJUNGA

Kauno sp., Vienybės a. 15.

Lietuvos ugniagesių organizacijų sąjungos plakatas. RKM-18302

Respublikos gatvėje, įrengti keli vandens rezervuarai, nes ugniagesiams iki tol trūkdavę vandens gaisrų atveju.²⁴

Pasigirti modernia bei gausia įranga gaisrams gesinti Rokiškio apskrities gaisrininkų komandos, deja, taip pat negalėjo. 1932 m. „Savivaldybės“ žurnalo žiniomis, Rokiškio miesto komanda turėjo įsigijusi motorinę 16 jėgų mašiną, 4 rankines mašinas ir kitas smulkesnės technikos.²⁵ 1939 m. apie Kamajų ugniagesius žinoma, jog darbui jie turį „vieną gana neblogą rankinę mašiną ir 6 statines vandeniui“, o komandą sudarė 30 vyrų.²⁶ Ne visos savanoriškos ugniagesių komandos turėjo savo patalpas. Kamajų ugniagesiai 1939 m. dar neturėjo vadamosios stoginės ir darbo technika buvo saugoma pradinės mokyklos daržinėje²⁷, 1940 m. Kamajų ugniagesių valdyba dar tik planavo statyti stoginę.²⁸ Kai kuriais atvejais tokie planai turėti savo patalpas uždelsdavo. Apie Panemunėlio gaisrininkų planus statyti stoginę spauda rašė

jau 1933 m. spalį²⁹, bet 1940 m. jau dešimtmetį čia veikianti ugniagesių komanda savų patalpų dar neturėjo.³⁰ Per tą laiką menkai pasikeitė ir turimas inventorių, kurį sudarė rankinis siurblys ir 10 statinių, vėliau dar 18 m gaisrinių žarnų, 5 kibirai ir kitas smulkesnis inventorių.³¹ 1933 m. Obelių ugniagesių komanda vertėsi su trimis rankiniais siurbliais, 10 statinių ir kitais pagalbinais įrankiais, kuriuos laikė iš Obelių šaulių sąjungos nuomojamose patalpose.³² Kiek ši komanda turėjo žmoniškųjų išteklių ir ar buvo aktyvi, neaišku, tačiau 1936 m. spaudoje teigta, jog „Obelių ugniagesių organizacija buvo visai užmigusi“, tik tuomet naujai išrinktas pirmininkas (?) vietinis vaistininkas T. Šeras inicijavo ugniagesių stoginės sutvarkymą ir aprūpinimą darbui, stoginė planavo įsigyti ir motorinį siurblį.³³ Apie vieną iš pirmųjų apskrityje – Skapiškio ugniagesių komandą – pavyko aptikti tik tiek, kad 1929 m. žiniomis, ji neprenumeravo „Lietuvos gaisrininko“³⁴.

Turtingesniais darbo įrankiais per visą tarpukarį pasigirti galėjo tik viena – Rokiškio miesto savivaldybės remiama – apskrities ugniagesių komanda. Spaudoje pateikiama apskrities situacija vienareikšmiškai leidžia teigti, kad geriausias sąlygas darbui Rokiškio apskrityje turėjo Rokiškio miesto ugniagesių komanda. 1933 m., kitaip nei kitos apskrities komandos, ji turėjo ne tik 2 rankinius siurblius, 10 statinių, bet ir 1 motorinį siurblį bei 1 įrankių vežimą.³⁵ Tiesa, nuosavos stoginės Rokiškio ugniagesiai neturėjo, todėl patalpas taip pat nuomojosi. 1934 m. komanda planavo įsigyti dar vieną motorinį siurblį ir nuosavas patalpas.³⁶ 1937 m. ji jau turėjo dar vieną „20 P. S.“ modelio motorinį siurblį (taigi iš viso turėjo 2 motorinius siurblius), cementinį vandens rezervuarą, pasistačiusi (vandens) žarnų džiovyklą, inventorių pasipildė iki trijų rankinių mašinų, vieno automobilio (!) su vandens baku ir 400 m žarnų. Visą įrangą, vertinamą apie 40 000 litų (!), tuomet jau prižiū-

rėjo etatinis gaisrininkas.³⁷ Rokiškio mieste gaisro sirena buvo skelbiama ne tik varpais ar trimitais, kaip kituose apskritys miesteliuose, bet ir sirena.³⁸ Apskrities savanorių ugniagesių komandų darbo skirtingą aprūpinimą rodo ir tai, kad tais pačiais 1937 metais gegužę Kamajų ugniagesių draugijos kasoje tebuvo 93,60 lito...³⁹

Apie gaisrus

Pranešimų apie Rokiškio apskrityje vykusius gaisrus tarpukario spaudoje mažai. Pagal 1933–1934 m. gaisrų statistiką Rokiškio apskrityje, palyginus su kitomis apskritimis, nurodytais metais gaisrų ištis buvo nedaug (1933 m. užregistruoti 49, 1934 m. – 46 gaisrai), mažiau jų būta tik Šakių ir Zarasų apskrityse. Beveik šimto gaisrų metu tais metais Rokiškio apskrityje nukentėjo tik vienas žmogus.⁴⁰ Pažymėtina, kad ir tarpukariu leistame žurnale „Policija“ pasitaikydavo mažai žinučių apie nelaimes Rokiškio apskrityje. Tai leistų svarstyti ir kitą priežastį – ryšio (ne)efektyvumą.

Spaudoje paminėta keletas įdomesnių atvejų. „Ugniagesis“ 1936 m. birželį aprašė Obelių valsčiaus durpynų miško gaisrą, išplitusį nuo Miškų departamento klojimo. Gaisro padaryta žala siekė nemenką – 3000 Lt sumą. Šioje žinutėje šiek tiek rašoma ir apie ugniagesių darbą. Apie gaisrą informuoti Obelių savanoriai ugniagesiai į jo vietą už 6 km atvyko per 25 minutes. Darbavosi 18 ugniagesių, „vanduo į gaisro vietą buvo gabenamas statinėmis, nes vietoje vandens pritrūko.“⁴¹ Iš didesnių gaisrų paminėtinas 1933 m. gruodį įvykęs Oskaro Trėjaus Juodupės gelumbių fabriko gaisras, kilęs dėl neatsargumo.⁴² Apie 1935 m. rugpjūtį sudegusį vėjo malūną Rokiškio mieste tepasirodė maža žinutė⁴³, nors šio malūno išnykimas pakeitė miesto panoramą. Gaisrą patyrė ir Obeliuose veikusi žydų sinagoga. Užsidegė ji 1926 m., „buvo jau visa liepsnos apimta, bet mažiau nė per 10 minučių ugniagesiai gaisrą likvidavo.“⁴⁴

Gaisrai paskatindavo ir pokyčius miesteliuose. Skapiškio ugniagesių

komandos atsiradimą inspiravo 1923 m. birželio 24 d. „dėl Jaškos vaiko išdykavimo“ įvykęs „gaisras, nuo kurio sudegė 6 ūkininkų trobesiai Kalveninkų gatvėje.“ Po šio įvykio valsčiaus savivaldybė paskyrė sklypą ugniagesių stoginei.

Rokiškio apskrities ugniagesių darbas, kaip ir dažnu atveju tarpukario Lietuvoje, rėmėsi visuomenės iniciatyva ir aktyvumu. Komandas ir jų valdybas sudarė iniciatyvūs savanoriai, pradžioje daugiausia žydai, kurių veikla dažnai priklausė ir nuo pačių bendruomenių finansinės paramos, nes didesniu savivaldybės finansavimu pasidžiaugti galėjo tik Rokiškio miesto ugniagesiai. Pastarųjų geresnė finansinė padėtis lėmė, jog per du dešimtmečius iš visų apskrities ugniagesių komandų tik jie turėjo modernesnes ir brangesnes darbo priemones (motorinius siurblius ar ugniagesybai pritaikyta mašina). Kitų gyvenviečių ugniagesių komandos buvo menkai aprūpintos.

Paaiškinimai

¹ *Policija*, red. Jonas Danauskas. Dvi-savaitinis žurnalas, leistas 1924–1940 metais.

² *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1918–1920 m., *Vyriausybės žinios*, 1920–1940 m., pasirodydavo 2–3 kartus per mėnesį.

³ *Savivaldybė*, mėnesinis žurnalas, leistas 1923–1940 metais.

⁴ *Lietuvos Respublikos ugniagesybos istorija*, p. 9, nuoroda internete: <http://www.ugm.lt/xinha/plugins/ExtendedFileManager/demo_images/Savanorio_ugniagesio_knyga/Istorija.pdf>.

⁵ *Ibid.*

⁶ Pavyzdžiui, Kuršėnuose (<http://www.skrastas.lt/?data=2017-04-29&rub=1146671142&id=1493310691&ried=2017-04-28>).

⁷ *Vyriausybės žinios*, 1921, Nr. 71, p. 8. Žurnale *Savivaldybė* (1929, Nr. 4, p. 21) teigiama, kad Obelių ugniagesių komanda susibūrė 1913 m., o Rokiškio – 1919 m., o kitame straips-

nyje po kelerių metų (*Savivaldybė*, 1936, Nr. 6, p. 15) jau nurodoma, kad Obelių komanda įsteigta 1918 metais.

⁸ *Vyriausybės žinios*, 1923, Nr. 143, p. 4.

⁹ *Savivaldybė*, 1924, Nr. 10, p. 15–16 (Obelių komanda – 36 ugniagesiai, Rokiškio – 34, Skapiškio – 42).

¹⁰ *Savivaldybė*, 1929, Nr. 4, p. 21.

¹¹ *Ibid.*

¹² *Ugniagesis*, 1939, Nr. 10, p. 17.

¹³ *Ugniagesis*, 1934, Nr. 12, p. 19.

¹⁴ *Savivaldybė*, 1936, Nr. 3, p. 84.

¹⁵ *Savivaldybė*, 1939, Nr. 5, p. 149.

¹⁶ *Ugniagesis*, 1936, Nr. 7, p. 21; *ibid.*, 1934, Nr. 5, p. 18.

¹⁷ *Lietuvos gaisrininkas*, 1924, Nr. 12, p. 136–137; *ibid.*, 1926, Nr. 3, p. 27–28.

¹⁸ *Lietuvos gaisrininkas*, 1930, Nr. 8–9, p. 2.

¹⁹ *Ugniagesis*, 1933, Nr. 10, p. 12; *ibid.*, 1934, Nr. 5, p. 18; *ibid.*, 1937, Nr. 2, p. 12–13.

²⁰ *Ugniagesis*, 1936, Nr. 7, p. 21.

²¹ *Ugniagesis*, 1936, Nr. 8, p. 20.

²² *Ugniagesis*, 1934, Nr. 12, p. 19.

²³ *Savivaldybė*, 1932, Nr. 12, p. 27–28.

²⁴ *Ugniagesis*, 1936, Nr. 8, p. 17.

²⁵ *Savivaldybė*, 1932, Nr. 12, p. 28.

²⁶ *Ugniagesis*, 1939, Nr. 12, p. 15.

²⁷ *Ugniagesis*, 1939, Nr. 12, p. 15.

²⁸ *Ugniagesis*, 1940, Nr. 1, p. 19; 1940 m., Nr. 3, p. 16.

²⁹ *Lietuvos gaisrininkas*, 1933, Nr. 10, p. 12.

³⁰ *Ugniagesis*, 1940 m., Nr. 3, p. 16.

³¹ *Ugniagesis*, 1933, Nr. 10, p. 12;

Ugniagesis, 1940 m., Nr. 3, p. 16.

³² *Ugniagesis*, 1933, Nr. 10, p. 12.

³³ *Ugniagesis*, 1936, Nr. 8, p. 17.

³⁴ *Savivaldybė*, 1929, Nr. 4, p. 21.

³⁵ *Ugniagesis*, 1933, Nr. 10, p. 12.

³⁶ *Ugniagesis*, 1934, Nr. 8–9, p. 27.

³⁷ *Ugniagesis*, 1937, Nr. 3, p. 20.

³⁸ *Savivaldybė*, 1929, Nr. 4, p. 21.

³⁹ *Ugniagesis*, 1937, Nr. 5, p. 21.

⁴⁰ *Ugniagesis*, 1935, Nr. 4, p. 44.

⁴¹ *Ugniagesis*, 1936, Nr. 7, p. 18.

⁴² *Ugniagesis*, 1934, Nr. 1, p. 20.

⁴³ *Ugniagesis*, 1935, Nr. 9, p. 21.

⁴⁴ *Savivaldybė*, 1929, Nr. 4, p. 21.

Apie trečią brolių Joną

Eskizai iš rengiamos atsiminimų knygos apie
Joną Strielkūną

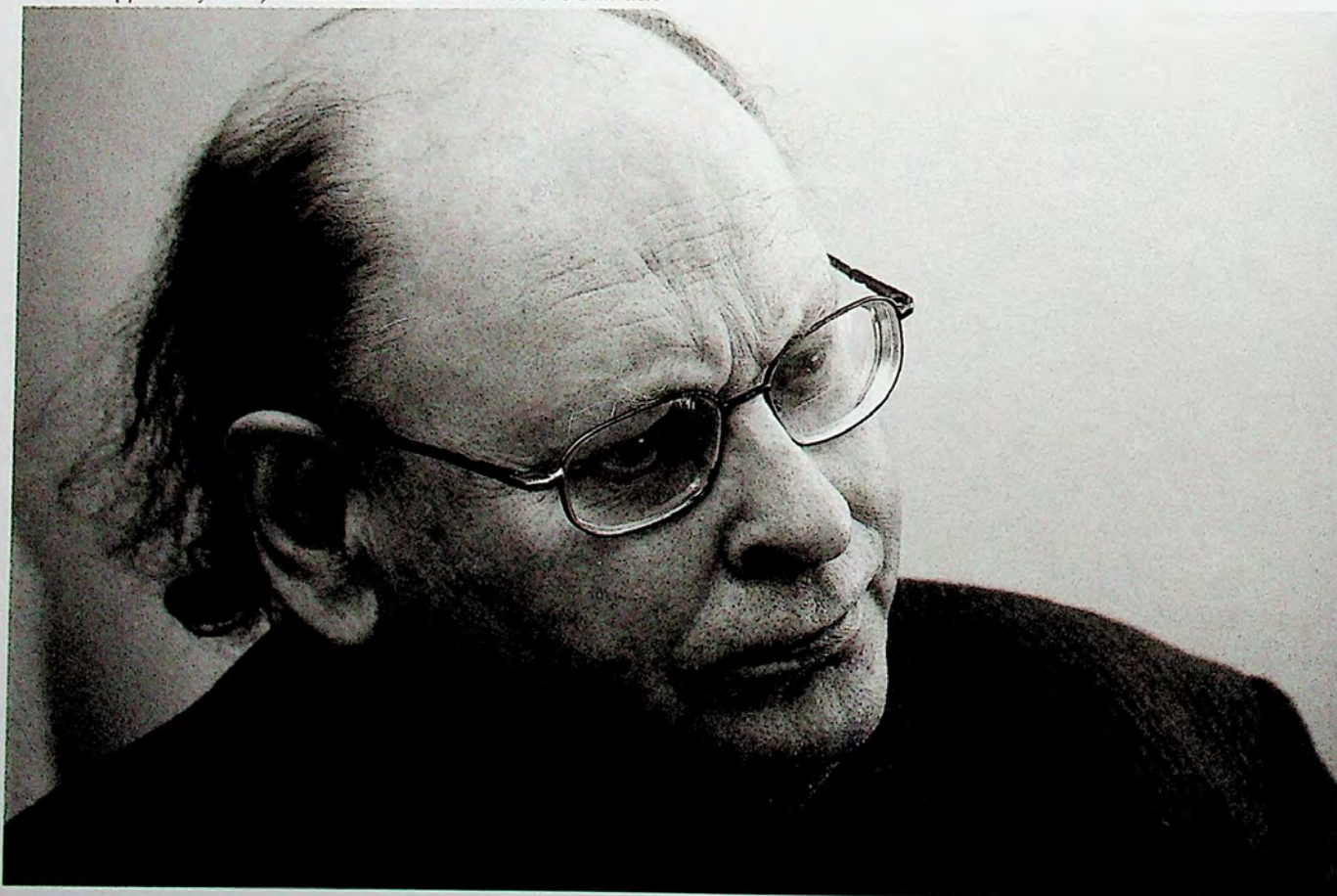
ALFAS PAKĖNAS

1939-ieji Lietuvai davė keletą didelio talento, savito stiliaus ir pasaulėjautos rašytojų: poetus Vladą Baltuškevičių (sausio 26 d.), Mykolą Karčiauską (kovo 15 d.), Joną Strielkūną (kovo 16 d.), Rimgaudą Graibų (gegužės 21 d.), prozininką Romualdą Granauską (balandžio 18 d.) ir poetą bei prozininką Joną Mačiukevičių (rugsjūčio 17 d.). Jonas

Strielkūnas – vienas iš ryškiausių šios grupės menininkų, imazinistas, pagarsėjęs vaizdo kūrėjas, pasak Juozo Girdzijausko, „antras po Radausko“. Skaitytojų mylimas Aukštaitijos dainius. Ir ne tik Aukštaitijos – visos Lietuvos. Jo kūryba tarsi stiklinė vandens sklidina Lietuvos, meilės visiems, gyvenantiems *po šiuo šiaurietišku, apniukusiu dangum*.

Jonas Strielkūnas išleido eilėraščių rinkinius „Raudoni šermukšniai“ (1966), „Vėjas rugiuos“ (1971), „Varpo kėlimas“ (1978), „Po tylinčiom žvaigždėm“ (1982), „Lapkričio medis“ (1985), „Rinktinė“ (1986), „Tamsūs buvo žiedai“ (1990), „Trečias brolis“ (1993), „Žirgo maudymas“ (1995), „Tamsos varpai, šviesos varpai“ (1998), „Einu namo“

Aukštaičių poetas lyrikas Jonas Strielkūnas. Nuotr. Zenono Baltrušio

(1999), „Praėjęs amžius“ (2001), „Ligi dvyliktos“ (2003), išvertė rusų poetų Nikolajaus Nekrasovo, Fiodoro Tiutčevo, Sergejaus Jesenino, Boriso Pasternako, Afanasijaus Feto ir kitų poetų kūrybos. Nacionalinės kultūros ir meno premijos (1996), „Poezijos pavasario-91“; Antano Miškinio, „Jotvingių“; „Žydinčios vyšnios šakelės“ ir kitų premijų laureatas.

Autobiografija

Aš, Jonas Strielkūnas, gimiau 1939 m. kovo 16 d. Panevėžio rajono Putauskų kaime. 1957 m. baigiau Vabalninko B. Sruogos vidurinę mokyklą. Studijavau VVPI lietuvių kalbą ir literatūrą bei VVU žurnalistiką. Dirbau Vabalninko bei Biržų rajonų laikraščių redakcijose, nuo 1967 m. – „Literatūros ir meno“ redakcijoje. Šiuo metu esu šios redakcijos atsakingasis sekretorius.

1967 m. „Vagos“ leidykla išleido pirmąjį mano eilėraščių rinkinį „Raudoni šermukšniai“. Po to išleido ne vieną originaliosios poezijos bei vertimų knygą, už kuriuos esu gavęs įvairių premijų, tarp jų – Kanados lietuvių draugijos V. Krėvės literatūrinę premiją bei praeitų metų Lietuvos nacionalinę premiją.

Jonas Strielkūnas, iš rankraščio,
1997 01 29

* * *

Norėčiau paskatinti Tave pradžios darbui – reikia plačios socialinės-psichologinės autobiografijos. Turi ją parašyti, kitaip aš neturėsiu atramos eiti toliau. Rašyk, kaip rašosi. Rašyk fragmentais, pažiūrėk į Joną Biliūną, į jo „Kūdikystės sapnus“; jisai laisvino pirminę žmogaus patirtį, rodė jos svarbą sąmonei ir kultūrai. Tu turi kažkokį nenuryjamą kąsnį, kažką skaudaus – pabandyk jį atverti. Tada, važiuojant į Vabalninką, labai tikrai kalbėjai apie mažą mirusį brolių, kad senelė apavė jį naginėlėm... Pasakok, kiek

Segurio žiedlapiai musigo
Je vėl musigs kosmet.
Je kas, parimus tau prie knygos,
Kas tau primins mane?

Vieną pirmą laiską tau praleidžiu, palinkėsi sėkmės, daug laimės ir t. t. (nepamokėsi, ar ty vėly tradicinių žodžių ir romanų išmokyti). Atleisk, draugė, kad taip ilgai nyparėsiu tau laisko. Tai daugiau, negu modimi. Žmon visai pagyrėtai kėlė tikėdamas, išreikšti epigrafik. Tai poeme, jis iš vieno mano eilėraščių, perorato tų metų rosių. Atleisk, kad pirmos atminties nesuradai, bet tiktai jau man mada: rašyti, kas stina į galvą, nesirūšiant po orotyrus arba kad ir atmintį.

As ilgai apil tave nieko nežinojau, kaip ir visi mūsų vilniečiai. Je vienas iš pirmųjų mūsų klensimų susitikus buvo: „Ar gystoje Tade.“ Bet visi nieko nepelėjom pasakyti. Dabar visi jau žinom, kad Kirkėla vajanėms nebūna lemta gyvėti ir galin tave pasveikinti kaip studentų.

Sauka laiskus iš dangelio „klensky“ ir galin konstatuoti, kad viny motaiker šiuo

Jonas Strielkūno laiškas jaunystės bičiulei Teodorai.
Nuotr. Iš Janinos Strielkūnienės asmeninio archyvo

galėdamas konkrečiau: kaip atrodė namai, pastatai, kambariai, kiemas, sodas, medžiai, žmonės, kurie buvo svarbūs. Tas Tavo ankstyvasis dvi-lypumas; koku būdu iš jo išėjai – tyliai, be triukšmo. Kaip eidavai per mišką, keliukais, kaip jautei save ir gyvenimą. Kas keitėsi vėliau. Kas atrodo svarbu. Tu tai žinai...

Iš Viktorijos Daujotytės laiško
Jonui Strielkūnui, 2007 04 05

* * *

Esu buvusio eigulio dukra. Likimas taip lėmė, kad buvome artimiausi kaimynai su Strielkūnais.

Kai Jonas buvo paauglys, ganydavo pievose savo karvutę. Nuo to laiko jį ir pamenu. Ganydamas jis vis skaitydavo. Mano mama, prikepusi bande-

lių, visada įdėdavo Jonui lauknešėlių, o aš su tėčio perskaitytais žurnalais „Mokslas ir gyvenimas“, „Mūsų girus“ nešdavau Jonui į ganyklą.

Pas Strielkūnus ir į jo namus norėdavau nueiti, nes ten kvepėdavo gilių kava, jo mama kepdavo duoną, kad ir su pelais, man atrodė, kad nieko nėra skanesnio pasaulyje.

O Jono tėtis pasakodavo įvairiausių nuotykius, kaip anksčiau skraidydavo aitvarai, kad jų nebūvo galima liesti rankomis, kad jie sunešdavo žmonėms turtus. Ir kad netoliese, pamiškėje, pakasus žemę, gulėdavo labai didelės žmonių kaukolės, gal milžinų. Sakydavo, kad iš mūsų sodybos, kur gyvenome, išvažiuodavo žmogus pakinkytu arkliu. Baigiant priartėti prie jo,

staiga ištirpdavo rūke, migloje. Jonas savo tėvo pasakojimams pritardavo ir dar labiau visus vaikus baugindamas. Išėjusi iš Strielkūnų lėkdavau į namus kaip kulka, su didžiausiais trenksmais įpuldavau į vidų vos atgaudama kvapą.

Jono mama su kitu sūnumi Vytautu miške rinkdavo uogas, grybus, vaistažoles. O Jonas buvo pasišventęs skaitymui ir tokių darbų nemėgo. Kartais su kaimo vaikais eidavo riešutauti. Jis vikriai laipiodavo po medžius, siūbuodavo ant karklo šakų. Jonas nuo mažens buvo labai pastabus, jautrus, kažkaip kitaip įžvalgas, kitaip jautė aplinką, mišką, kitaip mąstė. Jį medžių visuma, sakuotas miško oras veikė, žavėjo paukščių balsai, jų lizdai, gervių klyksmas, pavakariais uodų zirzimas ir kt. Jis iš medžių šlamesio atspėdavo rytdienos orą, bus giedra ar lietus. Naktį sėdėdavo ant prieklėčio ir jo akys klajodavo žvaigždžių begalybėje ir svajonėse leisdavo užmiršti kasdienybę.

Taip ir bėgo laikas. Aš pradėjau lankyti Vabalninko Balio Sruogos vidurinę mokyklą. O Jonas ją jau buvo baigęs. Bet kai susitikdavome, visada kalbėdavome apie mokyklą, perskaitytas knygas ir mokytojus.

Regina Krikščiūnaitė-
Žemaitaitienė

* * *

Miela Viktorija,

... Nors ką tik pasigyriau, kad visada turėdavau draugų (ir iš tiesų turėdavau), tačiau niekada šalia nebūdavo ir dabar nėra žmogaus, kuriam visiškai atsiverčiau ir kuris visiškai suprastų mane. Net tarp draugų visada likdavo atvirai neišsakytų politinių ir moralinių pažiūrų, tuo labiau intymių pajautų. Netgi dėl tolerancijos, kad ir kaip būtų keista, mano mintys dažnai nesutapdavo su kitų, o ginčytis balsu aš niekada nemokėjau, taigi visada likdavau vienas, vienišas vilkas.

Nuo vaikystės trūko paprasčiausio švelnumo, nelabai net prisimenu, ar tėvai kada glostydavo ar bučiuodavo. Pats visada laikiausi atokiai nuo jų, tartum kokių slaptų priešų. Žinoma, tai nežmoniška ir baisiai neteisinga, bet taip buvo lemta ir nieko nepakeisi. Tą skaudulį išsakė tik eilėraščiai: „tu manęs nemylėk, nes aš meilės bijau kaip ugnies, nes neglobstė ir neguodė nieks“. Netgi nuotraukų nėra, kur būčiau su

Poetas Jonas Strielkūnas jaunystės metais.
Nuotr. Iš Janinos Strielkūnienės asmeninio archyvo

brangiausiais žmonėmis – su tėvais (tik viena) ar su dabartine šeima. Vienintelis likimo atlygis – poezija, knygos. Tik tai ir išgelbėjo mane – anas, literatūrinis, o ne šis, realusis, pasaulis. Tiktai poezija padėdavo man „atremti likimo kalaviją“, pakilti iš nevilties.

Jonas Strielkūnas, iš laiško
Viktorijai Daujotytei, 2007

* * *

Pirmiausia buvo neakivaizdinė pažintis: praėjusio amžiaus šeštajame dešimtmetyje retkarčiais skaitydavau Jono Strielkūno eilėraščius Vabalninko rajono laikraštyje „Komu-

nizmo švyturys“. Nors eilėraščiuose buvo aiškiai jaučiami to laikotarpio reikalavimai, bet juose, matyt, būta kažko daugiau, nes įsidėmėjau autoriaus pavardę. Nustebau patyręs, kad jis susirašinėja su mano broliu Vytautu, kuris irgi publikuodavo savo kūrybą periodikoje. Brolis paaiškino, kad Jonas Strielkūnas – jaunas poetas, gyvenantis Vabalninke.

Pirmą kartą Joną pamačiau 1966 m. Vilniuje, Aktorių namuose. Buvo aptariamasi pirmosios knygos. Tuo metu „Vagos“ leidykla kasmet išleisdavo po šešias pirmąsias knygas, kurios tilpdavo į vieną aplanką, nes būdavo nedidelės ir plonos. Mane į Aktorių namus pasikvietė buvęs bendrakursis Saulius Šaltenis, nes ir jo knygelė „Atostogos“ glūdėjo tame aplanke. Dar ten buvo VU auklėtinės Bitės Vilimaitės „Grūdų miestelis“. Kritikai ir literatūrologai šias knygas labiausiai ir gyrė, vadino jas nauju žodžiu lietuvių literatūroje. Strielkūno pirmoji eilėraščių knyga „Raudoni šermukšniai“ buvo smarkiai papešiota už tradiciškumą ir pabodusias klišes. Ypač aršiai kalbėjo Vytautas Kubilius. Lietuvių literatūra vadavosi iš stagnacijos, ieškojo naujų formų ir šviežesnių išraiškos priemonių. Jonas, gyvendamas Panevėžyje, turbūt nemanė, kad reikia eiti į priešakines linijas. Jo neoromantinė pasaulėjauta išsitemko tradicijoje, jis kol kas tenkinosi klasikiniu ketureiliu. Tąsyk man net pagailo jo: nedidukas, sėdėjo susilenkęs, nuleidęs galvą, iš drovumo visas išraudęs ir vis rankove šluostėsi prakaituojančią kaktą. Kas galėjo patikėti, kad jis pasieks tokias aukštumas? Kartais ir labai skvarbi akis nepajėgia įžvelgti žmoguje slypinčio talento.

Petras Venclovas

* * *

Nepamenu, kur ir kaip pirmąsyk sutikau Joną Strielkūną. Jis neryš-

Poeto Jono Strielkūno ne kartą eilėraščiuose apdainuota autentiška tėviškės klėtėlė Panevėžio r., Putauskų kaime. Nuotr. Iš Janinos Strielkūnienės asmeninio archyvo

Jonas Strielkūnas atokvėpio valandėlę pro Vabalninko rajono laikraščio redakcijos langą. Nuotr. Iš Janinos Strielkūnienės asmeninio archyvo

kiai išplaukia iš laiko prieblandos. Jonelis tada gyveno pas Paulių Širvį Tulto gatvėje. Tenai mane nusivedė Alfonsas Bukontas. Buvo vakaras. Kažkiek pasėdėjom, pašnekėjom, gal dėl to, kad tai buvo seniai, gal dėl to, kad nieko įsimintino neįvyko, man tasai susitikimas liko kažkoks išblukęs, šmėkščioja apyblandoj veidai, ir tiek. O gal dėl to, kad lemputė palubėje degė neryškiai?

Šiandien po pusės amžiaus negaliu pasakyti, ar ligi to šis nedidelis mažakalbis žmogutis man kur nors buvo pasirodęs, ar pasivaidenęs. Jonas turėjo poetams itin retą savybę – būti nepastebėtas. Po kokio nors šurmulingo susibėgimo ilgai galvoji – palauk, o Strielkūnas ar tenai buvo? Tais laikais, pamenu, jį pristatinėdavo – gabus vaikinai iš Panevėžio, dirbo benzino kolonėlėje.

Algimantas Mikuta

***

Ilgai laužiau galvą, kuriais metais ir kur Vilniuje susipažinau su poetu Jonu Strielkūnu. Veikiausiai 1968-aisiais, nes jau buvau ne kartą skaitęs 1966 m. išėjusią pirmąją poeto eilėraščių knygą „Raudoni šermukšniai“. Vėliau Jonas man pasakojo, kaip jis vargo su ja: ne vieną eilėraščių teko taisyti, kai kurių atsakyti, keisti kitais. Poetas tarytum maža valtele per tirštą išą sunkiai

yrėsi į išsipildymo ir pripažinimo šalį, kurioje kada nors bus pakviestas į išrinktųjų puotą... J. Strielkūno „Raudoni šermukšniai“ – vieno geriausių Lietuvos lyrikų išskirtinio talento preliudija. Taip, mano galva, jau išsiskleidusio talento švytėjimą tarsi simbolizuoja Justino Marcinkevičiaus ir Vasilijaus Šukšino knygų pavadinimai – „Liepsnojantis krūmas“ ir „Putinas raudonasai“.

Vladas Vaitkevičius

Jonas Strielkūnas skaito savo kūrybą laikraščio „Panevėžio tiesa“ redakcijoje. Nuotr. Iš Janinos Strielkūnienės asmeninio archyvo

* * *

Joną Strielkūną kaip poetą išvydau anksčiau nei žmogų. 1970-ieji. „Vagos“ leidyklos redakcijoje man teko keturių trumpų autoriaus, apie kurį nieko nebuvo girdėjęs, eilėraščių pažodinis vertimas. Aš dorai versti dar nemokėjau ir nebandžiau. Jau pirmuoju skaitymu tapo visiškai aišku: išversti šito neįmanoma. Pradžioje buvo eilėraštis, prasidedantis tokiais žodžiais:

*Čia buvo tankios girios. Ir kelionės
Neilgos nuvarytu arkleliu...*

O pabaigoje jis skambėjo taip:

*Ir kas galvojo, kad užgims
Čiurlionis
Po šiaurisku apniukusiu dangum?*

Nei Čiurlionis, nei Strielkūnas – nenuspėjami. Genijus visuomet netikėtas ir neįprastas. Ir jo unikumas daugumai dažnai atrodo tarsi naivumas, neišprusimas, negrabumas.

Olegas Jefremovas, vertėjas

* * *

Pirmą kartą Joną Strielkūną pamačiau bene 1990 m. pavasarį, Panevėžyje, Jaunųjų literatų sąskrydyje. Atvykus iš Kapčiamiesčio miestelio literatūra besidominčiam paaugliui (beje, labai droviam), kiekvienas čia sutiktasis buvo it iš dangaus nusileidęs. Dalies jų pavardžių su veidais negalėjau sugretinti, bet J. Strielkūnas, S. Parulskis, V. Kukulas, A. Zurba! – kaip čia jų nežinosi, it iš literatūros vadovėlių būtų nulipę ir šalia tavęs atsistoję. Tad ir į poetą žvilgčiojau slapčiomis, jau ten beausdamas mintį, kaip grįžęs namo pasigirsiu savo literatūros mokytojai. Bet iš to laiko beveik tik tiek, dar po metų susitikome Palangoje, gyvenome tame pačiame viešbutyje. Kadangi aš priklausiau publicistikos sekcijai, o J. Strielkūnas vertino poetus, tai taip ir neužkalbinau. Nedrįsau ir į kambarį kviestis, kaip kitus kelis poetus, su kuriais neblogai kelis vakarus patriukšmavome.

Juozas Žitkauskas

* * *

Jonas turbūt jautė prielankumą ne tik savo kraštui, bet ir jo žmonėms. Mūsų bendravimas iš karto pasidarė bičiuliškas. Į mano eilėraščius pasigilindavo tuoj pat, o prozą pasidėdavo į stalčių. Skaitydavo iš arti, prisikišęs prie akių, vadinasi, buvo trumparegis, bet akinių nenešiojo. Gal gydytojai nepritaikydavo tinkamų? Kartą sumurmėjo: „Įmantrauji. Gal koks Marcelijus tave suprastų, o man nelabai...“ Kitą sykį pusiau juokais paklausiau, ką man geriau rašyti – poeziją ar prozą? Strielkūnas mostelėjo į šūsnis popierių ant stalo ir ant palangės. „Štai čia eilėraščiai, – pasakė. Paskiau atitraukė stalčių ir parodė nedidelį pluoštelį rankraščių. – O čia apsakymai, – pridūrė. – Bet rinktis reikia pačiam.“ Gal tai ir lėmė, kad pasukau į prozą?

Petras Venclovas

* * *

Aš daugelio klausinėjau, kas jis toks. Ir tiktai viena mano pažįstama, tada universiteto studentė, pasakė nelabai tvirtai: „Man regis, tai mūsų Blokas“. Išleista buvo tik viena jo knygelė, „Raudoni šermukšniai“.

Kada aš pagaliau išverčiau keturis eilėraščius ir nunešiau juos į redakciją, mums buvo surengtas susitikimas. Jo išvaizda mane pribloškė. Ir stulbino kiekvieną sykį, kai mudu matydavomės. Aš visus šiuos metus ieškojau žodžių, kad apibūdinau jį, netgi ne jį, o – pavidalą, siluetą, dvasią. Turbūt, labiausiai jis buvo panašus į sužeistą paukštį. Ne į Boldero albatrosą:

*Taip, poete, sklandai, su audra
galynėjies,
Nepasiekiamas strėlei, nepabūges
lemties,
Bet ant žemės stovėti, kur švilpia
ir riejas,
Tau galingi sparnai nepalieka
vilties... –*

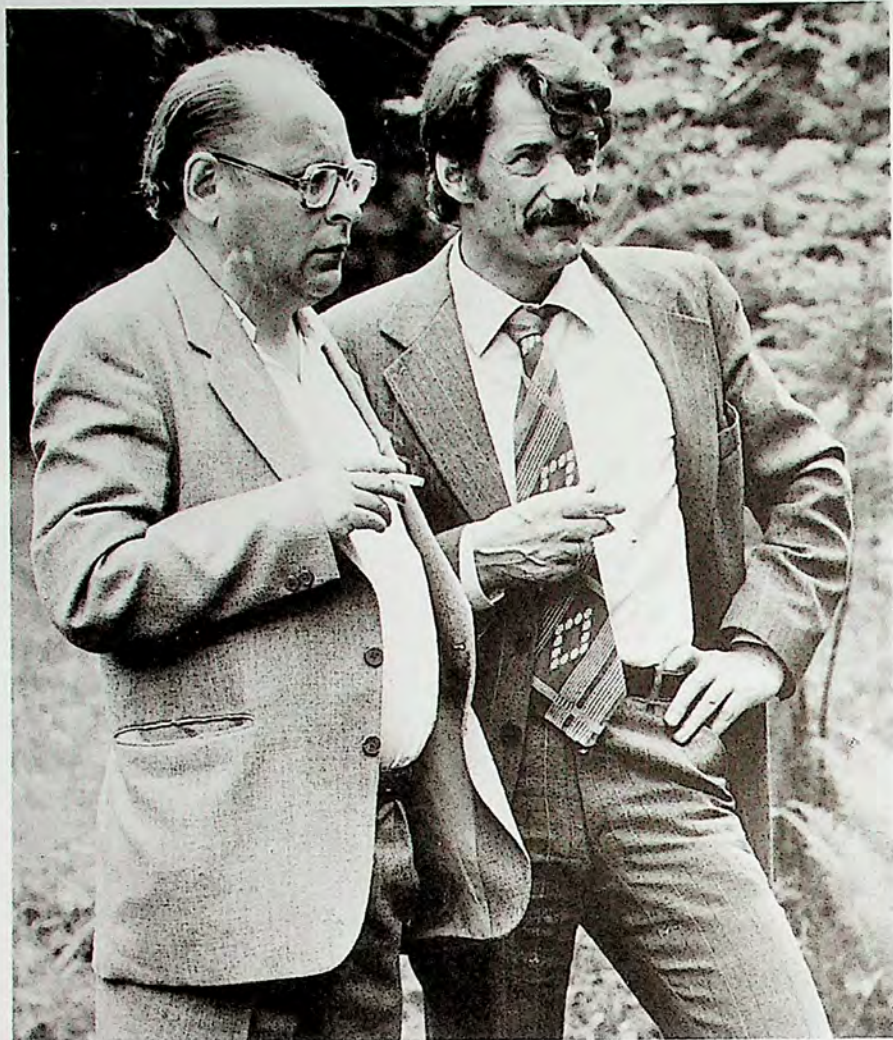
Ne. Niekur jis nesklandė, visad buvo pasiekiamas smūgiams ir dūriams, likimui buvo veikiau nuolankus nei užsispyręs. Ir jokių galingų sparnų nuo mūsų neslėpė. Bet kažkas neabejotinai jam trukdė egzistuoti, tiesiog gyventi, leisti laiką. Ir galimybė įveikti tą nepaliojimą „kažką“ buvo eilėraščiai.

Olegas Jefremovas

* * *

Dar vienas mūsų susitikimų ciklas – prie knygų lentynų knygynuose arba knygomis apkrautų stalų „mažosiose knygų mugėse“ Vilniaus mokytojų namuose. Tiek vienur, tiek kitur poetas ateidavo naujienu pasižvalgyti. Kiek teko matyti, retai išeidavo neįsigyjęs knygos. Mėgdavau jį stebėti tiek knygynuose, tiek savo rengtose mugėse. Pastarosiose tai daryti turėdavau daugiau galimybės, nes mes su kolegomis ne tik jas organizuodavome, bet ir prekiau-

Su šiemet, balandžio 20-ąją, į Amžinybę išėjusiu poetu Mykolu Karčiausku, 1995 m.
Nuotr. Iš Janinos Strielkūnienės asmeninio archyvo

***

Buvo toks pokalbis poeto namuose. Apie poeziją, apie kūrybą. Apie antrąją, jį išgarsinusią eilėraščių knygą „Vėjas rugiuos“. Klausinėjau apie atskirus eilėraščius. Pirmiausia – apie eilėraščių „Lietuva“. Jį dar jaunystėje išmokau atmintinai iš tos knygos. Poetas sakė, kad tas eilėraštis buvo kupiūruotas – išmestas pirmasis posmas. Dabar jį padiktavo, man jis pasirodė labai gražus ir stiprus, paskubom užsirašiau:

*Lietuva – tai šūvis į krūtinę,
Lietuva – tai skrydis lig dangaus.
Lyg diena pirma ir paskutinė,
Už kurios lyg skęstantis laikas.*

Pasak Jono, tas eilėraštis gan greit buvo išverstas į rusų kalbą,

nes juo labai susidomėjo Rašytojų sąjungos rusų sekcijos poetas, vertėjas Jefremovas, vėliau vertęs ir daugiau Strielkūno eilėraščių. Jonas pasakojo, kad esą girdėjęs, lyg tai šį eilėraščių rado 1972 m. susideginusio Romo Kalantos kišenėje – apdegusį. Prisipažino, kad dabar, ruošdamas Raštus, išmetė vieną šio eilėraščio vidurinį posmą, kur yra eilutė „švietė revoliucijos raudonos/ požemiuos įkalinta dvasia“. Kad aktoriams būtų nesarmata skaityti. Tai sakydamas poetas pats nuoširdžiai juokėsi.

Alfas Pakėnas

***

Dabar mano mama Anastazija Sučylėnė eina 94-uosius. Joną ji atsimena kaip gerą, nuoširdų žmogų.

– Gerai rašė ir labai prastai skaitė, – prisimena mama, – tada dauguma juo nesižavėjo. Kas tada buvo Jonas? Skurdžiai gyvenantis, prastai apsilikęs kaimo bernelis, dirbantis sąskaitininkėliu Naftos bazėje. Rašė jis labai gerai, bet jo poeziją tuometu vertino tikrai tikrieji poezijos gurmanai.

Mažai atsimenu mano namuose skambėjusią poeziją, atmintin įsirašė paprastesni dalykai – tai, kad mama kiekvieną gruodžio 22-ąją (tikro, o ne dokumentuose pažymėto gimtadienio metu) literatams darydavo silkių balių. Praėjus penkiasdešimčiai su trupučiu metų neatsimenu, kaip tada atrodė skaitantys kūrybą literatai, gal ne visada būdavau tame kambary, o skaitantį Joną atsimenu. Jis visada skaitydavo stovėdamas, traukdavo dėmesį visa savo esybe, tvirtumu, bet skaitė pats sau: nepakako intonacijų ir aiškumo.

Jūratė Sučylaitė

***

Yra vienas nuostabus ir labai taiklus lyriko apibūdinimas: „Tiktai didis poetas „gali sau leisti rašyti nežmoniško grožio eiles apie akivaizdų grožį – ir išvengti gražbylostės“.

Nuo Jono Strielkūno žvilgsnio kiekvienas savartynas kito... tiesiog virsdavo nepakartojamu šviesos, šešėlių, spalvų ir atspalvių sūkuriumi. Ir kvapų, žinoma. Nepaprastas imlumas, subtilus jautrumas sugeria viską – ne tik grožį. Bet Strielkūno suvokiamas, juntamas, vaizduojamas pasaulis neapsakomai gražus, dieviškai pamokantis – ir džiaugsmas, ir kančioje.

Kalbama (ir tai tiesa), kad nevalia, nedera atskirti poetą ir žmogų. Be abejo, Jonas Strielkūnas – viena esybė, bet koks sudėtingas, prieštaringas ir harmoningas jame derinys, kuriame persipina grožis ir bjaurumas, tiesumas ir įmantrumas, paprastumas ir meistriškumas.

Olegas Jefremovas

***

Prašiau papasakoti eilėraščio „Tai tas gyvenimas kur netekau tavęs“ parašymo istoriją. „Net neprisimenu, kam tas eilėraštis skirtas. Ir kodėl jį parašiau. Va šitas – „Tai ne meilė, tik vėjo užimas“ – skirtas namų praradimui, po tėvų mirčių parašytas. Tėvai palaidoti Sodelių kapinėse, pačioje tėviškėje. Ten baigiau Sodelių aštuonmetę mokyklą, į kurią tekdavo eiti per mišką. Kartą eidamas iš mokyklos sutikau vilką, jis sekė iš paskos. Labai nusigandau. Gal būtų ir sudraskęs, nesėjau su avikailių kailinukais, siūtais kaimo siuvėjo. Bet išgelbėjo birmavonės krikšto tėvas, nubaidęs tą vilką. O kitąkart vilkai buvo užpuolę beganant avis. Avys susimetė į krūvą, o aš rėkdamas lėčiau aplink avis mosuodamas lazda. Mat Putauskų kaimas buvo vienkiemis ir iš visų pusių buvo apsuptas miškų. Prie namų dažnai ateidavo briedžiai, buvo daug stirnų, net keli pulkeliai rodydavosi pakrūmėm. Aš labai mėgdavau daryti iš eglišakių kurapkoms namelius, pripilti ten pabirų, saują kitą miežių. O vasarą namie atšlaime būdavo net žalčių, jie net tvarte gyvendavo, išlįsdavo ir šildydavosi atokaitoje. O dabar tos tėviškės nebėr – ten gyvena visai svetimi žmonės. Nuvažiavęs tenai pasijuntu tarytum patekęs į kokį svetimą nežinomą kraštą. Išnykę daugelis sodyboje augusių medžių – ypač daug buvo ąžuolų, liepų ir klevų. Iš mano vaikystės trobesių liko tiktai klėtis, o aplinkui vien nykūs krūmokšniai, kur kadaise žydėjo dobilai, gerai derėjo tėvo sėti javai,“ – pasakojo poetas. Kalbėjome apie gimtadienį, kurį buvo atšventęs lygiai prieš mėnesį. Jis prisipažino, kad iš tikrųjų gimęs kovo 8-ąją, bet tėvas metrikus sutvarkė ir užrašė kovo 16-ąją kaip gimimo dieną.

Alfas Pakėnas

***

1990 m. lapkričio 13 d. mama dienoraštyje rašė: „Tą popietę sėdėjome prie stalo ir kava „laistėmė“ Jono Strielkūno knygą „Raudoni šermukšniai“. Jonas pasirašinėjo ant plonytės knygelės – didelio kelio pradžios. Tuo metu į kambarį įžengė pirmokė Jūratė ir visų nuostabai iš Jono poezijos knygelės perskaitė: *Tą naktį (...)*. Buvom nustebinti jai taip patikusiu eilėraščiu, kuris, atrodo, jos amžiuje turėjo būti nesuprantamas, neįdomus. Jonas pasakė: „Jūrate, mes tave priimame į literatū būrelį“. O pasirašydamas autografa užrašė: „Užaugsimė abu“. Užaugot abu, nors ir nevienodas ūgis.“

Jonas Strielkūnas knygelę „Raudoni šermukšniai“ padovanojo man, o kitą tokią pat knygelę užrašė mamai.

Vieną dieną sužinojome, kad Jonas visam laikui išvažiuoja iš Panevėžio, gyvens Vilniuje. Jį kviečia, dirbs „Literatūros ir meno“ redakcijoje. Kai kas iš panevėžiečių skeptiškai žiūrėjo į Jono išvažiavimą, netikėjo, kad jam pavyks įsitvirtinti, kad jo nenustums kiti. Kai kam jis tebebuvo tik neišvaizdus, vargšas jaunuolis, dirbantis Naftos bazėje, nors ir rašantis neblogus eilėraščius.

Jūratė Sučylaitė

***

Visa, kas suvokiant Strielkūną kartais įgydavo mielių komiškų atspalvių, priklausė nuo jo kūrybos ir išvaizdos bei elgesio kontrasto. Man kaip kritikui (kartu su aktoriais skaitovais Juozu Šalkausku, Olita Dautartaite) yra tekę lydėti jį į kūrybos vakarus įvairiose Lietuvos vietose tuo laiku, kai dar nebuvo plačiai žinomas ir atpažįstamas iš TV ekranų ar fotografijų. Įsivaizduokite kokio nors miestelio kultūros namų salę, kurioje sėdi jo gražiais eilėraščiais apie meilę ir Lietuvą susižavėjusios merginos ir turbūt vaizduojasi, kad

į sceną išeis koks Apolonas. O išeina nedidukas, kuklus, paprastas žmogelis, niekada per daug negalvojęs, kaip apsirengti ar susišukuoti. Gal jos, tos mergaitės, iš pradžių nusivildavo, bet kaskart matydavau, kad Jonui skaitant jų akys drėkdavo.

Atsiminimų knygos gali parodyti skirtingus išorinius rašytojų tipažus. Kaip kraštutinumai gali būti suvokiami, tarkim, Eduardas Mieželis, savo išvaizda, viešu elgesiu, kalbos būdu, plačiais gestais bylojęs „aš esu poetas“, ir Jonas Strielkūnas, kuklaus ir paprasto kasdieniško elgesio žmogus, kaip nuostabus poetas atsiskleidžiantis vienuose prie balto popieriaus lapo.

Valentinas Sventickas

***

Anksti rytą su Kazimieru Jakučiu važiuojome į Vilnių, kur aplankėme du Jonas – Strielkūną ir Mačiukevičių. Abu juos norėjome pakviesti į Poezijos atlaidus, kurie tradiciškai vyksta Sekminių šeštadienį Pagulbio vienkiemyje (Molėtų r.). Abu poetai gyvena nepertoli vienas nuo kito, bet susitinka retai. Abu jie man primena jaunystės laikus – su abiem poetais tuo metu nemažai bendrauta.

Pirmiausia užsukome pas Strielkūną. Sunkokai suradome namą Rinktinės gatvėje, kuriame gyvena poetas. Kai atvažiuojome, Jonas jau laukė ant laiptų prie daugiabučio durų. Pamačius poetą, širdį apėmė keistas gerumas – nedidelio ūgio, languotais dar žieminiais šiltais marškiniais, pasišiaušęs, su akinukais. Mūsų abiejų su Kazimieru mylimiausias poetas, numylėtos Aukštaitijos dainius. Pasisveikinome, apsikabinome, suėjome vidun. Gyvena pirmajame aukšte. Nuvežėme dežę saldinių ir butelį gero brendžio. Nupirko Kazimieras, aš pirkau gėles Janinai, Jono žmonai. Išbuvo porą valandų, apie daug ką kalbėjome,

daug ko norėjosi paklausti poeto. Bet pirmiausia užsiminėme apie sveikatą. Pats poetas pasakė, kad prieš 10 metų sunkiai susirgo, darė operaciją. Kad lengvai pernešdavo švitinimus – pats nuvažiuodavo į ligoninę, pats sugrįždavo po seanso. Kad po švitinimo nebūdavo jokių pykinimų. Sakė, kad ir dabar lankosi pas daktarus, bet jie labai nežiūri ir nekreipia dėmesio. Tenka ilgai laukti eilėje, labai vargina visa tai. Aš nusistebėjau – toks poetas, visų mylimas ir garsumas, nejaugi taip su juo elgiamasi? Jonas buvo namuose vienas. Sakė, Janina darbe. Prisipažino, kad dabar dažniausiai būna vienas, mažai kur ir benueina, tik kartais į Rašytojų sąjungą. Buvo apsvirtęs popieriais – pats rengė savo Raštų dvitomį. Visur daugybė rankraščių, mašinarraščių, kažkokių popierių skiaučių, atverstų ir krūvelėmis sukrautų jo paties poezijos knygų.

Fotelyje tupėjo labai gražus rainas katinas Žirnis. Tokį vardą davė anūkas Kostas. Kazimieras, pritardamas atsivežta gitara, padainavo keletą dainų poeto tekstais apie Aukštaitiją. Daugiausia kalbėjome apie kūrybą, apie poeziją. Jonas rodė savo rankraščius ir pats krizendamas, lyg būtų patenkintas dėl to, pripažino, kad niekas jų neįskaityto. „Net pats dažnai neįskaityto,“ – valiūkiškai juokdamasis pro akinukų stiklus kalbėjo poetas. Čia pat palyginome eilėraščių „Kol tu dainuoji apie rytą./O Mūza, patikli sesuo...“ rankraščių su spausdintu tekstu. Iš tikro rankraštis buvo beveik neįskaitytas. Vėliau jį poetas su keliais kitais padovanojo Maironio lietuvių literatūros muziejui. Kalbėjome daugiausia apie kūrybą, apie poeziją.

Alfas Pakėnas

***

1996 m. birželio 30 d. mama dienoraštyje rašė: „Skaitau Jono Strielkūno eilėraščius. Iš puslapių

trykšta tylus, graudulingas ėjimas į savo gyvenimo dienos baigmę. Geri ir be galo man artimi eilėraščiai, kaip ir jis pats, kai pasitraukė jam mane užstojančiame baimės šmėkla. Labai gera žinoti, kad jis toks pat, kokį jį pažinau, su kuriuo prie siauro stalelio Panevėžyje P. Cvirkos, o vėliau Algirdo gatvėje gėrėme kavą, dalinome duona ir džiaužėmės vaisėmis – sūrio gabalėliu. Šiandien vėl matau juos manajame „bute be numerio“: Eleną Mezginaitę, Joną Strielkūną, Rimantą Šukį, Stasį Vyčą, Živilę Strielčiūnienę-Rancovienę, Marytę Prakaitytę... Visų jau nebesutalpinu už to mažo staliuko – atminties. Jie – mano gyvenimo viltimi metai (...) Pasibaigus nurodinėjimams, kam ir su kuo bendrauti, nebesisirinkome į tą patį būrį, bet Elena neužbraukė tų vakarų, išsivadavo iš valdžios „tramdomųjų marškinių“ ir Jonas. Metų virtinė, verta ant vieno draugystės siūlo tebėra, nors ir buvo nutraukta. O gal pamėginti mums dar kartą susitikti visiems? Reikia apie tai pasikalbėti su Elena. Dabar skaitau Jono Strielkūno „Žirgo maudymas“.

Jūratė Sučylaitė

***

Klausinėju apie pirmąją knygą. „Kai išėjo „Raudoni šermukšniai“ dar gyvenau Panevėžyje. Buvo 1966-ieji metai. Tada gavau gražų Antano Miškinio laišką. Padrąsino. Net nežinau, kur tas laiškas, bet kažkur yra tarp popierių. Ir Graičiūnas buvo parašęs laiškėlį, sakydamas, kad skiriuosi iš Panevėžio literatūrai. Vladas Šimkus pirmasis mane pristatė tų metų „Poezijos pavasaryje“, dar prieš pirmosios knygelės pasirodymą,“ – kalbėjo poetas..

Aš prisiminiau tą tekstą. Ne iš almanacho, o iš „Nemuno“, ką tik tapusio savaitraščiu, – 2004 m. gegužės pabaigos numerio. Čia buvo išspausdinta Jono Strielkūno

nuotrauka, kuri man labai patiko. Dar visiškai jaunutis, su kostiumu, baltais marškiniiais, su kaklaraiščiu, šiek tiek pakeltoje dešinėje rankoje laiko cigaretę. Eina kartu su Jurgiu Kunčinu. Šalia spausdinamas eilėraštis „Naktinis sniegas“ ir tas 1966-ųjų metų Vlado Šimkaus pristatymo tekstas. Kažkodėl jis man labai įstrigo: „Prieš šešetą metų respublikiniame jaunųjų poetų seminare dalyvavo ir Jonas Strielkūnas. Ne be pagrindo kritikavome jo eiles, kurios kitų, lyg ir suradusių save, autorių fone, atrodė itin blankiai. Ne visi žadantys talentai atsiskleidė per tą laiką. O Panevėžy pradėjo plisti gražūs eilėraščiai. Juos parašė Jonas Strielkūnas. Parašė nuošaliai, nepraktiškai, nedėdamas į save didelių vilčių, nelepindamas nei mūzų, nei gyvenimo sąlygų. Tiesiog jautė poezijai lyg silpnbę, lyg pašaukimą. Čia spausdinamų J. Strielkūno eilėraščių komentuoti nereikia, kažkokių amerikų juose nėra. Bet kas yra, tai yra – autorius, kurį skaitytojas pastebės iš karto. Jis panašus į daugelį, bet ne manieromis, o aukštos rūšies paprastumu ir tikrumu. Linkiu skaitytojui dar vieno gero poeto. Vladas Šimkus.“

Alfas Pakėnas

***

Pirmoji išvyka į Vilnijos kraštą, drįsčiau teigti, kad mus kažkaip iš karto suartino. Po mėnesio poetas jau viešėjo Vilniaus konservatorijoje, kurioje studijavau. Susitikimo studentais, dėstytojais. Tą susitikimą ir vedžiau. Buvo šilta pavasario diena, labai deranti prie J. Strielkūno poezijos. Poetas skaitė eilėraščius iš „Trečio brolio“ bei naujus, iš tų metų rudenį pasirodžiusios „Žirgo maudymas“. O maniškiam „Trečio brolio“ egzemplioriuje liko labai jaukus ir šiltas poeto įrašas: „Mielam Juozui, tegu ir toliau mus lydi tie patys / ar tokie pat / broliški (pas-

kutinis žodis neįskaitomas – J. Ž.).
Vėliau renginių su poetu būta daug:
vieni Vilniuje, kiti – Pietryčių Lie-
tuvoje.

Juozas Žitkauskas

***

Pilką rytmetį pilku Ukmergės
viešosios bibliotekos „Moskvičiu-
mi“ kartu su bibliotekos direktore
Valerija Židoniene, poetais Romu
Raila ir Zuzana Stunžėniene va-
žiuvoje pro Vilnių, pro tuščius
jau nupjautus laukus, ganyklas su
pašiurpusiais gyvuliais, pro sulytą,
papilkėjusiu veidu Pirčiupio moti-
ną – į liūdnąją Lietuvą, į Stanislovo
Rapolionio tėviškę, kur jo vardu
pavadintoje vidurinėje mokykloje
turėjo vykti rytinės Lietuvos dalies
literatų susitikimas. Liūdnoji Lietu-
va – taip vadinu tą kraštą, kur rečiau
išgirsi lietuvišką žodį ar dainą. Tuo
labiau – skaitomą poeziją. Žinojau,
kad renginyje turėtų dalyvauti ir Jo-
nas Strielkūnas su One Baliukonyte.
Tačiau Onės nebuvo – užtat atvyko
rašytojai Raimondas Kašauskas ir
Romas Sadauskas. Svečius nuošird-
žiai pasitiko mokyklos direktorius
Vytautas Dailydka. Vyko gražus
poezijos vakaras ir bendravimas
su to krašto žmonėmis, mokyklos
mokiniais. Jonas Strielkūnas ne-
tik skaitė eilėraščius, bet ir kalbėjo
apie lietuvių, apie Rapolionį, kuris
visą gyvenimą statė dvasinius tiltus
tarp Rytų ir Vakarų Lietuvos. Buvo
vienas iš pirmųjų europietiško mąs-
tymo žmonių. Į bloknotą užsirašiau
poeto žodžius: „Man šis kraštas
ilgokai buvo balta dėmė. Dabar
čia, pasirodo, ir uždainuojama
lietuviškai. Būkite tikri dzūkai su
savo kultūra, su savo Krėve. Duok
Dieve, kad iš čia esančių literatų
išaugtų nors vienas rašytojas, atsi-
rastų nors vienas Rapolionis, tiek
daug gero padaręs senajai Lietuvos
kultūrai. Juk kiekviena tauta ir at-
pažįstama pagal tai...“ Paskui vyko

Gerai p. Jonai,

1000! kartų skambinu

u į jaus abn liepnu neišgi dau.
Nufarian, kad jū kodėl tai
jau nesurandamos. Ji volal-
niko seniaus, dejavo, kad
jūs, neranda. O reikslas
išeiksk: Kte vanti, jėštadi-
ni, 15 vol. – gražus renjūnų
kurime Uabol un kičiai
labai nori išslepti – Masina
~~be~~ is Uolnias u nys 11 vol.
Ten būsimu nus 15 iki 18 vol.
Vosiuoja Vitkuskes, o Norėka
u ai. Del jū, vito gre –
Uabolnikičiai jūns labai
berkia – Labai noriu ai ai
u jūnis pakeliant
Šiaunim ai būnū nemu.
u nus 22 vol! Boudyau
dei kute skambinti –
Tikrosi, kad i mdu
proimū dusite keigiamū
at akymū – Mon. K. Pa

Monsinjero Kazimiero Vasiliausko laiškas Jonui Strielkūnui.

Nuotr. Iš Janinos Strielkūnienės asmeninio archyvo

nedidelės vaišės, bendravimas su
to krašto žmonėmis. Man ypač
patiko vienas eilėraštis, kurį skaitė
Jonas Strielkūnas ir kuris dar nie-
kur nebuvo publikuotas. Norėjau
jį parvežti Ukmergės rajono lai-
kraščio literatūriniam puslapiui –
kaip lauktuves nuo poeto. Jonas
padiktavo, o aš, pasidėjęs bloknotą
ant palangės, užsirašiau:

Šimtas pirmas tas rytas, šimtas
antras tas debesio bintas,

Šimtas trečias tas gandras, virš
vielinių tvorų pakabintas.

Aplyti žaiginiai it klajoklių kokių
palapinės.

Žiūri zuikis iš maišo – jis nušau-
tas, todėl nusiminęs.

Ak tos akys stiklinės! Ak tos vir-
pančios vėjyje vielos!

Šitai siela išėina iš pasaulio, kuris
nebemielas.

Taip vora nusidriekia į jau bai-
giančių griūti šventovę –

Neša kojom į priekį garbų vyrą,
prieš tai jį apspjovę.

Poetai Paulius Širvytis ir Jonas Strielkūnas (dešinėje) bičiulystės vakare Rozalime, Pakruojo r., 1969 m. Nuotr. Iš Janinos Strielkūnienės asmeninio archyvo

Strielkūnas atsigręžęs žvilgtelėjo pro akinukų viršų – skaitė savo parengto puslapio korektūrą. Staiga kažkas jį pakvietė į kitą kabinetą. Aš žvilgtelėjau į ant stalo patiestą savaitraščio naujo numerio puslapį. Po rubrika „Sveikiname jubiliatą“ stambesniu šriftu buvo parašyta: „Pauliui Širviui – 50“. Spėjau perskaityti keletą sakinių. Įsiminė pats pirmasis: „Paulius Širvytis turbūt gali jaustis laimingas, kad jis gimė ir pirmąsyk išgirdo „beržų lopšinę“ dainingoje Rytų Aukštaitijos žemėje.“ Po nedideliu sveikinimo

Poetas prisipažino, kad tai dar visai neseniai parašytas eilėraštis.

Alfas Pakėnas

***

Man regis, mes su juo labai draugavome. Prie mudviejų tarpusavio palankumo prisidėjo mano vertėjiškos pastangos, jo nuoširdus domėjimasis rusų poezija (apskritai – rusų kultūra), bendros kelionės po Lietuvą „Poezijos pavasario“ metu. Pirmoji tokia išvyka į Prienus ir Birštoną buvo ypatinga švytėjimu – joje dalyvavo pats Paulius Širvytis. Jis su mumis pabuvo neilgai, pavažinėjo kurį laiką, paskui jam pabodo ir jis dingo. Visi žinojome, kad Širvytis priglaudė „privažiavusius-visokius“ Joną ir Janiną, jie kurį laiką gyveno jo bute Vilniuje, Paulius kiek galėdamas padėjo jaunam ir nemoکانčiam prasimušti poetui sostinės literatūrinuose labirintuose.

Praėjo gal dešimt metų, ir eiliniame „Poezijos pavasary“ Jonas jau skaitė:

*Kurgi tu, poete, išėjai?
Juk tavęs iš paskutinio sprindžio
Tebelaukia Salos, Kamajai
Taip kaip Strazdo arba
Vienažindžio.*

Su aktore Olita Dautartaitė savo namuose. Nuotr. Iš Janinos Strielkūnienės asmeninio archyvo

*Keičias laikas, keičias žmonija,
Skęsta amžiai ugnyje ir dūmuos,
Bet išlieka mūsų širdyje
Amžinas aukštaitiškas*

graudumas...

Olegas Jefremovas

***

Su bendrakursiu Aliumi Grėbliūnu ėjom į „Literatūros ir meno“ redakciją, kuri tuo metu buvo įsikūrusi netoli „Lietuvos“ kino teatro – kitapus gatvės. Įėjom pro bromą, pakilom į antrąjį aukštą. Susiradome Strielkūno, dirbusio savaitraščio literatūriniu darbuotoju, kabinetą. Pasisveikinom.

tekstu buvo parašyta autoriaus pavardė: Jonas Strielkūnas. Šalia palikta vietos nuotraukai. Išėjus laikraščiu, pamačiau tą Pauliaus nuotrauką: stovi prie mikrofono, pakėlęs galvą aukštyn, skaito savo eilėraščius. Veidas liūdnokas, lyg kažkuo susirūpinęs, plaukai pasidraikę, sušukuoti aukštyn. Dėvi jūreivišką uniformą su antpečiais ir, kaip bebūtų keista, pasirišęs kaklaraištį. (Tuo metu dar buvo galvojama, kad Paulius Širvytis gimė 1922 metų lapkričio 19. Tik vėliau, jau poetui mirus, paaiškėjo, kad jis dviem metais vyresnis – gimęs 1920-ųjų rugsėjo 6 dieną).

Štai tas Jono Strielkūno sveikinimo tekstas, skirtas Pauliaus jubiliejui: „Paulius Širvys turbūt gali jaustis laimingas, kad jis gimė ir pirmąsyk išgirdo „beržų lopšinę“ dainingoje Rytų Aukštaitijos žemėje. Su šviesiu gauduliu prisimindamas „malėjos dukrą“ – varganą vaikystę, poetas visam laikui išsaugojo atvirą aukštaičių vaiko širdį, taip gražiai atsiskleidusią jo poezijoje, ir šiuo metu yra ryškiausias aukštaičių lyrikų tradicijos tęsėjas.

Paulius Širvys nelabai produktyvus poetas, per 20 su viršum kūrybinio darbo metų išleidęs tik šešias poezijos knygas. Nepaisant to, jis vienas daugiausia skaitomų, populiariausių Lietuvos poetų. P. Širvio poezijos įtaigumą, autentiškumą žymia dalimi lemia neišdildomi jaunystės ir karo metų pėdsakai. Tačiau poetas neapsiriboja asmenine patirtimi. Jo poezijoje per lyrinę prizmę atsispindi visa Lietuvos istorija: nuo Šatrijos ir Pilėnų legendų ligi naujausių laikų kovų ir žygdarbių.

Atskira kalba būtų apie P. Širvio meilės lyriką. Ciklai „Ilgesys – ta giesmė“, „Ir nusinešė saulę miškai“ – vieni gražiausių puslapių lietuvių poezijoje. Daugelis jo eilėraščių jau tapo plačiai dainuojamomis dainomis. O tai – didžiausias pripažinimas poetui, kuris buvo ir liko liaudiškas pačia geriausi prasme.

Mielas Pauliau, leisk apkabinti ir pasveikinti tave su ta gražia sukaktimi ir garbingu apdovanojimu – Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo garbės raštu – visų tavo kolegų poetų, visų tavo poezijos bičiulių vardu.“

Alfas Pakėnas

***

„Literatūros ir meno“ redakcijoje Jonas tvarkė poezijos publikavimo reikalus. Tvarkė kuo puikiau. Grafomanų nespausdino. Jeigu koks nors žinomas poetas, sulaukęs publikacijos, pavaišindavo jį tau-

Poetas Jonas Strielkūnas tėviškėje, apie 1997 metus. Nuotr. Romualdo Rakausko

rele, už kitą taurelę sumokėdavo Jonas. Kad neliktų įsipareigojęs. Strielkūno darbo stalias redakcijoje atrodė išskirtinai – būdavo užverstas popierių kaugėmis. Profsąjungos veikėjai, vis raginę susitvarkyti, galų gale pasidavė. Įdomiausia, kad Jonas, paprašytas surasti reikiamą popieriuką, bemat jį ištraukdavo iš tų krūvų pasijuokdamas. Redakcijos darbuotojams pagal sutartą grafiką reikėdavo pėdinti į spaustuvę atlikti „šviežios galvos“ pareigų. Ką tai reiškė? Šviežgalviautojui reikėdavo perskaityti ar bent peržiūrėti spaustuvėje sumaketuotus

puslapius, išrankioti užsilikusias klaidas, jeigu kas nors netelpa į puslapį, tekstą sutrumpinti. Tad štai. Strielkūnas turėjo ypatingą talentą iš karto aptikti klaidas ir atsitiktines nesąmones. Ne visi redaktoriai klaidas išgaudydavo. 1978 m. išėjo Strielkūno poezijos knyga „Varpo kėlimas“. Dienraštis „Vakarinės naujienos“ anotacijoje tą knygą netyčia pervadino taip: „Varpos kėlimas“. Klaida komiška, nes atsirado dviprasmybė. Litmeniečiai netrukus darė proginį sveikinimą Strielkūnui laureatui – ant ilgo popieriaus lapo prirašė visokių

Jonas Strielkūnas su kalbininku, vertėju, redaktoriumi Broniu Savukynu.
Nuotr. Zenono Baltrušio

pokštų ir linkėjimų. Vladui Motiejūnui pasirodė, kad kažko stinga, ir tą „pergamentą“ jis užsklendė dvieliu:

*Pakol mes dirbom savo darbą,
Jisai aukštai iškėlė varpą.*

Valentinas Sventickas

***

Vaikystėje dažnai sirgdavau plaučių uždegimu, temperatūra būdavo labai aukšta. Kartą, iki literatū susirinkimo likus kokiai valandai ar pusantros, atėjo Petras su Jonu. Mama dar jų nelaukė, buvo užsiėmusi naminiais darbais, matavo mano temperatūrą. Petruai buitį nusibodo, jis energingai sumenkino kalbėjimą apie karščiavimą, ligas ir įtaigiai, plačiais rankų mostais lydėdamas savo sakomus žodžius, ragino kalbėti apie literatūrą.

Mama jausmais neatsiliepė į jo raginimą, tad Petras labai garsiai, priekaištaudamas paklausė:

Tai kas tau svarbiau: vaikas ar literatūra?!

Mama nieko neatsakė, ją aplenkė tylus ir lėtas Jonas, pasakydamas Petruai:

– Durniau, žinoma vaikas.

Tas įvykis mūsų namuose buvo prisimintas dar ne kartą. Pasakojo-me jį kaip anekdotą apie menininką, atitrukusį nuo paprastų žmoniškų rūpesčių, arba kaip liudijimą, kad talentingi ir dideli poetai, būtent toks buvo Jonas Strielkūnas, gali būti ir labai paprasti, jautrūs, supratingi.

Jūratė Sučylaitė

***

Dvejojau, ar traukti iš atminties skrynios vieną neįprastą, juokingą ir truputį nuodėmingą nuotykį. Tai buvo ne vakar ar užvakar, todėl mane gelbsti senatis. Vieną rytą praplėšiau traiškanotas akis ir nustėrau – guliu baltai paklotoje lovoje. Kitose lovose kosi, vartosi, krenkščia, kažką murma neaiškios žmogystos. Kilsteliu galvą – priešais mažas keturkampis langelis. „Kur aš? – sunerimstu. – Ligoninėje? Nepanašu.“

Tą pačią akimirką prasiveria durys ir su virduliu rankoje įeina uniformuotas pareigūnas:

– Gerkit, nenaudėliai, – sako milicininkas, – malšinkit gerklėse ir viduriuose tvoskiantį dykumos karštį.

„O varge! Nakvojau blaivykloje, dviejų tautų didvyrio Tado Kosciuškos gatvėje. Kokia gėda!“ Praeidami ar pravažiudami pro šį pastatą bohemos gerbėjai šnairai į jį pažiūrėdavo ir ironiškai šyptelėdavo. Galvoje šmėstelėjo kelios vakarykščio vakaro nuotrupos: M. Gorkio (dabar Didžioji) gatvė, „Naručio“ valgykla, linksmi bičiulių veidai, tostai ir... tamsa. Budėtojas atnešė mūsų (ne Viktoro Hugo), vargdienių, drabužius, avalynę. Žiūriu žiūriu – man teatnešta tik viena basutė ir viena puskojinė.

– Kur, po galais, kita basutė ir puskojinė? – suirzęs klausiu vėl įėjusio pareigūno.

– Nėra, tavo taip apsiavusį atvežė.

– Tai ką man dabar daryti?

– Apsimuturiuok koją ir šlubčiok. Praeiviai manys, kad išsinarinai ar patempei sausgyslę, – patarė geranoris žemiausio rango tvarkos saugotojas.

Bet bėda, kaip sakoma, viena nevaikšto. Išleisdamas blaivinimo įstaigos budėtojas iš dėžutės ant stalo išbėrė mano turėtas kapeikas, šukas, nosinę, pustuštį cigarečių pakelį.

– O kur buto raktai? – klausiu.

– Neturėjai jokių raktų. Drožk greičiau, – išgirdau.

Drožti tai drožti, bet kaip įeiti į brolio Boguslavo (pas jį gyvenau) butą Žirmūnuose? Jis ir žmona Stefa darbe. Negi apvyniota koja kone per visą miestą važiuosiu troleibusu į brolio darbovietę Raudonosios armijos (dabar Savanorių) prospekte? Nei šis, nei tas. Nutariau klibenti prie alaus kiosko Žirmūnuose. Užsimiršęs paspartinau žingsnį, atsirišo kojos vyturas. Kita koja užmynęs ant jo, virtusio purvinu skuduru (naktį smarkiai lijo, daug kur šaligatviuose ir gatvėse telkšojo balos), vos nepargriuvau stačia galva. Tvirčiau pervyniojęs koją, keiksnodamas save ir nelemtą vakarykštį vakarą, prisi-

kasiau iki kioskelio. Jų tais laikais Vilniuje buvo pridygę lyg grybų po šilto lietaus. Kapeikų „Žigulinio“ alaus bokalui užteko. Antrą bokalą nupirko iš matymo pažįstamas vyras. Savijauta pagerėjo, į galvą šovė išgaininga mintis: kam trenktis pas brolių, juokinti jo bendradarbius, jei čia pat, P. Eidukevičiaus (dabar Rinktinės) gatvėje, prie „Žalgirio“ futbolo stadiono, gyvena J. Strielkūnas? Jis geras, supratingas žmogus, padės išsisukti iš keblios padėties. Nuėjau iki poeto daugiabučio, paspaudžiau durų skambutį. Durys greitai atsidarė. Jonas įsivedė mane į virtuvę ir klausiamai nužvelgė koją. Atsisėdęs nerišliai paaiškinau netikėto apsilankymo priežastį, paprašiau paskolinti kelis rublius pigiausioms basutėms pirkti. Likimo ironija – poeto pinigėje ir kišenėse tą valandą vėjai švilpavo.

– Jonai, gal turi kokias visiškai sunėšiotas basutes ar atkerusiais padais, gerti prašančius batus? Man svarbiausia sulaukti vakaro, kol iš darbų grįš brolis ir brolienė.

Jonas puse lūpų šyptelėjo ir suskubo ieškoti. Užtruko ilgokai. Pagaliau atnešė apynaujus rudenišnius batus.

– Visur perverčiau, bet basučių neradau. Vargu ar tiks ir šie batai. Aš juk mūviu 39 dydžio, o tu turbūt 42 ar 43?

– Taip.

– Dėl visa pikta pasimatuok.

Visaip kišau, spraudžiau į batą koją, bet teapaviau pusę pėdos. Neiškentęs tariau:

– Jonai, duok aštrų lenktinį peilį.

– Neturiu. Gal tiks virtuvės peilis? Tiesa, jis gerokai atšipęs, nemoku galąsti.

Poetas atitraukė spintelės stalčių, sugrabaliojo peilį, ir aš nedelsdamas kibau į darbą. Reikia nupjauti batų priekį, kad išlįstų kojų pirštai. Džirinau, zulinau, bet darbas – nė

Monsinjoro Kazimiero Vasiliausko, alpinisto Vlado Vitkausko ir poeto Jono Strielkūno šiltas ir bičiuliškas susitikimas renginio metu Vabalninke. Nuotr. Iš Janinos Strielkūnienės asmeninio archyvo

iš vietos. Peilis slysta storos odos (Jonas nepagailėjo odinių batų!) paviršiumi, palikdamas negilų rėžį. Tikra vargo vakarienė, o gal net pietūs... Išdūksojo iš galvos alus, pila prakaitas. O aš vis dar be bato. Vis dėlto pagiringa galva pasirodė dar šio to verta.

– Plaktuką, manau, tikrai turi.

– Turiu. O ką?

– Tuoį patmatysi.

Prispaudęs peilio geležtę, pradėjau įnirtingai daužyti plaktuku. Batai priešinosi, bet galiausiai pasidavė, atsivėrė kiaurymė. Toks pat likimas laukė ir jo „brolio“.

– Ačiū, Jonai. Tavo padedamas pasidariau neįprastas basutes, galiu drąsiai eiti per miestą ar grįžti namo.

Vladas Vaitkevičius

***

Jeigu dar juokų... Jaunas eiliuotojas, dar nė knygos neišleidęs, palinguodamas eina per neatsimenu kokį miestelį. Susistabdo jį būrelis vietinių šaunuolių ir pareikalauja atiduoti visus pinigus. Bet kad jų neturi! Po nuodugnaus patikrinimo teranda laikrodį.

– Atiduok laikrodį!

– Imkit. O ką su juo darysit?

– Parduosim ir pragersim.

– Tai ir aš eičiau kartu...

Valentinas Sventickas

***

Prisimenu vieną iš daugybės „Poezijos pavasarių“. Važiuojome į Tolminkiemį pas Donelaitį, paskui ilgai pusgirčiai braidžiojome palei Vištyčio ežerą. Mūsų grupei vadovavo kilęs iš šių vietų poetas ir žurnalistas, iš kurio Jonas gan kandžiai vis pasišaipydavo. Jis vienaip ir kitaip iškraipydavo jo pavardę, pagaliau sumeistravo iš jos veiksmazodį: „Nesikeidošink!“ Aš pašnibždom paklausiau mūsų vadovo, kaip tasai pakenčia tyčiojimasi. Jis man taip pat tyliai atsakė: „Normaliai. Kaip tu įsižeisi ant strazdo šaipuoklio?“

Olegas Jefremovas

***

Dar iš anų laikų grimasų. Turėjo būti praėjusio amžiaus devintas dešimtmetis. Rašytojų sąjunga gauna tuometinės Ministrų tarybos pranešimą apie paskyras automobiliams

Su poetu Justinu Marcinkevičiumi 1993 m. „Poezijos pavasario“ renginyje.
Nuotr. Onos Pajėdaitės

pirkti. Dabar jau sunku paaiškinti, kad sovietmečiu naują automobilį nusipirkti nebūdavo paprasta: arba neįmanoma, arba per brangu. Ministrų tarybos teikiama paskyra buvo privilegija. Rašytojų sąjungai suteikta. Atvejais, apie kurį kalbu, – ar tik ne paskutinis. Ir paskyra – automobiliui „Volga“. Aukščiausia klasė! Rašytinio valdžia, panašiais atvejais viską sprendusi ne pagal poreikius, o pagal literatūrinius nuopelnus ir gautas premijas, nusprendžia tą paskyrą pasiūlyti Strielkūniui.

Nei vairuojančiam, nei pinigingam. Prisimenu, kad šį siūlymą lydėjo šypsena ir kartu įsitikinimas, kad, jei skiriama Strielkūniui, niekas iš kolegų nepyks. Man pavedama pasakyti šią žinią Jonui ir paklausti, ar ims.

Skambinu telefonu. Jonas išgirdęs springsta juoku.

– Pasijuokėm, ir gana, – sakau. – Pašnekėk su šeima ir rytoj paskambink.

Antryt, irgi pasijuokdamas: „Gerai, imu tą „Volgą“.“

Koks kitoks kaskart būdavo Jono pasijuokimas, – negaliu papasakoti. Tegul pasakoja Granauskas.

Valentinas Sventickas

***

Susitikome Nidoje. Rašytojų kūrybos namai jau buvo, o pietauti ten dar nebuvo galima. Jonas, gerai nepamenu, su kuo jis tada atostogavo, galbūt su šeima, eidavo pietauti į vienintelį Nidos restoraną. Mes irgi ten eidavome. Nebuvome įsipareigoję susitikti pakeliui nuo jūros į restoraną, bet susitikdavome kasdien ir bičiuliškai eidavome. Vieną vakarą lydėjome Joną Kūrybos namų link. Priėjome prie pat Rašytojų kūrybos namų teritorijos. Į žolę buvo įsmeigta lentelė „Pašaliniam eiti draudžiama“. Sustojome atsisveikinti: Jonas prašė nebelydėti, o pamatęs lentelę su užrašu, pasakė, kad čia lyg ir nebegalima eiti. Tą vakarą mama vėl atsiminė Jono eilutes: „Medžiai eina prieš vėją, aš tavęs neišduosiu“ ir skaudžiai atsiduso jausdama atskirtį.

Jūratė Sučylaitė

***

Man tekdavo ilgai gyventi ir draugauti su žmonėmis, kuriems *aukštaitiškas graudumas* – ne tuščias skambesys, o gyvenimo būdas, saviraiškos priemonė. Ir netgi tarp jų Jonas išsiskyrė retu betarpiškumu, įgimtu gerumu. Mes kartu veždavome vaikus prie jūros, keletą kartų drauge buvome vadinamuosiuose kūrybos namuose Palangoje, lošdavome kortomis ar žaisdavome biliardą, valgėme ir gėrėme visko ir daug... Ir štai kas dabar menasi: Jonas, kasdien bendraudamas vis juokaudavo, špousaudavo, ir labai retai užstalėje, pasivaikščiojimuose, naktiniuose pokalbiuose prasiverždavo tas maudžiantis širdgėlos jausmas, kurio sklidinį jo eilėraščiai. Jis tarsi visą laiką ruošėsi ir mus ruošė išsiskyrimui...

*Mažytėj tuščioj kavinėj manęs
neprisimena niekas,*

*Kadangi ir ta kavinė praėjusiam
šimtymetų dingus.*

*Tik snaigė ant šylančio lango se-
namiesty lyg ašara lieka,*

*Minėdama mus nemirtingai mir-
tingus.*

2010-aisiais ilgam išvažiavau iš Lietuvos ir keletą savaičių nežinojau apie jo išėjimą. Ir šis nežinojimas apie netektį dovanojo man kažkokią idiotišką viltį, kad tai, kas nutiko – klaida, kad mes dar susitiksime. O jis, žmonės kalbėjo, žuvo dėl gydytojų klaidos... O, kad vyktų priešingai – išgyventi, išsigelbėti dėl kieno nors aplaidumo. Bet many jis taip ir gyvena.

Olegas Jefremovas

***

Paskutinį kartą su Jonu Strielkūnu ir Elena Mezginaite kavą gėriau 2005 m. Rašytojų suvažiavimo metu. Jonas, kaip visada, buvo tylus, lėtas, mažakalbis. Nesulaukusi Jono reakcijos į klausimą, ar reikia Nastutei stoti į Rašytojų sąjungą, Elena klausimą pakartojo. Jonas keliais žodžiais pasakė, kad mano mama gerai rašo. Jonas Strielkūnas visada buvo autoritetas Elenai Mezginaitei, ji vertino jo nuomonę, jie abu gražiai bendravo, bet suvažiavimuose, kiek atsimentu, Elena klausdavo, ar dar nemačiau Jono, jo ieškodavo, rodydavo daugiau iniciatyvos susitikti. Jonas buvo lėtesnis.

Mano atmintyje Jonas – nuoširdus žmogus, tylus, gal kiek atsargus, lėtas, lyg instrumentas, parengtas kiekvieną akimirką suskambėti Poezijos balsu

Jūratė Sučylaitė

***

Paskutinį kartą Strielkūną mačiau 2009 m. Maironio literatūros muziejuje per jo jubiliejinį vakarą. Atrodė ramus, pasitikintis savimi, suvaldęs įgimtą drovumą. Gražiai skaitė eilėraščius, kai kuriuos deklamavo atmintinai, taupiai atsakinėjo į klausimus. Jaudulį išdavė tik stambūs prakaito lašai ant kaktos. Kostiumuotas, su kaklaraiščiu. Tikras klasikas! Nors švarko rankovės šiek tiek per ilgos. Trumpai šneketėjome: guodėsi prasta sveikata ir kad sunkiai rašo. Džiaugiausi jo darbštumu ir kad vienas po kito eina jo poezijos rinkiniai. Linkėjau dar bent kelių, tikėdamas, kad taip ir bus.

Kitų metų pavasarį, gegužės mėnesį, atėjo liūdna žinia – Jonas Strielkūnas mirė. Atsisveikinau su juo Šv. Jonų bažnyčioje, Vilniuje. Vabalninkietį poetą priglaudė Antakalnio kapinių Menininkų kalnelis.

Petras Venclovas

***

Laikas ir atstumas mus atitolino su Jonu ir Janina. Bet visada domėjaisi Jono kūryba. Turiu jo keletą padovanotų poezijos knygų.

Mano tėvai gerai žinojo, kad Jonas buvo poetas, vertėjas, publicistas. Bet mums jis išliko paprastas, nuoširdus ir savas kaimynas. Ir kai 2010 m. gegužės mėnesį per televiziją išgirdau, kad nutrūko Jono Strielkūno paskutinė gyvenimo gija – verkiau. Širdį užgulė didžiulis skausmas. Rodos, praradau kažką labai artimą. Tos ašaros ir buvo lyg atsisveikinimas su mano vaikystės gražiausiais prisiminimais.

Regina Krikščiūnaitė-Žemaitaitienė

***

Jis išėjo gegužės 9-ąją, ir nuo to laiko ji man didžio pralaimėjimo diena.

Viktorija Daujotytė pavadino monografiją apie Strielkūną „Gyvenimas prie turgaus“. Jis trisdešimt penkerius metus praleido šalia pat turgaus, išvaikščiojo jo užkaborius, išlankė jo užkeigą; visi valkataujantys šunys ir žmonės pažinojo jį ir laukdavo.

Aš ten kartais buvodavau, kažkas mane įsiminė, ir ilgai dar vietiniai vargetos klausinėjo manęs: *kur mūsų kuprius?* Aš apsimesdavau, kad nežinau.

Sunku susigyventi su tuo, jog šalia tavęs buvo genijus. Neįmanoma rimtai suvokti, kad jau prasidėjo Amžinybė prie turgaus.

Olegas Jefremovas

***

Ligi dabar gailiuosi, kad joje ir vėlesnėse knygosė nėra eilėraščių J. Strielkūnui. Neparašiau. Gal sukursiu rytoj, poryt. Gal. Jei būsiu gyvas... Šią akimirką klausausi verslininko, bardo, literato Kazimiero Jakučio-Pagulbio, kaip ir aš, gimusio ežerais blyksinčiame Ignalinos krašte, pagal J. Strielkūno eilėraščius sukurtos ir atliekamos dainos: „Aš tą kraštą seniai bemačiau, / Jau seniai neužuodžiu jo dūmų. / Bet jis šviečia skaisčiau ir skaisčiau / Po linksmybių visų ir gaudumų.“ Seniai nesimatėme ir mudu, Jonai, bet aš jaučiu tave, kai skaitau tavąją poeziją, kai girdžiu Kazimierą, vėl dainuojantį naują dainą pagal tavo kitą neregėto grožio eilėraščių. Rytoj rytą, kai kaimynai jau bus pabudę, vėl išitrauksiu kompaktinę plokštelę, ir tu, poete, ateisi ir prisėsi šalia...

Vladas Vaitkevičius

Rokiškėnas Juozas Keliuotis – žurnalistas, redaktorius, rašytojas, vertėjas

VYTAUTAS ŽEIMANTAS

Žurnalistas

Pamilęs Rokiškio kraštą Juozas Keliuotis, vienas garsiausių Lietuvos žurnalistų, gimė 1902 m. Rokiškio rajono Joniškio vienkiemyje, gausioje valstiečių šeimoje. Vėliau jis ne kartą prisimins nuostabų tėviškės grožį, sodyboje augančius senus galingus medžius, šalia ošiantį mišką ir rašys, kad būtent Rokiškio krašto grožis išugdė jo estetinius pradus, o grožis tapo neatsiejama jo gyvenimo vertybe.

J. Keliuotis pabrėždavo ir tėvų reikšmę savo, kaip kūrybinės asmenybės, vystymuisi. Anot jo, tėvas buvo veiklus, aštraus ir kritiško proto, darbštus. Nors skaityti ir rašyti nemokėjo, bet daug kuo domėjosi. Motina buvo meniškios prigimties, puiki dainininkė, mokėjusi daug lietuviškų liaudies dainų. Ji turėjo turtingą vaizduotę, linkusi ir į svajones. Jis rašo, kad iš tėvų paveldėtos tos dvi skirtingos prigimtys ir nulėmė jo daugiaspalvį bei sudėtingą charakterį, labai dinamišką ir amžinai neramią asmenybę.

Mokslų siekė ir Rokiškio gimnazijoje, tačiau ją baigė Panevėžyje 1923 metais.

Studijos Kaune, Paryžiuje...

1923 m. atvažiavo į Kauną ir įstojo į Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakultetą. Studijų

metais paveiktas M. Blondelio ir H. Bergsono idėjų tapo neokatalikybės sąjūdžio šalininku. Skleidė Vakarų demokratines ir kultūrinės vertybes, neokatalikybės idėjas, modernizmo estetiką. Siekė, kad naujoji karta kurtų katalikybės principais grindžiamą Lietuvos modernųjį meną, galintį padėti tautai pasiekti kultūrinę nepriklausomybę, išlikti galimos kolonizacijos atveju. Studijuodamas 1924–1926 m. dar spėjo redaguoti žurnalą „Pavasaris“. Universitetą baigė 1926 m. licenciate laipsniu.

1926 m. Lietuvos katalikų mokslų akademija jį pasiuntė į Paryžių, į Sorbonos universitetą, studijuoti žurnalistiką. Būdamas smalsus, studijavo ir filosofiją, literatūrą, meną bei sociologiją. Be abejo, gerai išmoko ir prancūzų kalbą, kuri ateityje jam padėjo išgyventi. Sorbonos universitetą ji baigė 1929 metais.

Platus įdirbis žurnalistikoje

Nuo jaunystės J. Keliuotį traukė žurnalistika. Jam rūpėjo, kokia bus dar jauna lietuvių žurnalistika, kokiais keliais pakryps jos vystymasis. Todėl 1926 m. Kaune jis inicijuoja ir išleidžia knygą „Jaunam spaudos veikėjui“. Į ją sudeda savo ir tuo metų garsių intelektualų J. Tumo-Vaižganto, A. Dambrausko-Jakšto,

J. Purickio, J. Grušo straipsnius žurnalistikos tematika.

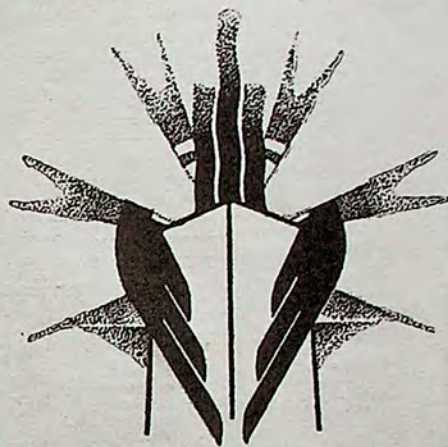
Iš Paryžiaus grįžęs į Kauną, nuo 1929 m. dirbo laikraščio „Rytas“ redakcijoje. 1929 m. aktyviai dalyvavo buriant Lietuvos žurnalistų sąjungą. 1930–1932 m. jis leido ir redagavo moksleivių žurnalą „Ateities spinduliai“. Pirmajame šio žurnalo numeryje paklausęs savęs, koks turi būti žurnalas, atsakė su šviesaus optimizmo gaida: „Ateities spinduliai“ nori dainuoti draug su vieversiais, šypsotis draug su laurų lapais, juoktis ir šviesti draug su saulės spinduliais. Ir kodėl mums visiems tokiems nebūti?“

Tačiau labiausiai J. Keliuotis tapo žinomas kaip žurnalo „Naujoji Romuva“ redaktorius. Šiame 1931–1940 m. Kaune ir 1940 m. Vilniuje kas savaitę ėjusiame iliustruotame leidinyje jis siekė aprėpti plačias kultūros sferas: dailę, muziką, architektūrą, literatūrą. Ir tai jam sekėsi. J. Keliuotis tapo pastebima, visuomenei žinoma figūra laikinojoje sostinėje. Jis sėkmingai telkė žurnalistus, rašytojus, įvairių sričių menininkus ir mokslininkus bendram darbui, angažavo naujam mąstymui, atviroms diskusijoms, mokėjo derinti skirtingas nuomones, numatyti ir tolesnes kultūrinio darbo perspektyvas.

J. Keliučio išleistas literatūros almanachas „Granitas“.
Kaunas, 1930 m.

ATEITIES SPINDULIAI

Nr. 1
JAUNESNIŲJŲ MOKSLEIVIŲ MĖNESINIS ŽURNALAS
1930 METŲ SAUSIO MĖN.

J. Keliučio leisto ir redaguoto žurnalo „Ateities spinduliai“
pirmasis numeris. Kaunas, 1930 m.

Ir pats daug rašė. Gilinosi į meno istorijos, estetikos, lietuvių kultūros raidos ypatybes, kultūros uždavinius. Labiausiai domėjosi modernaus meno apraiškomis, rašė straipsnius apie garsius pasaulio dailininkus ir poetus. Paskelbė kritikos straipsnių apie W. Blake'ą, Ch. Baudelaire'ą, A. Rimbo, S. Mallarme, P. Sezana, P. Pikasą, O. Milašį, J. Aistį.

Daug keliavo. Norėdamas geriau pažinti kitų kraštų kultūrą, literatūrą ir žiniasklaidą, aplankė Čekoslovakiją, Vengriją, Jugoslaviją, Vokietiją.

Aktyviai domėjosi ir vienu populiariausiu tuomet žurnalistikos žanru – publicistika. Kaune parašė ir išleido publicistikos knygas „Visuomeninis idealas: visuomenės filosofijos metmenys“ (1935) ir „Šių dienų spaudos problemos“ (1936).

Rūpinosi ir nauja žurnalistų kar-
ta. 1935–1937 m. Vytauto Didžiojo

universiteto Teologijos filosofijos fakultete dėstė žurnalistiką. 1942–1943 m. buvo Sociologijos-žurnalistikos katedros adjunktas.

Nacių okupacijos metais leido panašių orientacijų, kaip ir „Naujojoje Romuvoje“, žurnalą „Kūryba“ (1943–1944), kuriame siekė suburti jaunos menininkus. Kūrybingas asmenybės, kūrybingą tautos dvasią laikė pagrindiniu mažos tautos stiprybės įrodymu.

Be to, 1944 m. buvo Lietuvos išlaisvinimo tarybos ideologinis patarėjas, leido pagrindinį žurnalą „Aušra“.

Rašytojas, vertėjas

J. Keliuotis reiškėsi ir kaip rašytojas. Buvo ilgametis Lietuvių rašytojų draugijos valdybos sekretorius.

Nuo jaunystės rašė eilėraščius. Juos skelbė periodinėje spaudoje.

Atskiro eilėraščių rinkinio kažkodėl neišleido, nors sukurtų eilių užtektų. Parašė novelių, dramų, literatūros ir meno veikalų.

1930 m. Kaune jis suredagavo ir išleido literatūros almanachą „Granitas“. Tai buvo gana neeilinis įvykis, atskleidęs vis labiau bręstančią lietuvių literatūrą, jos sroves. Pats parašęs plačią publikaciją apie poezijos meno problemas, į almanachą dar įdėjo B. Brazdžionio, S. Anglickio, S. Nėries, O. Milašiaus eilių, straipsnius, apžvelgiančius literatūros estetiką, romantizmą, modernizmą, vokiečių literatūrą. „Granitas“ naujo literatūrinio judėjimo apraiška, – rašė J. Keliuotis. – Jis liudija, jog šalia triukšmaujančių srovių yra dar kita, ramesnė, bet gal vaisingesnė ir patvaresnė literatūrinė srovė.“

1940 m. Kaune išleido didelės apimties romaną „Svajonės ir

ir kitais ne mažiau svarbiais reikalais. Siemet man sutančia asituenos desimtyje metu (rugpjūtio 22d), tad šia proga norėčiau atspausdinti savo atsiminimus ir etindus apie Lietuvos rašytojus ir darbininkus. Bet „Tęga“ jų nespausdina, argumentuodama tuo, kad reikia juos perredaguoti. Aš neturiu nieko prieš, kad jie būtų šiek tiek redaguojami, bet niekad nesutikčiau, kad jie būtų radikaliai perredaguojami, nes tuo būtų panaikinama mano kaip rašytojo visa individualybė, o be jos nebėra kūrybos kaip gamtoje gyvybės. Aš esu gimes, brenimas ir kūrybos kaip gamtoje gyvybės epochoje ir todėl negaliu stovėti išsilygiu visų šios epochos bruožų. Tai būtų nerimta ir net juokinga. Be to, aš nebeįmanas ir esu begaliniai pavargęs, todėl aš ir norėčiau negalėčiau savo atsiminimus suradaguoti pagal šiuo dienų standartus. Bet liuteančis šaltis jaunimo, nepanaikinančis jų individualumą,

J. Keliuočio laiško L. Šepečiui fragmentas. Vilnius, 1982 m.

siaubas“, susilaukusį įvairių atsiliepimų.

Aktyviai reikėsi ir kaip vertėjas. Čia jam labai talkino išmokta prancūzų kalba. Dabarties literatūrologai labiau išskiria jo verstus A. Bazeno, A. Dodė, E. Jonesko, J. P. Sartro, Voltero kūrinis. Nors 1957 m. Bostone (JAV) leistoje „Lietuvių enciklopedijoje“ randu ir tokį teiginį: „Iš J. Keliuočio vertimų ypačiai minėtinas Lous Bertrando „Šventasis Augustinas“ (1930).“

Lageriai, lageriai...

J. Keliuotis negalėjo pritarti sovietinei okupacijai. Tai jautė ir okupantai. 1945 m. jis buvo suimtas, tardytas ir ištremtas į Pečioros lagerius. Byla, atrodo, buvo labai prastai sukurpta, jį amnestavo.

Apie šį laikotarpį jis parašys 1982 m. išsiųstame laiške LKP

CK sekretoriui Lionginui Šepečiui: „Buvau amnestuotas, bet dėl dirbtinų intrigų jau visiškai laisvas dar ištisus metus neteisėtai buvau laikomas Šiaurės lageriuose. Grįžęs į Lietuvą, čia buvau šaltai, beveik priešiskai sutiktas. Man nebuvo gražinta nė viena iš anksčiau turėtų tarnybų. Tik Valstybinė leidykla mane pakvietė vertėju iš prancūzų kalbos. Čia, be kitų raštų, išverčiau Voltero visus grožinės prozos raštus. Jie buvo atspausdinti, bet priešingai tarybiniam įstatymams, nebuvo pažymėta, kas juos išvertė.“

Tame pačiame laiške J. Keliuotis dar parašys: „1951 m. be jokios priežasties, net be jokios dingsties, vėl buvau suimtas ir dirbtinėmis, net falsifikacinėmis priemonėmis buvau nubaustas jau 25 metams už nacionalizmą ir kosmopolitizmą, klerikalizmą ir antistalinizmą.“

Taip ir buvo, 1947 m. jis grįžo į Lietuvą, bet 1951 m. vėl suimtas.

Iš šio laikotarpio išliko J. Keliuočio pareiškimas (ne laiškas), rašytas iš Molotovo (dabar Permės) srities LKP CK pirmajam sekretoriui Antanui Sniečkui. Pradeda jį J. Keliuotis griežtai: „Tiesos“ rugsėjo 12 d. 1954 m. Nr 217(3508) perskaitęs Jūsų straipsnį „Į naujus tarybinės lietuvių literatūros laimėjimus“ užtikau nepalankų apie mane atsiliepimą, kuris iš esmės yra netikslus ir neteisingas.“

Galima tik stebėtis J. Keliuočio drąsa – įkalintas lageryje nepabūgo paties A. Sniečkaus!

Iš Solikamsko lagerių sugrįžo 1956 m. Anot jo, jo bylos peržiūrėjimo siekė rašytojai Antanas Vienuolis ir Ilja Erenburgas iš Maskvos. Su pastaruoju jis 1927 m. susidraugavo studijuodamas Sorbonos universitete.

Deg. Vilniaus Centrinio Pašto Direktoriui

Keliuočio Juozo,
rašytojo
gym. Vilniaus 13
Antakalnio g. 81-6

Pareiškinimas

1962. III. 16 iš Svedijos pašto Stockholm 80 man
J. Linges išsiuntė du registruotus laiškus pakisties.
Tiesa juos gavau jau prieš savaitę laikus, o
teikt registruoto Stockholm pašto 80 išturbinotais
reg. numeris 3897 ligi šiol dar negavau. Šiame registruo-
tuotame pakiste buvo išdėtos dvi knygos: Vandale
de Moix, La Pensée de Emmanuel Mermet (ed. Paris, Louis
de Pierre Teilhard de Chardin, Le Phénomène hu main (Paris, Fayard)
Labai prašau Deg. Direktorių pasirūpinti, kad minėtos
registruotos knygos pakiste Nr 3897 gauti an laips galū-
ma greičiau.

Beto, aš reguliariai iš Paryžiaus gavau žurnalo
La Nouvelle Revue Française. Bet štai šio žurnalo Nr 111,
iš Paryžiaus išsiųsto 1962m. kovo td. ligi šiol dar
negavau. Todėl labai prašau pasirūpinti, kad greičiau
gauti an in to žurnalo minėtas numeris.

Dr. Direktoriui an kūrpus šios rūpesčius
iš anksto širdingai dėkoju ir su ilgesiu laukiu
minėto laiško ir žurnalo.

Vilnius, 1962, IV. 3

J. Keliuotis

J. Keliuočio laiškas Vilniaus centrinio pašto direktoriui. Vilnius, 1962 m.

Tie laiškai įdomūs dar ir tuo, kad J. Keliuotis prisistatydavo rašytoju, nors sovietinei Lietuvos rašytojų sąjungai jis niekada nepriklausė, jo ten niekas nebūtų priėmęs. Matyt, jis save laikė prieškarinės Lietuvos rašytojų draugijos nariu. Ir laikė teisėtai.

Stalino šešėliui tolstant į praeitį, gyvenimas kiek palaisvėjo. J. Keliuotį pradeda spausdinti. Priartėjus 80 metų sukakčiai, jis panoro išleisti savo atsiminimus, bet ir vėl užkliūva už sovietinės tikrovės. 1982 m. ta proga jis rašo L. Šepečiiui: „Norėčiau atspausdinti savo atsiminimus ir

etiudus apie Lietuvos rašytojus ir dailininkus. Bet „Vaga“ jų nespausdina argumentuodama tuo, kad reikia juos perredaguoti. Aš neturiu nieko prieš, kad jie būtų šiek tiek redaguojami, bet niekad nesutiksiu, kad jie būtų radikaliai perredaguojami, nes tuo būdu panaikinama mano, kaip rašytojo visa individualybė, o be jos nebėra kūrybos kaip gamtoj gyvybės.“ Tačiau šis prašymas nebuvo išgirstas, knyga įstrigo.

J. Keliuotis mirė Vilniuje 1983 m. kovo 25 dieną. Palaidotas Rokantiškių, o ne Antakalnio kapinėse, kurios

buvo šalia jo gyvenamosios vietos ir kuriose ilsisi dauguma rašytojų.

Atminimas saugomas Rokiškyje, Vilniuje

Jis išėjo Anapilin, tačiau jo gausus kūrybinis palikimas liko. Atsirado ir žmonės, kurie tuo pasirūpino.

Pirmoji jo kūrybos sklaidos kregždė pasirodė 1986 m. Čikagoje. Čia išėjo knyga „Dangus nusidažo raudonai: Pirmosios tremties memuarai „Laisvę praradus“ atsiminimai“, pakartota ir 1988 metais. Tai buvo antausis sovietinei valdžiai.

O Lietuvai tapus nepriklausomai, jo knygos pabiro: 1997 m. Vilniuje pasirodo „Meno tragizmas: Studijos ir straipsniai apie literatūrą ir meną“, 2000 m. Kaune „Žurnalistikos pasikaitos“, 2003 m. Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla išleidžia jo atsiminimus „Mano autobiografija“. 2003 m. Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas išleidžia knygą „Juozas Keliuotis ir literatūros dinamikos problemos“.

Vilniaus universiteto Žurnalistikos institute atidaroma Juozo Keliuočio auditorija.

2004 m. Seimo Lituanistikos tradicijų ir paveldo įprasminimo komisijos iniciatyva sukurta paminklinė lenta „Naujosios Romuvos“ žurnalo ir jos redaktoriui įamžinti Vilniuje, Maironio g. 1, ten, kur buvo redakcija. Bet pastato savininkas nesutiko duoti leidimą pritvirtinti lentą. Dabar savininkas jau pasikeitė, gal pasikeis ir jo požiūris.

Ypač J. Keliuočio atminimas gerbiamas jo gimtinėje, Rokiškio krašte. Jo vardu pavadinta Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešoji biblioteka. 2004 m. vasario 16 d. atidarytas Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras, įsteigta literatūrinė Juozo Keliuočio premija.

Didro: tarptautinis projektas tarptautiniame festivalyje Turkijoje

NERINGA DANIENĖ

VšĮ „Kultūros inovacijos“ režisierė

2017 m. birželio pabaigoje laikraštis „Gimtasis Rokiškis“ rašė: „Balandžio 22-oji VšĮ „Kultūros inovacijoms“ neeilinė diena – Rokiškio kultūros centre vyko spektaklio „Didro. (Ne) laisvės istorija“ premjera. Kaip teigė renginio organizatoriai – pirmasis tarptautinis teatro projektas ne tik įvyko, bet ir pavyko. Neeiliniu galima vadinti ir patį spektaklį, kurį kūrė jungtinė režisierių komanda iš Gruzijos ir Lietuvos – Turgay Velizadė ir rokiškėnė

Neringa Danienė. Kaip viename interviu teigė gruzinių režisierius, kiekvienas spektaklis – tarsi vaikas. Šį kartą vaikas pasirodymo metu užaugo ir privertė salėje esančius teatro mylėtojus pakilti iš savo vietų ir apdovanoti aktorius, režisierius ir visą kūrybinę grupę gausiomis ovacijomis bei atsigręžti į panašią abiejų tautų praeitį, į sistemą, dar ne taip seniai laužiusią žmonių likimus ir taip visų iki mirties trokštamą laisvę.“

O viskas prasidėjo dar metų pradžioje, kai gimė tarptautinio teatrinio projekto idėja. Projektas sudomino abi šalis – iš vienos pusės jį rėmė Lietuvos kultūros taryba bei Rokiškio rajono savivaldybė, iš kitos – Gruzijos kultūros ir paminklų apsaugos ministerija bei Nodaro Dumbadzės fondas ir pati šio fondo vadovė rašytojo dukra Ketevan Dumbadzė. Profesionalaus teatro režisierius iš Tbilisio Turgay Velizadė beveik mėnesį dirbo su Rokiškio

Spektaklio reklama. Iš kairės: Neringa Danienė, Marytė Vaitkevičiūtė, Jokūbas Lukošius, Ramūnas Traškinas, Artūras Raščius, Eva Danytė ir Turgay Velizadė. Visos nuotraukos iš N. Danienės asmeninio archyvo

Jo žmona juokavo, kad cenzūra pati nesuprato, kaip tai galėjo įvykti...

Abiems tautoms – lietuviams ir gruzinams – gerai suprantama nuolatinių kovų už nepriklausomybę tema. Šis abipusis supratimas, profesionalus ir smulkmenišką režisieriaus, ragavusio ir aktorystės duonos, darbas su mėgėjais aktoriais, aktorių visišką pasitikėjimas ir atsidavimas lėmė emociškai stipraus ir gilaus spektaklio gimimą. Spektaklis per daugiau nei pusmetį suvaidintas keliolika kartų, penkis kartus – teatrų festivaliuose.

Rudenį paaiškėjo, kad „Didro“ atrinktas dalyvauti tarptautiniame teatrų festivalyje Turkijoje, Samsuno mieste. Festivalio programoje – lietuvių, anglų spektakliai bei Turkijos profesionalūs ir savivaldybių teatrai.

teatralais ir sukūrė spektaklį „Didro. (Ne) laisvės istorija“ pagal gruzinų klasiko Nodaro Dumbadzės apsakymą. Autorius – keisto likimo žmogus. Tėvas – sovietų sušaudytas kaip

tautos priešas, motina kentė tremtį, o Nodaras vis tik tapo nepaprastai populiariu rašytoju, gvildenusiu nepatogias, galias temas, ir netgi buvo apdovanotas Lenino premija.

Rokiškio teatralai prie paminklo „tautos tėvui“ Atatiurkui

Turkija, Lietuva, Anglija – kultūra suveda žmones

Į Samsuną kovo 1–5 dienomis išskrido šeši rokiškėnai. Septintas „lietuvių delegacijos“ asmuo buvo režisierius Turgay, ir tai festivalyje buvo nuolatinis nesusipratimų bei susidomėjimo objektas. Visiems nuolat reikėjo aiškinti, kaip čia taip yra, kad jis ne lietuvis, atvažiavo iš Gruzijos, o jo tautybė azerbaidžanietis, be to, laisvai kalba turkiškai. Bet lietuvių delegacija ir šiaip kėlė visuotinį susidomėjimą, nes neturistiniame Samsuno mieste išsiskyrė šviesiu gyminiu, ūgiu, ant krūtinių šviečiančiomis trispalvėmis širdelėmis (jos tapo itin geidžiamu laimikiu ir festivalio pabaigoje buvo išdovanotos naujiesiems draugams) bei nuolat iš kuprinės ištraukiama Lietuvos vėliava.

Spektaklį apie diktatūrą ir laisvės troškimą turkai priėmė nevienareikšmiškai. Jie dievina savo šalį ir juos lengva suprasti: puikus oras, nuostabi gamta, geri atlyginimai, itin

žemos kainos nekurortiniame mieste, švara, sutvarkyta aplinka, nauji daugiabučiai – Juodosios jūros pakrantė ištis gyvena turtingai ir kultūringai, mums dar toloka iki tokios gerovės. Tačiau pradėjus kalbą apie politinius dalykus, dauguma prityla arba tiesiai sako nenorintys kalbėtis tokiomis temomis. Lietuvių spektaklio aptarime vienas turkas mokytojas pasakė, kad šiuo metu Turkija ta šalis, kurioje su-

imama daugiausia kultūros ir meno žmonių. Dabartinės vyriausybės jie akivaizdžiai, bet tyliai nemylė, todėl lietuvių spektaklis apie žmones niveliuojančią diktatūrą ir norą iš jos išsivaduoti buvo netgi labai gerai suprastas. O kuriam žiūrovui sukėlė kokias emocijas – čia jau nuo politinių pažiūrų priklauso...

Žinoma, festivalis – ne tik teatras, bet ir bendravimas, pažintys,

Mūsų laisvalaikis. Pati Stambulo širdis – mėlynoji mečetė

šalies pažinimas. Rokiškėnams buvo suorganizuota ekskursija į Amazonių kaimelį (pasirodo, būtent Samsuno kalnuose prie Juodosios jūros egzistavo garsioji karingųjų amazonių karalystė). Be to, paaiškėjo, kad būtent Samsuno priplaukoje išsilaiپino ir Turkijos nepriklausomybės kovas pradėjo jų „tautos tėvas“ Atatiurkas – paminklas vadui stovi centrinėje aikštėje, priplaukoje – laivo ir įgulos muliažai, o Atatiurko atvaizdą gali pamatyti bet kur, netgi ant mobiliojo telefono nugarėlės. Nors Šiaurės Turkijos gyventojai beveik nekalba jokia kita kalba, išskyrus savo (čia labai gelbėjo režisieriaus Turgay turkų kalbos žinios), jaunas šeiminių teatrų kolektyvas, daugiau ar mažiau kalbantis angliškai, labai susidraugavo su lietuvaičiais, gyvai domėjosi mūsų šalimi, prašė mokytį lietuviškų žodžių, dainų, šokių, o dabar jau svajoja aplankyti Lietuvą.

Kūrybinės grupės nariai lankėsi Samsuno televizijoje ir radijuje,

Interviu radijuje. Iš kairės – režisierius Turgay Velizadė, Rokiškio teatralai Jokūbas Lukošiūnas, Neringa Danienė ir Eva Danytė

apžiūrėjo studijas. Režisieriai davė interviu radijo laidai, kalbėjo apie savo įspūdžius Turkijoje, festivalį, spektaklį „Didro“, festivalius Lietuvoje.

Pasibaigus festivaliui Rokiškio teatralai dar dvi dienas praleido

Stambule. Įspūdingas daugiamilijoninis miestas, įsikūręs abipus Bostono sąsiaurio, skiriančio Europą ir Aziją, viena vertus labai modernus, turtingas ir europietiškas, kita vertus – išsaugojęs neįtikėtinus senosios kultūros klodus. Stambulo širdyje – buvusio Bizantijos imperijos centro Konstantinopolio palikimas Hipodromo aikštė, padabinta hieroglifais išrašyta Egipto kolona, dabar muziejumi paverstas buvęs ortodoksų religinis centras Sofijos soboras, viena didžiausių ir gražiausių pasaulyje šešių minaretų Mėlynoji mečetė, požeminės Konstantinopolio vandens saugyklos, didysis Stambulo turgus, Topkapio rūmai – tai tik keletas pagrindinių objektų, kuriuos pavyko per porą dienų apžiūrėti vaikstant pėsčiomis po Stambulo senamiestį.

Nors Samsunas ne turistinis miestas, tokių užrašų buvo galima rasti visame mieste, nes neseniai ten vyko parolimpinės žaidynės

Vytauto Šavelio poetiniai eskizai

SALVINIJA KALPOKAITĖ

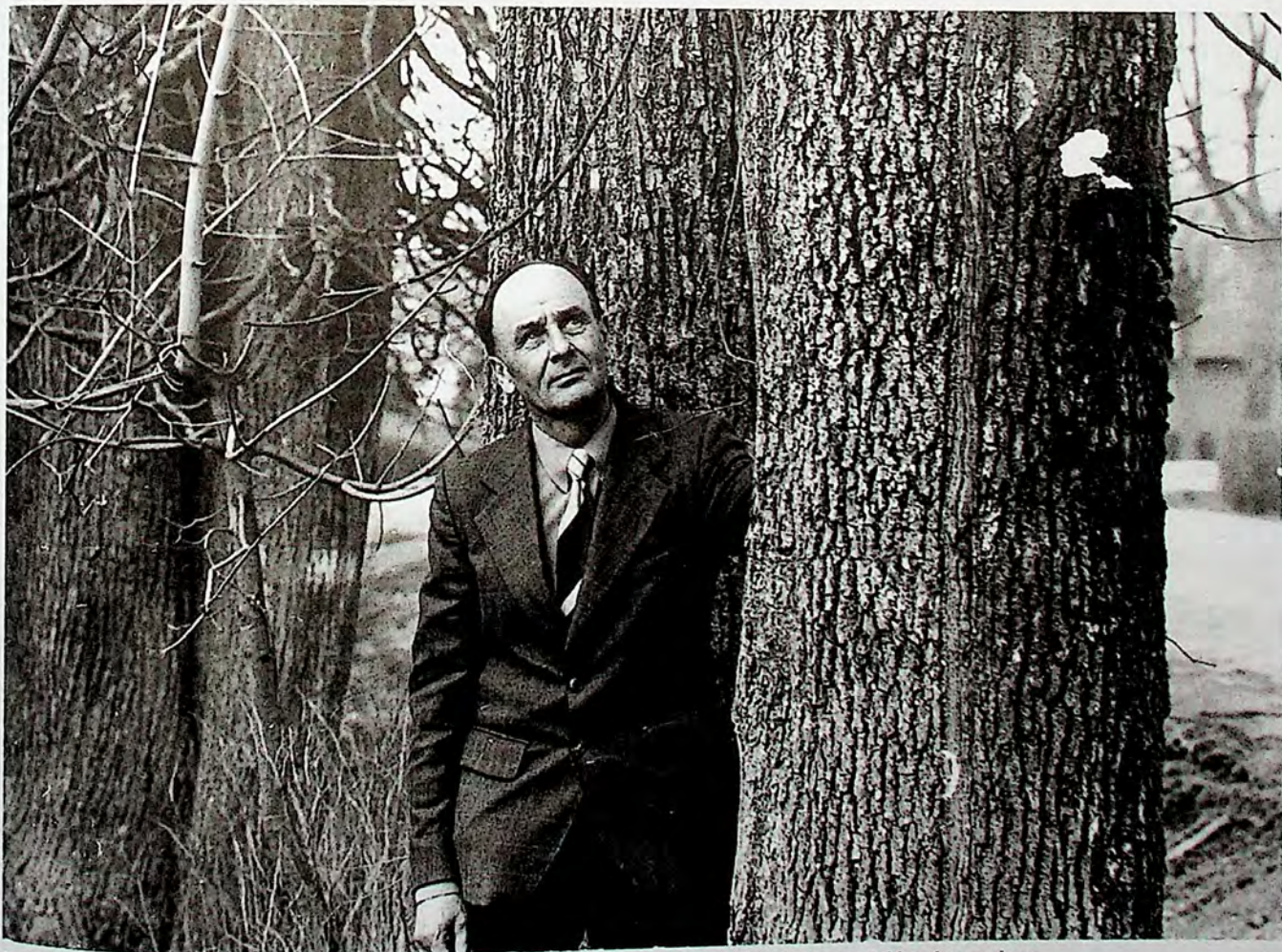
*Einu į Lietuvą, į lėtą lietų,
Ir eisiu tol, kol tavo būsiu...
Vytautas Šavelis*

2018-ieji – jubiliejiniai metai ne tik Lietuvai. Šimtmečius per Lietuvą vandenys plukdo Nemunas, o per mūsų kraštą, pro Panemunį – Nemunėlis. „Taškaisi, maudaisi ir šoki./ Seniai prisvilęs prie širdies.“ Širdimi prisišliejęs prie šviesios at-

minties mokytojo, bibliotekininko, literato Vytauto Šavelio, kuris šiais metais būtų šventės 90-ąjį gimtadienį, daugelio kitų iš šio krašto kilusių, gyvenusių ar gyvenančių jame žmonių širdies.

Konstantinas Vytautas Šavelis gimė 1928 m. vasario 18 d. per pačius lietuviškos žiemos šalčius, Steponių kaime, Rokiškio rajone, kai Vytauto tėvai ką tik buvo atsi-

kraustę į Steponis iš senojo kaimo. 1936–1940 m. mokėsi Panemunio pradžios mokykloje. 1949 m. baigė Pandėlio vidurinę mokyklą. Kaip ir daugelis jaunuolių – svajoto, ilgėjęsi, liūdėjo, o gal ir nusivylė. 1952 m. savo širdies sopolį išliejo eilėmis: „Aš Tavęs vis ieškau aukso mėnesienoj,/ Šiltoj vasarėlėj žalių kasnykų./ Grigo ratai neša sopolį ir dienas / Ir pabyra žodžiai

Vytautas Šavelis Suvainiškyje, 1979 m. Visos nuotraukos iš Rokiškio Juozo Keliučio viešosios bibliotekos archyvo

Pasakyk, kur gyvenimas bėga

*Pasakyk, pasakyk, kur gyvenimas bėga,
Kur upeliai išlėis tiek vandens.
Tu prisiimi, kas žaidim posmių,
Prie praėjusios rodo obels.*

*Pasakyk, pasakyk, kur diena nukliavo.
Mau vaidėwai ši las, piemu,
Tylus uskaras, skystatis botose,
Kadėbu išilėjęs vaiduos.*

*Pasakyk, juk draugų nematyti.
Šaulė skuba ši ujai šolė.
Debesėlėis porauduviau eyle
Kikeliuom nuo nisko toli*

*Tieta, tada niko rušmānim.
Nevėlėgo rui nokilas, nu mūra.
Kastu dejomė žodi po a-m-a,
Kontu souleji žildime rāba.*

*Pasakyk, pasakyk, kur gyvenimas bėga,
Kur upeliai išlėis tiek vandens.
Tu prisiimi, kas žaidim posmių,
Prie praėjusios rodo obels.*

Vytautas Šavelis susitikime su
poezijos mylėtojais Pandėlio
kultūros namuose, 1964 m.

Vytauto Šavelio eilėraštis, parašytas 1960 m.

„Laimės nerandu“. 1953–1957 m. studijavo Vilniaus pedagoginiame institute. Kaip pats rašė, tik 1977 m. neakivaizdiniu būdu baigė šio instituto Lietuvių kalbos ir literatūros fakultetą. Savo autobiografijoje V. Šavelis rašė: „28 gražiausius savo gyvenimo metus atidaviau jaunosios kartos auklėjimui. Salakas, Dysna, Samaniai, Rageliai, Papilyš, Pandėlys, Suvainiškis, Žiobiškis – tai mokytojavimo vietos, kuriose pasiliko daug brangių vardų visam gyvenimui.“ Ilgai mokyklose neužsibūdavo. Pats yra prisipažinęs, jog

nebuvo stropus mokytojas. Dažnai kilus minčiai, palikdavo klasę ir bėgdavo užrašyti. Gal tai ir tiesa. O gal sunku buvo pritapti prie to meto sistemos, reikalavimų ar dėl savo pomėgių? 1975 m. viename eilėraštyje rašė; „Žodžiu pasiramstom,/ Melu užsidangstom.“ 1981 m. eilėraštyje „Nuovargis“ išsprūdo aimana: „Aš baisiai pavargau,/ Nuo žodžių – kaip rakandai sudėvėtų“. Vėliau dirbo ir kitus darbus, o prieš pensiją 1985–1987 m. – Rokiškio centrinės bibliotekos Stramylių kaimo bibliotekoje.

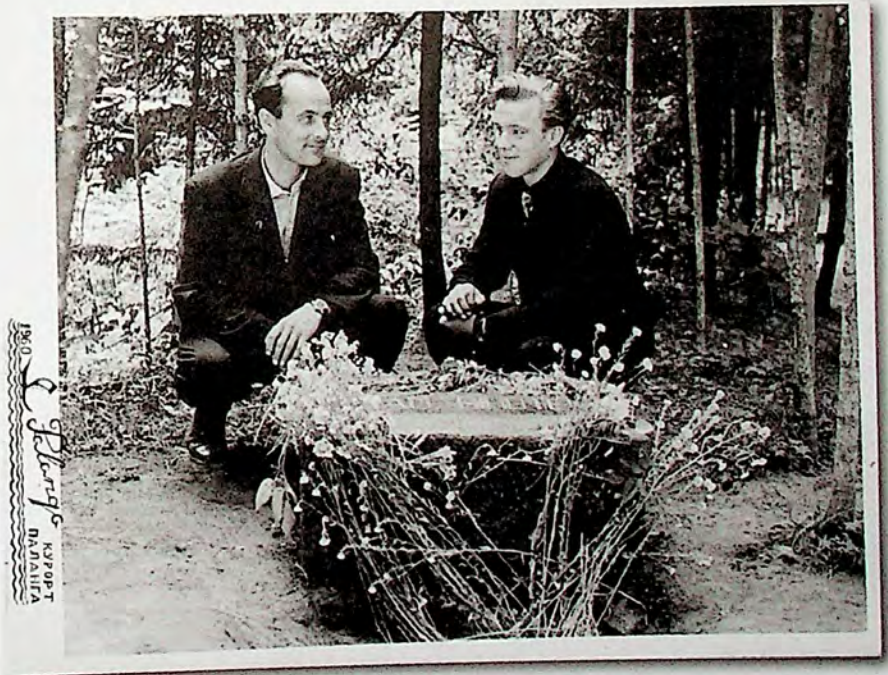
Vytautas Šavelis su moksleiviais prie
dr. Jono Basanavičiaus kapo Rasų kapinėse.

Vasario 16-osios minėjime prie Nepriklausomybės paminklo Rokiškyje, 1992 m.

Vytautas Šavelis yra prasitaręs, jog jis esąs daugiau idealistas, romantikas negu materialistas. Buvo nepraktiškas. Nors mėgo kapstyti darže. Augino daržoves. Dažnai jį buvo galima sutikti Rokiškio turguje. Čia parduodavo daržoves, miške surinktas uogas. Ne vienam tvirtino, kad didžiausia palaima – būti gamtoje, kad būdamas miške pailsi. „Ten ramu, gera, širdį kutena, – pasakojo poetas. – Kasdien sukuriu eilėraščių ir pinigų užsidirbu.“

Vytautas eiliuoti pradėjo dar mokyklos suole. Pirmieji eilėraščiai dedikuoti 1949 metais. 1993 m. Lietuvos kultūros fondo Rokiškio rajono visuomeninė rėmimo taryba išleido Vytauto Šavelio eilėraščių rinktinę „Čiobrelių kietas“, kurią sudaro 97 eilėraščiai. Daugiausia jų parašyta tradiciniais ketureiliais. Tai sentimentaloka, kalbanti apie gamtą, kaimą, Lietuvą, jos istoriją, Vasario 16-ąją,

Su broliu Rimantu Palangoje, 1960 m.

Sausio 13-osios įvykius, žymius žmones, rašytojus knyga. Jo eilėraščių ir anksčiau pasirodydavo „Literatūroje ir mene“, „Jaunimo gretose“, „Švyturyje“, „Gimtojo Rokiškio“ puslapiuose.

Vytautas Šavelis buvo aktyvus literatų klubo „Vaivorykštė“ narys. Mėgo bendrauti su bendraminčiais, literatais, bibliotekininkėmis. Reiškėsi ir kaip publicistas, aprašęs iškilus krašto žmones,

Rokiškio literatų susitikimas, 1983 m. Iš kairės: Henrikas Krivickas, rašytojas Vytautas Petkevičius ir Vytautas Šavelis

bažnytkaimių gyvenimą, jų istorijas. Rašė folklorinį romaną apie savo kaimą, gimtinę, kurio taip ir nebaigė.

1986 m. Vytautas dalyvavo pirmojoje Lietuvos kultūros švietimo įstaigų darbuotojų literatūrinės kūrybos šventėje, 1990 m. „Valsietiečių laikraštis“ jį kvietė į pirmąjį kaimo literatų sąskrydį, vykusį Palangoje. 1994 m. tapo penktosios kultūros darbuotojų šventės, vykusios Mažeikiuose, laureatu. Vytautas Šavelis mirė 1996 m. vasario 1 d. Vasario mėnuo jam buvo lemtingas. Vasarį gimė, vasarį baigė žemiškąją kelionę, amžinojo poilsio atgulė Panemunio kapinėse.

„Mano skausmas – eilėraštis“ – Vytautas Šavelis apie save

Gimtasis Nemunėlis, kuris ramiai savo vandenį gena pro Steponių kaimo laukus ir lankas Panemunio link, bene ir bus tas gerasis piršlys, suporavęs mane su poetiniu žodžiu, ligi skausmo įskaudinęs širdį su savo sidabrinių švylių šluotelėmis, su tais aštriais viksvynais, kuriuos kadais rezginėm temta iš klampaus dumblyno, kad karvė nebadautų.

Neatsinešiau į šį pasaulį didelio kraičio (jeigu apskritai atsinešama). Esu dėkingas tik tiek, kiek paskyrė man gimtieji laukai, šilai ir pievos ir tas visų keturių metų spalvomis nusidažęs Nemunėlis, be kurio, matyt,

nebūtų kilusi mintis Romui Striupui parašyti knygą „Žmogus žmogui“, mano broliui Rimantui – „Palei žalią krantą“ ar „Dievo avinėlj.“

Ir dar viena aplinkybė, paskatinusi eiti žodžio lažo vergovėn, buvo tai, kad turėjau tėvą miškininką, iki pat karsto lentos sergėjusį Atžalynės mišką nuo vagišių ir jo skriaudėjų. „Raudonas šerkšnas – pro šakas – / Lig šiolei geria saldų atminimą / Miškai, vidudienis ir aš.“ Neatsitiktinai mano eilėraščiuose daug pagraudenimo apie dar meilės pakraštį gujamą medį, kur be miško šlamesio, be paukščio čiulbesio nuskurstų žmogaus dvasinis pasaulis. „Kai girios šlama, ošia, / Jaučiu, kad gyvenu.“

Knygoje „Čiobrelių kiemas“ V. Šavelis apie save rašo: Ligi šiolei tebesergu romantizuotos jaunystės liga – rašau eilėraščius. Nors jie gana graudoki ir net skausmingi, bet kitaip ir negalėjo atsitikti – taip juos nuspalvino gimtojo kaimo pavadinimas, kai neregį prie savęs ant krištasuolio sėdinčio geraširdžio kaimiečio, kai už upės vingio nebematai Čedasų, Žiobiškio, o kad teberašinėju, matyt, bus buvusi „kalta“ tėvo tokia prigimtis – grožėtis jo paties pasodintu medeliu... Rašydamas eilėraščius, galvoju, kad dar esu kai kam reikalingas, kad autbolizmo ir įvairių robotų amžius gali gerai sugyventi su poezija, jeigu bus nuoširdi ir verta jos kilnaus vardo! Rašau apie tai, kas man artima, nuo vaikystės suprantama, kas išgyventa ir išjausta. Rašau apie žemę, ant kurios augo ne tik duona.“

Apie knygos „Čiobrelių kiemas“ išleidimą Vytautas sakė: „Gal būčiau išleidęs anksčiau, bet kišenėse švilpavo vėjai. Stigo ryžtingumo. Drauge su poezija žingsniuojau nuo jaunų dienų. Tėtė, prisimenu, irgi buvo savotiškas literatas – giminaičiams rašydavo nuostabius laiškus.“ „Čiobrelių kiemas“, pasak Vytauto,

tai vienatvės išpažintis. Dar prarasto kaimo ilgesys. Trumpai tariant, rašė Lietuvai. „Man Lietuva – / Tai pievų ir miškų smaragdas, / Aušra, įbridus ežeruos, / Dainuojantis sekmadienis / Beržynuos ir rugiuos“. Poetas yra prisitaręs, jog negali rašyt pagal užsakymą.

Čiobrelių kieme –
skambi žodžių muzika,
gražus gimtinės
peizažas

„Tai gražiai žydi čiobrelių kiamas,
/ Tai gražiai glosto jį mėnesienos.“
Ištikimybė ir meilė savajam kraštui,
jo skaudžiai istorijai atsispindi daininguose eilėraščiuose. Jo posmai – skambanti žodžių muzika.

Literatūros kritiko Vito Areškos nuomone, „Vytauto eilės graudokos, kai kur skausmingos intonacijos. Poetas apgailėstauja dėl nykstančių tradicijų. Vyrauja sodybų tuštėjimo motyvas.“ „Neduoda ramumo toks kaimas. / Kur niekas nei laukia, nei lanko.“

Prie P. Širvio paminklo Degučių k., 1990 m.

Vytautas Šavelis su literatu Danu Kairiu prie kunigo Jono Katelės kapo, 1991 m.

Vytautas Šavelis, nors eiliavo lengvai, bet skausmingai, kruopščiai rinkdamas žodžius, ieškodamas metaforų. Jų rasdavo gamtoje. Mylėjo medį, gamtą, joje nusiramindavo. Rašyti mėgo naktį, dažnai braukė, taisė. „Renku metaforas kaip skausmą – / Iš ilgesio pasaldinto erškėtrožių medum.“ Yra nuoširdžiai

prisipažinęs: „Kai eilėrašį parašau, jaučiuosi lyg būčiau pastatęs namą.“ Poetas savo kūryboje atsiminė jaunystę, Sėlių giminę, kurioje jo giminės pradžia. Poeto kūryboje nemažai vaizdingų posakių, skambių žodžių: „dangaus palaukėj mano pradalgiai, per bulvienojų arkliu palvu / Sugrįžta rytas iš dainų.“ Jo kūryboje

daug mėgstamų spalvų: balta, geltona, žalia, mėlyna; pasikartojančių, mėgstamų žodžių: žemė, tėviškė, kaimas, Lietuva, rytmetis, viduriniai, mėnesiena, miškas, šilas, tėvas ir kt. Savo kūryboje nemažai vietos skyrė žymiesiems Lietuvos rašytojams, valstybės veikėjams, pavyzdžiui, Juozui Tūbeliui: „Pagerbt tautoj Tūbelį/ Šventa lietuvių pareiga.“ Arba „Man Lietuva – Maironis, Mažvydas, Čiurlionis visas.“ Poeto kūryboje randame ir puikių metaforų, palyginimų: taką – rasotą kiemo marčią, ruduo – piršlys susenėjęs, vyčiai – aušrų vaikai, aidas – atgaila senolių ir t. t. Beveik visi eilėraščiai – autobiografiniai. „Iš pilkųjų debesų nusipirkau dangaus valaką / Ir turtingai gyvenau.“ Dvasinis pasaulis jam buvo priimtinesnis.

Lietuvos kultūros darbuotojų literatūrinės kūrybos konkurso vertintojas Regimantas Kaškauskas apie poeto kūrybą rašė: „Kai perskaičiau Vytauto Šavelio eilėraščių knygą „Čiobrelų kiemas“, nudžiugau. Jo eilės nestokoja meninės įtampos, posmų intonacija – natūrali. Krinčia į akis apsiskaitymas ir poetinės technikos išmanymas, nėra dirbtinumo. Žavi pašaipus, žukauskišką toną, kai kurie kūriniai („Skardis“, „Per vilkų vestuves“, „Mano padangė“) prašosi lietuviškos melodijos.“

Kaimas – tai poeto romantiškos gyvenamosios salos. Čia lyg našlės žydėtos, čia žalsvi debesys – apyaušrio pažertos drožlės, čia verki vakaras, prisėdęs ant akmens, o sėliška naktis pragysta žalvario gaidžiu. Nefilosofuojama, o dramatišku balsu išskalbama kaip per išpažintį. Vytautui

nesvetima ir romano, paplitusio pokario metais, tradicija.

Anot šviesios atminties poeto, literatų klubo nario Dano Kairio, „Knygoje „Čiobrelų kiemas“ žmogaus sąlytis su gamta, tėviške – Vytauto kūrybos leitmotyvas.“

Poetė, ilgametė lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja, aktyvi literatų klubo narė, viena jo įkūrėjų Vida Papaurėlienė pastebi: „Skausmingi ir skaudūs Vytauto eilėraš-

Vytautas Šavelis prie Suvainiško aštuonmetės mokyklos, 1979 m.

čiai, nes juose į meninę visumą susilieja ir skubančio laiko tėkmė, ir dvasinės poeto pajautos, ir poeto asmeninė patirtis.“ Vytautas, Vidos nuomone, pakėri aukštaitiško kalbėjimo paprastumas, kai skaitydamas jauti spirgo rūkyto, agurko ar bulvinio blyno kvapą, kai girdi vestuvių ar darbymečių pabaigtuvių dainas. „Vytautas

Šavelis – metaforos meistras, jo vaizduotė, kūrybinė jėga slypi metaforos gelmėje, nes gyvybe alsuoja kiekviena eilutė, kurią nuskaidrina liaudiškos kalbos lobiai, pasaulėjauta, retsykliais labai intymi šypsena,“ – teigia Vida.

Šviesios atminties kraštiečių poetė Elena Mezginaitė apie „Čiobrelų kiemą“ rašė: „Vienintelė Vytauto Šavelio eilėraščių knygelė: atviras poeto žodis – su ryškiais sentimentais senajam Lietuvos

kaimui ir nuožmoka nepapykanta jį sugriovusiems „Ir trankos pokaris paklydęs vidur dienos baltos.“

„Poezijos rinktinėje „Čiobrelų kiemas“ yra keletas eilėraščių, skirtų Lietuvai, jos istorijai, Sausio 13-ajai atminti. Vytautas Šavelis skaudžiai išgyveno 1991 m. įvykius, kuriuos išliejo eilutėmis „Dangau pamėlęs išblukęs/ Paguosk už laisvę šitaip mirštant.“

Kai kurie kūrybos skaitytojai ir vertintojai pastebėjo, jog eilėraščiuose yra tuštoko kalbėjimo, juodraštinų posmų, tam tikrų daiktų išskaičiavimo. Kai kurie eilėraščiai perdėm prisodrinti muzikinių terminų, kompozitorių pavardžių, tarmiškų žodžių.

Ir vis dėlto Vytautas Šavelis tuo laikotarpiu buvo vienas stipriausių rajono literatų, jo eilėraščiai apie Lietuvą, Vasario 16-ąją, Lietuvos pokarį, kaimą, tėviškę deklamuojami, cituojami iki šiol. Vienas gražiausių Vytauto eilėraščių, parašytų dar 1982 m., į kurį sudėta tiek daug patriotinių jausmų, biografijos detalių – „Einu į Lietuvą“.

Poetą Vytautą Šavelį prisimenant

Pasak „Kriaunų ragana“ tituluojamos, literatės, menininkės Algimantos Raugienės, „Vytautas asmeniniame gyvenime buvo vienišas ir dažnai labai nesuprastas. Bet pedantiškai gerbė ir mėgo tvarką. Būtinai laiku dalyvaudavo visuose renginiuose, kur buvo kviečiamas.“

Paskutinėmis gyvenimo dienomis, kai Vytautas gulėjo Obelių ligoninėje, jį lankė poetas, literatų klubo narys Antanas Žilinskas. Tada, pasak Antano, Vytautas prašydavo jonažolių arbatos – buvo vienintelis jo prašymas. „Atnešk ir paklausyk. Silpstančia ranka paėmęs popieriaus lapą, skaitydavo ką tik sudėtas eiles. Įsiminė viena iš jų „Lyg paukštis, / Per sapną dainingas, / Per naktį rugpjūčio užburta / Jaučiausi be galo smagus ir laimingas, / Didžiulį sukrovęs čia turta.“ Jo eilės, Antano Žilinsko vertinimu, buvo išgyventos, išnešiotos tolimiausioj širdies kertelėj, sušildytos klajūno dalios šiluma.

Klasės draugė obelietė Eleonora Pakšytė-Šilininė laiške dalinosi prisiminimais, apgailestavo dėl Vytauto Šavelio atminimo įamžinimo Panemunio kapinėse. Jie mokėsi vienoje klasėje Pandėlyje. Jau tada Vytautas eiliuodavo. Mokykloje veikė literatų būrelis. Vytautas nelengvai gimdydavo savo eilėraščius. Ilgai prie jų sėdėdavo, ieškodavo gražesnio, tinkamesnio žodžio ar vaizdo. Kartais eilėraštį kurdavo per naktį, kurį norėjo perskaityti klasės draugams. Prašydavo pasakyti savo nuomonę. Kai klasės draugai susitiko 1994 m., Vytautas jau turėjo išleidęs knygą „Čiobrelių kiemas“. Buvo laimingas ir patenkintas. O Eleonoros albumėlyje įrašė „Kai kas kam skaudės, atmint, kad mano skausmas – eilėraštis.“

Vytautas dažnai užsukdavo ir į rajono laikraščio „Gimtasis Rokiškis“ redakciją. Dažnai ten būdamas sukurdavo kokį eilėraštį, pasidalindavo mintimis, pasišnekėdavo su tuomečiu redakcijos darbuotoju, korespondentu Vytautu Gasiūnu. Kartais abu nueidavo į valgyklą pavalgyti. Vytautas poetą kartais pavaišindavo alumi, kurį Šavelis labai mėgo. Nemažai poeto eilėraščių, straipsnių išspausdinta šiame laikraštyje.

Vytautas Šavelis, 1994 m.

Daug ką apie bendravimą su rajono literatais Alfonsu Keliuočiu, Vytautu Šaveliu ir kitais gali papasakoti literatė Vida Papaurėlienė: „Betarpiškiausi prisiminimai apie Vytautą Šavelį išliko, kai jis su Alfonsu Keliuočiu lankydavosi mano namuose. Vytautas tada gyveno, berods, Ilgalaukiuose, sutartu laiku ateidavo ir Alfonsas. Pokalbiai vykdavo prie kavos ar arbatos puodelio. Vytautas visada skaitydavo savo naujausius eilėraščius, kartais po keletą kartų tą patį kūrinį, vaikščiojo po kambarį, mojavo rankomis, žavėjosi savo eilėraščių

metaforomis, o mes su Alfonsu tik išsakydavome savo nuomones. Įdomiausia, kad tose mūsų popietėse Alfonsas atsakinėdavo į Vytauto pateikiamus klausimus apie darbą „Naujojoje Romuvoje“, kai jis padėjo broliui Juozui, Vytautas kartais pasišaipydavo, kad Alfonsas tarnavęs broliui, bet Alfonsas mandagiai pabrėždavo, kad jis didžiavosi tuometiniu savo darbu, nes pats turėjo idealias galimybes publikuoti ne tik savo eilėraščius ir kritikos straipsnius, bet ir bendrauti su meno ir kultūros žmonėmis. Kartais jie susiginčydavo, nes Vytautas labai emociškai reikšdavo mintis, o Alfonsas santūriai įrodinėdavo savo tiesas. Vytautas labai dažnai atsinešdavo žieminių svogūnų laiškų, o aš juos visada atiduodavau Alfonsui. Buvo ir juokingų dalykų: Vytautas Šavelis ir Alfonsas Keliuotis kartą „įstrigo“ lifte sykiu su Vytauto dviračiu; reikėjo juos gelbėti, aš kviečiau kaimyną, nes pati nemokėjau išvaduoti. Buvo, žinoma, net labai juokingų pašmaikštavimų, kuriuos vieni priėmė rimtai, kiti – juokais, tačiau mūsų bendrystė buvo nuoširdi, paprasta, nepakartojama.“

Daug įdomių akimirų pasakojo bibliotekininkės. Pavyzdžiui, pasak buvusios Rokiškio centrinės bibliotekos Metodikos skyriaus vedėjos Julijos Staigienės, Vytautas buvo labai nepraktiškas, visą save atidavęs kūrybai, o bibliotekininkės buvo pirmosios jo kūrybos vertintojos. Vaikščiodamas po kabinetą, išdidžiai perskaitydavo ką tik parašytą eilėraštį. „Na, kaip?“, – klausdavo kolegijų. Daugeliui įsiminė eilėraštis „Išsismalavo žiogui kojos.“ Kartą, prisimena Julija, kai jos ruošėsi tvarkyti bibliotekos kiemą, rauti prie tvoros išbujojusius

kiečius, Vytautas paprieštaravęs: juk čia paukštukams yra kur atskristi, gera nutūpti, jiems čia čiulbėti. Buvusi to meto Žiobiškio aštuonmetės mokyklos mokytoja Tania Daunienė prisimena, kad kartais atėjęs į mokyklą sakydavo: „Visą naktį nemiegojau, rašiau eilėraštį, bet nerandu, pritrūko vieno žodžio. Padėkite jį man rasti – gerą, gražų“... Dažnai nešiodavosi portfelį, net atėjęs į talką. Paklaustas, ką čia nešiojasi, Vytautas paprastai atsakydavo – metodinę medžiagą, o jame būdavo ir kai ko daugiau, ką Vytautas mėgo.

Iš draugų jam rašytų laiškų matyti, kad Vytautas skųsdavosi savo gyvenimu, turėjo bėdų, nemalonumų, troško ramybės. Kai kurie

patarė bėgti iš to užkampio, nes ten senatvėje ramybės neturės, prašė būti uždaresniam.

Prisimenu, kai dirbau Centrinės bibliotekos skaitykloje, o nuo 1992 m. koordinavau literatų klubo „Vai-vorykštė“ veiklą, dažnai į skaityklą užeidavo Vytautas Šavelis. Jis mėgo skaityti literatūrinius žurnalus, laikraščius. Esu ir aš iš jo pirkusi daržovių. Kalbėdavome ne tik apie kūrybą, bet ir apie gyvenimą, bendrus mūsų bei tėvų pažįstamus, Panemunio istoriją: „Einu per žemę – žemė nemeluoja, / Durpynuos kaulai pokarį sapnuoja.“ Tai man buvo ypač svarbu, apie tai byloja ir Panemunyje žuvusių partizanų atminimui pastatytas paminklas „Angelas.“

Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje kaupiamas Vytauto Šavelio archyvas: rankraščiai, jam rašyti laiškai, fotografijos, sveikinimai, padėkos, kiti eksponatai, liudijantys šviesaus atminimo literato gyvenimo kredo ir pripažinimą. Tarp jo rankraščių dailia rašysena ankstesniųjų eilėraščių sąsiuvinis, mokyklinis sąsiuvinis su užrašu „Im Deutsh“, jame kelios vokiškos dainos ir daugybė posakių. Tik neaišku, ar tas dainas ir posakius sukūrė pats, ar tik užrašė.

Gal jau nujausdamas savo lemtį, eilėraštyje „Dangiška Dulsinėja“ rašė: „Iš dangaus šios damos, / Pasimatymus naktin paskyręs. / Man, romantiškam, jau amen / Užrašys ant antkapio, ko gero, / Kad keistuolis čia toks mirė.“

Literatūra

Šavelis V. *Čiobrelių kiemas*, Panevėžys, 1993.
Lietuvių literatūros enciklopedija, V.: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 483.

Areška V. „Žmogaus egzistencijos paslaptys Rokiškio krašto poetų kūryboje“, in: *Prie Nemunėlio*, 2014, Nr. 2 (33), p. 12–13.

Papaurėlienė V. „Jo talentas – metaforos gelmėj“, in: *Gimtasis Rokiškis*, 2012, vasario 18.

Mezginaitė E. „Dainavęs čiobrelių kiemo šviesą“, in: *Panevėžio rytas*, 1996, vasario 6, p. 5.

Žilinskas A. „Nuoširdumo šviesa“, in: *Gimtasis Rokiškis*, 1997, vasario 1.

Pranskūnas V. „Eilėraštis – lyg piktas pinigai“, in: *Gimtasis Rokiškis*, 1993, rugsėjo 8.

Skaužių dainų poetas: iš „Literatūros ir meno“, in: *Gimtasis Rokiškis*, 1995, lapkričio 9.

Vytauto Šavelio rankraščių archyvas.

Eleonoros Šilininės, Liucijos Babonienės laiškai ir amžininkų prisiminimai.

Einu į Lietuvą

*Einu į Lietuvą, į lėtą lietų,
Ir eisiu tol, kol tavo būsiu,
Kad širdies medžiui neskaudėtų,
Kad paukštis rastų gūžtą
Tarsi namus, suręstus gero tėvo.
Kažkur skausmingai žaibas lūžta,
Lyg našlės žyla ievos...
Einu į Lietuvą, tarsi pas Dievą,
Kol sengirės ir upės manyje skaudės,
Kol žuvę mūšiuose
Ir nukankinti lageriuos ir getuos
Iš degančio dangaus gelmės kalbės.
Šventais žolynais pašlamėt norėčiau
Prie kiekvienos skausmingos tavo pakelės.
Žilvičio dūdą vėjas pučia
Iš mano meilės pašilės,
Kur praviros balandžio lūpos
Vaikus bučiuoja ir seniūs
Ir tirpdo nuogą žiemos kuprą.
Einu į Lietuvą – tarsi maldos namus.*

Išsisimalavo žiogui kojos

*Išsisimalavo žiogui kojos,
Ir jausmas toks, jog nežinai, iš kur ir kas
Ateis slapčia nusišypojęs,
Šalnotas tiesdamas rankas.*

*Neramios lūkesčio glamonės:
Bijai savęs, nuogų minčių,
Kai rūkas – mirtinas ligonis –
Švarku geltonu ant pečių.*

*Subirę debesų grebėstai
Nuo šėlusios audros ir vėjo.
Einu vėluodamas ir pėsčias,
Į tuos grebėstus pažiūrėjęs...*

*O naktis žiogo žvilga, švyti
Geltono ilgesio lašais,
Ir negaliu kitaip rašyti,
Jei tu man tokią pripiršai.*

Graudi žinia

*Graudi žinia: kaštonas vėtroj lūžo,
Sodintas tėvo prie namų.
Nebus daugiau baltų naktų gegužio,
Nebus baltos minties šaknų.*

*Jis man vienintelis buvo likęs.
Tokios draugystės niekas neatstos
Bežiūrinčiam į kaimą pliką,
Į gilų gailėtį trobos gimtos.*

Čiobrelių kiemas

*Tai gražiai žydi čiobrelių kiemas,
Tai gražiai glosto jį mėnesienos.
Tenai atvertos dainų skrynios,
Tenai trielė šokin vadino.*

*Tenai močiutės dukras augino,
Čiobrelių žiedą audė audimuos.
Gražiai lydėjo, dar gaudžiau verkę
Čiobrelių kiemo netekę vartai.*

*Bučiaavo judai, degino veidą,
Tačiau sudegti šaknys neleido.
Iš šito kiemo – tautos švieson –
Išėjom ejom mes Lietuvon.*

Bežadžiai kryžiai

*Seni bežadžiai kryžiai rymo atsilošę.
Jų niekas neprakalbina su malda.
Tiktai beržai, subridę vasarojun, ošia
Ir tūpteli ant jų samanė bitė kai kada.*

*Nežadina nei žingsnis ryto nuostabus,
Nei arpas griežlės papievėse dejuojąs.
Jaunimas. Širdyse sutrupinęs stabus,
Pro kryžius eidamas bučiuojąs...*

*O meilė, ašarom mazgota, jau užduso.
Ir kryžiams artinas mirties pavojus.
Tik tebeošia, stovintiems ant kelio mūsų,
Beržai, nuo liūdesio pageltę vasarojus.*

1965 09 30

Prisiminimas

Skiriu Vytautui Šaveliui

*Girdi? Ratuotos bitės dūzgia
Prie Nemunėlio žilo, virš čiobryno,
Gal paslaptį atnešęs paukštis
Nutūps į medį. Kas jį žino...
Į rūko skraistę įsisupęs
Prie atminties kalnelių dar stovėsi,
Meduotos bitės virš liepynų...
O laumžirgiai atneš pavėsj.
Ir būsi ištikimas vėlei
Meldynams, liūnams ir mėnuliui,
Istorijos vingiuotai kreivei
Ir tiems, kurie pavargę guli
Po skausmo, netekčių, likimo smūgių,
Po tolstančio ir geliančio tikrumo...
Gal lietų dar pakalbinsi, gal vėją?
Gal pasidžiaugsi kaimo dūmu?
Gal tu, bičiuli, vėl pareisi,
Saulėtekį rasotą apkabinęs,
Gal šoksi su skardžiu į upę,
Kur snaudžia žuvsys tamsiažvynės...
Ir, teatrališkai pamojęs,
Pašauksi smilgą iš palaukės,
Bet niekada tu nesuprasi,
Ką nušienavo Laiko dalgis...*

Tommas Balčiūnas: „Esame karta, nepatyrusi nelaisvės skonio...“

REDA KISELYTĖ

Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos
„Romuvos“ padalinio bibliotekos vedėja

Mano akyse jauno, veiklaus, energingo, giliai mąstančio ir labai kultūringo jaunuolio paveikslas. (2016 m. Knygnešio dienos metu gimnazijos skaitykloje jis buvo nominuotas kultūringumo simboliu.) Su juo galima kalbėti ištisas valandas ir visuomet norisi, kad tas pokalbis nesibaigtų... Pasišnekučiuoti pakviečiau Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos „Romuvos“ padalinio abiturientą Tomą Balčiūną. Su juo ir

išsirutuliojo šiltas, nuoširdus, atviras pokalbis. Šį kartą irgi norėjau, kad įdomus pašnekesys nesibaigtų... Norėjau iš šio žmogaus dvelkiančią širdies šilumą, meilę pasauliui ir gilų akių žvilgsnį sustabdyti, norėjau, kad tos akimirkos neišnyktų ir amžinai gyventų...

R. K.: *Papasakok apie save. Ar Tau svarbi visuomeninė veikla?*

T. B.: Esu devyniolikmetis Tomas. Gyvenu ramiai, tačiau jau-

kiame Rokiškio mieste ir mokausi mokykloje, pilnoje draugiškų žmonių. Po pamokų žaidžiu krepšinį, šiais metais mūsų mokyklos komanda pateko tarp keturių geriausių Lietuvos mokyklų komandų. Iš tikrųjų nemėgstu kalbėti apie save, todėl visada noriu pakreipti pokalbį kita linkme. Kalbant apie visuomeninę veiklą, manau, jog ji ne tik svarbi, bet ir naudinga. Jaunam žmogui ypač svarbu save išbandyti įvairiose veiklose. Pagalba senyvo amžiaus žmonėms, gamtos gražinimas, dalyvavimas renginiuose ir daugybė kitų veiklų padeda pažinti save, savo charakterį. Ne veltui sakoma, jog mes augame tik per patyrimus ir išbandymus. Niekada nesigailėjau, jog dalyvavau akcijose „Darom“, vedžiau ir prisidėjau prie renginių organizavimo, scenarijų rašymo, nes tai ugdo ir prisideda prie asmenybės vystymosi.

R. K.: *Tomai, Tau nesvetima teatro sritis. Teko susitikti su kraštiečiu Lietuvos aktoriumi, teatro režisieriumi Ferdinandu Jakšiu. Pats ne kartą vaidinai dramaturgo Kosto Ostrausko monodramos „Vaižgantas“ ištrauką, per LRT Kultūros kanalą žiūrėjai šio*

2016 m. abiturientų išleistuvės prie Rokiškio krašto muziejaus. Tomas su broliu Titu.
Nuotr. iš Tomo Balčiūno asmeninio albumo

2018 m. balandžio mėnesį aukštųjų mokyklų farmacininkų eksperimentinė paskaita. Pirmieji Tomo bandymai gimnazijos biologijos kabinete. Nuotr. Irenos Laužadienės

spektaklio premjerą. Kuo žavi monodrama „Vaižgantas“?

T. B.: Kadangi ši monodrama man pačiam labai artima, ypač džiaugiuosi, jog turėjau galimybę susitikti su aktoriumi, teatro režisieriumi Ferdinandu Jakšiu. Labiausiai mane sužavėjo šio nuostabaus žmogaus pasiaukojimas teatrui. Jis daugybę metų važinėja po rajoną, Lietuvą, pasaulį vaidindamas šią monodramą ir atlieka ją su tokia pačia ugnele akyse, lyg būtų tik savo karjerą pradėjęs aktorius. Šios kelionės reikalauja ne

tik daug laiko, bet ir sveikatos, kurios ir linkėčiau didžiam mūsų kraštiečiui. Mano nuomone, ši monodrama niekada nepraras aktualumo. Galbūt kažkam ji bus keista, bet problemos, aprašytos prieš keliasdešimt metų, vis dar yra aktualios ir šiandien. Tai mane ir sudomino, leido įsijausti atpasakojant monodramos ištraukas.

R. K.: Kokie aktoriai Tau patinka? Intelektualūs, talentingi, profesionaliai valdantys žodį, plastiški?

T. B.: Rinkdamasis mėgstamą aktorį, visada pirmiausia atsižvelgiu į intelektualumą. Mano nuomone, intelektualus aktorius visada ras savo klausytoją ar žiūrovą ir privers jį susimąstyti.

R. K.: Gyvename jubiliejiniais atkurtos Nepriklausomybės metais. Ar ši sukaktis Tau svarbi?

T. B.: Tai iš tikrųjų neeilinė sukaktis. Aš manau, jog kai kurie iš mūsų net nesuvokia šios šventės ypatingumo. Esame karta, nepatyrusi nelaisvės skonio, todėl turime būti dėkingi už visapusišką laisvę, galimybę nevaržomai keliauti ir siekti savo užsibrėžtų tikslų. Tačiau žiūrint iš kitos pusės, dar niekada nemačiau tiek daug susivienijusių ir tikinčių valstybės ateitimi žmonių. Tai labai įkvepia ir leidžia pajauti tikrąją tautos dvasią. Todėl ši sukaktis įžiebė manyje dar daugiau patriotiškumo ir paskatino stipriau vertinti mūsų šalį.

2017/2018 m. m. Rugsėjo pirmosios šventės akimirka. Nuotr. iš Tomo Balčiūno asmeninio albumo

2017 m. Šimtadienio šventė. Tomas parodijuoja abiturientą Beną Baranovskį. Nuotr. Irenos Laužadienės

R. K.: Sukamės it voverės informacinėje visuomenėje. Kokia Tavo nuomonė apie jauno žmogaus skaitymą šiandien? Ką reikėtų daryti, kad skaitymas taptų kultūriniu reiškiniu? Ką dabar skaitai?

T. B.: Manau, jog šių dienų skaitymas keičiasi. Technologijoms vis labiau perimant didžiąją dalį kasdienių veiklų, vis mažiau laiko lieka į rankas paimti anksčiau taip mylėtą knygą. Todėl manau, jog skaitymas turi integruotis į šiuolaikinę visuomenę. Būtent elektroninės bei klausymo knygos yra puiki alternatyva keliaujantiems, dirbantiems ar neturintiems laiko mėgautis popierine knyga. Nors pats pastaruoju metu vis rečiau galiu atsipalaiduoti ir pasiimti patinkančią knygą, neseniai perskaičiau psichiatro Viktoro Franklio knygą „Žmogus prasmės akivaizdoje“. Nors ir nedidelės apimties, turinio prasme ji – stipriai susimąstyti

2016/2017 m. m. nominacijų šventė „Knygnešystė – lietuviybės simbolis“ gimnazijos skaitykloje. Tomas Balčiūnas atlieka šventės „kanclerio“ vaidmenį. Gimnazijos direktorių Gediminą Matiekų sveikina bibliotekininkė Rūta Vilutienė. Nuotrauka iš gimnazijos bibliotekos archyvo

verčianti knyga. Ją rekomenduoju perskaityti tiems, kurie susidūrę su menkais sunkumais jaučiasi praradę gyvenimo prasmę bei tikslą.

R. K.: *Leidinys su autografu ir autoriaus įrašų šildo širdį. Ar Tau svarbi Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos „Romuvos“ padalinio skaitykloje sukaupta unikali leidinių su autografais kolekcija?*

T. B.: Pritariu pirmajai minčiai. Ne tik šildo, bet ir globoja, nes žinai, jog visada galėsi grįžti į biblioteką ir įsigilinti į vis kitokią knygą. Tačiau aš norėčiau pabrėžti visos mūsų mokyklos bibliotekos autentiškumą. Kiekvieną kartą įėjęs, patenki tarsi į kitą, paslaptinę pasaulį, kuriame į įvairias knygas sudėtos viso pasaulio paslaptys. Jau net nebekalbant apie leidinių su autografais kolekciją. O tai – didis jūsų nuopelnas bei ilgų darbo metų vaisius.

R. K.: *Ką jaunam žmogui didžiajame Visatos laikrodyje reiškia laikas? Tik ir įpratome girdėti: „Aš neturiu laiko...“ Ar abiturientas Tomas turi laiko?*

T. B.: Aš kaip tik pirmuosius žingsnius suaugusiųjų pasaulyje žengiantis vaikinai dar tik pradėdavo suvokti laiko sąvoką. Vis dar sunku apsiprasti su mokyklą baigiančiojo „vaidmeniu“. Atrodo, taip neseniai

žengiau į naujosios auklėtojos kabinetą. Tačiau tai ir reiškia begalinį laiko tekėjimą, pokyčių artėjimą. Nesakau, kad tai vien neigiamas dalykas, vis dėlto visada nelengva palikti gimtuosius namus ir šeimą. Todėl kol dar pokyčiai tik artėja, stengiuosi nešvaistyti laiko, panaudoti jį kuo prasmingiau ir naudingiau. Darau tiek, kiek galiu, ir po to skaičiuoju nudirbtus darbus.

R. K.: *Ką manai apie žmones, kurie meistriškai kaitalioja kaukes, pritvinkę pykčio, įniršę ant viso pasaulio?*

T. B.: Pamatęs tokį žmogų, visada manau, kad jam turėjo atsitikti kažkas baisaus. Nė vienas nesame iš prigimties nei geras, nei blogas. Todėl, kaip pasiduodame blogam aplinkos poveikiui, priklausome nuo mūsų. Visada stengiuosi laikytis kuo toliau nuo dviveidžių. Atvirai kalbant, tiesiog nebemoku bendrauti su tokiais žmonėmis.

R. K.: *Prisimenu gimnazijoje susitikimą su Lietuvos ekonomistu, politiku, signataru Kęstučiu Glavecku. Bendraudamas su gimnazistais ir pedagogais, jis pasakė: „Blogai, kad žmogus nemato toliau savo batų raištelių...“ Taiklu?*

T. B.: Be abejo. Ši mintis priminė 11-toje klasėje meninio skaitymo konkurse atpasakotą Ričardo

Gavelio ištrauką iš „Jauno žmogaus memuarų“ ir jos dalį: „Bet labiausiai mane pribloškė visuotinis nemąstymas. Knygų lietuvis apie neegzistuojančią lietuvišką dvasią negebėjo ir nenorėjo mąstyti.“ Kartais esame taip susirūpinę savais reikalais, jog net nepastebime, kas vyksta aplinkui, nesusivokiame, o kartais ir nenorime to padaryti. Todėl privalu vis dažniau kelti bendruomeniško klausimą.

R. K.: *Ką reikia daryti, kad žmogaus gyvenime išsipildytų didžioji svajonė?*

T. B.: Visų pirma reikia nebijoti svajoti net ir apie pačius nerealiausius dalykus. Tai gali suteikti realių ir įgyvendinamų, tačiau dar niekieno neišpildytų idėjų. Turint idėją, labai svarbu susidaryti svajonės siekimo planą ir uždavinius. O toliau viskas mūsų rankose. Tiek, kiek įdėsime juodo darbo, kiek negailėsime savęs siekdami tikslo, tiek ir sugrįš.

R. K.: *Mielas Tomai, dėkoju už šiltą, nuoširdų ir atvirą pokalbį. Gyvenimas nestovi vietoje. Tavęs laukia nauji keliai, platūs užmojai ir dar neišvaikščioti naujo gyvenimo etapo labirintai. Eik jais sąžiningai, visuomet ieškok pačios teisingiausios gyvenimo krypties. Būk išmintingas ir kurk gėrį kitiems.*

Akvareliniai Ievos šypsniai

DAMIJONAS ŠNIUKAS

Žurnalistas

Šių metų balandį vilniškė leidykla „Kriventa“ išleido rokiškėnės Ievos Naginskaitės šaržų sąsiuvinį „Turistų gaujos žygis Gaujos upe“. Nors leidinio tiražas labai menkas – vos 10 egzempliorių, jis turi tarptautinį bibliografinį kodą, o jo bibliografinė informacija saugoma Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos duomenų banke (NBDB); taigi pagal statusą knygelė yra lygiavertė daugiatiražiams.

Leidinio atsiradimo istorija tokia.

1953 m. Vilniaus universiteto studentai – būsimieji bibliotekininkai Jonas Basiulis ir Sergijus Brazaitis, būsimieji žurnalistai Dainius Juknevičius ir Damijonas Šniukas, pasivadinę Saviveikline turistų bendruomene, įsigijo dvivietes baidares ir kas vasarą vykdavo į žygius Lietuvos upėmis ir ežerais. Dažnai į jų draugiją įsiprašydavo geri pažįstami ar šiaip vandens turizmą pamėgęs jaunimas. Tarp tokių buvo žymus geografas ir kultūrologas Česlovas Kudaba, tautosakininkas Bronius Uginčius, fotomenininkas Vytautas Ylevičius, vienas iš akademinio sporto organizatorių Lietuvoje Juozas Obelienius, žurnalistas Rimantas Kubilius ir kiti. Didžiausia flotilija – 6 baidarės – buvo susirinkusi 1968 m. žygio nuo Nemuno ištakų metu. Bendruomenė kasmet rinko vadovybę, skirstėsi pareigas, kaupė prisiminimų ir kitų dokumentų archyvą, vadas leido įsakymus, ku-

*Draugiškų šaržų autorė tapytoja
Ieva Naginskaitė*

riuose neretai buvo parodijuojama sovietinė biurokratija.

1961 m. buvo nutarta plaukti vaizdinga Latvijos upe Gauja. Į žygį pasiprašė gera mano pažįstama grafikė Albina Makūnaitė. Iki tol keliaudavome vieni vyrai, tad kilo abejonių. Pagaliau buvo pasiūlyta: jeigu ji pati sukomplektuos moterišką baidarės įgulą, galės plaukti. Albina, ilgai nelaukusi, pasiūlė tapytojos ir grafikės Ievos Naginskaitės kandidatūrą, visai ją gyre: darbšti, galės taisyti baidares, nes nuolat remontuoja savo „Moskvičių“, ne plepė, turi humoro jausmą ir pan. Pažadėjo, kad abi pieš kelionės vaizdus. Man, kaip žygio vadui, teko kapituluoti. Albina paskirta baidarės kapitone, o Ieva – eiline jūrininke.

Plaukėme sumontuojamomis baidarėmis, kurių kiekviena tilpo dviejuose maišuose. Jas nusigabėnome traukiniais iki Jaunpiebalgos miestelio. Suprantama, vyriškoji pusė damas globojo, joms padėjo. Nors dailininkės tvirtino, kad baidarės joms – vieni niekai, jau nuo pirmųjų plaukimo kilometrų pradėjo atsilikinėti. Nutarta moteriškąją įgulą likviduoti: Ievą pasiėmiau į savo flagmaninę baidarę, o Romas Tupčiauskas, plaukęs su manimi, kaip juokavome, nuėjo *užkuriais* pas Albiną. Nuo to momento jokių rimtesnių trukdžių nebebuvo, ir mes smagiai bei laimingai įveikėme gražuolę Gaują, mūsų Neries atitikmenį Latvijos upių hierarchijoje.

Kiekvienas žygio dalyvis turėjo vado įsakymu skirtas pareigas. Albinai buvo patikėta turistų sveikata, ją vadinome *mis Poliklinika*. Ieva, išgirta kaip patyrusi remontininkė, buvo paskelbta atsakinga už baidarių fizinę būklę ir paskirta *Remstrojkontoros* viršininke. Šią užduotį ji stropiai vykdė, suprantama, daugiau kaip viršininkė. Pramuštas baidarių skyles paprastai užključiodavo stažą turį meistras.

Ieva iš tikrųjų sublizgėdavo humoru, bet daug nekalbėjo. Buvo darbšti, rūpestinga, draugiška, paslaugi, apie save nieko nepasakojo, o ir negalėjo sovietmečiu pasakoti. Tik daug vėliau sužinojau, kad Ievos krikštatėvis buvo Jonas Basanavičius, jos tėvai buvo aktyvūs lietuviybės platintojai XX a. pradžios Vilniuje.

Rytinis vado tualetas I

Okupacinės lenkų valdžios spaudžiamai, jie pasitraukė į mamos gimtinę Rokiškį, buvo šio krašto šviesuoliai. Pirmasis Šekspyro „Hamletą“ į lietuvių kalbą išvertė Ievos tėtis! Rokiškio krašto kultūriniam gyvenime ženkliai dalyvavo ir Ieva.

Ieva su Albina dalijosi bendra palapine. Dažnai ji ten kirmydavo, kai mes šnekučiuodavomės prie laužo ar žaisdavome futbolą. Ir ne veltui. Vieną dieną pakvietė visus į lauko vernisažą. Tai buvo tarp dviejų pušų ištempta virvė, o ant jos sukabinti visų žygio dalyvių šaržai. Žygio vadą ir savo baidarės kapitoną per dantį patraukė net keturiskart.

Pasiuntinys Romualdas

Poliklinikos vedėja Albina darbo metu

Mordosflotas Jonas renkasi barzdos fasoną

Kūriniai akvarele buvo atlikti ant A4 ir vienas ant A3 formato lapų.

Suprantama, visi labai džiaugėmės, Ievą gyrėme ir lengvai per dantį traukėme Albina, kad ji nieko panašaus nepadare. Albina atsimušinėjo: ne visiems Dievo duota su tais šaržais. Vado įsakyme buvo pažymėta, kad Ieva „parodė gilų vado bei kitų turistų psichologijos žinojimą, padėjo stiprinti vado autoritetą plebso tarpe“. Šaržai iki pat išnaktų buvo plačiai aptarinėjami prie laužo ir apibendrinant kelionę prie vynu taurės Ievos bute Vilniuje, Grybo gatvėje, kur buvo įsikūrusi gausi dailininkų kolonija.

Po žygio Ievos šaržai atgulė bendruomenės archyve, dažnai juos pavartydavau. Ne tuoj pat sužinojau apie dailininkės iškeliavimą Anapilin (2012 m.). Vis susimąstydavau, ką daryti su akvarelėmis, juoba, kad niekur viešumoje nebuvau matęs jos kurtų šaržų. Albina buvo užsiminusi, kad Ieva panašiai pajuokaudavo per dailininkų susibūrimus, vadinamus *kopūstainiais*. Apsilankiau Vilniaus universiteto bibliotekoje, kur saugoma nemaža dailininkės darbų kolekcija, joje taip pat nė vieno šaržo. Nutariau, kad dailės žinovai, mėgėjai, Ievos amžininkai galėtų susipažinti su jos

Sergijus: rūpintis bateliais geriau negu būti po padu...

kūryboje retu žanru, jeigu šaržus paviešinėčiau. Susitaręs su „Kriven-tos“ leidykla (vadovas Kazimieras Matačiūnas) Ievos Naginskaitės vardu savo lėšomis išspausdinau 10 egzempliorių, kurių po vieną įteikiau Nacionalinei M. Mažvydo, Vilniaus universiteto, Lietuvos dailės akademijos, Rokiškio J. Keliučio viešajai, Gruzdžių viešajai (mano gimtinė) bibliotekoms, autorės artimiesiems. Manau, kad taip, nors ir kukliai, dar kartą pratestas ir pagerbtas šviesus iškilios rokiškėnės atminimas.

Juozas Keliuotis ir tarpukario Lietuvos akademinė inteligentija

ROMUALDAS JUZEFOVIČIUS

Lietuvos kultūros tyrimų instituto

Baltų ir Lietuvos kultūros istorijos skyriaus vedėjas

Garbus ir žinomas rokiškėnas, Lietuvos kultūros veikėjas, publicistas, literatūros ir meno kritikas, redaktorius Juozas Keliuotis (1902–1983) aktyviai dalyvavo pirmosios nepriklausomos Lietuvos Respublikos kultūriniame gyvenime, visuomenės ugdymo procese. 1931–1940 m. būdamas kultūros žurnalo „Naujoji Romuva“ redaktorius, skatino diskusijas ir siekė telkti naujos kartos kūrėjus, literatus, dailininkus ir kitus menininkus, kurie, pasak jo, propagavo modernizmą. Taip pat siekta bendradarbiauti su pedagogais, akademinė inteligentija, panaudoti jų intelektualų potencialą kultūriniam gyvenimui plėtoti. Kyla retorinis klausimas, ar buvo reikšminga visai to meto Lietuvos visuomenei „kultūrinės laisvės“ idėjų skleidėjų veikla ir kūryba?

Šiame straipsnyje siekiama įvertinti Juozo Keliuočio ir tarpukario Kauno mokslininkų sąveikos vaidmenį formuojant intelektualaus bendravimo kultūrą, jos socialinę atsakomybę nepriklausomoje Lietuvoje.

Kūrybinio bendruomeniškumo savitumai

J. Keliuočio atsiminimų tekstas „Justinas Vienožinskis ir jo epocha“ ne tik atspindi memuarinio rankraščio autoriaus bendravimo su šiuo

žymiu tapytoju ir dailėtyrininku epizodus, kurie jam buvo itin svarbūs, bet ir tarpukario Lietuvos kultūrinio gyvenimo aplinką, iš dalies intelektualų naujos visuomeninės sąveikos pradžią. Autorius čia rašė: „Mano gyvenimui intensyvėjant, sklindant naujoms revoliucinėms meno idėjoms, gausėjant jaunųjų dailininkų gretoms, kilo gyvas reikalas įsteigti nuolatinį menininkų klubą, kur būtų keliamos ir brandinamos naujos meno idėjos, kur būtų numatomos konkrečios veikimo priemonės joms įgyvendinti, kur būtų ugdomi dailininkų broliško jausmai. 1931 m. lapkričio mėnesį toks klubas ir buvo įsteigtas „Naujosios Romuvos“ redakcijos patalpose. Jo pagrindinį branduolį sudarė jaunieji dailininkai iš Nepriklausomų dailininkų draugijos: A. Samuolis, A. Gudaitis, V. Vizgirda, A. Valeška, J. Mikėnas, L. Truikys, R. Kalpokas, Č. Kontrymas, J. Vaitys ir kt. Bet jis buvo atviras visiems kūrybos žmonėms. Į jo reguliariai rengiamas sueigas galėjo atvykti ir vyresnieji dailininkai, ir rašytojai, ir teatralai, ir šiaip visuomenės atstovai. Klubas neturėjo jokio biurokratinio aparato – nei įstaigos, nei rašytinio statuto, nei valdybos. Niekada niekur jis nebuvo įregistruotas, todėl niekada nebuvo prašoma iš valdžios leidimo jam susirinkti, todėl į jį ir negalėjo atsilankyti policijos atstovai, tada

paprastai kontroliavę visus viešus susirinkimus. Susirinkdavome vakarais, „Naujosios Romuvos“ redakcija svečiams išvirdavo neribotą kiekį juodos kavos, o dailininkai, turintys žmonas, atsinešdavo jų iškeptų pyragaičių ir sausainių. Aš kaip šeimininkas pirmininkaudavau tokioms sueigoms ir vadovaudavau pokalbiams ir ginčams.“

J. Keliuočio organizuotame neformaliame „Naujosios Romuvos“ klube rinkosi ne tik dailininkai ir literatai, bendrauti pradėjo ir universitetinė inteligentija, kai kurie pedagogai. J. Keliuotis įkūrė „Naujosios Romuvos bičiulių sąjungą“, kurios skyriai buvo organizuojami ne vien laikinojoje sostinėje, bet ir provincijos vietose, vis plačiau buvo skleidžiamos ir aptariamios kultūros, mokslo, švietimo naujovės ir tolesnio vystymo problemos.

Universiteto inteligentijos dalyvavimas „Naujosios Romuvos“ kultūrinėje veikloje ir leidyboje skatino plėtoti kultūrinio visuomenės ugdymo procesą, taip pat telkti visuomenę, ugdyti pilietiškumą bei kolektyvinį kultūrinį tapatumą, šviesti visuomenę, puoselėti vertybes ir paveldą. Tarpukario metais išugdyta nepriklausomos Lietuvos akademinė inteligentija suvokė kultūrinio tapatumo elementų – lietuvių kalbos, etninių tradicijų, istorinės atminties – išsaugojimo

NAUJOSIOS ROMUVOS MIEŠIŲ SAJUNGA
TURI GAMTINIS KVIETIMAS

GERB. *Faustą Klišę*

ATSILANKYTI Į JOS HENGIAMA KULTŪROS KONGRESĄ
V. D. UNIVERSITETO DIDŽIOJO SALEI (UCKVILIAUS-DEONELAIČIO S. V.)
1935 m.
Kelne

Š. M. KOVO 3, 4, 5 IR 6 D. D.

KULTŪROS KONGRESO PROGRAMA

- Kovo 3 d.
15 val. Kongreso atidarymas ir sveikinimai
16 val. Kultūros gyvenimo organizavimas Lietuvoje —
Dr. A. Juška
- Kovo 4 d.
15 v. Kultūra ir religija — Prof. B. Čičys
16 v. Civilizacijos problema — J. Keliuotis
17 v. Lietuviško teatro galrės — F. Kirša
- Kovo 5 d.
10 v. Lietuvių literatūros problemos — Prof. V. Mykolaitis
11 v. Lietuvių meno keliai — P. Galsunė
15 v. Lietuvos istorijos problema — Dr. Z. Ivinskis
16 v. Lietuvos protėvių metmenys — Dr. J. Purinas
- Kovo 6 d.
15 v. Lietuvių muzikos plėtos perspektyvos — Vl. Jakubėnas
16 v. Lietuva lyginamosios civilizacijos atžvilgiu —
Prof. K. Pakštas
17 v. Kongreso uždarymas.

Kultūros kongreso programa, 1935 m. (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, f. 35–45)

visuomenėje svarbą. Dėl idėjinių ir politinių inteligentijos grupių nuostatų skirtumų viešoji veikla įgavo tiek oficialių, tautos kultūros ideologijos ir politikos skatinamų, tiek ir tam tikrų neformalių inteligentijos ryšių apraiškų, bet J. Keliuotis nuosekliai siekė konsoliduoti skirtingų pažiūrų inteligentiją.

Kaip inteligentijos kultūrinės veiklos krytingo telkimo pavyzdį galima įvardyti nacionalinio kultūros forumo veiklą. Romuviečiai 1935 m. kovo 3–6 d. Vytauto Didžiojo universiteto rūmuose suorganizavo Lietuvos kultūros kongresą. Kaip liudija šio renginio programa, renginyje buvo kviesti dalyvauti šalies literatūros, meno kūrėjai, muziejininkai, mokslininkai. Jie svarstė kultūros plėtojimo, taip pat istorinio paveldo puoselėjimo aktualijas.

Verta paminėti, kad tai nebuvo pirmas Lietuvos kultūros kongresas. Pirmasis toks renginys įvyko dar 1925 m. birželio 28 d., jo pagrindinis organizatorius buvo profesorius Antanas Purėnas, kuris pabrėžė socialines inteligentijos funkcijas ir atsakomybę, ragino šviesti ir ugdyti visuomenę mokslo žinių pagrindu. Šis sąjūdis telkė pasaulietinių pažiūrų mokslininkus, pedagogus, kultūros veikėjus, jų idėjos ir veikla buvo viešinama „Kultūros“ žurnale, tačiau dėl kairuoliškų, antikatalikiškų pozicijų ši veikla nesulaukė platesnio

inteligentijos ir visuomenės palaikymo.

Žymus kultūros sociologas Vytautas Kavolis yra pažymėjęs, kad „per visą XX amžių Lietuvoje ilgai neišsilaikydavo nepriklausomų žmonių sąjūdžiai, visi bandymai greitai sužlugdavo, žmonės arba išsiblaškydavo, arba burdavosi į ryškius ideologiškai profiliuotus ansamblius.“ Tačiau kyla klausimas, ar Juozo Keliuočio kultūrinės organizacinės veiklos pavyzdį galime priskirti kuriam nors „ideologiškai profiliuotam ansambliui“?

Istoriniai duomenys liudija, kad per visą veiklos dešimtmetį „Naujosios Romuvos“ aplinkoje buvo bendradarbiaujama su įvairių ideologinių pozicijų intelektualais, siekiama aktualizuoti svarbiausias lietuvių kultūros vertybes ir išsaugoti idėjinės raiškos laisvę. Romuviečių Lietuvos valstybės pagrindų tvirtinimo proceso suvokimas sietinas su J. Keliuočio tautinės kultūros plėtojimo samprata, kultūriniu visuomenės ugdymu, visuomenės telkimu.

Siekis ugdyti visuomenę

J. Keliuočio ir apskritai „Naujosios Romuvos“ publicistikoje buvo nuolat keliamos svetimų kultūrų įtakos Lietuvos visuomenei problemos. Daugelio žurnalo autorių publikacijos liudija apie siekius išsaugoti ir puoselėti lietuviškos kultūros

originalumą, laisvę ir nepriklausomybę nuo svetimų įtakų, taip pat teisę dalyvauti pasaulinės kultūros sklaidos procesuose. Galima pritarti istoriko Juozo Brazausko knygoje pateiktam teiginiui, jog šio kultūrinio žurnalo leidėjų „lietuviškoji tautinio genijaus“ nuostata neturėjo nieko bendro nei su šovinistiniu nacionalizmu, nei su miesčionišku kosmopolitizmu.

Kauno profesūra ne tik aktyviai dalyvavo romuviečių renginiuose, bet ir publicistikoje nemažai dėmesio buvo skiriama istorijos žinioms propaguoti bei istorinei savimonei ugdyti. Šviečiamąjio turinio tekstus periodinėje spaudoje publikavo profesionalūs istorikai Augustinas Janulaitis, Zenonas Ivinskis, kitų sričių mokslininkai. Spaudoje pradėta rašyti apie Lietuvos istorijos tyrimus, istorijos vertinimus, temas, kurios reikšmingos istorinei savimonei formuoti. Pavyzdžiui, Z. Ivinskis „Naujojoje Romuvoje“ paskelbė straipsnį, kuriame nagrinėjo politinių ir ekonominių santykių su istoriniais kaimynais, kultūrinių ryšių raidos ir sąveikų vertinimo klausimus. Visuomenei buvo naudingi šio istoriko straipsniai apie Lietuvos krikštą, LDK kovas su kryžiuočiais ir kitas temas.

Viešosios publicistinės kūrybos srityje paminėtinas teisininkas ir istorikas Augustinas Janulaitis, kuris ne tik skleidė istorinių šaltinių tyrimais pagrįstas žinias, rašė teisės,

Juozas Keliuotis (pirmoje eilėje trečias iš dešinės) su Lietuvos žurnalistų sąjungos nariais Prahoje, 1937 m. (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, f. 31–567)

ūkio, kultūros istorijos klausimais, bet ir palietė kai kurias svarbias to meto visuomenei XX a. politinės raidos temas. A. Janulaitis, kaip pastebėjo istorikas Valdas Selenis, vienas pirmųjų spaudoje prabilęs apie sovietinės Rusijos politikos grėsmes Lietuvai.

Universiteto mokslininkai publicistikoje pabrėžė ir lokalsiosios geografijos žinių, kultūros paveldo panaudojimo viešajai edukacijai svarbą. Ši šviečiamojo pobūdžio kūryba skatino telktis ir diskutuoti įvairių sričių specialistus, vienyti jų žinias ir patirtį.

Mokslininkų siekis visuomenei pateikti tyrimais pagrįstas žinias visų pirma sietinas su pragmatine mokslinės veiklos funkcija, kurią Lietuvoje, kaip ir kitose Europos šalyse, sąlygojo XX a. profesionalaus mokslo ir visuomenės sąveika.

Nepriklausomos Lietuvos mokslininkai šviečiamąją veiklą pirmiausia siejo su visuomenės ugdymu. Svarbus dėmesys buvo teikiamas istorinei savimonei, tautiškumui ir pilietiškumui ugdyti.

Tarpukario Lietuvos intelektualai paskatino kultūrinės periodinės spaudos tarptautiškumą, dalyvavo jo plėtroje. Pavyzdžiui, glaudesnių Lietuvos leidėjų santykių užmezgimas su Čekoslovakija stiprino kitų šalių domėjimąsi Lietuva, Lietuvos žurnalistai ir mokslininkai galėjo pristatyti savo šalį, jos istoriją ir paveldą užsienio skaitytojams, taip pat savo šalyje skelbti čekų ar slovakų pažintinio turinio publikacijas. Bendradarbiaujant kultūros žurnalo „Naujosios Romuvos“ ir Čekoslovakijos „Salon“ redakcijoms, straipsnius parengė Paulius Galaunė ir kiti autoriai.

Tarptautiniai akademinės inteligentijos ryšiai atsispindėjo ir platesniame kultūros žurnalo publikacijų turinio kontekste. Štai žymiausia XX a. Lietuvos egiptologė Marija Rudzinskaitė-Arcimavičienė „Naujosios Romuvos“ žurnale skelbė apžvalgas apie tarptautinius orientalistų kongresus, akademinę ir kultūrinę jų veiklą, rašė apie sensacingus hetitologijos ir kitus atradimus.

Taigi, galima teigti, kad pirmosios nepriklausomos Lietuvos mokslininkai „Naujosios Romuvos“ žurnale skatino visuomenines organizacijas, muziejus ir kitas valstybės institucijas stiprinti kultūrinius ryšius, tačiau vyravo tautinio kultūrinio tapatumo ugdymo ir jo modernizavimo intencija, kuri neturėjo pažeisti kalbos, istorinio paveldo ir tradicijų unikalumo pagrindų.

Juozo Keliuočio asmenybė šių dienų tyrėjų akiratyje

Per pastaruosius nepriklausomos Lietuvos dešimtmečius kultūros periodikoje paskelbta keletas istoriko Gintaro Eremino spaudai parengtų J. Keliuočio memuarų ir kitų tekstų, kurie yra naudingi tarpukario kūrybinės inteligentijos ryšiams analizuoti ir įvertinti.

J. Keliuočio publicistinę kūrybą nagrinėjo Viktorija Daujotytė, Vytautas Kubilius, Arvydas Juozaitis ir kiti jo rašytinį palikimą analizavę autoriai. Pažymėtinas 2002 m. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute vykusios mokslinės konferencijos, skirtos J. Keliuočio gimimo 100 metų jubiliejui, mokslinių pranešimų rinkinys „Juozas Keliuotis ir literatūros dinamikos problemos“.

Bendresnio pobūdžio informatyvioje Lietuvos istorijos instituto mokslininko Dangiro Mačiulio monografijoje „Lietuvos valstybės kultūros politikos 1927–1940 m.“ kontekste išskirtinai analizuojama

„Naujosios Romuvos“ leidėjų ir telkiamų autorių kultūros plėtojimo vizija, politinė jų veiklos aplinka. Taip pat paminėtinas Andriaus Vaišnio leidinys „Spauda ir valstybė 1918–1940 m.“, kuriame apibūdinti esminiai Lietuvos valdžios ir spaudos santykių, teisinio ir politinio spaudos reguliavimo aspektai.

2017 m. rugsėjo 23 d. Rokiškio viešojoje bibliotekoje minint J. Keliuočio 115-ąsias gimimo metines pristatytas Juozo Brazausko leidinys „Juozo Keliuočio drama“. Jame pateikiami svarbiausi Juozo Keliuočio gyvenimo tarpsniai ir esminės veiklos sritys. Autorius remiasi svarbiais J. Keliuočio biografijos šaltiniais: jo atsiminimų knyga, žurnalistikos paskaitų rinkiniu, kai kuriais spaudoje skelbtais dokumentais, taip pat rankraščiniais tekstais, saugomais Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos rankraštyne ir kituose fonduose.

Šiame leidinyje taip pat rašoma ir apie J. Keliuočio bendradarbiavimą su universitetu, dalyvavimą

žurnalistikos studijose. Biografijos duomenys byloja, kad J. Keliuočio bendradarbiavimas su akademinė bendruomene ne tik padėjo formuoti kultūrinio sąjūdžio intelektualų diskusinę aplinką, bet ir skleisti naujoves, taip pat ugdyti kultūrinį tapatumą.

Šiuo požiūriu J. Keliuočio ir akademinio elito bendradarbiavimas ateityje turėtų susilaukti ir daugiau apibendrinančių publikacijų, visapusiškų vertinimų. Šių dienų mokslinėje spaudoje jau daugiau kalbama apie tarpukario mokslininkų dalyvavimą populiarioje spaudoje. Leidiniuose pateikiami duomenys rodo, kad Lietuvos mokslininkų raiškos tarpukario populiarioje spaudoje galimybes lėmė jų siekiai dalyvauti mokslo žinių viešinimo ir visuomenės ugdymo procese, buvo stiprinama akademinės bendruomenės ir periodinės spaudos sąveikos aplinka, taip pat buvo siekiama paveikti nepriklausomos Lietuvos valstybės politiką spaudos atžvilgiu.

Literatūra

- Baltrušis R. *Profesorius Antanas Purėnas*, Kaunas: Technologija, 2008.
- Brazauskas J. *Juozo Keliuočio drama*, Vilnius: Margi raštai, 2017.
- Bukelevičiūtė D. *Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918–1939 m.*, Vilnius: VU, 2010.
- Daujotytė V. „Šalia triukšmaujančių. J. Keliuočio estetikos punktyrai“, in: *Naujoji Romuva*, 1995, Nr. 5.
- Ivinskis Z. „Lietuvos istorijos problemos“, in: *Naujoji Romuva*, 1935, Nr. 12–13, p. 22–36.
- Juozaitis A. „Juozas Keliuotis – kultūros žvakė epochų vėjuje“, in: *Naujoji Romuva*, 2014, Nr. 3.
- Juozas Keliuotis ir literatūros dinamikos problemos, Vilnius: LKTI, 2003.
- „Juozo Keliuočio laišakai“, in: *Naujoji Romuva*, 1999, Nr. 4 (529).
- Kavolis V. *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius: Apostrofa, 2016.
- Keliuotis J. „Faustas Kirša“, in: *Naujoji Romuva*, 2001, Nr. 2 (535).
- Keliuotis J. „Tumas-Vaižgantas“, in: *Naujoji Romuva*, 2002, Nr. 3.
- Keliuotis J. „Apie Vincą Mykolaitį-Putiną“, in: *Krantai*, 2002, Nr. 2.
- Keliuotis J. *Justinas Vienožinskis ir jo epocha*, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, f. 31–50, l. 68.
- Kolupaila S. „Klaipėda“ lenkų nelaisvėje“, in: *Naujoji Romuva*, 1931, Nr. 14, p. 332–334.
- Lietuvos kultūros kongresai*. Šiauliai: Titnagas, 1926.
- Kubilius V. „Kito pasaulio esu žmogus“, in: *Meno tragizmas*. Vilnius, 1997.
- Mačiulis D. *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 m.*, Vilnius: LII, 2005.
- Rudzinskaitė-Arcimavičienė M. „XX Tarpautinis orientalistų kongresas“, in: *Naujoji Romuva*, 1938, Nr. 1–2.
- Selenis V. *Lietuvos istorikų bendrija*, Vilnius: VPU, 2007.
- Stakauskas J. „Istorikai – „Naujosios Romuvos“ bendradarbiai“, in: *Naujoji Romuva*, 1936, Nr. 40, p. 778–779.
- Vaišnys A. *Spauda ir valstybė 1918–1940 m.*, Vilnius, 1999.

Literatūrinės Pauliaus Širvio premijos laureatai (1995–2015)

INESA DUMBRAVIENĖ

Zarasų viešosios bibliotekos atstovė ryšiams su visuomene

1995 m. minint Zarasų krašto poeto Pauliaus Širvio 75-ąsias gimimo metines, Zarasų viešoji biblioteka inicijavo Pauliaus Širvio premiją poeto atminimui saugoti ir teikdavo ją kas dvejus metus. Tais pačiais metais, rudenį, viešojoje bibliotekoje įvyko Pauliaus Širvio 75-ųjų gimimo metinių minėjimas. Šventėje dalyvavo Rašytojų sąjungos pirmininkas V. Sventickas, poetai A. Baltakis, M. Martinaitis, rašytojas A. Zurba, aktorius A. Rosenas, pulkininkas V. Ragauskas, skulptorius, P. Širvio paminklo autorius I. Užkurnys. Renginys prasidėjo Padustėlyje (Dusetų apylinkės), prie gimtojo P. Širvio namo. Zarasų rajono savivaldybės

paminklotvarkos vyr. specialistas J. Nemanis papasakojo apie Širvių šeimos gyvenimo vingius. Vėliau Dusetose iškilmingai atidengtas I. Užkurnio sukurtas stogastulpis-paminklas P. Širviui. Literatūros vakaras „Gyvenimas mano – degimas“ Zarasų viešojoje bibliotekoje prasidėjo poeto P. Širvio skaitomo eilėraščio įrašu. Po gražių žodžių, kurių vakaro svečiai negailėjo poetui, buvo įteikta pirmoji P. Širvio literatūrinė premija. Komisija, kuriai vadovavo viešosios bibliotekos direktorė Danutė Karlienė, atsižvelgdama į Lietuvos rašytojų sąjungos valdybos narių nuomonę, premiją nutarė skirti M. Martinaičiui už meilės lyrikos rinkinį „Atmintys“

(1995). Poetas M. Martinaitis yra 1984 m. išleistos P. Širvio rinktinės „Ir nusinešė saulę miškai“ sudarytojas ir įvado autorius.

1997 m. P. Širvio premijos laureatu tapo poetas, literatūros kritikas Vytautas Skripka už eilėraščių knygą „Vigilijos“ (1997). Tai kupina aistros ir liūdesio nutolstančiam pasauliui kūryba. Tuo metu V. Skripka buvo išleidęs 10 poezijos rinkinių, knygų vaikams. Daug metų dirbo miškininku, tai atsispindi ir jo kūryboje. Dėl sveikatos problemų poetas apdovanotas Vilniuje, Rašytojų sąjungoje. Premiją įteikė Zarasų rajono savivaldybės meras Arnoldas Abramavičius.

D. Karlienė, rajono vadovai R. Keršys, A. Lamanauskienė, A. A. Jonynas, N. Gusevas ir A. Steponavičius.

Nuotr. iš Zarasų viešosios bibliotekos archyvo

P. Širvio premijos laureatas Juozas Erlickas. Nuotr. iš Zarasų viešosios bibliotekos archyvo

P. Širvio premijos laureatas poetas Rimgaudas Valentinas Graibus (pirmas dešinėje) su renginio svečiais. Nuotr. iš Zarasų viešosios bibliotekos archyvo

Laureatas pažymėjo, kad nėra lepinamas premijomis ir gauti šią premiją jam labai džiugu ir graudu. V. Skripka pasidalijo prisiminimais apie Paulių, paskaitė savo eilių. Netradicinio vakaro vedėjas, Rašytojų sąjungos sekretorius Jonas Linauskas sakė, kad simboliška, jog P. Širvys ir V. Skripka ir 1969 m., ir 1972 m. išleido po knygą. Renginyje taip pat dalyvavo poetas A. Baltakis, prozininkas A. Zurba ir kt. O Zarasų II vidurinės mokyklos direktorė D. Vitkūnienė pakvietė visus spalio 24 d. atvykti į mokyklą, kuriai bus suteiktas Pauliaus Širvio vardas.

2000 m. garbingas apdovanojimas atiteko poetui Stasiui Jonauskui už poezijos rinkinį „Širdis plaka delčią“ (1998). Poeto eilėraščiai klasikiniai, skaidrūs ir kartu kupini mįslingų posūkių, vien lyrikai būdingų slapties ir nežinios būsenų. Jo eilės – apie judantį laiką, sugeriantį didžiai savitus dabarties ir praeities išgyvenimus. Įteikimo ceremonija vyko Zarasų Pauliaus Širvio vidurinėje mokykloje, nes Zarasų viešoji biblioteka buvo remontuojama. Į renginį susirinko gausus svečių būrys, tarp jų: literatūros kritikas Stasys Lipskis, poetai Rimgaudas Graibus, Jonas Linauskas, Feliksas Jokubauskas, nominantas Stasys Jonauskas ir kt. Svečiai dalijosi mintimis ir prisimi-

P. Širvio premijos laureatas poetas Antanas A. Jonynas. Nuotr. iš Zarasų viešosios bibliotekos archyvo

nimais apie Paulių Širvį, skaitė savo eilėraščius. S. Lipskis pasidžiaugė, kad jo parengta bibliografinė apybraiža apie P. Širvį (2000) yra perkamiausių knygų dešimtuke. Šventės kulminacija – apdovanojimas S. Jonauskui. Su geriausia sveikinimais ir linkėjimais premiją įteikė Zarasų rajono vadovai Kostas Zaleckas ir Algimantas Dumbrava.

2003 m. rugsėjo 6-ąją Zarasų viešajoje bibliotekoje buvo minimos poeto Pauliaus Širvio 83-sios

gimimo metinės. Zarasų P. Širvio pagrindinės mokyklos III–V klasių mokiniai parengė poetinę-muzikinę kompoziciją „Pasirinkim paukštį savo“ (režisierė Gražina Karlaitė). Vakaro svečiai – rašytojas Rimantas Šavelis, aktorius Juozas Šalkauskas, poetė Onė Baliukonė, rašytoja Irena Gansiniauskaitė-Gudavičienė – skaitė P. Širvio poeziją. Violončele skambinusi Ramutė Kalnėnaitė leido dar stipriau ir arčiau pajusti širviškąją laisvo žmogaus dvasią. Renginio pabaigoje ketvirtąją literatūros premiją iškilmingai įteikė Zarasų rajono vicemeras Algimantas Dumbrava poetei Onei Baliukonei už poezijos rinktinę „Akmuva“ (2003). Paklausta, kodėl rinktinę pavadino „Akmuva“, poetė atsakė: „kad moters gyvenimas šiandien ir taip pakankamai sunkus ir kartais turi „suakmenėti“, kad atsilaikytų prieš visas negandas.“ O. Baliukonė prisipažino gerai pažinusi P. Širvį, su juo darė interviu „Moksleiviui“ ir ilgai negalėjo susitaikyti su jo mirtimi, jautė ir „matydavo“ jį dažnai vaikstantį prie Literatų kavinės. Rankose ji laikė mažą mėlyną knygelę su P. Širvio autografu ir linkėjimu, kad Onės „poezija skambėtų toliau už tolimų vaivorykštinių miškų.“

Nuo 2005 m. P. Širvio literatūros premijos skyrimu pradėjo rūpintis Zarasų rajono savivaldybės taryba,

įsteigusi specialią rajono kultūros ir meno premijų vertinimo komisiją. Tų metų rudenį P. Širvio premiją gavo Feliksas Jokubauskas už poezijos rinktinę „Tarp klūpančių medžių“ (2004). „Gamta įvairiais pavidalais, visokiausiom asociacijom įeina į F. Jakubausko eilėraščius ir praplečia, papildoma jų semantinį lauką. Gamta – ne statiškas fonas, bet jautrus sielos akompanimentas. Geriausiais eilėraščiais F. Jakubauskas priglunda prie P. Širvio, P. Raščiaus, A. Baltakio, J. Macevičiaus lyrinės–poetinės pozicijos,“ apie poetą kūrybą rašo kritikas Alfredas Guščius.

Vakaras poetui P. Širviui atminti ir literatūros premijai įteikti vadinosi „Žiedais praregėsiu gėlių...“. Į Zarasų viešosios bibliotekos salę atskubėjo rašytoja Birutė Jonuškaitė, poetas Feliksas Jokubauskas, aktorius Laimonas Noreika, rašytojas Rimantas Šavelis. Svečiai dalijosi mintimis apie gerbiamą poetą P. Širvį. R. Šavelis pasakojo, koks paprastas žmogus buvęs Paulius ir kokį didį įspūdį jo eilės palikdavo aplinkiniams. F. Jokubauskas dalijosi prisiminimais iš P. Širvio gimtadienio, švęsto „Palangos“ restorane, apie Rašytojų sąjungos narių posėdžius, kuriuose kartu dalyvaudavo. Po gražių žodžių, nuskambėjusių poetui, Zarasų rajono meras Balys Vilimas pasveikino F. Jakubauską gavus garbingą premiją.

2007 m. minint P. Širvio 87-ąjį gimtadienį, šeštuoju premijos laureatu tapo Rimgaudas Valentinas Graibus už poezijos rinkinį „Meilės temperatūra“ (2006). Lyrinė eilėraščių rinkinyje gamtos, meilės motyvai išreiškiami emocingai, pasitelkiant netikėtus palyginimus. Poeto eilėraščiai atspindi sudėtingą žmogaus sielos pasaulį, autoriaus pasaulėjautą. Ne vieną jų lydi švelni ironija. R. Graibus buvo apdovanojtas viešojoje bibliotekoje vykusiame poezijos ir muzikos vakare „Palik tik

Zarasų viešosios bibliotekos direktorė D. Karlienė ir Antanas A. Jonynas.
Nuotr. iš Zarasų viešosios bibliotekos archyvo

Poetas Rimgaudas Valentinas Graibus.
Nuotr. iš Zarasų viešosios bibliotekos archyvo

dainą man“. Renginį, skirtą Pauliui Širviui atminti, pradėjęs literatūros kritikas Alfredas Guščius pabrėžė tęstinumo tradicijos svarbą ir džiaugėsi, kad Pauliaus ir Rimgaudo sielos giminingos, abu jie išpažintinės lyrikos kūrėjai – sieja meilė gamtai, moteriai, abiejų eilės dainingos. Premijos laureatas pasakojo, kad dar mokyklos laikais skaitovų konkurse skaitė P. Širvio „Sartų žuvėdrą“, dirbdamas „Jaunimo gretų“ redakcijoje Pauliui Širviui dedikavo vieną eilėraščių. Premiją R. Graibui atvyko įteikti Zarasų rajono mero pavaduotojas Vytautas Sekonas ir mero patarėja Olga Raugienė. Vakaro dalyviams buvo skirta teatralizuota poetinė–muzikinė kompozicija „Tu –

mano meilė“, kurią atliko Klaipėdos muzikinio teatro solistai Loreta Ramelienė ir Mindaugas Rojus, pianistė Loreta Piaseckienė.

Nuo 2008 m. P. Širvio premiją nuspręsta teikti kas penkerius metus – rugsėjo 6-ąją, poeto gimimo dieną. Pradžioje buvo vertinama Lietuvos poetų kūryba gamtos tema, dabar taikomi atrankos kriterijai, apibrėžti premijavimo nuostatuose – pastarųjų penkerių metų poetinė kūryba, jos reikšmė Lietuvos poezijai, meistriškumas poetinėmis priemonėmis aukštinti gamtos grožį bei žmogaus prigimtį, populiarinti Zarasų kraštą.

2010 m. rajono savivaldybės kultūros ir meno premijų vertinimo komisija, kurią sudarė pedagogai, bibliotekininkai, muziejaus, kultūros darbuotojai, politikai ir kuriai vadovavo Renius Kisielius, vienbalsiai nusprendė jubiliejinę P. Širvio premiją skirti poetui, publicistui, rašytojui, Nacionalinės premijos laureatui Juozui Erlickui už 2009 m. išleistą knygą „Mano meilė stikliniais kaliošais“. „Nuotaikinga knyga, nestokojanti ne tik kandžios išminties, bet ir jautraus žmogiško gerumo. Maždaug tai, ko ir galėtų laukti sunkmečio sutrikdytas, ne pats kvailiausias, tačiau vilties vis dėlto neprarandantis pilietis,“ – rašo poetas Antanas A. Jonynas. Knygoje gausi žanrų įvairovė – nuo poezijos,

P. Širvio progimnazijos direktorė A. Navickienė ir Antanas A. Jonynas. Nuotr. iš Zarasų viešosios bibliotekos archyvo

dramos iki prozos kūrinį. J. Erlickas yra sukūręs tokius kūrinius apie Zarasus kaip „Jono Grigo kelionė greituoju traukiniu Vasara–žiema per pavasarį, rudenį, Zarasus ir Vaikystę“, „Bobutė iš Paryžiaus, arba Lakštینگala Zarasuose“, eilėraštį „Vasara Zarasuose“.

„Toks ilgesingas žuvėdrų klyksmas“ pavadintame literatūros vakare, skirtame Pauliaus Širvio 90-osioms gimimo metinėms paminėti, premiją įteikė Zarasų rajono savivaldybės meras Arnoldas Abramavičius. Renginyje dalyvavo poetas Alfas Pakėnas, Kauno kamerinio teatro aktorė Kristina Kazakevičiūtė, poetas Juozas Erlickas su žmona Vilija Niauronyte. A. Pakėnas pasidžiaugė vertinga Birutės Širvienės dovana – poeto užrašų knyguote, kurioje kūrybinės

paieškos, įvairia tematika parašytų, skaitytojui nežinomų eilėraščių. Keletą jų ir poeto laiškų perskaitė aktorė Kristina Kazakevičiūtė ir taip priartino poeto dvasinį pasaulį prie mūsų pasaulėvokos ir jausmų. Zarasų Pauliaus Širvio mokyklos mokytojų Eglutės Bernatonienės ir Mindaugo Vitkūno duetas „Aš lauksiu prie Vilniaus“ sužavėjo visą auditoriją.

2015 m. rugsėjo 9-osios vakarą viešojoje bibliotekoje zarasiškiai ir svečiai minėjo 95-ąsias Pauliaus Širvio gimimo metines. Renginyje dalyvavo aktorius Sigitas Jakubauskas, Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatas poetas Antanas A. Jonynas. P. Širvio progimnazijos mokytojai zarasiškiams ir svečiams dovanojo pagal poeto eiles literatūrinę kompoziciją „Ateik, dovanosiu

ir Tau“. Ilgesio, vienvėsių, meilės, jaunystės temos, širdį virpinantys muzikos garsai leido kiekvienam savaip pajauti poetą P. Širvij. Renginio kulminacija tapo premijos įteikimas. Zarasų rajono savivaldybės meras Nikolajus Gusevas premijos laureatu paskelbė poetą, vertėją Antaną A. Jonyną už poezijos rinkinį „Kambarys“ (2014). Aštuntąjį šios premijos laureatą sveikino LR Seimo narys A. Dumbrava, P. Širvio progimnazijos direktorė A. Navickienė, viešosios bibliotekos direktorė D. Karlienė. A. A. Jonynas kalbėjo, kad, ko gero, nėra vertas šios premijos, nes ne kažin kiek prisidėjęs prie Zarasų krašto garsinimo. Tačiau labai džiaugėsi, kad su Pauliumi jį siejo artimi ryšiai – tai buvęs vienas geriausių poeto tėvo draugų, o nuo Sartų kilusi jo mama iki šiol atmena P. Širvij ir labai džiaugiasi, kad sūnui įteikta jos mylimo dainiaus premija. Antanas A. Jonynas pasidalijo pamąstymais apie Pauliaus Širvio kūryboje dominuojantį ilgesį ir kad „Paulius buvo lyg kartu, lyg atskirai, su Pauliumi buvusi ir jo vienvėsi, o nuolatinis ilgesys jį lydėjęs tarsi ženklas.“

Tai buvo kol kas aštuntoji ir paskutinė literatūrinė Pauliaus Širvio premija, 2020 metais laukia 100-osios Lietuvos poeto, žurnalisto, redaktoriaus Pauliaus Širvio gimimo metinės, tada bus paskelbtas 9-asis premijos laureatas.

Literatūra

Lementauskienė Jolanta, „Gyvenimas mano – degimas“, in: *Tarp knygų*, 1995, Nr. 11, p. 43.
Grybas Romas, „P. Širvio įpėdinis – V. Skripka“, in: *Respublika*, 1997, spal. 14, p. 15
Karlienė Vitalija, „Zarasų rajono savivaldybės Pauliaus Širvio premija“, in: *Utenis*, 1997, spal. 18.
Pulokaitė Danutė, „Visu gyvenimu žaliu...“: [apie Zarasų Pauliaus Širvio vidurinėje mokykloje įvykusį renginį, skirtą poeto Pauliaus Širvio 80-osioms gimimo meti-

nėms paminėti], in: *Zarasų kraštas*, 2000, lapkr. 3.
Pulokaitė Danutė, „Pasirinkim paukštį savo...“, in: *Zarasų kraštas*, 2003, spal. 14.
Kačkienė Ona, „Kai be galo skaidru...“ Minint Pauliaus Širvio 85-ąsias gimimo metines. in: *Zarasų kraštas*, 2005, rugs. 16.
Lementauskienė Jolanta, „Žiedais praregėsiu gėlių...“, in: *Tarp knygų*, 2005, Nr. 10.
„Pauliaus Širvio premijos laureatas Rimgaidas Valentinas Graibus“, in: *Utenis*. – 2007, spal.18.

Pulokaitė Danutė, „Ačiū, Meile, kad esi...“, in: *Zarasų kraštas*, 2007, spal. 23.
Pelekienė Saulė, „Įteikta šeštoji P. Širvio premija“, in: *Tarp knygų*, 2008, Nr. 1.
Zolotuchina Gražina, „Šildė saulė, poezija, muzika...“, in: *Tarp knygų*, 2010, Nr. 12.
Pelekienė Saulutė, „Įteikta Pauliaus Širvio literatūrinė premija“, in: *Tarp knygų*, 2016, Nr. 1.
Zolotuchina Gražina, „Man svarbus šis kūrybos įvertinimas...“, in: *Zarasų kraštas*, 2015, rugs. 15.

Apie Senąją Rokiškio dvarvietę – „Tolima/artima/nepasiduodanti?“

MIGLĖ MORKŪNAITĖ-VERVEČKIENĖ

Menotyrininkė

2017 m. rudenį Rokiškio krašto muziejuje vyko miesto dailininkų klubo „Roda“ jubiliejinė paroda, kurioje vietos menininkas Arūnas Augutis pristatė kūrinį „Tolima/artima/nepasiduodanti?“, dedikuotą senajai Rokiškio dvarvietei su čia stovinčiu XIX a. statiniu, nostalgiskai vadinamu „Krošinskių pilaite“. Šis A. Augučio kūrinys – instaliacija: ekspozicinės salės kampe sukrauta plytų krūva, šalia – ekrane rodomi apleistos pilaitės vaizdai ir skambanti lietuvių kalendarinės šventės Ilgių daina. Autentika (naudotos senos plytos ir jų nuolaužos iš dvarvietės), subtili vaizdo ir garso dermė – visa tai nulėmė kūrinio poveikumą ir giliamintiškumą. Būtent šis kūrinys paskatino parengti tekstą, kuriuo norima plačiau paanalizuoti Krošinskių pilaitės, kaip paveldo objekto ir tapatybės ženklo, svarbą šiuolaikinėje (Rokiškio) visuomenėje bei kelti klausimą, kuo šis, kelis šimtmečius menantis statinys, mums yra / turėtų būti svarbus šiandien.

Pačioje Rokiškio širdyje esantis XIX a. raudonų plytų statinys – Krošinskių pilaitė – buvęs romantizmo epochos bravoras, pastatytas, kuomet Rokiškį valdė grafai Tyzenhauzai. Nors dabar pastatas gerokai apleistas ir nykstantis, tačiau vis dar spinduliuoja buvusią to meto prabangą ir kartu yra savotiškas,

istoriniuose šaltiniuose aprašytų buvusių prašmatnių kunigaikščių Krošinskių XVI a. rūmų simbolis, mat tikėtina, jog stovi maždaug toje pačioje vietoje. Taigi kalbant apie senąją miesto dvarvietę, šis pastatas yra neatsiejamas (nors ir kito istorinio laikotarpio) žymuo ir yra lyg išeities taškas tyrinėjant šią teritoriją. Tiesa, tiksliai senosios dvarvietės teritorijos ribas sudėtinga nusakyti, nes tiek istorikai, tiek archeologai vis dar dėl jų diskutuoja.

Pažvelgus atidžiau, minimo statinio būklė yra prasta: autentiškas jo mūro sluoksnis kaitaliojasi su sovietmečiu naudotomis medžiagomis – silikatinėmis plytomis, stogas dengtas šiferio lakštais. Dėl skirtingų medžiagų, jis prarado savo vientisumą, tačiau pasistengus jį galima išgelbėti, mat, nepaisant vietomis yrančių fasadų, jo forma vis dar neblogai išsilaikiusi. Tad kyla klausimai – kuo šis statinys yra svarbus mūsų krašto žmonėms ir/ar verta jį gelbėti? O gal paprasčiausiai leisti jam natūraliai sunykti? Panagrinėjus atidžiau, galima susidaryti įspūdį, jog jis yra svarbus, tačiau nėra aiškios ir vieningos strategijos, kaip jį išsaugoti. Nors vien išsaugoti nepakanka, būtina ir jo panauda. Džiugu, jog tam tikri žingsniai, galintys būti tvirta pradžia, jau žengti.

Senosios dvarvietės estetinė, architektūrinė, istorinė ir archeologinė reikšmė

Akivaizdu, jog pilaitę supanti senosios dvarvietės aplinka – gana išraiškinga, mat ją iš vienos pusės juosia didžiulis dvaro tvėnkynys, natūralios gamtos fonas, aplinkui esantys gyvenamieji namai nekontrastuoja su istoriniu bravoro pastatu (nepaisant, kiek toliau esančių sovietinių garažų eilių). Neretai ir šiandienos fotografai šią vietovę pasitelkia šiuo metu itin populiarioms fotosesijoms. Dėl gamtinės aplinkos, didingų griuvėsių estetikos ši vietovė traukia žmones, yra itin fotogeniška, čia „pagaunama“ labai išraiškingų vaizdų, kurie gali kurti patrauklaus ir jaukaus gyventi miesto įvaizdį.

Ne tik vietovė, bet ir minėtas statinys – bravoras – pasižymi neabejotina architektūrine reikšme, kadangi yra tipiškas XIX a. lapidinės architektūros statinys. Jam būdingi romantizmo architektūros bruožai, neogotikos elementai. Nors statinys buvo ne reprezentacinės paskirties, tačiau jame nevenkta raudonų plytų dekoro, kuris daro jį išskirtinį ir estetiškai itin patrauklų. Juolab, kad Rokiškio mieste nėra daug būtent šio laikotarpio išraiškingos architektūros.

Vietovė taip pat turi ne tik estetinę, bet ir istorinę reikšmę. Pirmiausia ji susijusi su žymia didikų

Krošinskių gimine. Iš šaltinių žinome, jog jie čia gyveno ir turėjo pasistatę prabangius medinius rūmus, kurių išorinis vaizdas gana išsamiai aprašytas istoriniuose šaltiniuose. Kad čia kadaise gyveno kunigaikščių Krošinskių giminė, patvirtino ir daiktiniai įrodymai: 2012 m. vykusių archeologinių kasinėjimų metu, be kitų radinių, rastas heraldinis koklis su Krošinskių giminės herbu – trišake žvakide.

Čia išvardyti esminiai senosios Rokiškio miesto dvarvietės estetiški, architektūriniai, istoriniai ir archeologiniai bruožai atskleidžia objekto svarbą ir, galima teigti, yra itin tvirtas pagrindas vietovei išsaugoti.

Miesto gyventojų iniciatyvos

Šiuolaikiniame pasaulyje apie objekto reikšmę visuomenei įprasta sužinoti internete, į paieškos laukelį įvedus norimo objekto pavadinimą. Kuo daugiau informacijos, tuo objektas reikšmingesnis, tuo daugiau dėmesio informacijos sklaidai apie jį skiriama. Apie reikšmę liudija ir išleista literatūra, publikacijos, kurių internete ne visuomet randama. Žinoma, iš dalies tai subjektyvu. Apie Krošinskių pilaitę kartais pasirodo informacijos vietiniame miesto laikraštyje „Gimtasis Rokiškis“. Gana išsamų tekstą apie pilaitę 2012 m. yra publikavusi Reda Milaknienė. Internetu informacijos nėra gausu, pasitaiko šiek tiek vaizdinės medžiagos, tačiau ji labiau atsitiktinė, mėgėjiška ar dokumentinės paskirties ir beveik panaudojama miestui reprezentuoti.

Daugeliui žinoma, kad Rokiškis turi labai išvaizdų ir istoriškai vertingą XVIII a. menantį dvaro rūmų ansamblį, siejamą su grafu Tyzenhauzų gimine. Jis yra miesto veidas, puikiai išsilaikęs, gerai prižiūrėtas, jo pastatuose vyksta daugy-

bė įvairiausio pobūdžio renginių – koncertų, edukacijų, meno parodų ir t. t. Savaiame suprantama, jog užtikrinti sklandžią kultūrinę veiklą padeda muziejaus darbuotojai, kurie, akivaizdu, labai stengiasi, kad dvaras būtų svarbiausiu miesto ne tik vietinių gyventojų, bet ir miesto svečių traukos centru. Tai labai svarbu ir sveikintina. Tačiau, pasak pasaulyje žinomo paveldo tyrinėtojo Gregory'o Ashwortho, paveldas yra įvairialypis ir ne tik materialus, tad kyla klausimas, ar kitų laikotarpių Rokiškio paveldas yra tinkamai įvertintas ir pristatytas. Žvelgiant į senąją dvarvietę, taip pat medinės bei tarpukario architektūros pavidą, akivaizdu, jog taip nėra.

Laikas kone kiekvienam objektui prideda po skirtingą sluoksnį ir, pavyzdžiui, architektūros pastatą galima analizuoti lyg nupjauto medžio rieves. Kiekvienas periodas palieka kažką vertingo, įdomaus, kiekvienas tinko, dažų sluoksnis, detalė mums pasakoja tos vietovės istoriją, atskleidžia žmonių pasaulėjautą, vyravusias tradicijas, madas. Taigi ir Rokiškio senosios dvarvietės nereikėtų pamiršti, kadangi ji užima labai nemažą plotą Rokiškio istorijos rievėje. Nors senieji dvaro rūmai neišliko, tačiau turime istorinius šaltinius, kurie turėtų audrinti mūsų vaizduotę ir protą naujiems XXI amžiaus projektams. Dabar susidaro įspūdis, kad Rokiškio istorija susijusi tik su išlikusiu vieno laikotarpio paveldu. Nykstantys objektai skaido bendrą istorinį miesto vaizdinį ir daro jį nevisavertį. Tai skurdina ir mus pačius tiek intelektualiai, tiek dvasiškai.

Kaip minėta, apie senąją Rokiškio dvarvietę viešojoje erdvėje informacijos nebuvo daug. Šią spragą iš dalies užpildė 2013 m. įkurta visuomeninė organizacija „Tyzenhauzų paveldas“, kurios tikslai, kaip pati organizacija pristato, yra istorinio-kultūrinio paveldo išsaugojimas, tyrimai, Ty-

zenhauzų palikimo populiarinimas, dvarų tradicijų gaivinimas ir sklaida; krašto identiteto didinimas, savanorių telkimas tikslams pasiekti. Taigi šios iniciatyvos dėka padarytas labai svarbus darbas – parengta ir išleista knyga „Senojo Rokiškio dvarvietė XVI–XVIII amžiais“. Joje pasakojama apie iki šiol dar mažai žinomą Rokiškio senąją dvarvietę, kurios pradžia siekia Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro laikus. Straipsnių autoriai supažindina su inicijuotomis istorinių šaltinių paieškomis ir pateikia naujausių žinių apie kunigaikščių Krošinskių dvarą, Rokiškio bendruomenės dalyvavimą senosios dvarvietės archeologiniuose tyrinėjimuose ir pristato tyrimų rezultatus. Šią knygą galima pavadinti pirmu tvirtu akmeniu į senosios dvarvietės išsaugojimo pamatą. Tai nuteikia itin optimistiškai, mat ši knyga – labai rimtas žingsnis norint parodyti, ką mums reiškia ši vietovė. Joje labai išsamiai aprašyta jos istorinė raida, svarbūs faktai, pateikta gausios vaizdinės medžiagos, archeologinių radinių fotografijų. Kadangi jų yra nemažai, atkurta Krošinskių pilaitė būtų puiki vieta juos eksponuoti, nes kas gali tam pasitarnauti geriau nei autentiška aplinka, sukaupusi ir, galima sakyti, išlaikiusi visą vietovės dvasią?

Kad pilaitė nėra visiškai pamiršta, rodo ir kasmet „Tyzenhauzų paveldo“ organizuojamos talkos, kurių metu tvarkoma dvarvietės aplinka. Taip pat nuo 2012 m. vykdant archeologinius senosios dvarvietės kasinėjimus, kaskart juos papildo įvairios edukacinės veiklos, skirtos supažindinti savanorius, moksleivius su senąja miesto istorija. Kad ji rūpi ir dėl jos skauda, rodo ir Rokiškio menininkai, kurie turi nupatytų pilaitės vaizdų, bet ir minėtu A. Augučio atveju konceptualiais kūriniais mėgina atkreipti dėmesį į vyraujančias problemas.

Krošinskių pilaitės ateities vizija, žingsniai

Kalbant apie ateitį, senosios Rokiškio dvarvietės vizija gali būti dvejopa. Pirma – statiniui natūraliai leidžiama sunykti ir apie ją liudys tik tam tikra informacija istoriniuose šaltiniuose, spaudoje, fotografijoje, minėtoje išleistoje knygoje. Bet galima rinktis ir sudėtingesnį, tačiau miesto istorijai ir jo žmonėms kur kas reikšmingesnį kelią – prikelti Krošinskių pilaitę naujam gyvenimui ir taip visam laikui įamžinti senųjų miesto šeiminkų kunigaikščių Krošinskių atminimą, o kartu ir praplėsti savo tapatybės ribas, kurios yra neatsiejamos nuo miesto istorijos.

Minėdami senąją dvarvietę, kalbame ir apie vietovės išsaugojimą, ir apie joje stovinčio pastato – senojo bravoro – likimą. Statinys yra tarsi buvusių puošnių rūmų simbolis, nors yra kito laikotarpio ir kitos, labiau techninės, paskirties. Išsaugojus ir sutvarkius visą teritoriją, čia būtų išlaikytas senosios dvarvietės statusas. Jei, tarkim, čia, pilaitėje,

būtų įkurtas seniausios Rokiškio miesto istorijos muziejus, jis puikiai reprezentuotų šį laikotarpį. Būtų aiškiai atskirtas senasis miesto laikotarpis su čia vyraujančia autentika, originaliais archeologiniais radiniais, siekiančias daug ankstesnius laikus nei pirmasis Rokiškio paminėjimas 1499 metais.

Atnaujintame Krošinskių pilaitės pastate galėtų veikti ekspozicija, skirta supažindinti su Krošinskių valdymo laikotarpiu ir miesto raida, taip pat galėtų būti įkurta meno galerija, rengianti įvairias dailės parodas, kurios Rokiškio miestas neturi. Taipogi, tai būtų tinkama vieta keramikos dirbtuvėms, kuriose būtų kuriami kokliai semiantis idėjų iš archeologinių radinių. Tai tik atsitiktinai parinkti pavyzdžiai. Šiam objektui galima priskirti labai daug funkcijų, tik svarbu – tikslingai atsižvelgti į vietos gyventojų kultūrinius poreikius.

Galima pamėginti įsivaizduoti, kaip galėtų atrodyti įgyvendintas projektas, pilaitę prikėlus naujam gyvenimui – vietoje dabar stūksan-

čio apleisto, liūdesį bei nostalgiją keliančio statinio. Šiame tekste nagrinėta šios vietovės estetinė, istorinė, architektūrinė ir archeologinė vertė, taip pat išleista literatūra leidžia daryti prielaidą, jog to pakanka, kad būtų suvokiama objekto reikšmė ir svarba. Tai galima pavadinti pirmuoju žingsniu.

Antrasis žingsnis – aiškus tikslo, kas turėtų būti šiame pastate, iškelimas. Atsižvelgti reikėtų į miesto kultūrinius poreikius – ko trūksta, kas reikalinga. Tai padėtų suprasti įvairios gyventojų, kultūros darbuotojų, menininkų apklausos, vieši diskusijų renginiai, skatinantys išsakyti savo nuomonę. Tik tuomet būtų galima pastatą fiziškai atnaujinti, atkurti jo autentiškas detales, įrengti ir pritaikyti vidaus erdves, restauruoti, erdves pritaikyti kultūrinei veiklai, edukacijai ir kt. Fiziniam pastato ir vietovės sutvarkymui jau reikėtų įtraukti ir miesto savivaldybę, kuri būtų tvirtas ramstis kuriant strategiją bei teiktų informaciją apie tokio pobūdžio projektų finansavimą.

Sėliškojo bendruomeniškumo puoselėtojai

RENATA BALTRŪNIENĖ

Rokiškio Juozo Keliučio viešosios bibliotekos Sėlynės filialo vyresn. bibliotekininkė

Sėlynės himnas

Susitikime Sėlynėj

*Kai varveklių lašais po žiemos
Ima groti saulutė už lango,
Aš skrendu mintimis ir sapnuos
Į kampelį man mielą ir brangų.*

Sėlių žemės apsupty

*Sužydėjusi Sėlyne,
Į save visus kvieti,
Kas tavų takus pramynė.*

*Tarp Litviniško dvaro laukų
Tyliai ošiančio Raisto pašonėj,
Šitas kaimas vadinasi vardu,
Kažkada sugalvotu Grigonio.*

*Jei gali, tai ir šiandien ateik,
Kur po vyšniomis renkas kaimynai,
Susitikt, pasėdėt su draugais –
Tegu liejasi prisiminimai...*

(Žodžiai ir muzika
Vidos Bagaslauskienės)

Sėlynės kaimo (Rokiškio r.) pavadinimas pirmą kartą paminėtas XIX a. bažnytinėse knygose. Tada jis vadinosi Litviniško palivarku, kuriame stūksojo tik kelios gryčios. Pužonietis Leonardas Vilhelmas Grigonis, baigęs keturias Rokiškio gimnazijos klases ir sugrįžęs mokytojauti į tėviškę, pradėjo lietuvininti aplinkinių kaimų pavadinimus. Jis aktyviai domėjosi savo krašto istorija, buvo skaitęs, kad šiose apylinkėse klajojusi sėlių gentis. Taip Litviniškis tapo Sėlyne, kur 1934 m. L. Grigonio iniciatyva pastatyta medinė pradinė mokykla, joje mokėsi daugiau kaip 70 mokinių. Litviniško pavadinimas šiandien tebesiejamas su dvaru, kuris ligi šių dienų stovi Sėlynėje. Dabartiniai Litviniško dvaro gyventojai nebeprisimena tikrųjų dvaro savininkų, nes keičiantis laikmečiams, keitėsi ne tik dvaro savininkai, bet ir jo gyventojai. Sėlynės bibliotekoje buvo ekspozuojamas unikalus Litviniško dvaro nuosavybės dokumentas (1932 m.), kurį dabartiniai dvaro gyventojai rado išardę namo pertvarą ruošdamiesi daryti namo remontą. Šis dokumentas unikalus tuo, kad apie jo egzistavimą niekas nežinojo ligi šių dienų, nes baimintasi, jog nebūtų atimta teisė į gyvenamąjį plotą. Dabartinio dvaro likučiai nebeprimena unikalios to laikmečio architektūros. Dabar tai eilinis gyvenamasis namas, telikęs tik tam laikotarpiui būdingi akmeniniai pagalbiniai dvaro pastatai.

Šiandieninės Sėlynės apylinkės ir aplinkiniai kaimai šliejasi prie Nemunėlio upės, kurios vardu pavadintas Rokiškio krašto kultūros žurnalas „Prie Nemunėlio“, ištakų. Turtinga ir prasminga Sėlynės kaimo praeitis sugrįžta į šių dienų kaimą paliesdama jo gyventojų širdis. Pasirodo, ir šiandien čia gyvena krašto praeitį gerbiantys, jo šiandiena besirūpinantys sėlyniečiai,

Litviniško dvaro nuosavybės dokumentai, 1932 metai. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliučio viešosios bibliotekos Sėlynės filialo archyvu

2017 m. kovo 8 d. Sėlynės bendruomenės žiūrėjo Kazliškio kultūros namų spektaklį – komediją „Gerosios moterėlės“ pagal V. Kastanauskienę. Po spektaklio aktoriai nufotografavo Sėlynės bibliotekoje su vyresn. bibliotekininke Renata Baltrūniene (antra iš kairės). Nuotr. iš Sėlynės bibliotekos metraščio

2018 m. išsiskyrę savo bendruomeniškumu. Lietuvos savivaldybių viešųjų bibliotekų asociacijos Metų nominacijų konkurse Sėlynės kaimo biblioteka, įprasminusi savanorystę, kūrybišką bendradarbiavimą ir edukacinį vietos gyventojų laisvalaikio užimtumą, pripažinta „Bendruomeniškiausia 2017 metų biblioteka“ Lietuvoje kaimo filialų kategorijoje.

Bendruomeniškumas – tai „mes“, išaugantis iš kiekvieno „aš“. Žinia, vienas žmogus negali pakeisti pasaulio, tačiau pokyčiams jis gali suburti stiprią komandą. Sėlynės kaimo, kuris yra keli kilometrai nuo Rokiškio miesto, biblioteka pastaraisiais metais ketinta uždaryti, tačiau bibliotekoje pradėjus dirbti šio straipsnio autorei, pavyko sutelkti nepratusią bendrauti ir lankytis bibliotekoje bendruomenę. Pirmiausia naujoji bibliotekininkė susipažino su Rokiškio kaimiškosios seniūnijos seniūne, Sėlynės bendruomenės pirmininke ir seniūnaite, sukviėtė kaimo gyventojus į talką, kurios metu visi kartu tvarkė bibliotekos ir kaimo aplinką. [sisklausiusi į žmonių poreikius ir norus, bibliotekininkė ėmėsi išradingų iniciatyvų, kurios

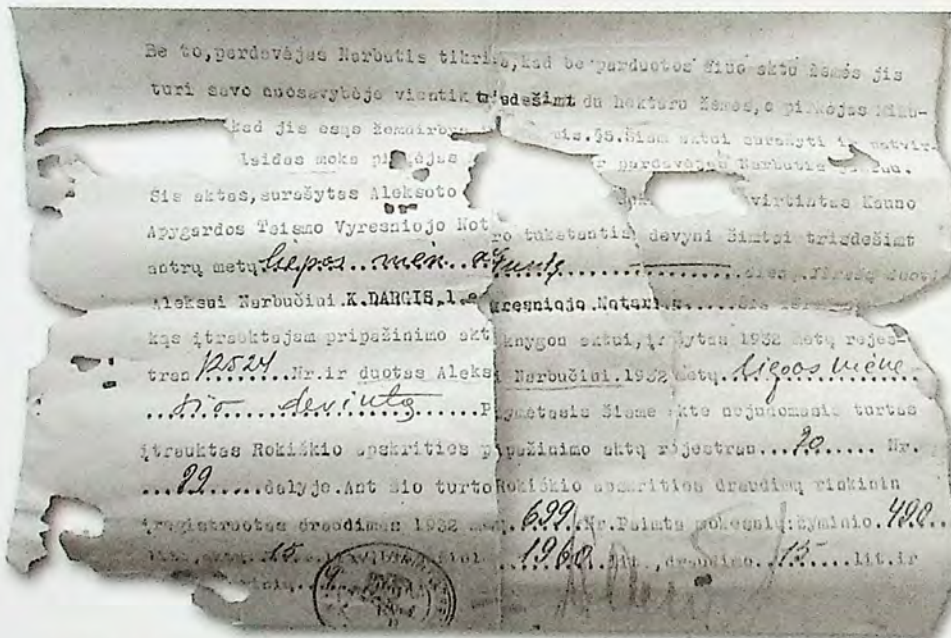
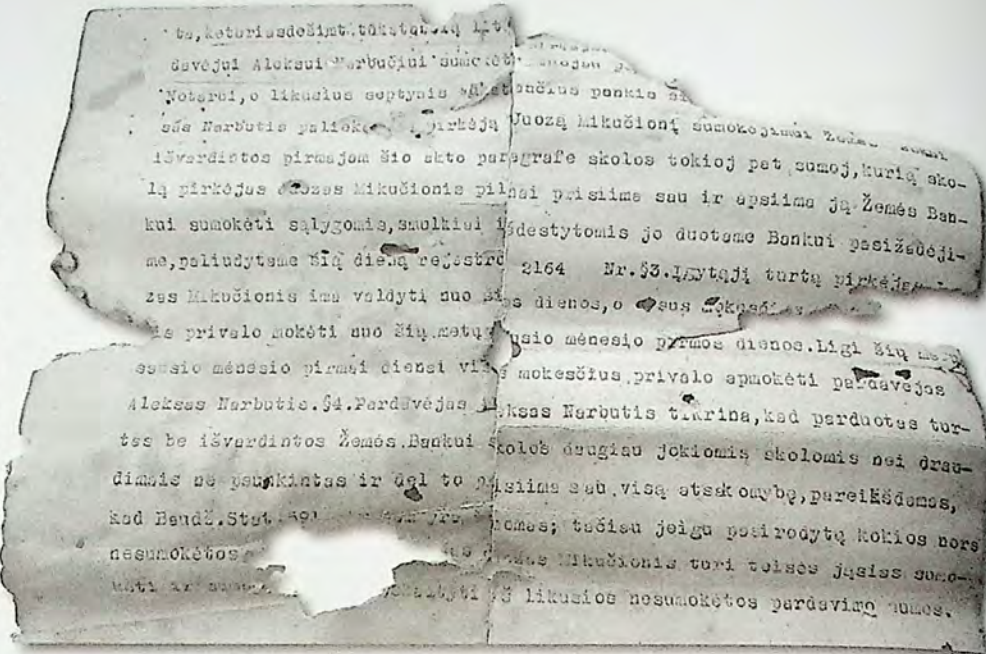
būtų įdomios vaikams, jaunimui, darbingo amžiaus ir pagyvenusiems vietos gyventojams.

Pasiūlyta į biblioteką atsinešti savo firminį pyragą ir pasidalyti su kaimynais. Pyragų vaisės išmoningai priderintos prie pačios bibliotekininkės vedamų anglų kalbos užsiėmimų kurių metu priminta, kad svarbu mokėti ne tik anglų, bet pirmiausia – lietuvių kalbą, todėl susirinkusieji pasitikrino ir gimtosios kalbos žinias, prisiminė lietuvių kalboje nevartotinus svetimų kalbų žodžius. Bibliotekininkės paragintos kaimo moterys atgaivino užgesusią moterų klubo „Spiečius“ veiklą. Dešimt veiklių kaimo moterų nuolat renkasi į biblioteką, čia skaito poeziją, diskutuoja apie mėgstamą literatūrą, susipažįsta su naujais leidiniais, aptaria perskaitytas knygas, dalyvauja edukacinėse programose, rengia literatūrinius rytmečius, popietes. Sėlynės kaimo bibliotekos lankytojai susipažino su moterų klubo „Spiečius“ narių Aldonos Saulienės, Birutės Dieninienės ir Valentinos Bogužienės kūrybos darbų paroda „100-as eglučių“, skirta Lietuvos atkūrimo 100-mečiui.

Bendruomenės žmonėms organizuotos kultūrinės pažintinės išvykos. Sėlyniečiai kasmet dalyvauja Baltų vienybės sąjaukoje ant Moškėnų piliakalnio. Tautinio paveldo dienai skirtoje išvykoje keliauta Kriaunų kaimo kryptimi. Aplankytas Palūšnių parkas, profesoriaus Mykolo Riomerio gimtinė – Bagdonišio dvaras, Kriaunų muziejus. Plaukiant plaustu po Sartų ežerą su gide iš Kriaunų muziejaus, sužinota visokių įdomybių apie Bobriškį ir aplinkinius kaimus, sentikių cerkvę ir sentikius. Edukacijos metu apiplauktos dvi salos – Didžioji ir Dumblynė. Kelionė plaustu neprailgo, nes bibliotekos bičiuliai minė mįsles, atsakinėjo į klausimus apie gimtinę. Atsisveikinusi su Kriaunomis, užsukta prie garsaus Bradesių ažuolo, sustota Bradesių poilsiavietėje, lipta į Baršėnų apžvalgos bokštą, Velykuškių piliakalnį, aplankyti kunigo, poeto Antano Vienažindžio gimtinė-muziejus Gipėnuose ir ramybe, autentiškumu bei estetika dvelkiantis Gačionių dvaras.

Kaimo vaikams patiko išvyka į Rokiškio viešosios bibliotekos Vaikų ir jaunimo skyrių. Čia jie pamatė pelėdų ekspoziciją, žaidimų

kambarį, gipso lėlių parodą, var-
tė naujausius vaikiškus leidinius,
sprendė užduotis, karpė popierinius
žaisliukus, spalvino ir puošė popie-
rinę eglę. Užsienio kalbų skaityklo-
je stebėdami paveikslėlius ir juos
įvardindami jie pasitikrino anglų
kalbos žinias. Sėlyniečiai aktyviai
dalyvavo Europos dienų renginyje
viešojoje bibliotekoje, poezijos
Antaninėse Bradėsių poilsiavietėje.
Sėlynės kaimo bibliotekininkė su
20 bendruomenės narių ir biblio-
tekos bičiulių lankėsi Bajorų kaimo
bibliotekoje ir kultūros centre įsikū-

Litviniško dvaro nuosavybės dokumentai,
1932 metai. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliučio
viešosios bibliotekos Sėlynės filialo archyvų

rusiame privačiame lėlių muziejuje,
kur sužinojo, kad lėlės tinka ne
tik žaidimams, vaidinimams. Lėle
galima prakalbinti nedrąsų vaiką,
praturtinti suaugusiųjų renginius.
Iš „Lėlių namų“ savininkės Dalios
Ziemelienės sėlyniečiai sužinojo,
kaip atsikratyti jaudulio, baimių ir
kitų fobijų.

Kaimo biblioteka kartu su ben-
druomene gardžia aviečių arbata,
sumuštiniais vaišino tradicinio
dviračių žygio „Golgotos keliu.
Kamajų kryptis“ dalyvius, susto-
jusius trumpai poilsio akimirksniui ir
pagerbusius 1949 m. vasario 16 d.
Lietuvos laisvės kovų sąjūdžio
deklaracijos signataro, mokytojo
Leonardo Grigonio-Užpalio atmi-

nimą. 2016 m. vasario 16 d. Sė-
lynės kaime iškilmingai atidengtas
paminklas šiai iškiliai asmenybei,
vienam žinomiausių Lietuvos laisvės
kovotojų, Prisikėlimo apygardos va-
dui, kuris dar su septyniais Lietuvos
laisvės kovų sąjūdžio tarybos nariais
1949 m. vasario 16 d. Minaičiuose
(Radviliškio r.) pasirašė Lietuvos
laisvės kovų sąjūdžio deklaraciją,
padėjusią pamatus nepriklausomo
bei demokratinės Lietuvos
valstybės atkūrimui. Nuo 2017 m.
pradžios prie šio paminklo nuolat
dega pilietiškumo ugnis. Vasario
16-oji kaime tapo bendruomenės
susitelkimo, tradicijų puoselėjimo
dalimi, gyva istorinės atminties ir
traukos vieta. Sėlynės bendruo-

menės iniciatyva 100 vakarų prie
paminklo degė atminimo žvakelės,
skirtos Lietuvos Nepriklausomybės
atkūrimo 100-mečiui. Kas vakarą
uždegti žvakės buvo patikėta kaimo
jaunimui, taip pat prie šios gražios
iniciatyvos prisijungė kiti kaimo
žmonės. Šiandien paminklas ne tik
spindi vakaro žvakių šviesoje, bet ir
šalia jo didingai plevėsuoja istorinė
Lietuvos vėliava – Vytis, kurią sėly-
niečiai įsigijo dalyvaudami rajono
bendruomenių projektinėje veikloje
ir kuri tapo Sėlynės kaimo pilietiš-
kumo simboliu. Labiausiai džiugina,
kad istoriniuose renginiuose akty-
viai dalyvauja kaimo jaunimas, ir tai
įrodo, kad bendruomeniškumas yra
galinga jėga.

Sėlynės bendruomenei reikš-
mingas kelionių ciklas po signatarų
gimtines „Vėliavos kelias“, skirtas
Valstybės atkūrimo 100-mečiui.
Vasario 15 d. nuleista istorinė
vėliava, plevėsavusi prie pamin-
klo L. Grigonio-Užpalio, pra-
dėjo kelionę po Rokiškio rajono
signatarų tėviškes su Rokiškio
L. Grigonio-Užpalio 509-osios,
Pandėlio 513-osios kuopų jaunai-
siaisiais šauliais, Juodupės 504-osios
kuopos šauliais. Aplankyta 1918 m.

Lietuvos Nepriklausomybės akto signataro Vlado Mirono tėviškė Kuodiškių vienkiemyje (Pandėlio seniūnija), paminklinis akmuo V. Mironui Panemunyje, 1949 m. vasario 16 d. akto signataro Vytauto Gužo-Kardo tėviškė Sičiūnų kaime (Kazliškio seniūnija) ir paminklinis akmuo šiai iškiliai asmenybei Kazliškyje. Vėliau šauliai su vėliava vyko į Pužonių kaimą (Rokiškio kaimiškoji seniūnija), Leonardo Grigonio-Užpalio tėviškę. Čia buvo iškilmingai atidengtas paminklinis akmuo, žymintis LLKS prezidiumo sekretoriaus, pulkininko leitenanto L. Vilhelmo Grigonio-Užpalio gimtinę (šis akmuo paimtas iš pirmųjų Pužonių kaimo gyventojų šventovės). Vėliavą pasitiko Pužonių, Sėlynės bendruomenių atstovai, Rokiškio kaimiškosios seniūnijos seniūnė Dalia Janulienė, svečiai, buvę pužoniečiai. Po prasmingos kelionės vėliava vėl grįžo į savo vietą prie paminklo Sėlynės kaime. Istorinę vėliavą pakelti buvo pakviesti tie, kurie pažinojo signatarą: mokytoja Janina Tarvydienė bei ilgaamžis sėlynietis Albinas Tigrūdis. Vasario 16 d. ši vėliava vėl buvo nuleista ir gausaus raitelių būrio, vadovaujamo Lietuvos tautodailininkų sąjungos Panevėžio bendrijos skyriaus pirmininkės Birutės Dapkienės, eisenoje iškilmingai atnešta į Rokiškio Šv. Mato bažnyčią. Vėliau renginys persikėlė į Sėlynės bendruomenės namus, kur svečius šildė ir linksmino Žiobiškio folkloro ansamblis „Vengerynė“, gitara skambino ir gražiausius posmus apie Lietuvą klausytojams skyrė Dovilė Pupeikytė iš Ruopiškio. Visi vaikai, dalyvavę 100 žvakučių akcijoje, apdovanoti simbolinėmis atminimo dovanėlėmis.

Bendruomenės žmonės bibliotekoje kūrybingai leidžia ilgus rudens ir žiemos vakarus. Kaimo moterys kartu su tautodailininke

Violeta Jasinevičiene kūrė papuošalus iš vilnos. Puikią sagę – paukštį – pagamino ir vienas jaunuolis. Visą rudenį bibliotekoje kaimo vaikai, suaugusieji ir senjorai kūrė paveikslą „Ruduo“. Šis įvairia piešimo, taškymo, apvedžiojimo, medžių lapų klijavimo technika kurtas paveikslas liko bibliotekoje. Sėlyniečiai mokėsi enkaustikos (vaškinių kreidelių tirpymas ir liejimas ant popieriaus), ebru (piešimo ant vandens) ir tapybos ant šilko menų. Visas technikas puikiai įvaldė tiek suaugusieji, tiek vaikai. Smalsumo vedini visi bandė spalvų derinius, akvarelė liejosi įvairiausių raštų ir ornamentų deriniais. Vandenyje ir ant fotopopieriaus skleidėsi neįtikėtinais spalvingi, spalvų gijomis susiviję paveikslai. Pasak bibliotekininkės, etninių tradicijų puoselėjimas ir galimybė kūrybiškai

pažiūrėti į savo darbą ir netradiciškai jį atlikti suteikia sparnus. Taip buvo „įveiklinta“ prie bibliotekos esanti pavėsinė, tapusi Sekminių šventės vieta. Sėlyniečiai ir kaime vasaraujantys vaikai puošė pavėsinę berželio, simbolizuojančio santarvę, taiką ir apsaugančio nuo visokių negerovių, šakomis, pynė vainikus iš lauko gėlių, gamino vazą iš stiklainio ir lino juostelių alyvoms pamerkti. Vyresnieji kepė kiaušinienę, vaikai žaidė kvadratą ir futbolą.

2017 m., minint Lietuvos tautinio kostiumo metus, prisimintas tautinis kostiumas – svarbus tautos simbolis, mūsų protėvių nagingumo ir grožio sampratos atspindys. Sėlynės kaimo bendruomenė susitiko su folkloro ansamblio „Gastauta“ nare Valentina Bogužiene, vilkėjusia šventinį koncertinį

„Vėliavos kelias“ po signatarų gimtines, vadovaujamas Lietuvos tautodailininkų sąjungos Panevėžio bendrijos skyriaus pirmininkės Birutės Dapkienės, prasidėjo Sėlynėje nuo paminklo signatarui L. Grigoniui-Užpaliui, 2018 m. vasario 16 d. Nuotr. R. Baltrūnienės

Vaikų vasara Sėlynės bibliotekoje. Nuotr. R. Baltrūnienės

kostiumą. Visus sužavėjo aukštaitiški marškiniai, sijonas, prijuostė, liemenė ir juosta, puošta austais geometriniais raudonais raštais. Valentina parodė tris galvos apdangalus, iš kurių išskyrė ypatingą – veidą ir pečius apsupantį nuometą, kurį ryši ištekėjusios moterys.

Vasaros pabaigoje vadovaudamiesi lietuvių patarle „Žiemai ruošk ratus vasarą“ sėlyniečiai Editos Miškūnienės sodyboje mokėsi lipdyti iš molio. Įminę molio paslaptis, „dviem pamainomis“ – pirma vaikai, po to – suaugusieji (tiek daug netilpo į dirbtuves) – kūrė molinius žaislus ir dekoracijas Kalėdų eglutei. Šiuo užsiėmimu tęsta graži etninė lietuvių tautai būdinga lipdymo iš molio tradicija. Sėlyniečiai taip pat buvo skatinami rūpintis savo fizine ir psichine sveikata. Kartu su sporto instruktoriais jie mokėsi judėti su „Kangaroo“ ir šiaurietiškomis lazdomis. Daugelis gyventojų susidomėjo fiziniu aktyvumu, pajuto jo teigiamą naudą sveikatai, gražiai laikysenai, puikiai savijautai. Paskaitą-diskusiją „Iš problemos – į sprendimą“ Sėlynėje vedė profesionali psichologė Alina Valantinavičienė. Gyventojai atvirai išsipasakojo bėdas, išgyvenimus, psichologė įdėmiai iš klausė kiekvieną, pasiūlė, kaip spręsti įvairias problemas. Bibliotekoje vyko dis-

kusija apie socialinę žmogaus atskirtį, vienetvę ir vienišumo jausmą, šeimos modelius, vaiko vaidmenį šeimoje, savižudybių prevenciją. Sėlyniečiai supažindinti ir su teatro menu. Bibliotekininkės iniciatyva Sėlynėje parodytas nuotaikingas Bajorų kaimo kultūros centro mėgėjų teatro „Šnekutis“ spektaklis „Pabezdėk pa jazminais“ (pagal D. Čepauskaitės pjesę „Pupos“). Ryškūs charakteriai, įtemptas siužetas, nuotaikų kaita žiūrovus veikė nuo galingo juoko pliūpsnio iki ašarų.

Siekiant atitraukti prie kompiuterių ekranų prilipusius vaikus bibliotekoje nepamirštama knyga. Jie išradingai supažindinami su vietos kūrėjų, kuriuos gerai pažįsta, kūryba, taip pat su populiariausiomis lietuvių rašytojų knygomis vaikams. Kiekvienas jaunas skaitytojas virsta aktoriumi, garsiai skaitančiu pasirinktos knygos ištrauką, posmą. Pasak bibliotekininkės, garsiniai skaitymai lavina atmintį, kalbą, vaizduotę, padeda pažinti pasaulį ir save. Knygos atveria vartus diskusijoms, kuriose vaikai sužino, ką reiškia žodžiai „kūlė“, „tvoklė“, kas nutinka, kai sutrinka medžiagų apykaita ir kt. Senjorai prisimena savo jaunystės metais skaitytas knygas, lietuvių liaudies dainų posmus. Sėlyniečiams pristatyta šalies bibliotekin-

kų kūrybos rinktinė „Pasidalinkim ilgesį perpus“, bibliotekos skaitytojų laukiamas kiekvienas naujas Rokiškio krašto kultūros žurnalo numeris „Prie Nemunėlio“. Sėlynės kaimo bibliotekoje nenuobodu ir vasarą vykstančios akcijos „Vasara su knyga“ metu, kai skaitymai vyksta lauke, vietą pasirenkant pagal knygos turinį ir siužetą.

Į biblioteką kviečiami kelionių mėgėjai pasidalyti patirtais įspūdžiais. Taip gimė tradiciniai pavakariai „Kelionių gidai“, kuriuose pasakojama apie aplankytas šalis, vaišinamasi tų šalių tradiciniais patiekalais. Nepamiršta ir gimtoji Lietuva. Visus nustebino sėlynietės Dalios Ragauskienės ir jos dukters įspūdžiai iš pėsčiųjų žygių po Lietuvą. Prisimintos ir rajono bendruomenių šventės: Obelinė, Kazlėkinė, Gandrinė, Širvynė ir kitos, kuriose sėlyniečiai aktyviai dalyvauja.

Sėlyniečių vasara – puokštė, pilna įvairiaspalvės bibliotekos veiklos. Liepa bibliotekoje – stalo žaidimų ir improvizacijų mėnuo. Tai laikas, kai vaikai atostogauja, o Sėlynėje, išskyrus biblioteką, nėra jokio kūrybinio vaikų užimtumo. Vaikai čia žaidė stalo žaidimus, kūrė logotipą reklamai „Smurtui prieš vaikus – ne“, elgesio taisykles, padėsiančias vasarą praleisti saugiai, sportavo lauke, vaidino, bibliotekos kiemo pavėsinėje sveikino tėvelius su Tėvo diena, piešė, iš antrinių žaliavų kūrė atvirukus. Šios kūrybinės priemonės turi terapinį poveikį, ramina ir atpalaiduoja, išlaisvina kūrybines energijas. Savų rankų darbas džiugina kiekvieną ir skatina labiau pasitikėti savo jėgomis.

Į Sėlynės kaimo biblioteką įvairios veiklos sukviečia vis didesnę būrį žmonių, kurie skaito ir susipažįsta su eksponuojamomis parodomis, drauge mokosi ir kuria, turiningai leidžia laisvalaikį ir ugdo pilietiškumą bei tautiškumą, dalijasi patirtimi ir lūkesčiais.

Jolanta Augulienė

Mokytoja Jolanta Augulienė.
Nuotr. iš asmeninio J. Augulienės albumo

Mano Papiškiai

*Klajoju aš po savo gimtą kaimą,
Deja, takai užžėlę kai kurie...
Bet kojos pačios eina, lyg savaime.
Čia viskas artima, čia aš esu namie.*

*Čia, žvyruobėj, tiek dūkom, tiek bėgiojom,
Alyvų kvapą gėrėm paslapčia,
Bijodami, kad nieks nesužinotų...
Bet bėgo laikas, pralėkė risčia.*

*Jau nebelakstom po balas per liety,
Nebesikarstom, nebelaipom po medžius,
Nors kartais, rodos, taip labai norėtųs,
Kad grįžtų buvęs laikas vėl pas mus.*

*Norėčiau vėl paglostyt mūsų karvę,
Pavargus atsigult kvapnion žolėn.
Norėčiau paklaustyt, kaip groja tėvo dalgis,
Kai verčia pievos žolę pradalgėn.*

*Jaučiu ir šiandien, kaip maloniai kvepia
Sukrautos šieno stirtos laukuose...
Vėl bėgu po darbus, kiek kojos neša,
Atsigaivinti šulinio vėsa.*

*Vandens gaišumą dar jaučiu ant lūpų –
Vaikystės skonis lydi nuolatos.
Jį visad jausiu, kad ir kur bebūsiu.
Prisiminimais grįšiu atgalios.*

*Vaikystės žemė... Ji pati gražiausia.
Malonūs jos visi garsai, kvapai.
Ir išsimaudyti Vyžuonoje mieliausia,
Nors daugel upių, jūrų išbraidei.*

*Todėl ir vėl einu per savo kaimą,
Pasitaškau Vyžuonos vandeny.
Vėl noriu kaip kadais pajusti laimę
Ir uždaryti ją giliai širdy.*

Žydėjimas

*Ėjau ištiesusi rankas į priekį,
Norėjau vyšnios žiedlapį pagaut.
Norėjos trapų grožį palytėti
Ir jo dalelę pasiimti sau.*

*Bet žiedas kaip drugelis nuplasnojo.
Išnyko, nebeliko grožio to,
Apie kurį visus metus svajojau,
Kuris sušildo sielą vienuoj.*

*Belieka tik gražus prisiminimas,
Kaip glostė veidą žiedas nuostabus,
Kuris man pakuždėjo keistą žinią:
Žydėjimas... Jis trumpas, bet puikus.*

*Kol mylim, kol gerumą žemei nešam,
Tol tęsiasi mūsų žydėjimas dienų.
Tad reikia saugoti širdy gerumo lašą,
Kad neišnyktume kaip žiedlapiai žiedų.*

Jazminui žydint

Šiandien glosčiau jazmino žiedą,
Godžiai gėriau gaivų jo kvapą.
Taip stovėjau ir džiaugėsi siela,
Rodės, kūnas toks lengvas tapo.

Rodės, skrisiu kažkur į tolį,
Kur sugauti nieks negalėtų,
Kur svajonės drugiais plasnoja,
Kur vaivorykštės šypsos lietui.

Bet kodėl gi man reikia skristi?
Juk čia, žemėj, jazmino kvapas,
Žiedo grožis užbūrė širdį...
Pastovėsiu ant žemės tako.

Pastovėsiu, ramiai pabūsiu
Prie senuko jazmino krūmo,
Gal jo plakančių širdį pajusiu
Ir išgirsiu, ką jis man sako.

Apie praeitį šlama jo šakos...
Aš visai mažutė bėgioju...
Štai verkiu pargriuvus, sušlapus...
Apie pirmąją meilę svajoju...

Vėl paglosčiau jazmino žiedą,
Atsigėriau gaivaus jo kvapo.
Padėkojau, kad budi, nemiega
Ir vis laukia manęs ant tako.

Lyja

Lyja. Ir lietaus lašai taškėna
Ant medžių lapų ir gėlių žiedų.
Pravirksta lango stiklas.
Toks keistas liūdesys užplūsta sielą mano.
Ir jau lietaus lašai
Nurieda man per veidą.
Praeiviai žiūri ir suprasti bando,
Ar aš verkiu, ar verkia tik lietus.
O gal man tik atrodo,
Kad kiti norėtų sužinoti mano tiesą,
Gal man tiktai vaidenasi veidai,
Vis žiūrintys man į akis?..
Aš ir pati dažnai nesuprantu,
Kada per veidą rieda
Manosios sielos ašara, kada dangaus...

Pavasaris

Pro langą ranką tiesia obelis,
Kaip nuotaka – balta ir išdidi,
O man krūtinėj daužosi širdis,
Kažko vis ieškanti ir nerami.

Ne kartą kačiukus ant karklų liesdama
Prašiau pavasario pažadinti mane.
Ir vasaros meldžiau, kad ji ateidama
Įžiebtų viltį, meilę širdyje...

Vėjelis papūtė, ir žiedlapiai obels
Lyg ašaros pasklido į šalis.
Vėl laukiu aš, gal kas širdin pabels
Ir švelnų, šiltą žodį pasakys...

Rudens haiku Vaižgantui

Gražus rugsėjis...
Plevena žvakė vėjų –
Minim Vaižgantą.

Atvėrus mokyklos duris
Žvelgia išdidžiai į mus
Vitražų akys.

Gerumu gydo
Aleksiukas motutę.
Ar pagis mūsų širdys?

Ar pajusime
Tylų Nebylio skausmą?
Ar tik savo bėdas?

Ar išgirsime
Mykoliuko skripkelę?
O gal euro šlamesį?

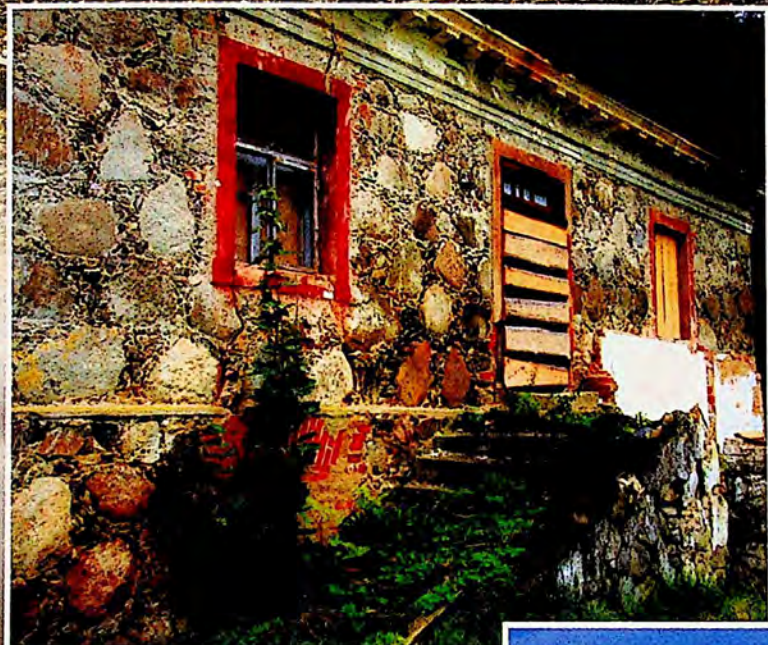
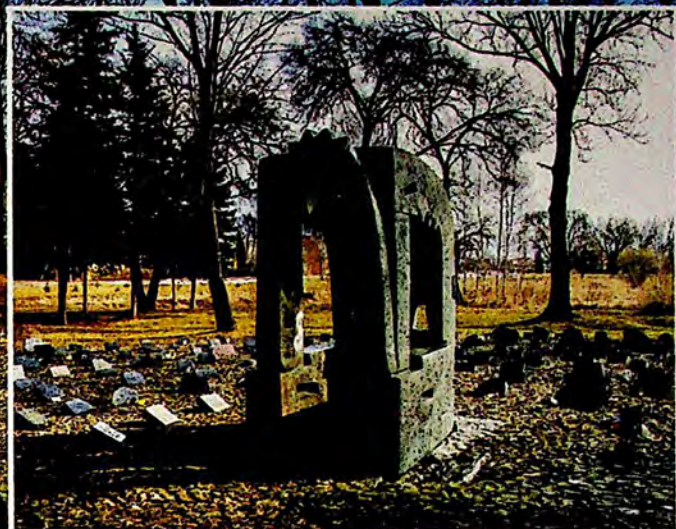
Ar kaip Mykoliukas
Mokėsime ištarti brangiam žmogui:
„Aš tau pačią saulę dovanosiu“?

Ar atleisime
Tiems, kas įžeidė, paliko?
O gal užvaldys piktas kerštas?

Bet Vaižgantas tiki –
Ieškosime deimančių, už
Atversime gėriui širdis.

Todėl žvelgia ramiai
Iš spindinčio vitražo
Geros jo akys.

Ramus veidas jo
Niekada nesurūstės,
Jei būsim savimi.

*Laikas eina per miestą,
paliēcīa akmeni, plytą ir medī.*

GRAFAS A. K.

Albinas Kuliešis. Ciklas „Laikas”.
Fragmentai. Rokiškis.

C. - E. 91

008(474.5)
K P 95

